

N ix Pli

Eugen Schueller

CAII PLINII SECUNDI

HISTORIAE NATURALIS

LIBRI XXXVII

EX RECENSIONE JOANNIS HARDUINI

PRAEMITTITUR NOTITIA LITERARIA

ACCEDIT INDEX

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

VOLUMEN TERTIUM

BIPONTI
Ex Typographia Societatis
CIↃIↃCCLXXXIII

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS
HISTORIAE
LIBER XIV.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XIV.

I. Externæ arbores, indocileſque naſci alibi, quam ubi cœpere, & quæ in alienas non commeant terras, hactenus fere ſunt. Licetque jam de communibus loqui, quarum omnium peculiaris parens videri poteſt Italia. Noſcentes tantum meminerint, naturas earum a nobis interim dici, non culturas: quanquam & colendi maxime in natura portio eſt. Illud ſatis mirari non queo, interiiſſe quarundam memoriam, atque etiam nominum, quæ auctores prodidere, notitiam. Quis enim non communicato orbe terrarum, majeſtate Romani imperii, profeciſſe vitam putet commercio rerum ac ſocietate feſtæ pacis, omniaque etiam quæ occulta ante fuerant, in promiſcuo uſu facta? At hercules non reperiuntur, qui norint multa ab antiquis prodita: tanta priſcorum cura fertilior, aut induſtria felicior fuit, ante millia annorum inter principia literarum Heſiodo præcepta agricolis pandere orſo, ſubſecutiſque non paucis hanc curam ejus, unde nobis crevit labor: quippe cum requirenda ſint non ſolum poſtea inventa, verum etiam ea, quæ invenerant priſci, deſidia rerum internecione memoriæ inducta. Cujus ſomni cauſas quis alias, quam

publicas mundi, invenerit? Nimirum alii ſubiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, & avaritiæ tantum artes coluntur. Antea incluſis gentium imperiis intra ipſas, ideoque & ingeniis, quadam ſterilitate fortunæ, neceſſe erat animi bona exercere: regeſque innumeri honore artium colebantur, & in oſtentatione has præferebant opum, immortalitatem ſibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia, & operæ vitæ. Poſteris laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: poſtquam Senator cenſu legi cœptus, judex fieri cenſu, magiſtratum ducemque nihil magis exornare, quam cenſus: poſtquam cœpere orbitas in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo: peſſum iere vitæ pretia: omneſque a maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac ſervitute ſola profici cœptum. Hanc alius alio modo, & in aliis adorare: eodem tamen, habendique ad ſpes, omnium tendente voto. Paſſim vero etiam egregii aliena vitia, quam bona ſua, colere malle. Ergo hercules voluptas vivere cœpit, vita ipſa deſiit. Sed nos obliterata quoque ſcrutabimur: nec deterrebit quarundam rerum humilitas, ſicut nec in animalibus fecit. Quanquam videmus Virgilium præcellentiſſimum vatem, ea de cauſa hortorum dotes fugiſſe: & e tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpſiſſe, beatum felicemque gratiæ, XV omnino generibus uvarum nominatis, tribus oleæ, totidem pirorum, malo vero tantum Aſſyrio, ceteris omnibus neglectis.

II. Unde autem potius incipiemus, quam a vitibus? quarum principatus in tantum peculiaris Italiæ eſt, ut vel hoc uno omnia gentium viciſſe, quam odorifera, poſſit videri bona: quanquam ubicunque pubeſcentium odori nulla ſuavitas præfertur. Vites jure apud priſcos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Jovis ſimulacrum in urbe Populonio ex una conſpicimus, tot ævis incorruptum: item Maſſiliæ pateram. Metaponti templum Junonis vitigineis columnis ſtetit. Etiam nunc ſcalis tectum Epheſiæ Dianæ ſcanditur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. Nec eſt ligno ulli æternior natura. Verum iſta ex ſilveſtribus facta crediderim.

III. Hæ vites tonſura annua coercentur, & vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines, ſuccique tantum gratia exire ſinitur pluribus modis ad cæli mores, ſolique ingenia. In Campano agro populis nubunt: maritaſque complexæ, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato curſu ſcandentes, cacumina æquant, in tantum ſublimes, ut vindemitor auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine creſcunt, dividique, aut potius avelli nequeunt. Villas & domos ambiri ſingularum palmitibus ac ſequacibus loris memoria dignum inter prima Valerianus quoque Cornelius exiſtimavit. Una vitis Romæ in Liviæ porticibus ſubdiales inambulationes umbroſis pergulis opacat, eadem duodenis muſti amphoris fœcunda. Ulmos quidem ubique exſuperant. Mira-

tumque altitudinem earum Ariciæ ferunt legatum regis Pyrrhi Cineam, facete lusisse in austeriorem gustum vini, merito matrem ejus pendere in tam alta cruce. Rumbotinus vocatur, & alio nomine populus arbor Italiæ Padum transgressis, cujus tabulata in orbem patula replent, puroque perductæ dracone in palmam ejus, inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eædem modici hominis altitudine adminiculatæ sudibus horrent, vineamque faciunt; & aliæ improbo reptatu pampinorumque superfluitate, peritia domini amplo discursu atria media complentes. Tot differentias vel sola tantum Italia recipit. Stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, artus suos in se colligens, & brevitate crassitudinem pascens. Vetant hoc aliubi venti: ut in Africa & in Narbonensis provinciæ partibus. Excrescere ultra suos pollices prohibitæ, semperque pastinatis similes, herbarum modo vagantur per arva, ac succum terræ passim uvis bibunt, quæ ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore Africæ parte exsuperant. Uva non aliubi gratior callo, ut inde possit invenisse nomen duracina.

Namque genera magnitudine, colore, saporibus, acinis innumera, etiamnum multiplicantur vino. Hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo, nitentque viridi. Candicans enim nigerque, vulgares. Tument vero mammarum modo bumasti. Prælongis dactyli porriguntur acinis. Est illa naturæ lascivia, ut prægrandibus adhæreant parvi, mites, & suavitate certantes: leptoragas has vocant. Durant

aliæ per hiemes, penſili concameratæ nodo. Aliæ in ſua tantum continentur anima ollis fictilibus, & inſuper doliis incluſæ, ſtipatæ vinaceis circumſudantibus. Aliis gratiam, qui & vinis, fumus affert fabrilis: iiſque gloriam præcipuam in fornacibus Africæ Tiberii Cæſaris auctoritas fecit. Ante eum Rhæticis prior menſa erat, & uvis Veronenſium agro. Quin & a patientia nomen acinis datur paſſis. Conduntur & muſto uvæ, ipſæque vino ſuo inebriantur. Aliæ decoctæ in muſto dulceſcunt: aliæ vero ſobolem novam in matre ipſa exſpectant translucidæ vitro: additque acinis eandem, quam in doliis amphoriſve, duratricem illam firmitatem auſteritas picis infuſa pediculo. Jam inventa per ſe in vino picem reſipiens, Viennenſem agrum nobilitans, Arverno, Sequanoque & Helvico generibus non pridem illuſtrata. Atque hæc Virgilii vatis ætate incognita, a cujus obitu XC aguntur anni. Quid quod inſertæ caſtris ſummam rerum imperiumque continent? Centurionum in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipſam honorat. Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per ſeſe vino ipſo remedia ſint.

IV. Genera vitium numero comprehendi poſſe unus exiſtimavit Democritus, cuncta ſibi Græciæ cognita profeſſus. Ceteri innumera atque infinita eſſe prodiderunt, quod verius apparebit ex vinis. Nec omnia dicentur, ſed maxime inſignia: quippe quæ totidem pæne ſunt, quot agri. Quam-

obrem celeberrimas vitium, aut quibus eſt aliqua proprietate miraculum, oſtendiſſe ſatis erit.

1. Principatus datur Ammineis propter firmitatem, ſenioque proficientem vini ejus utique vitam. Quinque earum genera: ex iis germana minor acino, melius defloreſcit, imbres tempeſtateſque tolerat: non item major; ſed in arbore, quam in jugo, minus obnoxia. Gemellarum, quibus hoc nomen uvæ ſemper geminæ dedere, aſperrimus ſapor, ſed vires præcipuæ. Ex iis minor auſtro læditur, ceteris ventis alitur, ut in Veſuvio monte, Surrentiniſque collibus. In reliquis Italiæ partibus non niſi arbori accommodata. Quintum genus lanatæ, ne Seres miremur, aut Indos, adeo lanugo eam veſtit: prima ex Ammineis matureſcit, ociſſimeque putreſcit.

2. Proxima dignitas Nomentanis rubente materia: quapropter quidam rubellas appellavere vineas. Hæ minus fertiles, vinaceis & fæce nimia, contra pruinas fortiſſimæ, ſiccitate magis quam imbre, æſtu, quam algore vexantur. Quamobrem in frigidis humidiſque principatum obtinent. Fertilior quæ minor acino, & folio ſciſſa minus.

3. Apianis apes dedere cognomen, præcipue earum avidæ. Ex eis duo genera, lanugine & ipſa pubeſcunt. Diſtant, quod altera celerius matureſcit, quanquam & altera properante. Situs frigidos non reſpuunt: & tamen nullæ celerius imbre putreſcunt. Vina primo dulcia, auſteritatem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potiſſima nobilitas peculiaribus atque vernaculis Italiæ.

Ceteræ advenere Chio, Thaſove. Græcula non inferior Ammineis bonitate, prætenera acino: & uva tam parva, ut niſi pinguiſſimo ſolo colere non proſit. Eugeniam Taurominitani colles cum generoſitatis cognomine, miſere Albano tantum agro: quoniam translata ſtatim mutatur. Namque eſt aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam ſuam relinquant, nec uſquam tranſeant totæ. Quod & in Rhætica Allobrogicaque, quam ſupra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoſcendis alibi. Fœcundæ tamen, bonitatis vice copiam præſtant: eugenia ferventibus locis, Rhætica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu matureſcens, & colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, ſed etiam e nigris vina vetuſtate in album colorem tranſeunt. Reliquæ ignobiles. Aliquando tamen cæli aut ſoli opera non fallunt vetuſtatem, ſicuti Fecenia, & cum ea florens Biturica, acino rarior, nunquam floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventiſque & imbribus reſiſtunt: meliores tamen algentibus locis, quam calidis: humidis, quam ſitientibus. Viſula magis quam denſo uvarum partu, impatiens variantis cæli, ſed contra tenorem unum algoris æſtuſve conſtans. Quæ minor eſt ex eo genere, melior. In eligendo ſolo moroſa, pingui putreſcit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quærit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. Uva ejus indecora viſu, ſapore jucunda: niſi matura protinus rapitur, etiam non putreſcens cadit. Contra grandines eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

4. Insignes jam colore inter purpureas nigrasque medio helvolæ, sæpius varianti, & ob id varianæ a quibusdam appellatæ. Præfertur in his nigrior: utraque alternis annis fertilis, sed melior vino, cum parcior. Et Preciæ duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus materies plurima, uvaque ollis utilissima, folium apio simile. Basilicam Dyrrachini celebrant, Hispaniæ cocolobin vocant. Rarior uva, æstus austrosque tolerat: capiti inimica, copia larga. Hispaniæ duo genera ejus faciunt: unum oblongo acino, alterum rotundo: novissimas vindemiant. Quo dulcior cocolobis, hoc melior. Sed & austera transit in dulcem vetustate: & quæ dulcis fuit, in austeritatem: tunc Albanum vinum æmulantur. Tradunt vesicæ vitiis utilissimum ex his potum. Albuelis summis arboribus fertilior est, Visula imis. Quamobrem circa easdem satæ diversitate naturæ locupletant. Inerticulam e nigris appellavere, justius sobriam dicturi, inveterato præcipue commendabilem vino, sed viribus innoxiam: siquidem temulentiam sola non facit.

5. Fertilitas commendat ceteras, principemque helvenacam. Duo ejus genera: major, quam quidam longam: minor, quam emarcum appellant, non tam fœcundam, sed gratiorem haustu. Discernitur folio circinato: verum utraque gracilis. Furcas subdere his necessarium: alioqui ubertatem suam non tolerant: maritimo afflatu gaudent, roscido odore. Nulla vitium minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea: vino quoque, quod ge-

nuit, æſtatem non exſuperans: nec alia macro ſolo familiarior. Græcinus, qui alioqui Cornelium Celſum tranſcripſit, arbitratur non naturam ejus repugnare Italiæ, ſed culturam, avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem ſuam abſumi, ſi non præpinguis ſoli ubertas laſſeſcentem ſuſtineat. Carbunculari negatur: magna dote, ſi verum eſt, aliqua in vite cælo non eſſe jus.

6. Æſtum fert ſpionia, quam quidam ſpineam vocant, autumniſque & imbribus pingueſcit. Quinimmo nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. Veniculam inter optime deflorefcentes, & ollis aptiſſimam, Campani malunt ſirculam vocare, alii ſtaculam: Tarracina numiſianam, nullas vires proprias habentem, ſed totam perinde ac ſolum valeat. Surrentinis tamen efficaciſſima teſtis, Veſuvio tenus. Ibi enim Murgentina e Sicilia potiſſima, quam Pompejanam aliqui vocant, Latio demum feracem: ſicut horconia in Campania, tantum vilitatis cibariæ, ſed ubertate præcipua. Tolerat & annos mœrica, contra omne ſidus firmiſſima, nigro acino, vinis in vetuſtate rubeſcentibus.

7. Et hactenus publica ſunt genera: cetera regionum locorumque, aut ex his inter ſe inſitu mixta. Siquidem Tuſcis peculiaris eſt Tudernis, atque etiam ejus nominis Florentia. Eſt opima Aretio talpana, & eteſiaca, & conſeminia. Talpana nigra candidum facit muſtum. Eteſiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit: mirumque, fœcunditate ceſſat. Conſeminia nigra, vino minime durante, uva maxime; poſt XV dies, quam ulla

alia, metitur: fertilis, sed cibaria. Hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mutantur. Evenit hoc & quibusdam aliis, pessimi generis argumento. Irtiola Umbriæ, Mevanatique & Piceno agro peculiaris est, Amiternino pumula. Iisdem bannanica fallax est: amant tamen eam. Municipii uvam Pompeji nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. Municipii & Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivæ. Novissima hæc uvarum ad hoc tempus reperta est. Vinaciolam soli noverunt Sabini, & Laurenti. Nam Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non Tarentinum genus aliqui fecere, prædulci uva. Capnias, & bucconiatis, & tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, quam gelaverit. Pharia gaudent Pisæ: Mutina Prusinia, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. Mirum, ubi cum Sole circumagi uvam, quæ ob id streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. Dixit Virgilius Thasias, & Mareotidas, & lageas: compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.

8. Sed sunt etiamnum insignes uva, non vino, ambrosiaca, duracina, sine ullis vasis in vite servabilis: tanta est contra frigora, æstus, tempestatesque firmitas. Nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se sustinens: non item dactylides digitali gracilitate. Columbinæ e racemosissimis: & magis purpureæ cognomine bimammiæ, quando non racemos, sed uvas alias gerunt. Item tripedanea, cui

nomen a menſura eſt. Item ſcirpula paſſo acino. Et Rhætica in maritimis Alpibus appellata, diſſimilis laudatæ illi. Namque hæc brevis, conferta acino, degener vino, ſed cute omnium tenuiſſima, nucleo, quem Chium vocant, uno ac minimo, acinum prægrandem unum alterumve habens. Eſt & nigra Amminea, cui Syriacæ nomen imponunt. Item Hiſpana ignobilium probatiſſima.

9. In pergulis vero ſeruntur eſcariæ appellatæ, e duracinis, albæ nigræque: & bumaſti totidem coloribus: ac nondum dictæ Ægia, & Rhodia, & uncialis, velut a pondere acini. Item picina omnium nigerrima: & coronario naturæ luſu ſtephanitis, acinos foliis intercuſantibus: & quæ forenſes vocantur, celeres proventu, vendibiles adſpectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam viſu cinerea, & rabuſcula, & aſinuſca: minus tamen, caudas vulpium imitata, alopecis. Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabæ magnitudine, nucleo molli & minimo, obliquis racemis prædulcibus, folio parvo & rotundo, ſine diviſuris. Septimo hinc anno, in Narbonenſis provinciæ Alba Helvia, inventa eſt vitis uno die defloreſcens: ob id tutiſſima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conſerit.

V. Catonum ille primus, triumpho & Cenſura ſuper cetera inſignis, magis tamen etiamnum claritate literarum, præceptiſque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, inter prima vero agrum colendi, illius ævi confeſſione optimus ac ſine æmulo agricola, pauca attigit vitium genera,

quarundam ex iis jam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia ejus indicanda est, ut in omni genere noscamus, quæ fuerint celeberrima, anno sexcentesimo Urbis, circa captas Carthaginem ac Corinthum, cum supremum is diem obiit, & quantum postea CCXXX annis vita profecerit.

Ergo de vitibus uvisque ita prodidit: Qui locus vino optimus dicetur esse, & ostentus Solibus, Ammineum minusculum, & geminum eugenium, helvinum minusculum conserito. Qui locus crassior aut nebulosior, Ammineum majus, aut Murgentinum, Apicium Lucanum serito. Ceteræ vites miscellæ maxime in quemvis agrum conveniunt. In lora recte conduntur. Quas suspendas duracinas, Ammineas majores: vel ad fabrum ferrarium pro passis hæ recte servantur. Nec sunt vetustiora de illa re Latinæ linguæ præcepta: tam prope ab origine rerum sumus. Ammineam proxime dictam, Varro Scantianam vocat.

In nostra ætate pauca exempla consummatæ hujus artis fuere: verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus, e plebe libertina, LX jugerum non amplius vineis excultis in Nomentano agro, atque quadringenties nummûm millibus venumdatis. Magna fama & Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit, in Campaniæ rure Liternino, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium. Sed maxima, ejusdem Stheneli opera, Rhemmio Palæmoni, alias Grammatica arte cele-

bri, in hisce xx annis mercato rus sexcenties nummûm centenis millibus in eodem Nomentano decimi lapidis ab Urbe diverticulo. Est autem usquequaque nota vilitas mercis per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam & neglecta per indiligentiam prædia paraverat, ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Hæc aggressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primo, quæ nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis cura Stheneli; dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intra octavum annum quadringenties nummûm emtori addicta pendente vindemia. Cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis strues, literis ejus altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante: novissime Annæo Seneca, principe tum eruditionis, ac potentiæ, quæ postremo nimia fuit super ipsum, minime utique miratore inanium, tanto prædii ejus amore capto, ut non puderet inviso alias & ostentaturo tradere palmam eam, emtis quadruplicato vineis illis intra decimum fere curæ annum: digna opera, quæ in Cæcubis Setinisque agris proficeret: quando & postea sæpenumero septenos culeos singula jugera, hoc est, amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex jugeribus scripsit, efficacibus exemplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.

VI. Vino antiquissima claritas Maroneo, in

Thraciæ maritima parte genito, ut auctor est Homerus. Neque enim fabulosa, aut de origine varie prodita consectamur, præterquam Aristæum primum omnium in eadem gente mel miscuisse vino, suavitate præcipua utriusque naturæ sponte provenientis. Maroneum vicies tanto addito aquæ miscendum Homerus prodidit. Durat etiam vis eadem in terra generi, vigorque indomitus. Quippe cum Mucianus ter Consul ex his, qui nuperrime prodidere, sextarios singulos octogenis aquæ misceri compererit præsens in eo tractu. Esse autem colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere. Et Pramnio, quod idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. Nascitur Smyrnæ regione, juxta delubrum Matris Deûm. In reliquis claritas generi non fuit alicui. Anno fuit omnium generum bonitas, L. Opimio Consule, cum C. Gracchus Tribunus plebem seditionibus agitans interemtus: ea cæli temperies fulsit, quam cocturam vocant, Solis opere, natali Urbis DCXXXIII. Durantque adhuc vina ducentis fere annis, jam in speciem redacta mellis asperi: etenim hæc natura vinis in vetustate est: nec potari per se queunt, si non pervincat aqua, usque in amaritudinem carie indomita. Sed ceteris vinis commendandis minima aliqua mixtura medicamenta sunt: quod, ut ejus temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex his tamen, usura multiplicata semissibus, quæ civilis ac modica est, in Caji Cæsaris Germanici filii principatu, annis CLX singulas uncias vini constitisse nobili exemplo docuimus, referen-

tes vitam Pomponii Secundi vatis, cœnamque quam principi illi dedit. Tantum pecuniarum detinent vini apothecæ. Nec alia res majus incrementum ſentit ad viceſimum annum, majuſve ab eo diſpendium, non proficiente pretio. Raro quippe adhuc fuere, nec niſi in nepotatu, ſingulis teſtis millia nummûm. Viennenſes ſoli picata ſua, quorum genera diximus, pluris permutaſſe, ſed inter ſeſe amore patrio creduntur. Idque vinum frigidius reliquis exiſtimatur in frigido potu.

VII. Vino natura eſt, hauſto accendendi calore viſcera intus, foris infuſo refrigerandi. Nec alienum fuerit commemorare hoc in loco, quod Androcydes ſapientia clarus ad Alexandrum Magnum ſcripſit, intemperantiam ejus cohibens : Vinum poturus, Rex, memento te bibere ſanguinem terræ: cicuta hominum venenum eſt, cicutæ vinum. Quibus præceptis ſi ille obtemperaviſſet, profecto amicos in temulentia non interemiſſet. Prorſus ut jure dici poſſit, neque viribus corporis utilius aliud, neque aliud voluptatibus pernicioſius, ſi modus abſit.

VIII. I. Genera autem vini alia aliis gratiora eſſe, quis dubitet? aut non ex eodem lacu aliud præſtantius altero germinantem præcedere, ſive teſta, ſive fortuito eventu? Quamobrem de principatu ſe quiſque judicem ſtatuat. Julia Auguſta LXXXII annos vitæ Pucino vino retulit acceptos, non alio uſa. Gignitur in ſinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, ſaxeo colle, maritimo afflatu paucas coquente amphoras: nec aliud aptius

medicamentis judicatur. Hoc esse crediderim, quod Græci celebrantes miris laudibus, Præcianum appellaverunt ex Adriatico sinu. Divus Augustus Setinum prætulit cunctis, & fere secuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva. Nascitur supra Forum Appii. Antea Cæcubo erat generositas celeberrima in palustribus populetis, sinu Amyclano: quod jam intercidit, & incuria coloni, locique angustia: magis tamen fossa Neronis, quam a Bajano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.

2. Secunda nobilitas Falerno agro erat, & ex eo maxime Faustiano. Cura culturaque id collegerat. Exolescit hoc quoque, copiæ potius, quam bonitati, studentium. Falernus ager a ponte Campano læva petentibus Urbanam coloniam Sullanam nuper Capuæ contributam incipit. Faustianus autem circiter quatuor milliaria vico prope Cedias, qui vicus a Sinuessa VI millibus abest. Nec ulli in vino major auctoritas: solo vinorum flamma accenditur. Tria ejus genera, austerum, dulce, tenue. Quidam ita distinguunt: summis collibus Gauranum gigni, mediis Faustianum, imis Falernum. Non omittendum autem, nulli eorum quæ celebrentur, jucundum saporem uvæ esse.

3. Ad tertiam palmam varie venere Albana Urbi vicina, prædulcia, ac rara in austero. Item Surrentina in vineis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata, propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Cæsar dicebat consensisse medicos, ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse gene-

rosum acetum. Cajus Cæsar, qui successit illi, nobilem vappam. Certant Massica æque, ex monte Gauro Puteolos Bajasque prospectantia. Nam Falerno contermina Statana ad principatus venere non dubie: palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, sicut rerum proventus occasusque. Juncta his præponi solebant Calena: & quæ in vineis arbustisque nascuntur, Fundana. Alia ex vicinia Urbis Veliternina, Privernatiaque. Nam quod Signiæ nascitur, austeritate nimia continendæ utile alvo, inter medicamina numeratur.

4. Quartum curriculum publicis epulis obtinuere a Divo Julio (is enim primus auctoritatem his tribuit, ut in epistolis ejus apparet) Mamertina, circa Messanam in Sicilia genita. Ex iis Potulana, ab auctore dicta, in loco proximo Italiæ laudantur præcipue. Est in eadem Sicilia & Taurominitanis honos, lagenis pro Mamertino plerumque subditis.

5. Ex reliquis autem a supero mari Prætutia atque Ancone nascentia, & quæ a palma una forte enata Palmensia appellavere. In mediterraneo vero Cæsenatia ac Mæcenatiana. In Veronensi item Rhætica, Falernis tantum posthabita a Virgilio. Mox ab intimo sinu maris, Adriana. Ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia. Etruriæ palmam Luna habet, Liguriæ Genua. Inter Pyrenæum Alpesque Massilia gemino sapore, quando & condiendis aliis pinguius gignit, quod vocant succosum. Bæterrarum intra Gallias consistit auctoritas. De reliquis in Narbonensi genitis asseverare non

eſt : quoniam officinam ejus rei fecere tingentes fumo, utinamque non & herbis, ac medicaminibus noxiis. Quippe etiam aloen mercantur, qua ſaporem coloremque adulterant.

6. Verum & longinquiora Italiæ ab Auſonio mari, non carent gloria, Tarentina, & Servitiana, & Conſentiæ genita, & Tempſæ, ac Babiæ, Lucanaque antecedentibus Thurinis. Omnium vero eorum maxime illuſtrata Meſſalæ potu & ſalute, Lagarina, non procul Grumento naſcentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem, ſive cura, ſive caſu, ad quartum a Neapoli lapidem Trebellicis : juxta Capuam Caulinis, & in ſuo agro Trebulanis : alioqui ſemper inter plebeja & Trifolinis gloriata. Nam Pompejanis ſummum decem annorum incrementum eſt, nihil ſenecta conferente. Dolore etiam capitum in ſextam horam diei ſequentis infeſta deprehenduntur. Quibus exemplis, niſi fallor, manifeſtum eſt, patriam terramque referre, non uvam : & ſupervacuam generum conſectationem in numerum, cum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hiſpaniarum Laletana copia nobilitantur : elegantia vero Tarraconenſia, atque Lauronenſia : & Balearica ex inſulis, conferuntur Italiæ primis. Nec ignoro, multa prætermiſſa pleroſque exiſtimaturos, quando ſuum cuique placet, & quocunque eatur, fabula eadem reperitur : Divi Auguſti judiciorum ac palati peritiſſimum e libertis, cenſuram vini in epulas ejus facientem, dixiſſe hoſpiti de indigena vino, novum quidem ſibi guſtum eſſe eum, atque non ex nobilibus, ſed

Cæſarem non aliud poturum. Nec negaverim & alia digna eſſe fama: ſed de quibus conſenſus ævi judicaverint, hæc ſunt.

IX. Nunc ſimili modo tranſmarina dicemus. In ſumma gloria poſt Homerica illa, de quibus ſupra diximus, fuere Thaſium Chiumque: ex Chio quod Arviſium vocant. His addidit Lesbium Eraſiſtrati maximi medici auctoritas, circiter CCCCL annum urbis Romæ. Nunc gratia ante omnia eſt Clazomenio, poſtquam parcius mari condiunt. Lesbium ſponte ſuæ naturæ mare ſapit. Nec Tmoliti per ſe gratia, ut vino: ſed cujus dulci admixto, reliquorum duritia ſuavitatem accipiat, ſimul & ætatem, quoniam vetuſtiora protinus videntur. Ab his dignatio eſt Sicyonio, Cyprio, Telmeſico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. In Ægypto hoc naſcitur tribus generibus uvarum ibi nobile, Thaſia, æthalo, peuce. Poſt hæc auctoritas hippodamantio, Myſtico, cantharitæ, protropo Gnidio, Catacecaumenitæ, Petritæ, Myconio. Nam Meſogiten capitis dolores facere compertum eſt: nec Epheſium ſalubre eſſe: quoniam mari & defruto condiatur. Apamenum mulſo præcipue convenire dicitur, ſicut Prætutium in Italia. Eſt enim hæc proprietas generum, ut dulcia utique inter ſe non congruant. Exolevit & protagion, quod Italicis proximum fecerant Aſclepiadis ſcholæ. Apollodorus medicus, in volumine, quo ſuaſit Ptolemæo regi quæ vina biberet, Italicis etiam tum ignotis, laudavit in Ponto Naſperceniten, mox Oreticum, Œneaten, Leucadium, Ambracioten, & quod cunctis prætulit

Peparethium: ſed minoris famæ eſſe dixit, quoniam ante ſex annos non placeret.

X. Hactenus bonitas vini nationibus debetur. Apud Græcos jure clariſſimum nomen accepit, quod appellaverunt bion, ad plurimos valetudinem uſus excogitatum, ut docebimus in parte medicinæ. Fit autem hoc modo : Uvæ paulum ante maturitatem decerptæ, ſiccantur acri Sole, ter die verſatæ per triduum: quarto exprimuntur; dein in cadis Sole inveterantur. Coi marinam aquam largiorem miſcent (a ſervi furto origine orta, ſic menſuram explentis,) idque translatum in album muſtum, leucocoum appellatur. In aliis autem gentibus ſimili modo factum tethalaſſomenon vocant. Thalaſſiten autem vaſis muſti dejectis in mare, quo genere præcox fit vetuſtas. Nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonſtravit, ſuper cetera in Sole quadriennio maturandum præcipiens. Rhodium Coo ſimile eſt. Phorineum ſalſius Coo. Omnia tranſmarina ſeptem vel in ſex annis ad vetuſtatem mediam pervenire exiſtimantur.

XI. Vinum omne dulce minus odoratum : quo tenuius, eo odoratius. Colores vinis quatuor : albus, fulvus, ſanguineus, niger. Pſythium & melampſythium paſſi genera ſunt, ſuum ſaporem, non vini referentia : Scybilites vero muſti, in Galatia naſcens, & Aluntium in Sicilia. Nam ſiræum, quod alii hepſema, noſtri ſapam appellant, ingenii, non naturæ opus eſt, muſto uſque ad tertiam partem menſuræ decocto : quod ubi factum ad dimidiam

eſt, defrutum vocamus: omnia in adulterium mellis excogitata. Sed priora uva terraque conſtant. Paſſum a Cretico Cilicium probatur, & Africum, & in Italia finitimisque provinciis. Fieri certum eſt ex uva, quam Græci ſticham vocant, nos apianam: item ſcirpula, diutius in vite Sole aduſtis, aut ferventi oleo. Quidam e quacunque dulci, dum præcocta alba, faciunt: ſiccantes Sole, donec paulo amplius dimidium pondus ſuperſit, tutaſque leniter exprimunt. Deinde quantum expreſſere, adjiciunt vinaceis aquæ puteanæ, ut & ſecundarium paſſum faciant. Diligentiores eodem modo ſiccatis acinos eximunt, ac ſine ſarmentis madefactos vino excellenti, donec intumeſcant, premunt: & hoc genus ante cetera laudant: ac ſimili modo aqua addita, ſecundarium faciunt.

Medium inter dulcia vinumque eſt, quod Græci aigleucos vocant, hoc eſt, ſemper muſtum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: ſic appellant muſti in vina tranſitum. Ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec bruma tranſeat, & conſuetudo fiat algendi. Eſt etiamnum aliud genus ejus per ſe, quod vocat dulce Narbonenſis provincia, & in ea maxime Vocontii. Aſſervatur ejus gratia uva diutius in vite, pediculo intorto. Ab aliis ipſe palmes inciditur in medullam, ab aliis uva torretur in tegulis: omnia ex Helvenaca vite. His adjiciunt aliqui, quod vocant diachyton, uvis in Sole ſiccatis, loco clauſo per dies ſeptem, in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus a rore defenſis, octavo die calcatis: ita fieri optimi odo-

ris ſaporiſque. Dulci e genere eſt & melitites. Diſtat a mulſo, quod fit e muſto, cum quinque congiis auſteri muſti, congio mellis & ſalis cyatho ſuffervefactis, auſterum. Sed inter hæc genera potuum ponere debeo & protropum: ita appellatur a quibuſdam muſtum ſponte defluens, antequam calcentur uvæ. Hoc protinus diffuſum lagenis ſuis defervere paſſi, poſtea in Sole quadraginta diebus torrent æſtatis ſecutæ, ipſo Canis ortu.

XII. Non poſſunt jure dici vina, quæ Græci deuteria appellant, Cato & nos loram, maceratis aqua vinaceis; ſed tamen inter vina operaria numerantur. Tria eorum genera. Decima parte aquæ addita, quæ muſti expreſſa ſit, & ita nocte ac die madefactis vinaceis, rurſuſque prelo ſubjectis. Alterum, quomodo Græci factitavere, tertia parte ejus quod expreſſum ſit, addita aquæ, expreſſoque decocto ad tertias partes. Tertium eſt, fæcibus vini expreſſum, quod fæcatum Cato appellat. Nulli ex his plus, quam anno, uſus.

XIII. Verum inter hæc ſubit mentem, cum ſint genera nobilia, quæ proprie vini intelligi poſſint, LXXX fere in toto orbe, duas partes ex hoc numero Italiæ eſſe, longe propterea ante cunctas terras. Et hinc deinde altius cura ſerpit, non a primordio hanc gratiam fuiſſe: auctoritatem poſt ſexcenteſimum Urbis annum cœpiſſe.

XIV. Romulum lacte, non vino, libaſſe, indicio ſunt ſacra ab eo inſtituta, quæ hodie cuſtodiunt morem. Numæ regis Poſtumia lex eſt: Vino rogum ne reſpergito. Quod ſanxiſſe illum prop-

ter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege, ex imputata vite libari vina diis, nefas ſtatuit, ratione excogitata, ut putare cogerentur, alias aratores, & pigri circa pericula arbuſti. M. Varro auctor eſt, Mezentium Etruriæ regem auxilium Rutulis contra Latinos tuliſſe vini mercede, quod tum in Latino agro fuiſſet.

Non licebat id feminis Romæ bibere. Invenimus inter exempla, Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibiſſet e dolio, interfectam fuſti a marito, eumque cædis a Romulo abſolutum. Fabius Pictor in Annalibus ſuis ſcripſit, matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, reſignaviſſet, a ſuis inedia mori coactam. Cato, ideo propinquos feminis oſculum dare, ut ſcirent an temetum olerent. Hoc tum nomen vino erat: unde & temulentia appellata. Cn. Domitius judex pronuntiavit, mulierem videri plus bibiſſe, quam valetudinis cauſa, viro inſciente, & dote multavit. Diuque ejus rei magna parcimonia fuit. L. Papirius Imperator adverſus Samnites dimicaturus votum fecit, ſi viciſſet, Jovi pocillum vini. Denique inter dona ſextarios lactis datos invenimus, nuſquam vini. Idem Cato, cum in Hiſpaniam navigaret, unde cum triumpho rediit, Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges: in tantum diſſimilis iſtis, qui etiam convivis alia, quam ſibimetipſis, miniſtrant, aut procedente menſa ſubjiciunt.

XV. Lautiſſima apud priſcos vina erant, myrrhæ odore condita, ut apparet in Plauti fabula,

quæ Perſa inſcribitur, quanquam in ea & calamum addi jubet. Ideo quidam aromatite delectatos maxime credunt. Sed Fabius Doſſennus his verſibus decernit :

Mittebam vinum pulchrum, murrhinam.

Et in Achariſtione :

Panem & polentam, vinum murrhinam.

Scævolam quoque, & Lælium, & Attejum Capitonem in eadem ſententia fuiſſe video, quoniam in Pſeudolo ſit :

Quod ſi opus ſiet, ut dulce promat indidem, ecquid habet?

CHAR. *Rogas?*

Murrhinam, paſſum, defrutum, mella. . . .

Quibus apparet, non inter vina modo murrhinam, ſed inter dulcia quoque nominatum.

XVI. Apothecas fuiſſe, & diffundi ſolita vina anno DCXXXIII Urbis, apparet indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente ſuum bonum Italia. Nondum tamen iſta genera in claritate erant. Itaque omnia tunc genita unum habent Conſulis nomen. Sic quoque poſtea diu tranſmarina in auctoritate fuerunt, & ad avos uſque noſtros : quin & Falerno jam reperto, ſicut apparet ex illo Comici verſu,

Quinque Thasî vini depromam, bina Falerni.

P. Licinius Craſſus, & L. Julius Cæſar Cenſores anno Urbis conditæ DCLXV edixerunt, ne quis vinum Græcum Ammineumque octonis æris ſingula quadrantalia venderet. Hæc enim verba ſunt.

Tanta vero vino Græco gratia erat, ut ſingulæ potiones in convictu darentur.

XVII. Quibus vinis auctoritas fuerit ſua in menſa, M. Varro his verbis tradit : L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus ſemel Græcum vinum daretur. Ipſe cum rediit ex Aſia, millia cadûm in congiarium diviſit amplius centum. C. Sentius, quem Prætorem vidimus, Chium vinum domum ſuam illatum dicebat tum primum, cùm ſibi cardiaco medicus dediſſet. Hortenſius ſuper decem millia cadûm heredi reliquit. Hactenus Varro. Quid? non & Cæſar Dictator triumphi ſui cœna vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia diſtribuit ? Idem Hiſpanienſi triumpho Chium & Falernum dedit. Epulo vero in tertio conſulatu ſuo, Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum : quo primum tempore quatuor genera vini appoſita conſtat. Poſtea ergo alia omnia in nobilitatem venerunt, circiter ſeptingenteſimum Urbis annum.

XVIII. Itaque non miror, innumerabilia pæne genera fictitii reperta multis ante ſeculis, quæ nunc dicemus, omnia ad medicinæ uſum pertinentia. Omphacium quo modo fieret, propter unguenta, diximus priore libro. Fit e labruſca, hoc eſt, vite ſilveſtri, quod vocatur œnanthinum. Flores ejus libris duabus in muſti cado macerati, poſt XXX dies mutantur. Præter hoc radix labruſcæ & acini coria perficiunt. Ii paulo poſtquam defloruere, ſingulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidiſſima, ut fe-

runt, natura. Pars eorum æſtu moritur, priuſquam reliqui, qui ſolſtitiales dicuntur. Univerſi nunquam matureſcunt: & ſi prius, quam tota marceſcat uva, incocta detur cibo gallinaceo generi, faſtidium gignit uvas appetendi.

XIX. 1. Fictitiorum primum fit ex ipſo vino, quod vocant adynamon, hoc modo: Albi muſti ſextarii XX, aquæ dimidium, fervet donec excoquatur aquæ menſura. Alii marinæ ſextarios decem, tantundem pluviæ, in Sole quadraginta diebus torrent. Dant ægris, quibus vini noxiam timent.

2. Proximum fit e milii ſemine maturo, cum ipſa ſtipula, libram & quadrantem in congios duos muſti, macerato, & poſt ſeptimum menſem transfuſo. Ex loto arbore, frutice, herba, dictum eſt uti quæque fierent.

3. Fiunt & e pomis quæ dicemus, interpretationibus non niſi neceſſariis additis: primumque e palmis, quo Parthi & Indi utuntur, & Oriens totus: maturarum, quas vocant chydæas, modio in aquæ congiis tribus macerato, expreſſoque. Sic fit & ſycites e fico, quem alii palmiprimum, alii catorchiten vocant. Aut ſi dulce eſſe non libeat, pro aqua tantundem vinaceorum adjicitur. E Cypria fico & acetum præcellens, atque Alexandrina quoque melius. Vinum fit & e ſiliqua Syriaca, & e piris, malorumque omnibus generibus. Sed e Punicis, quod rhoïten vocant: & e cornis, meſpilis, ſorbis, moris ſiccis, nucleis pineis. Hi muſto madidi exprimuntur: ſuperiora per ſe mitia. Myrtiten Cato quemadmodum fieri docuerit,

mox paulo indicabimus. Græci vero & alio modo. Ramis teneris cum ſuis foliis in albo muſto decoctis, tuſis, libram in tribus muſti congiis deſerveſaciunt, donec duo ſuperſint. Quod ita ſilveſtris myrti baccis factum eſt, myrtidanum vocatur: hoc manus tingit.

4. Ex his quæ in hortis gignuntur fit vinum e radice, aſparago, cunila, origano, apii ſemine, abrotono, mentaſtro, ruta, nepeta, ſerpyllo, marrubio. Manipulos binos condunt in cadum muſti, & ſapæ ſextarium, & aquæ marinæ heminam. E napis fit, duûm denariorum pondere ſextarios binos muſti addito: item e ſcillæ radice. Inter flores ex roſæ foliis tuſis in linteolo in muſtum collatis, cum ponduſculo, ut ſidat, XL pondere denariorum in ſextarios vicenos muſti, nec ante tres menſes vaſe aperto. Item e nardo Gallico, & aliud e ſilveſtri.

5. Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum compoſitione, primo e myrrha, ut diximus, mox & nardo Celtico, calamo, aſpalatho, offis in muſtum aut dulce vinum dejectis. Alii de calamo, junco, coſto, nardo Syriaco, amomo, caſia, cinnamomo, croco, palma, aſaro, ſimiliter & offa. Apud alios nardi, & malobathri ſelibris in muſti congios duos additis: qualia nunc quoque fiunt pipere & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant. Invenitur & nectarites ex herba, quam alii helenion, alii medicam, alii ſymphyton, alii Idæam & Oreſtion, alii nectaream vocant, radice ponderis XL

denariorum in sextarios sex musti addita, similiter in linteo.

Ex ceteris herbis, fit absinthites in XL sextarios musti, absinthii Pontici libra decocta ad tertias partes, vel scopis absinthii in vinum additis. Similiter hyssopites e Cilicio hyssopo, unciis tribus in duos congios musti conjectis, aut tusis in unum. Fiunt utraque & alio modo, circa radices vitium sato. Sic & elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. Sic fit & scammonites. Mira vitium natura, saporem alienum in se trahendi, qualem & salicum redolent Patavinorúm in palustribus vindemiæ. Sic & elleborum seritur in Thaso, aut cucumis silvester, aut scammonia: quod vinum phthórium vocant, quoniam abortus facit.

6. Fit & ex herbis, quarum naturæ suo loco dicentur. E stœchade, & radice gentianæ, & tragorigano, & dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace, acoro, conyza, thymo, mandragora, junco. Vocarunt & scyzinum, & itæomelin, & lectisphagiten, quorum jam obliterata ratio est.

7. Et fruticum vero e genere, cedri utriusque, cupressi, laurus, juniperi, terebinthi, in Gallia lentisci, baccas aut lignum recens musto decoquunt. Item chamelææ, & chamepityos, & chamædryos lignum eodem modo, & ex flore, in congium musti decem denariorum pondere addito.

XX. Fit vinum & ex aqua ac melle tantum. Quinquennio ad hoc servari cælestem jubent. Aliqui prudentiores statim ad tertias partes decoquunt, & tertiam mellis veteris adjiciunt: deinde XL die-

bus Canis ortu in Sole habent. Alii diffuſa ita decimo die obturant. Hoc vocatur hydromeli, & vetuſtate ſaporem vini aſſequitur, nuſquam laudatius, quam in Phrygia.

XXI. Quin & acetum melle temperabatur: adeo nihil intentatum vitæ fuit. Oxymeli hoc vocarunt, mellis decem libris, aceti veteris heminis quinque, ſalis marini libra, aquæ pluviæ ſextariis quinque ſuffervefactis decies, mox elutriatis, atque ita inveteratis. Omnia ab Themiſone ſummo auctore damnata: & hercule coactus eorum uſus videri poteſt; niſi ſi quis naturæ opus eſſe credit aromatiten, & ex unguentis vina compoſita, aut ut biberentur genuiſſe eam frutices. Iſta ſunt cognitu iucunda, ſolertia humani animi omnia exquirente. Nihil quidem ex his anno durare, præterquam quæ vetuſtate ipſa fieri diximus: & plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

XXII. Sunt & in vino prodigia. Dicitur in Arcadia fieri, quod fœcunditatem feminis importet, viris rabiem. At in Achaja maxime circa Caryniam abigi partum vino, atque etiamſi uvam edant gravidæ, cum differentia in guſtatu non ſit. Trœzenium vinum qui bibunt, negantur generare. Thaſos duo genera vini diverſa facere proditur: unum quo ſomnus concilietur, alterum vero quo fugetur. Apud eoſdem vitis theriace vocatur, cujus & vinum & uva contra ſerpentium ictus medetur. Libanios thuris odore, ex qua Diis prolibant. E diverſo aſpendios, damnata aris. Ferunt eam nec ab alite ulla attingi. Thaſiam uvam Ægyptus vocat apud ſe præ-

dulcem, quæ ſolvit alvum. Eſt contra in Lycia, quæ ſolutam firmat. Ægyptus & ecbolada habet, abortus facientem. Vina in apothecis Canis ortu mutantur quædam, poſteaque reſtituuntur ſibi. Sic & mari navigatio, cujus jactatus his, quæ duraverint, tantum vetuſtatis adjicere ſentitur, quantum habuerint.

XXIII. Et quoniam religione vita conſtat, prolibare Diis nefaſtum habetur vina, præter imputatæ vitis, fulmine tactæ, quamque juxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus conculcata, & quod circumciſis vinaceis profluxerit, aut ſuperne deciduo immundiore lapſu aliquo polluta. Item Græca, quoniam aquam habeant. Vitis ipſa quoque manditur, decoctis caulibus ſummis, qui & condiuntur in aceto ac muria.

XXIV. Verum & de apparatu vini dixiſſe conveniat, cum Græci privatim ea præcepta condiderint, artemque fecerint, ſicut Euphronius, & Ariſtomachus, & Commiades, & Hiceſius. Africa gypſo mitigat aſperitatem, nec non aliquibus ſui partibus calce. Græcia argilla, aut marmore, aut ſale, aut mari, lenitatem excitat: Italiæ pars aliqua rabulana pice: ac reſina condire muſta vulgare eſt ei, provinciiſque finitimis. Nonnuſquam prioris vini fæce acetove condiunt. Nec non & ex ipſo muſto fiunt medicamina: decoquitur, ut dulceſcat portione virium. Nec durare ultra annuum ſpatium tale proditur. Aliquibus in locis decoquunt ad ſapas muſta, infuſiſque his ferociam frangunt. Et in hoc tamen genere, & in omni alio ſubminiſtrant vaſa ipſa

condimentis picis: cujus faciendæ ratio proximo dicetur volumine.

XXV. Arborum ſucco manantium picem reſinamque, aliæ ortæ in Oriente, aliæ in Europa ferunt. Quæ intereſt Aſia, utrinque quaſdam habet. In Oriente optimam tenuiſſimamque terebinthi fundunt: deinde lentiſci, quam & maſtichen vocant: poſtea cupreſſi, acerrimam ſapore. Liquidam omnes, & tantum reſinam: craſſiorem vero & ad pices faciendas cedrus. Arabica reſina alba eſt, acri odore, difficilis coquenti. Judæa calloſior, & terebinthina quoque odoratior: Syriaca Attici mellis ſimilitudinem habet. Cypria antecedit omnes: eſt autem melleo colore, carnoſa. Colophonia præter ceteras fulva: ſi teratur, alba fit, gravior odore: ob id non utuntur ea unguentarii. In Aſia quæ fit e picea, admodum candida, ſpagas vocatur. Reſina omnis diſſolvitur oleo. Quidam & creta figlinarum hoc fieri arbitrantur. Pudetque confiteri, maximum jam honorem ejus eſſe in evellendis virorum corpori pilis.

Ratio autem condiendi muſta, in primo fervore, qui novem diebus cum plurimum peragitur, aſperſu picis, ut odor vino contingat, & ſaporis quædam acumina. Vehementius id fieri arbitrantur crudo flore reſinæ, excitarique lenitatem. E diverſo crapula compeſci feritatem nimiam, frangique virus: aut ubi pigra lenitas torpeat, virus addi. Liguriæ maxime Circumpadaniſque muſtis crapulæ utilitas diſcernitur hoc modo: Pugnacibus muſtis crapulæ plus inditur, lenibus parcius. Sunt qui ex

utroque condiri velint: nec non alia, quæ eſt muſti, pice & natura. Vitiumque muſto quibuſdam in locis iterum ſponte fervere: qua calamitate deperit ſapor, vappæque accipit nomen, probroſum etiam hominum, cum degeneravit animus. Aceti enim nequitiæ ineſt virtus magnos ad uſus, & ſine queis vita mitior degi non poſſit.

Cetero vinorum medicaminis tanta cura eſt, ut cinere apud quoſdam, ceu gypſo alibi, & quibus diximus modis, inſtaurentur. Sed cinerem e vitis ſarmentis, aut quercu præferunt. Quin & marinam aquam ejuſdem rei gratia ex alto peti jubent, ſervarique ab æquinoctio verno, aut certe nocte ſolſtitio, & Aquilone flante hauriri, vel ſi circa vindemiam hauriatur, decoqui.

Pix in Italia ad vaſa vino condendo maxime probatur Brutia. Fit e piceæ reſina: in Hiſpania autem e pinaſtris, minime laudata. Eſt enim reſina harum amara & arida, & gravi odore. Differentiam rationemque faciendi proximo volumine demonſtrabimus inter arbores feras. Vitia, præter ſupra dicta, acor aut fumidum virus: picis autem, aduſtio: experimentum vero, ſi fragmenta ſubluceant, ac ſub dente lenteſcant acore jucundo. Aſia picem Idæam maxime probat, Græcia Piericam, Virgilius Naryciam. Diligentiores admiſcent nigram maſtichen, quæ in Ponto bituminis ſimilis gignitur; & iris radicem, oleumque. Nam ceram accipientibus vaſis compertum eſt vina aceſcere. Sed transferre in ea vaſa, in quibus acetum fuerit, utilius, quam in ea, in quibus dulce aut mulſum. Cato jubet, vina con-

cinnari (hoc enim utitur verbo) cineris lixivii cum defruto cocti parte quadragesima, in culeum: vel salis sesquilibra; interim & tuso marmore. Facit & sulphuris mentionem, resinæ vero in novissimis. Super omnia addi maturescente jam vino jubet mustum, quod ille tortivum appellat, nos intelligimus novissime expressum. Et adjicimus tingendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri. Tot veneficiis placere cogitur: & miramur noxium esse. In vitium inclinantis experimentum est, laminæ plumbeæ mutatus in eo colos.

XXVI. Proprium autem inter liquores vino, mucescere, aut in acetum verti: exstantque medicinæ volumina. Et fæx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis ejus nitri naturam habet, easdemque vires, hoc amplius, quo pinguior sentitur.

XXVII. Magna & collecto jam vino differentia in cella. Circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. Mirum dictu, sed aliquando visum: ruptis vasis stetere glaciatæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit, alias ad frigus stupens tantum. Mitiores plagæ doliis condunt, infodiuntque terræ tota, aut ad portionem situs. Item cælum præbent: alibi vero impositis tectis arcent: traduntur que & hæc præcepta: Latus cellæ vinariæ, aut certe fenestras obverti in Aquilonem oportere, vel utique in exortum æquinoctialem. Sterquilinia & arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi, facillimo in vina transitu:

ficos utique & caprificos. Doliis etiam intervalla dari, ne inter ſeſe vitia ſerpant, contagione vini ſemper ociſſima. Quin & figuras referre. Ventruoſa ac patula minus utilia. Picari oportere protinus a Canis ortu, poſtea perfundi marina aqua aut ſalſa: dein cinere ſarmenti aſpergi, vel argilla, abſterſa myrrha ſuffiri, ipſaſque ſæpius cellas. Imbecilla vina demiſſis in terram doliis ſervanda, valida expoſitis. Nunquam implenda: & quod ſuperſit, paſſo aut defruto perungendum, admixto croco, pice veteri, cum ſapa: ſic opercula doliorum medicanda, addita maſtiche ac pice. Bruma aperiri vetant, niſi ſereno die. Vetant Auſtro flante, Lunave plena. Flos vini candidus probatur: rubens triſte ſignum eſt, ſi non is vini colos ſit. Item vaſa incaleſcentia, operculave ſudantia. Quod celeriter florere cœperit, odoremque trahere, non fore diutinum. Ipſa quoque defruta ac ſapas, cum ſit cælum ſine Luna, hoc eſt, in ſideris ejus coitu, neque alio die coqui jubent: præterea plumbeis vaſis, non æreis, nucibuſque juglandibus additis: eas enim fumum excipere. Campaniæ nobiliſſima expoſita ſub dio in cadis verberari Sole, Luna, imbre, ventis, aptiſſimum videtur.

XXVIII. Ac ſi quis diligentius reputet, in nulla parte operoſior vita eſt, ceu non ſaluberrimum ad potum aquæ liquorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur. At nos vinum bibere & jumenta cogimus: tantoque opere, tanto labore & impendio conſtat, quod homines mente mutet, ac furorem gignat, millibus ſcelerum huic deditis:

tanta dulcedine, ut magna pars non aliud vitæ præmium intelligat. Quin immo ut plus capiamus, ſacco frangimus vires: & alia irritamenta excogitantur: ac bibendi etiam cauſa venena conficiuntur, aliis cicutam præſumentibus, ut bibere mors cogat; aliis pumicis farinam, & quæ referendo pudet docere. Cautiſſimos ex his balineis coqui videmus, exanimeſque efferri. Jam vero alios lectum exſpectare non poſſe, immo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vaſa corripere, velut ad oſtentationem virium, ac plene infundere, ut ſtatim vomant, rurſuſque hauriant, idque iterum tertiumque: tanquam ad perdenda vina geniti, & tanquam effundi illa non poſſint, niſi per humanum corpus. Ad hoc pertinent peregrinæ exercitationes, & volutatio in cœno, ac pectoroſa cervicis repandæ oſtentatio. Per omnia hæc prædicatur ſitis quæri. Jam vero quæ vaſa adulteriis cælata? tanquam per ſe parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas, &, ſi diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit. Alius quantum alea quæſierit, tantum bibit. Tunc avidi matronam oculi licentur, graves produnt marito: tunc animi ſecreta proferuntur. Alii teſtamenta ſua nuncupant: alii mortifera loquuntur, rediturasque per jugulum voces non continent, quam multis ita interemtis. Vulgoque veritas jam attributa vino eſt. Interea ut optime cedat, Solem orientem non vident, ac minus diu vivunt. Hinc pallor, & genæ pendulæ,

oculorum hulcera, tremulæ manus, effundentes plena vaſa, & (quæ ſit pœna præſens) furiales ſomni, & inquies nocturna, præmiumque ſummum ebrietatis libido portentoſa, ac jucundum nefas. Poſtera die ex ore halitus cadi, ac fere rerum omnium oblivio, morſque memoriæ. Rapere ſe ita vitam prædicant, cum priorem diem quotidie perdant, illi vero & venientem.

Tiberio Claudio principe ante hos annos XL inſtitutum, ut jejuni biberent, potuſque vini antecederet cibos: externis & hoc artibus, ac medicorum placitis novitate aliqua ſeſe commendantium. Gloriam hac virtute Parthi quærunt, famam apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanenſis, ad Proconſulatum uſque e Prætura honoribus geſtis, tribus congiis (unde & cognomen illi fuit) epotis uno impetu, ſpectante miraculi gratia Ti. Claudio principe, in ſenecta jam ſevero, atque etiam ſævo alias: ſed ipſa juventa ad merum pronior fuerat. Eaque commendatione credidere L. Piſonem Urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo duabuſque noctibus perpotationem continuaſſet apud ipſum jam principem. Nec alio magis Druſus Cæſar regeneraſſe patrem Tiberium ferebatur. Torquato rara gloria (quando & hæc ars ſuis legibus conſtat) non labaſſe ſermone, non levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obiſſe vigilias, plurimum hauſiſſe uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidiſſe: optima fide non reſpiraſſe in hauriendo,

neque exſpuiſſe: nihilque ad elidendum in pavimentis ſonum ex vino reliquiſſe, diligenti ſcito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceroni M. F. binos congios ſimul haurire ſolitum ipſi objicit: Marcoque Agrippæ a temulento ſcyphum impactum. Etenim hæc ſunt ebrietatis opera. Sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris ſui M. Antonio. Is enim ante eum avidiſſime apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine de ſua ebrietate: quo patrocinari ſibi auſus, approbavit plane (ut equidem arbitror) quanta mala per temulentiam terrarum orbi intuliſſet. Exiguo tempore ante prœlium Actiacum id volumen evomuit: quo facile intelligatur ebrius jam ſanguine civium, & tanto magis eum ſitiens. Namque & hæc neceſſitas vitium comitatur, ut bibendi conſuetudo augeat aviditatem. Scitumque eſt Scytharum legati, quanto plus biberint, tanto magis ſitire Parthos.

XXIX. Eſt & Occidentis populis ſua ebrietas, fruge madida: pluribus modis per Gallias Hiſpaniaſque, nominibus aliis, ſed ratione eadem. Hiſpaniæ jam & vetuſtatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque e fruge ſibi potus ſimiles excogitavit: nullaque in parte mundi ceſſat ebrietas: meros quippe hauriunt tales ſuccos, nec diluendo, ut vina, mitigant. At hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum ſolertia! inventum eſt quemadmodum aqua quoque inebriaret. Duo ſunt liquores corporibus humanis gratiſſimi, intus vini, foris olei, arborum e genere

ambo præcipui, ſed olei neceſſarius. Nec ſegniter vita in eo elaboravit. Quanto tamen in potu ingenioſior apparebit, ad bibendum generibus centum nonaginta quinque (ſi ſpecies vero æſtimentur, pæne duplici numero) excogitatis, tantoque paucioribus olei: de quo in ſequenti volumine dicemus.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS

HISTORIAE

LIBER XV.

C. PLINII SECUNDI NATURALIS HISTORIAE

LIBER XV.

I. OLEAM Theophraſtus e celeberrimis Græcorum auctoribus, Urbis Romæ anno circiter CCCCXL, negavit niſi intra XL millia paſſuum a mari naſci: Feneſtella vero omnino non fuiſſe in Italia, Hiſpania, atque Africa, Tarquinio Priſco regnante, ab annis populi Romani CLXXIII, quæ nunc pervenit trans Alpes quoque, & in Gallias Hiſpaniaſque medias. Urbis quidem anno quingenteſimo quinto, Appio Claudio Cæci nepote, L. Junio Coſſ. olei libræ duodenæ aſſibus veniere. Et mox anno ſexcenteſimo octogeſimo M. Sejus L. F. Ædilis curulis olei denas libras ſingulis aſſibus præſtitit populo Romano per totum annum. Minus ea miretur, qui ſciat poſt annos XXII Cn. Pompeji III Conſulatu oleum provinciis Italiam miſiſſe. Heſiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleæ ſatorem fructum ex ea percepiſſe quenquam: tam tarda tunc res erat. At nunc etiam in plantariis ſerunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccæ.

II. Fabianus negat provenire in frigidiſſimis oleam, neque in calidiſſimis. Genera earum tria dixit Virgilius, orchites, & radios, & pauſias: nec deſiderare raſtros, aut falces, ullamve cu-

ram. Sine dubio & in iis ſolum maxime, cælumque refert. Verumtamen & tondentur, cum & vites: atque etiam interradi gaudent.

Conſequens earum vindemia eſt, arſque vel major, olei muſta temperandi. Ex eadem quippe oliva differunt ſucci. Primum omnium e cruda, atque nondum inchoatæ maturitatis: hoc ſapore præſtantiſſimum. Quin & ex eo prima unda preli laudatiſſima, ac deinde per diminutiones: ſive, (ut nuper inventum eſt,) exilibus regulis pede incluſo. Quanto maturior bacca, tanto pinguior ſuccus, minuſque gratus. Optima autem ætas ad decerpendum, inter copiam bonitatemque, incipiente bacca nigreſcere. Noſtri vocant drupas, Græci vero drypetas. Cetero diſtat, an maturitas illa in torcularibus fiat, an ramis: rigua fuerit arbor, an ſuo tantum bacca ſucco, nihilque aliud quam rores cæli biberit.

III. Vetuſtas oleo tædium affert, non item ut vino: plurimumque ætatis annuo eſt, provida (ſi libeat intelligere) natura: quippe temulentiæ naſcentibus vinis uti neceſſe non eſt: quin immo invitat ad ſervandum blanda inveterati caries: oleo noluit parci, fecitque ea neceſſitate promiſcuum & vulgo. Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, ejuſque parte quæ Licinianum fundit oleum: unde & Liciniæ gloria præcipua olivæ. Unguenta hanc palmam dedere, accommodato ipſis odore. Dedit & palatum, delicatiore ſententia. De cetero baccas Liciniæ nulla avis appetit. Reliquum certamen in-

ter Istriæ terram & Bæticæ par est. Vicina bonitas provinciis, excepto Africæ frugifero solo. Cereri totum id natura concessit: oleum ac vinum non invidit tantum: satisque gloriæ in messibus fecit. Reliqua erroris plena, quem in nulla parte vitæ numerosiorem esse docebimus.

Olivæ constant nucleo, oleo, carne, amurca: sanies hæc est ejus amara. Fit ex aquis, ideo siccitatibus minima: riguis, copiosa. Suus quidem olivæ succus oleum est, idque præcipue ex immaturis intelligimus, sicut de omphacio docuimus. Augetur oleum ad Arcturi exortum a. d. XVI Kalendas Octobris: postea nuclei increscunt & caro. Cum sitienti imbres copiosi accessere, vitiatur oleum in amurcam. Hujus color olivam cogit nigrescere: ideoque incipiente nigritia, minimum amurcæ: ante eam nihil. Et error hominum falsus, existimantium maturitatis initium, quod est vitii proximum. Deinde, quod oleum crescere olivæ carne arbitrantur, cum succus omnis in corpus abeat, lignumque intus grandescat. Ergo tum maxime rigantur. Quod ubi cura, multisve imbribus accidit, oleum absumitur, nisi consecuta serenitate, quæ corpus extenuet. Omnino enim, ut Theophrasto placet, est olei causa calor: quare & in torcularibus, & jam in cellis multo igne quæritur. Tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter impendium decerpendi exspectatur, ut decidat oliva. Qui medium temperamentum in hoc servant, perticis decutiunt, cum injuria arborum, sequentisque anni damno. Quippe olivantibus lex

antiquiſſima fuit : Oleam ne ſtringito, neve verberato. Qui cautiſſime agunt, arundine levi ictu, nec adverſos percutiunt ramos. Sic quoque alternare fructus cogitur decuſſis germinibus. Nec minus, ſi exſpectetur ut cadat : hærendo enim ultra ſuum tempus, abſumunt venientibus alimentum, & detinent locum. Argumentum eſt, quod niſi ante Favonium collectæ, novas vires reſumunt, & difficilius cadunt.

IV. Prima ergo ab autumno colligitur, vitio operæ, non naturæ, pauſia, cui plurimum carnis : mox orchites, cui olei : poſt radius. Has enim ociſſime occupatas, quia ſunt tenerrimæ, amurca cogit decidere. Differuntur vero etiam in Martium menſem calloſæ, contra humorem pugnaces, ob idque minimæ, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii afflatum nigreſcentes, hoc eſt, a. d. VI Idus Febr. Tunc arbitrantur eas matureſcere: & quoniam probatiſſimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ratio pravitati videtur. Feruntque frigore ſterilitatem fieri, ſicut copiam maturitate : cum ſit illa bonitas non temporis, ſed generis, tarde putreſcentium in amurcam. Similis error collectam ſervandi in tabulatis, nec priuſquam ſudet premendi : cum omni mora oleum decreſcat, amurca augeatur. Itaque vulgo non amplius ſenas libras ſingulis modiis exprimi dicunt. Amurcæ menſuram nemo agit, quanto ea copioſior reperiatur in eodem genere diebus adjectis.

Omnino in vita error eſt publicus, tumore oli-

væ creſcere oleum exſtimantium: præſertim cum magnitudine copiam olei non conſtare, indicio ſint quæ regiæ vocantur, ab aliis majorinæ, ab aliis phauliæ, grandiſſimæ, alioqui minimo ſucco. Et in Ægypto carnoſiſſimis olei exiguum. Decapoli vero Syriæ perquam parvæ, nec cappari majores, carne tamen commendantur. Quam ob cauſam Italicis tranſmarinæ præferuntur in cibis, cum oleo vincantur: & in ipſa Italia ceteris Picenæ, & Sidicinæ. Sale illæ privatim condiuntur, & ut reliquæ, amurca, ſapave: necnon aliquæ oleo ſuo ſine accerſita commendatione. Muriæ innatant colymbades: franguntur eædem, herbarumque viridium ſapore condiuntur. Fiunt & præcoces ferventi aqua perfuſæ, quamlibet immaturæ. Mirumque, dulcem ſuccum olivas bibere, & alieno ſapore infici. Purpureæ ſunt & in iis, ut uvis, in nigrum colorem tranſeuntibus, pauſiæ. Sunt & ſuperbæ, præter jam dicta genera. Sunt & prædulces, per ſe tantum ſiccatæ, uviſque paſſis dulciores, admodum raræ in Africa, & circa Emeritam Luſitaniæ. Oleum ipſum ſale vindicatur a pinguitudinis vitio. Cortice oleæ conciſo odorem accipit medicati: alias, ut vino, palati gratia nulla eſt. Nec tam numeroſa differentia: tribus ut plurimum bonitatibus diſtat. Odor in tenui argutior, & is tamen etiam in optimo brevis.

V. Oleo natura tepefacere corpus, & contra algores munire: eidemque fervores capitis refrigerare. Uſum ejus ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſiis publican-

do. Notum eſt, magiſtratus honoris ejus, octogenis ſeſtertiis ſtrigmenta olei vendidiſſe. Oleæ honorem Romana majeſtas magnum præbuit, turmas equitum Idibus Juliis ex ea coronando: item minoribus triumphis ovantes. Athenæ quoque victores olea coronant, Græci vero oleaſtro Olympiæ.

VI. Nunc dicentur Catonis placita de olivis. In calido & pingui ſolo radium majorem, Salentinam, orchitem, pauſiam, Sergianam, Cominianam, albiceram ſeri jubet: adjicitque ſingulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam eſſe dicant. In frigido autem & macro, Liciniam. Pingui enim aut ferventi vitiari ejus oleum, arboremque ipſam fertilitate conſumi: muſco præterea rubro infeſtari. Spectare oliveta in Favonium loco expoſito Solibus cenſet: nec alio ullo modo laudat. Condi olivas optime, orchites, & pauſias, vel virides in muria, vel fractas in lentiſco. Oleum quam acerbiſſima oliva optimum fieri. Cetero quamprimum e terra colligendam: ſi inquinata ſit, lavandam: ſiccari triduo ſatis eſſe. Si gelent frigora, quarto die premendam: hanc & ſale aſpergi. Oleum in tabulato minui, deteriuſque fieri: item & in amurca, & fracibus: hæ ſunt carnes, & inde fæces. Quare ſæpius die capulandum: præterea in conchas, & plumbeas cortinas: ære vitiari. Ferventibus omnia ea fieri clauſiſque torcularibus, & quam minime ventilatis: ideo nec ligna ibi cædi oportere: qua de cauſa e nucleis ipſarum ignis aptiſſimus. Et e cortinis in labra fundendum,

ut fraces & amurca liquentur. Ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura sinceritas constet. Postea inventum, ut lavarentur utique ferventi aqua: protinus prelo subjicerentur solidæ, ita enim amurca exprimitur: mox trapetis fractæ premerentur iterum. Premi plus quam centenos modios, non probant. Factus vocatur. Quod vero post molam primum est, flos. Factus tres gemino foro a quaternis hominibus nocte ac die premi justum est.

VII. Non erat tum fictitium oleum: ideoque arbitror de ea nihil a Catone dictum: nunc ejus genera plura. Primumque persequemur ea, quæ ex arboribus fiunt, & inter illas ante omnes ex oleastro. Tenue id, multoque amarius, quam oleæ: tantum ad medicamentum utile. Simillimum huic est ex chamelæa, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri, baccisque. Proximum fit & e cici, arbore in Ægypto copiosa: alii crotonem, alii trixin, alii sesamum silvestre appellant: ibique non pridem. Et in Hispania repente provenit altitudine oleæ, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum gracilium pallidarumque. Nostri eam ricinum vocant a similitudine seminis. Coquitur id in aqua, innatansque oleum tollitur. At in Ægypto, ubi abundat, sine igne & aqua sale aspersum exprimitur, cibis fœdum, lucernis utile. Amygdalinum, quod aliqui metopium vocant, ex amaris nucibus arefactis, & in offam contusis, aspersis aqua iterumque tusis, exprimitur. Fit & e lauro, admixto druparum oleo. Quidamque e baccis ex-

primunt tantum : alii foliis modo : aliqui folio & cortice baccarum : nec non ſtyracem addunt, alioſque odores. Optima laurus ad id latifolia, ſilveſtris, nigra baccis. Simile eſt e myrto nigra : & hæc latifolia melior. Tunduntur baccæ aſperſæ calida aqua, mox decoquuntur. Alii foliorum molliſſima decoquunt in oleo, & exprimunt. Alii dejecta ea in oleum prius Sole maturant. Eadem ratio & in ſativa myrto : ſed præfertur ſilveſtris minore ſemine, quam quidam oxymyrſinen vocant, alii chamæmyrſinen : aliqui acoron a ſimilitudine : eſt enim brevis, fruticoſa. Fit & e citro, cupreſſo : nucibus juglandibus, quod caryinon vocant : malis cedri, quod piſſelæon. Ex grano quoque Gnidio, purgato ſemine & tuſo. Item lentiſco : nam & cyprinum, & e glande Ægyptia ut fieret odorum cauſa, dictum eſt. Indi ex caſtaneis, & ſeſama, atque oryza facere dicuntur : Ichthyophagi, e piſcibus. Inopia cogit aliquando luminum cauſa & e platani baccis fieri, aqua & ſale maceratis. Et œnanthinum fit de ipſa œnanthe, ut dictum eſt in unguentis. Gleucino muſtum incoquitur vapore lento : ab aliis ſine igne circumdatis vinaceis diebus XXII bis ſingulis permixtum : conſumiturque muſtum oleo. Aliqui non ſampſuchum tantum admiſcent, ſed etiam pretioſiora odoramenta. Nam in gymnaſiis quoque conditur odoribus, ſed viliſſimis.

Fit & de aſpalatho, calamo, balſamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, ſampſucho, helenio, cinnamomi radice, omnium ſuc-

cis in oleo maceratis expreſſiſque. Sic & rhodinum e roſis: juncinum e junco, quod eſt roſaceo ſimillimum: item hyoſcyamo, lupinis, & narciſſo. Plurimum autem in Ægypto e raphani ſemine, aut gramine herba, quod chortinon vocant. Item ſeſama, & urtica, quod cnedinum appellant. E lilio & alibi fit ſub dio, Sole, Luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam & Galatiam, quod Selgiticum vocant, nervis admodum utile: ſicut in Italia Iguvini. E pice fit, quod piſſinum appellant, cum coquitur, velleribus ſupra halitum ejus expanſis, atque ita expreſſis: probatum maxime e Brutia: eſt enim pinguiſſima & reſinoſiſſima. Color oleo fulvus. Sponte naſcitur in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, craſſius melle, reſina tenuius, ſapore dulci, & hoc medicis. Veteri quoque oleo uſus eſt ad quædam genera morborum. Exiſtimatur & ebori vindicando a carie utile eſſe. Certe ſimulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum eſt.

VIII. Super omnia vero celebravit amurcam laudibus Cato. Dolia olearia cadoſque illa imbui, ne bibant oleum. Amurca ſubigi areas terendis meſſibus, ut formicæ rimæque abſint. Quin & lutum parietum, ac tectoria, & pavimenta horreorum frumenti, veſtiarium etiam contra teredines, ac noxia animalia, amurca aſpergi: ſemina frugum perfundi: morbis quadrupedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad hulcera interiora humani quoque oris. Lora etiam ac coria omnia, &

calciamina, axeſque, decocta ungi, atque æramenta contra æruginem, coloriſque gratia elegantioris: & totam ſupellectilem ligneam, ac vaſa fictilia, in queis ficum aridam libeat aſſervare: aut ſi folia baccaſque in virgis myrti: aliudve id genus ſimile. Poſtremo ligna macerata amurca, nullius fumi tædio ardere. Oleam ſi lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, ſterileſcere, auctor eſt M. Varro. Et hactenus de olea, atque oleo.

IX. Reliqui arborum fructus vix ſpecie figurave, non modo ſaporibus, ſucciſque toties permixtis atque inſitis, enumerari queunt.

Grandiſſimus pineis nucibus, altiſſimeque ſuſpenſus, intus exiles nucleos lacunatis includit toris, veſtitos alia ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter ſemina collocandi. Harum genus alterum terentinæ, digitis fragili putamine, aviumque furto in arbore. Tertium ſappiniæ, e picea ſativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut ſimul mandatur. Quartum pityida vocant e pinaſtris, ſingularis remedii adverſus tuſſim. In melle decoctos nucleos Taurini aquicelos vocant. Pinea corona victores apud Iſthmum coronantur.

X. His proxima amplitudine mala, quæ vocamus cotonea, & Græci cydonia, ex Creta inſula advecta. Incurvatos trahunt ramos, prohibentque creſcere parentem. Plura eorum genera: chryſomela, inciſuris diſtincta, colore ad aurum inclinato. Quæ candidiora, noſtratia cognominata,

odoris præſtantiſſimi. Eſt & Neapolitanis ſuus honos. Minora ex eodem genere ſtruthea, odoratius vibrant, ſerotino proventu, præcoci vero muſtea. Strutheis autem cotonea inſita ſuum genus fecere Mulvianum: quæ ſola ex his vel cruda manduntur. Omnia jam & virorum ſalutatoriis cubilibus incluſa, ſimulacris noctium conſciis impoſita. Sunt præterea parva ſilveſtria, a ſtrutheis odoratiſſima, in ſepibus naſcentia.

XI. Mala appellamus, quanquam diverſi generis, Perſica, & granata, quæ in Punicis arboribus novem generum dicta ſunt. His acinus ſub cortice intus: illis lignum in corpore. Nec non & quædam e piris libralia appellata, amplitudinem ſibi ponderis nomine afferunt. Sed Perſicorum palma duracinis. Nationum habent cognomen Gallica, & Aſiatica. Poſt autumnum matureſcunt, æſtate præcocia, intra XXX annos reperta, & primo denariis ſingula venumdata. Supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. Pomum innocuum expetitur ægris: pretiumque jam ſingulis triceni nummi fuere, nullius majore: quod miremur, quia non aliud fugacius. Longiſſima namque decerpto bidui mora eſt: cogitque ſe venumdari.

XII. Ingens poſtea turba prunorum: verſicolor, nigra, candida, hordearia appellata, a comitatu frugis ejus. Alia eodem colore ſeriora majoraque, aſinina cognominata a vilitate. Sunt & nigra, ac laudatiora cerina, atque purpurea. Nec non ab externa gente Armeniaca, quæ ſola & odore commendantur. Peculiaris impudentia eſt nucibus in-

ſitorum, quæ faciem parentis ſuccumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque nucipruna. Et hæc autem, & Perſica, & cerina, ac ſilveſtria, ut uvæ, cadis condita, uſque ad alia naſcentia ætatem ſibi prorogant: reliquorum velocitas cito miteſcentium tranſvolat. Nuper in Bætica malina appellari cœperunt malis inſita, & alia amygdalina amygdalis. His intus in ligno nucleus amygdalæ eſt: nec aliud pomum ingenioſius geminatum eſt. In peregrinis arboribus dicta ſunt Damaſcena, a Syriæ Damaſco cognominata, jam pridem in Italia naſcentia, grandiore quanquam ligno, & exiliore carne, nec unquam in rugas ſiccata, quoniam Soles ſui deſunt. Simul dici poſſunt populares eorum myxæ, quæ & ipſæ nunc cœperunt Romæ naſci inſitæ ſorbis.

XIII. In totum quidem Perſica peregrina etiam Aſiæ Græciæque eſſe, ex nomine ipſo apparet, atque ex Perſide advecta. Sed pruna ſilveſtria ubique naſci certum eſt. Quo magis miror, hujus pomi mentionem a Catone non habitam, præſertim cum condenda demonſtraret quædam & ſilveſtria. Nam Perſicæ arbores ſero, & cum difficultate tranſiere, ut quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Ægypto earum fuerat hoſpitium. Falſum eſt, venenata cum cruciatu in Perſis gigni, & pœnarum cauſa a regibus translata in Ægyptum, terra mitigata. Id enim de Perſea diligentiores tradunt, quæ in totum alia eſt, myxis rubentibus ſimilis, nec extra Orientem naſci voluit. Eam quoque eruditiores negaverunt ex Perſide propter ſup-

plicia translatam, ſed a Perſeo Memphi ſatam. Et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi inſtituiſſe, in honorem atavi ſui. Semper autem folia habet & poma, ſubnaſcentibus aliis. Sed pruna quoque omnia poſt Catonem cœpiſſe manifeſtum eſt.

XIV. Malorum plura ſunt genera. De citreis cum ſua arbore diximus. Medica autem Græci vocant patriæ nomine. Æque peregrina ſunt zizipha, & tuberes, quæ & ipſa non pridem venere in Italiam: hæc ex Africa, illa ex Syria. Sex. Papinius, quem Conſulem vidimus, primus utraque attulit, Divi Auguſti noviſſimis temporibus, in caſtris ſata, baccis ſimiliora, quam malis; ſed aggeribus præcipue decora, quoniam & in tecta jam ſilvæ ſcandunt. Tuberum duo genera: candidum, & a colore ſyricum dictum. Pæne peregrina ſunt in uno Italiæ agro Veronenſi naſcentia, quæ lanata appellantur. Lanugo ea obducit, ſtrutheis quidem Perſiciſque plurima: his tamen peculiare nomen dedit, nulla alia commendatione inſignibus.

XV. Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum conditoribus ſuis æternam propagaverint memoriam, tanquam ob egregium aliquod in vita factum? Niſi fallor, apparebit ex eo ingenium inſerendi: nihilque tam parvum eſſe, quod non gloriam parere poſſit. Ergo habent originem a Matio, Geſtioque, & Manlio, item Scandio: quibus cotoneo inſito ab Appio e Claudia gente, Appiana ſunt cognominata. Odor eſt his cotoneorum, magnitudo quæ Scandianis, color rubens. Ac ne

quis id ambitu valuiſſe claritatis & familiæ putet, ſunt & Sceptiana ab inventore libertino, inſignia rotunditate. Cato adjicit Quiriana, & quæ tradit in doliis condi, Scantiana. Omnium autem nuperrime adoptata ſunt parva, gratiſſimi ſaporis, quæ Petiſia nominantur. Patrias nobilitavere Amerina, & Græcula. Cetera e cauſis traxere nomen: germanitatis, cohærentia & gemella, nunquam ſingula in fœtu: coloris, ſyrica: cognationis, melapia. Muſtea, a celeritate miteſcendi: quæ nunc melimela dicuntur, a ſapore melleo. Orbiculata, a figura orbis in rotunditatem circumacti. Hæc in Epiro primum proveniſſe, argumento ſunt Græci, qui Epirotica vocant. Mammarum effigie orthomaſtia. A conditione caſtrati ſeminis, quæ ſpadonia appellant Belgæ. Meloſoliis folium unum, aliquando & geminum erumpit e latere medio. Celerrime in rugas marceſcunt pannucea. Stolide tument pulmonea. Eſt quibuſdam ſanguineus color, origine ex mori inſitu tracta. Cunctis vero, quæ fuerunt a Sole, partes rubent. Sunt & parva gratia ſaporis atque etiam acutiora odore, ſilveſtria. Id peculiare improbitatis & acerbitatis convicium, & vis tanta, ut aciem gladii perſtringat. Dat & farina viliſſimis nomen, quanquam primis adventu, decerpique properantibus.

XVI. Eadem cauſa in piris taxatur ſuperbiæ cognomine. Parva hæc, ſed ociſſima. Cunctis autem Cruſtumia gratiſſima. Proxima iis Falerna, a potu, quoniam tanta vis ſucci abundat: (lacte hoc vocatur) in iiſque alia colore nigro donantur

Syriæ. Reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. Sed confeſſis Urbis vocabulis auctores ſuos nobilitavere Deciniana, & ex eo tractum quod Pſeudodecimianum vocant. Dolabelliana longiſſimi pediculi. Pomponiana cognomine mammoſa, Liceriana, Seviana, & quæ ex iis nata ſunt, Turraniana, longitudine pediculi diſtantia. Favoniana rubra, paulo ſuperbis majora. Lateriana, Aniciana poſt autumnalia acidulo ſapore jucunda. Tiberiana appellantur, quæ maxime Tiberio principi placuere. Colorantur magis Sole, grandeſcuntque: alioqui eadem eſſent, quæ Liceriana. Patriæ nomina habent, ſeriſſima omnium Amerina, Picentina, Numantina, Alexandrina, Numidiana, Græca, & in his Tarentina: Signina, quæ alii a colore teſtacea appellant: ſicut onychina, purpurea. Ab odore, myrapia, laurea, nardina. A tempore, hordearia: a collo, ampullacea: a corio laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina: acidula, ſucci. Incerta nominum cauſa eſt barbaricis, Venereiſque, quæ colorata dicuntur: regiis, quæ minimo pediculo ſeſſilia: patriciis, voconiis, viridibus oblongiſque. Præterea dixit volema Virgilius, a Catone ſumta, qui & ſementiva, & muſtea nominat.

XVII. Pars hæc vitæ jampridem pervenit ad columen, expertis cuncta hominibus. Quippe cum Virgilius inſitam nucibus arbutum, malis platanum, ceraſis ulmum dicat. Nec quidquam amplius excogitari poteſt. Nullum certe pomum novum diu jam invenitur. Neque omnia inſita miſce-

ri fas est, sicut nec spinas inseri, quando fulgura expiari non queunt facile: quotque genera insita fuerunt, tot fulgura uno ictu pronuntiantur.

Turbinatior piris figura. In iis serotina ad hiemem usque ad matrem pendent gelu maturescentia, Græca, ampullacea, laurea: sicut in malis Amerina, Scandiana. Conduntur vero pira, ut uvæ, ac totidem modis: neque aliud in cadis, præterquam pruna. Pomis proprietas, pirisque, vini: similiterque in ægris medentes cavent: ac vino & aqua coquuntur, atque pulmentarii vicem implent: quod non alia præter cotonea, & struthia.

XVIII. 1. In universum vero de pomis servandis præcipitur: pomaria in loco frigido ac sicco contabulari: septemtrionalibus fenestris sereno die patere: Austros specularibus arcere, Aquilonis quoque afflatu poma deturpante rugis. Colligi mala post æquinoctium autumnale, neque ante XVI lunam, neque ante primam horam. Cadiva separari: stramentis, storeis, paleisve substerni. Rara componi, ut limites pervii spiritum æqualem accipiant. Amerina maxime durare, melimela minime.

2. Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea, immergive oportere. Punica aqua marina fervente indurari: mox triduo Sole siccata, ita ne nocturno rore contingantur, suspendi: & cum libeat uti, aqua dulci perlui. M. Varro & in doliis arenæ servari jubet: & immatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu excluso, ac surculo pice illito: sic etiam crescere amplitudine majore, quam possint in ar-

bore. Cetera mala foliis ficulnis, præterquam cadivis, ſingula convolvi, ciſtiſque vitilibus condi, vel creta figlinarum illini.

3. Pira in vaſis fictilibus picatis inverſis obrui inter ſcrobes. Tarentina ſeriſſime legi. Aniciana ſervari & in paſſo. Sorba quoque & ſcrobibus, gypſato operculo, duûm pedum terra ſuperinducta, in loco aprico, inverſis vaſis, & in doliis, ut uvas, cum ramis ſuſpendi.

4. E proximis auctoribus quidam altius curam petunt: deputarique ſtatim poma ac vites ad hunc uſum præcipiunt, decreſcente Luna, poſt horam diei tertiam, cælo ſereno, ac ſiccis ventis. Similiter deligi & ex locis ſiccis, & ante perfectam maturitatem, addito ut Luna infra terram ſit: uvas cum malleolo ſarmenti duro, demtis forfice corruptioribus acinis, in dolio picato recenti ſuſpendi, excluſa omni aura operculo & gypſo: ſic & ſorba, ac pira: illitis omnium ſurculis pice. Dolia procul ab aqua eſſe. Quidam ſic cum palmite in gypſo condunt, capitibus ejus ſcillæ infixis utrinque. Alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvæ. Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia: quo genere & vino odorem acquiri putant. Aliqui omnia hæc in milio ſervare malunt. Plerique vero in ſcrobe duûm pedum altitudinis arena ſubſtrato, & fictili operculo, dein terra operto. Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, ſiccataſque Sole ſuſpendunt: in uſu, diluentes cretam. Eandem pomis vino ſubigunt. Mala vero generoſiſſima eadem ratione cru-

ſtant gypſo vel cera: quæ niſi maturuerint, incremento calycem rumpunt. Semper autem in pediculos collocant ea. Alii decerpunt cum ſurculis, eoſque in medullam ſambuci abditos obruunt, ut ſupra ſcriptum eſt. Alii ſingulis malis piriſque ſingula vaſa fictilia aſſignant, & opercula eorum picata dolio iterum includunt. Nec non aliqui in floccis capſiſque, quas luto paleato illinunt. Alii hoc quidem in patinis fictilibus: aliqui & in ſcorbe ſubjecta arena, ita ſicca operiunt mox terra. Sunt qui cotonea cera Pontica illita melle demergant. Columella auctor eſt, in puteos ciſternaſve in fictilibus vaſis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas Sole ſiccatas junci faſciis involvit, cadiſque conditas, gypſo includit. Hoc idem Græci platani foliis, aut vitis ipſius, aut fici, uno die in umbra ſiccatis, atque in cado vinaceis interpoſitis. Quo generè Coa uva, & Berytia ſervantur, nullius ſuavitati poſtferendæ. Quidam, ut has faciant, in cinere lixivio tingunt protinus quam detraxere vitibus, mox in Sole ſiccant: tum foliis (ut ſupra dictum eſt) involutas vinaceis ſtipant. Sunt qui malunt uvas ſcobe ramentiſve abietis, populi, fraxini ſervare. Sunt qui ſuſpendi procul malis, protinuſque in granariis jubeant, quoniam optime ſit operimento pulvis penſilibus. Contra veſpas remedio eſt, oleo aſpergi ex ore. De palmis diximus.

XIX. E reliquo genere pomorum ficus ampliſſima eſt, quædamque & piris magnitudine æmula. De Ægyptiæ Cypriæque miraculis retulimus in-

ter externas. Idæa rubet olivæ magnitudine, rotundior tantum, ſapore meſpili. Alexandrinam hanc ibi vocant, craſſitudine cubitali: ramoſam, materie validam, lentam, ſine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, ſed molli. Oneſicritus tradit in Hyrcania multum noſtris eſſe dulciores, fertilioreſque, ut quæ modios CCLXX ſingulæ ferant. Ad nos ex aliis tranſire gentibus, Chalcide, Chio: quarum plura genera. Siquidem & Lydiæ, quæ ſunt purpureæ, & mamillanæ, ſimilitudinem earum habent: & calliſtruthiæ parum ſapore præſtantiores, ficorum omnium frigidiſſimæ. Nam de Africanis, quas multi præferunt cunctis, magna quæſtio eſt: cum id genus in Africam nuperrime tranſierit, patriæ nomen obtinent. Nam Alexandrina e nigris eſt, candicante rima, cognomine delicatæ. Nigra & Rhodia eſt, & Tiburtina de præcocibus. Sunt & auctorum nomina iis, Liviæ, Pompejæ: ſiccandis hæc Sole in annuos uſus aptiſſima, cum mariſcis, & quas arundinum folii macula variat. Eſt & Herculanea, & albicerata, & aratia alba, pediculo minimo, latiſſima. Primo autem provenit porphyritis, longiſſimo pediculo. Comitatur eam e minimis & viliſſimis, popularis dicta. Contra noviſſima ſub hieme maturatur chelidonia. Sunt præterea eædem ſerotinæ & præcoces, biferæ, alba ac nigra, cum meſſe vindemiaque matureſcentes. Serotinæ & a corio appellatæ duro: ex Chalcidicis quarundam trifero proventu. Tarenti tantum prædulces naſcuntur, quas vocant onas.

Cato de ficis ita memorat: Ficos marifcas in loco cretofo aut aperto ferito. In loco autem craffiore aut ftercorato Africanas, & Herculaneas, Saguntinas, hibernas, Telanas atras pediculo longo. Poftea tot fubiere nomina atque genera, ut vel hoc folum æftimantibus appareat, mutatam effe vitam. Sunt & hibernæ quibufdam provinciis, ficuti Mœfiæ, fed artis, non naturæ. Parvarum genus arborum poft autumnum fimo contegunt: deprehenfafque in hieme groffos, quæ mitiore cælo refoffæ cum arbore, atque in lucem remiffæ, novos Soles, aliofque, quam quibus vixere, avide, tanquam iterum natæ, accipiunt: & cum venientium flore maturefcunt, alieno præcoces anno, in tractu vel gelidiffimo.

XX. Sed a Catone appellata jam tum Africana, admonet & Africæ, ad ingens documentum ufo eo pomo. Namque perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotumque fecuritatis anxius, cum clamaret omni Senatu Carthaginem delendam, attulit quodam die in Curiam præcocem ex ea provincia ficum: oftendenfque Patribus, Interrogo vos, inquit, quando hanc pomum demtam putetis ex arbore? Cum inter omnes recentem effe conftaret, Atqui tertium, inquit, ante diem fcitote decerptam Carthagine: tam prope a muris habemus hoftem. Statimque fumtum eft Punicum tertium bellum, quo Carthago deleta eft: quanquam Catone anno fequente rapto. Quid primum in eo miremur? curam ingenii, an occafionem fortuitam, celeritatemque curfus, an vehementiam viri? Su-

pra omnia eſt, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, & de terrarum orbe per CXX annos æmulam, unius pomi argumento everſam: quod non Trebia, aut Traſymenus, non Cannæ buſto inſignes Romani nominis, perficere potuere: non caſtra Punica ad tertium lapidem vallata, portæque Collinæ adequitans ipſe Hannibal. Tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit.

Colitur ficus arbor in foro ipſo ac Comitio Romæ nata, ſacro fulguribus ibi conditis: magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli ac Remi conditoris appellata: quoniam ſub ea inventa eſt lupa infantibus præbens rumen, (ita vocabant mammam:) miraculo ex ære juxta dicato, tanquam in Comitium ſponte tranſiſſet, Atto Navio augure. Illic areſcit: rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur. Fuit & ante Saturni ædem, Urbis anno CCLX ſublata, ſacro a Veſtalibus facto, cum Silvani ſimulacrum ſubverteret. Eadem fortuito ſatu vivit in medio foro, qua ſidentia imperii fundamenta oſtento fatali Curtius maximis bonis, hoc eſt, virtute ac pietate, ac morte præclara expleverat. Æque fortuita eodem loco eſt vitis atque olea, umbræ gratia ſedulitate plebeja ſatæ. Ara inde ſublata gladiatorio munere Divi Julii, quod noviſſime pugnavit in foro.

XXI. Admirabilis eſt pomi hujuſce feſtinatio, unius in cunctis, ad maturitatem properantis arte naturæ. Caprificus vocatur e ſilveſtri genere ficus nunquam matureſcens, ſed quod ipſa non habet,

aliis tribuens: quoniam eſt naturalis cauſarum tranſitus, atque e putreſcentibus identidem generatur aliquid. Ergo culices parit: hi fraudati alimento in matre, putri ejus tabe, ad cognatam volant: morſuque ficorum crebro, hoc eſt, avidiore paſtu aperientes ora earum, atque ita penetrantes, intus Solem primo ſecum inducunt, cerealeſque auras immittunt foribus adapertis. Mox lacteum humorem, hoc eſt, infantiam pomi, abſumunt: quod fit & ſponte. Ideoque ficetis caprificus præmittitur ad rationem venti, ut flatus evolantes in ficus ferat. Inde repertum, ut illatæ quoque aliunde, & inter ſe colligatæ injicerentur fico: quod in macro ſolo & aquilonio non deſideratur: quoniam ſponte areſcunt loci ſitu, rimiſque eadem, quæ culicum opera, cauſa perficit: (nec non ubi multus pulvis: quod evenit maxime frequenti via appoſita: namque & pulveri vis ſiccandi, ſuccumque lactis abſorbendi:) quæ ratio, pulvere & caprificatione hoc quoque præſtat, ne decidant, abſumto humore tenero, & cum quadam fragilitate ponderoſo.

Ficis mollis omnibus tactus: maturis frumenta intus: ſuccus matureſcentibus lactis, percoctis mellis. Seneſcunt in arbore, anuſque diſtillant gummium lacrima. Siccas honos laudatas ſervat in capſis, Ebuſo inſula præſtantiſſimas, ampliſſimaſque, mox in Marrucinis. At ubi copia abundat, implentur orcæ in Aſia, cadi autem in Ruſpina Africæ urbe: paniſque ſimul & obſonii vicem ſiccatæ implent: utpote cum Cato cibaria ruris operariis juſta ceu

lege ſanciens, minui jubeat per fici maturitatem. Cum recenti fico ſalitis vice caſei veſci, nuper excogitatum eſt. Ex hoc genere ſunt, ut diximus, cottana, & caricæ: quæque conſcendenti navim adverſus Parthos omen fecere M. Craſſo, venales prædicantis voce, cavnææ. Omnia hæc in Albenſe rus e Syria intulit L. Vitellius, qui poſtea Cenſor fuit, cum Legatus in ea provincia eſſet, noviſſimis Tiberii Cæſaris temporibus.

XXII. Malorum pirorumque generi adnumerentur jure meſpila atque ſorba. Meſpilis tria genera, anthedon, ſetania: tertium degenerat, anthedoni tamen ſimilius, quod Gallicum vocant. Setaniæ majus pomum, candidiuſque, acini molliore ligno: ceteris minus pomum, ſed odore præſtantius, & quod diutius ſervetur. Arbor ipſa de ampliſſimis. Folia, antequam decidant, rubeſcunt: radices multæ atque altæ, & ideo inexſtirpabiles. Non fuit hæc arbor in Italia Catonis ævo.

XXIII. Sorbis quadruplex differentia. Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata ſpecies, ceu malorum aliquibus: hæc obnoxia acori. Odore & ſuavitate rotunda præcellunt: ceteris vini ſapor: generoſiſſima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, aſſiduum proventu, minimumque pomo, arbore diſſimile, foliis pæne platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato & ſorba condi ſapa tradit.

XXIV. Ab his locum amplitudine vindicaverunt, quæ ceſſere auctoritati, nuces juglandes:

quanquam & ipsæ nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores universitate, eædemque portione ampliores nucleo. Nec non & honor his naturæ peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. Quæ causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fœtu munito: quod est verisimilius, quam quia cadendo tripudium sonivium faciant. Et has e Perside a regibus translatas, indicio sunt Græca nomina. Optimum quippe earum Persicon atque Basilicon vocant. Et hæc fuere prima nomina. Caryon a capitis gravedine, propter odoris gravitatem, convenit dictum. Tinguntur cortice earum lanæ, & rufatur capillus primum prodeuntibus nuculis: id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt vetustate.

Sola differentia generum in putamine duro fragilive, & tenui ac crasso, loculoso & simplici. Solum hoc pomum natura compactili operimento clausit. Namque sunt bifidæ putaminum carinæ, nucleorumque alia quadripartita distinctio, lignea intercursante membrana. Ceteris quidquid est, solidum est, ut in avellanis, & ipso nucum genere, quas antea Abellinas patrio nomine appellabant. In Asiam Græciamque e Ponto venere, & ideo Ponticæ nuces vocantur. Has quoque mollis protegit barba. Sed putamini nucleisque solida rotunditas inest. Eæ & torrentur. Umbilicus illis intus in ventre medio. Tertia ab his natura amygdalis, tenuiore, sed simili juglandium summo operimento: item secundo putaminis. Nucleus dissimilis latitu-

dine, & acriore callo. Hæc arbor an fuerit in Italia Catonis ætate, dubitatur: quoniam Græcas nominat, quas quidam & in juglandium genere servant. Adjicit præterea avellanas, & galbas, Prænestinas, quas maxime laudat, & conditas ollis in terra servari virides tradit. Nunc Thasiæ, & Albenses celebrantur, & Tarentinarum duo genera: fragili putamine: ac duro, quæ sunt & amplissimæ, & minime rotundæ. Præterea molluscæ putamen rumpentes. Sunt qui honoris nomen interpretentur, & Jovis glandem esse dicant. Nuper Consularem virum audivi, biferas & juglandes nuces habere se profitentem. De pistaciis & ipsi retulimus. Et hæc autem idem Vitellius in Italiam primus intulit eodem tempore: simulque in Hispaniam Flaccus Pompejus eques Romanus, qui cum eo militabat.

XXV. Nuces vocamus & castaneas, quanquam accommodatiores glandium generi. Armatum iis echinato calyce vallum, quod inchoatum glandibus. Mirumque, vilissima esse quæ tanta occultaverit cura naturæ. Trini quibusdam partus ex uno calyce, cortexque lentus. Proxima vero corpori membrana, & in his, & in nucibus saporem, ni detrahatur, infestat. Torrere has in cibis gratius. Moluntur etiam, & præstant jejunio feminarum quandam imaginem panis. Sardibus eæ provenere primum. Ideo apud Græcos Sardianos balanos appellant: nam Dios balanum postea imposuere excellentioribus satu factis. Nunc plura earum genera. Tarentinæ faciles, nec operosæ cibo, pla-

næ figura. Rotundior, quæ balanitis vocatur; purgabilis maxime, & ſponte proſiliens. Pura & plana eſt ex eis & Salariana: Tarentina minus tractabilis: laudatior Corelliana, & ex ea facta, quo dicemus in inſitis modo, Eterejana, quam rubens cortex præfert triangulis, & popularibus nigris, quæ coctivæ vocantur. Patria laudatiſſimis Tarentum, & in Campania Neapolis. Ceteræ ſuum pabulo gignuntur, ſcrupuloſa corticis intra nucleos quoque ruminatione.

XXVI. Haud procul abeſſe videantur & prædulces ſiliquæ, niſi quod in iis cortex ipſe manditur. Digitorum omnis longitudo illis, & interim falcata, pollicari latitudine. Glandes inter poma numerari non poſſunt: quamobrem in ſua natura dicentur.

XXVII. Reliqua carnoſi ſunt generis: eaque baccis atque carnibus diſtant. Alia acinis caro, alia moris, alia unedonibus: & alia acinis inter cutem ſuccumque, alia myxis, alia baccis, ut olivis. Moris ſuccus, in carne vinoſus: trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. In noviſſimis florent, inter prima matureſcunt. Tingunt manus ſucco matura, eluunt acerba. Minimum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus, nec inſitis, nec alio modo, quam pomi magnitudine. Differunt mora Oſtienſia, & Tuſculana Romæ. Naſcuntur & in rubis, multum differente callo.

XXVIII. Aliud corpus eſt terreſtribus fragis, aliud congeneri eorum unedoni: quod ſolum po-

mum ſimile frutici, terræque gignitur. Arbor ipſa fruticoſa. Fructus anno matureſcit: pariterque floret ſubnaſcens, & prior coquitur. Mas ſit, an femina ſterilis, inter auctores non conſtat. Pomum inhonorum, ut cui nomen ex argumento ſit unum tantum edendi. Duobus tamen hoc nominibus appellant Græci, comaron & memecylon: quo apparet totidem eſſe genera. Et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Juba auctor eſt, quinquagenûm cubitorum altitudine in Arabia eſſe eas.

XXIX. Acinorum quoque magna eſt differentia. Primum inter uvas ipſas callo, teneritate, craſſitudine, interiore ligno, aliis parvo, & aliis etiam gemino, qui minime feraces muſti. Plurimum vero differunt ederæ ſambucique acini: & figura etiam Punici, anguloſi quippe ſoli. Nec cutis ulla ſingulis, præter communem, quæ eſt candida. Totiſque ſuccus & caro eſt, iis præcipue, quibus parvulum ineſt ligni.

Magna & baccis differentia. Aliæ namque ſunt olivis, lauris: & alio modo loto, cornis: alio myrtis, lentiſco. Aquifolio enim ac ſpinæ ſine ſucco: medioque etiamnum genere inter baccas acinoſque ceraſis. Pomum his primo candidum, & fere omnibus baccis. Mox aliis vireſcit, ut olivis, lauris: rubet vero moris, ceraſis, cornis. Deinde nigreſcit moris, ceraſis, olivis.

XXX. Ceraſi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli non fuere in Italia. Ad Urbis annum DCLXXX is primum vexit e Ponto: anniſque CXX trans

Oceanum in Britanniam uſque pervenere. Eadem, ut diximus, in Ægypto nulla cura potuere gigni. Ceraſorum Aproniana maxime rubent: nigerrima ſunt Lutatia: Cæciliana vero & rotunda. Junianis gratus ſapor, ſed pæne tantum ſub arbore ſua, adeo teneris, ut geſtatum non tolerent. Principatus duracinis, quæ Pliniana Campania appellat: in Belgica vero Luſitanis. In ripis etiam Rheni, tertius iis colos e nigro ac rubenti viridique, ſimilis matureſcentibus ſemper. Minus quinquennium eſt, quod prodiere, quæ vocant laurea, non ingratæ amaritudinis, inſitæ in lauro. Sunt & Macedonica parvæ arboris, raroque tria cubita excedentis: & minore etiamnum frutice, chamæceraſi. Inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. Septemtrione frigidiſque gaudet: ſiccatur etiam Sole, conditurque, ut oliva, cadis.

XXXI. Quæ cura & cornis, atque etiam lentiſco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum eſſe videatur. Miſcentur ſapores, & alio alius placere cogitur. Miſcentur vero & terræ cælique tractus. In alio cibi genere India advocatur, in alio Ægyptus, Creta, Cyrene, ſingulæque terræ. Nec ceſſat in veneficiis vita, dummodo omnia devoret. Planius hoc fiet in herbarum natura.

XXXII. Interim quæ ſunt communia & pomis omnibuſque ſuccis, ſaporum genera XIII reperiuntur: dulcis, ſuavis, pinguis, amarus, auſterus, acer, acutus, acerbus, acidus, ſalſus. Præter hæc, tria ſunt genera mirabili maxime natura. Unum, in quo plures pariter ſentiuntur ſapores, ut vinis.

Namque in his & auſterus, & acutus, & dulcis, & ſuavis: omnes alieni. Alterum eſt genus, in quo ſit & alienus quidem, ſed & ſuus quidam ac peculiaris, ut in lacte. Siquidem ineſt ei, quod tamen jure dici dulce, & pingue, & ſuave non poſſet, obtinente lenitate, quæ ipſa ſuccedit in ſaporis vicem. Nullus hic aquis, ne ſuccus quidem, ut tamen eo ipſo fiat aliquis, ac ſuum genus faciat. Sentiri quidem aquæ ſaporem ullum ſuccumve, vitium eſt. Magnum his omnibus in odore momentum, & magna cognatio, qui ipſe nullus eſt aquis: aut ſi ſentitur, omnino vitium eſt. Mirum, tria naturæ præcipua elementa ſine ſapore eſſe, ſine odore, ſine ſucco: aquas, aera, ignes.

XXXIII. Ergo ſuccorum vinoſi piro, moro, myrto: minime (quod miremur) uvis. At pingues, olivæ, lauro, nuci juglandi, amygdalis: dulces uvis, ficis, palmis: aquoſus prunis. Magna differentia & in colore ſucci. Sanguineus moris, ceraſis, cornis, uvis nigris. Idem albis candidus. Lacteus in capite ficis, in corpore non item: ſpumeus malis: nullus Perſicis, cum præſertim duracina ſucco abundent: ſed quis ejus ullum dixerit colorem? Sua & in odore miracula. Malis acutus, Perſicis dilutus, dulcibus nullus. Nam & vinum tale ſine odore: tenue odoratius: multoque celerius talia ad uſum veniunt, quam pinguia. Quæ odorata, non eadem in guſtu tenera: quia non ſunt pariter odor & ſapor. Quamobrem citreis odor acerrimus, ſapor aſperrimus: quadamtenus & cotoneis: nulluſque odor ficis.

XXXIV. Et hactenus ſint ſpecies ac genera pomorum, naturas arctius colligi par eſt. Alia ſiliquis gignuntur, ipſis dulcibus, ſemenque complexis amarum: cum in pluribus ſemina placeant, in ſiliqua damnentur. Alia baccis, quarum intus lignum, & extra caro, ut olivis, ceraſis. Aliquorum intus baccæ, foris lignum, ut his quæ in Ægypto diximus gigni. Quæ baccis natura, eadem & pomis. Aliorum intus corpus, & foris lignum, ut nucum. Aliis foris corpus, intus lignum, ut Perſicis & prunis: vitiumque cinctum fructu, cum fructus alibi muniatur vitio. Putamine clauduntur nuces, corio caſtaneæ. Detrahitur hoc iis: at in meſpilis manditur. Cruſta teguntur glandes, cute uvæ, corio & membrana Punica. Carne & ſucco mora conſtant, cute & ſucco ceraſi. Quædam ſtatim a ligno recedunt, ut nuces, & palmæ. Quædam adhærent, ut olivæ laurique. Quorundam generi utraque eſt natura, ut Perſicis. Etenim duracinis adhæret corpus, e lignoque avelli nequit: cum in ceteris facile ſeparetur. Quibuſdam nec intus, nec extra lignum, ut in palmarum genere. Aliquorum lignum ipſum in uſu & pomi vice, ut generi amygdalæ, quam in Ægypto gigni diximus. Quorundam extra, gemina geminantur vitia, ut in caſtaneis, amygdalis, nucibuſque juglandibus. Quorundam natura trigemina eſt: corpus, deinde lignum, rurſuſque ſemen in ligno, ut Perſicis. Quædam inter ſe denſa, ut uvæ, ſorba: quæ ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degravant. Alia rara, ut in Perſicis. Quædam alvo con-

tinentur, ut granata. Dependent alia pediculis, ut pira. Alia racemis, ut uvæ, palmæ. Alia & pediculis & racemis, ut ederæ, ſambuci. Alia ramo adhærent, ut in lauro. Quædam utroque modo, ut olivæ. Nam & breves pediculi & longi. Quædam vaſculis conſtant, ut Punica & meſpila, lotoſque in Ægypto & Euphrate.

Jam vero diverſa gratia & commendatio. Carne palmæ placent, cruſta Thebaicæ, ſucco uvæ, & caryotæ: callo pira ac mala, corpore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. Quædam in Ægypto cute, ut caricæ. Detrahitur hæc ficis virentibus, ut putamen: eadem in ſiccis maxime placet. In papyris & ferulis, ſpinaque alba, caulis ipſe pomum eſt. Sunt & ficulni caules. In fruticoſo genere, cum caule capparis: in ſiliquis vero quod manditur, quid niſi lignum eſt? non omittenda ſeminis earum proprietate: nam neque corpus, nec lignum, nec cartilago dici poteſt, neque aliud nomen inveniet.

XXXV. Succorum natura præcipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vinique bina genera fiunt. Item myrtidanum, ut diximus. Et alius uſus baccæ fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur, illius obtinens vicem: quodam etiam generoſi obſonii nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatum vocatur. Eademque origine aprorum ſapor commendatur, plerumque ad intinctus additis myrtis.

XXXVI. Arbor ipſa in Europæ citeriore cælo, quod a Cerauniis montibus incipit, primum Cir-

cejis in Elpenoris tumulo viſa traditur: Græcumque ei nomen remanet, quo peregrinam eſſe apparet. Fuit ubi nunc Roma eſt, jam tum cum conderetur: quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabinoſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos in eo loco, qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant. Et in ea quoque arbore ſuffimenti genus habetur. Ideo tum electa, quoniam conjunctioni, & huic arbori Venus præeſt. Haud ſcio, an prima omnium in locis publicis Romæ ſata, fatidico quidem & memorabili augurio. Inter antiquiſſima namque delubra habetur Quirini, hoc eſt, ipſius Romuli: in eo ſacræ fuere myrti duæ ante ædem ipſam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeja. Patricia multis annis prævaluit, exuberans ac læta, quamdiu Senatus quoque floruit, illa ingens: plebeja retorrida ac ſqualida. Quæ poſteaquam evaluit, flaveſcente patricia, Marſico bello, languida auctoritas patrum facta eſt, ac paulatim in ſterilitatem emarcuit majeſtas. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murciam vocant.

XXXVII. Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, conjugulam, fortaſſis a conjugiis, ex illo Cluacinæ genere. Nunc & alia diſtinctio, ſativæ, aut ſilveſtris: & in utraque latifoliæ. In ſilveſtri, propria oxymyrſine. Sativarum genera topiarii faciunt: Tarentinam, folio minuto: noſtratem, patulo: hexaſticham denſiſſimo, ſenis

ſoliorum verſibus. Hæc non eſt in uſu: ramoſa utraque alia. Conjugulam exiſtimo nunc noſtratem dici. Myrtus odoratiſſima in Ægypto. Cato docuit vinum fieri e nigra, ſiccata uſque in ariditatem in umbra, atque ita muſto indita. Si non ſiccentur baccæ, oleum gigni. Poſtea compertum, & ex alba vinum fieri album, duobus ſextariis myrti tuſæ, in vini tribus heminis maceratæ, expreſſæque. Folia & per ſe ſiccantur in farinam, ad hulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimmo oleo quoque (mirum dictu) ineſt quidam vini ſapor, ſimulque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, ſaccis ante perſuſis. Retinet quippe fæcem, nec præter purum liquorem tranſire patitur, datque ſe comitem præcipua commendatione liquato. Virgæ quoque ejus geſtatæ manu viatori proſunt in longo itinere pediti. Quin & virgei anuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

XXXVIII. Bellicis quoque ſe rebus inſeruit: triumphanſque de Sabinis Poſtumius Tubertus in Conſulatu (qui primus omnium ovans ingreſſus Urbem eſt, quoniam rem leviter ſine cruore geſſerat) myrto Veneris Victricis coronatus inceſſit, optabilemque arborem etiam hoſtibus fecit. Hæc poſtea ovantium fuit corona, excepto M. Craſſo, qui de fugitivis & Spartaco laurea coronatus inceſſit. Maſurius auctor eſt, curru quoque triumphantes myrtea corona uſos. L. Piſo tradit, Papirium Maſonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corſis, myrto coronatum ludos

Circenſes ſpectare ſolitum. Avus maternus Africani ſequentis hic fuit. Marcus Valerius duabus coronis utebatur, laurea, & myrtea, qui & hoc voverat.

XXXIX. Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratiſſima domibus, janitrix Cæſarum Pontificumque: ſola & domos exornat, & ante limina excubat. Duo ejus genera tradit Cato: Delphicam & Cypriam. Pompejus Lenæus adjecit quam muſtacem appellavit, quoniam muſtaceis ſubjiceretur. Hanc eſſe folio maximo, flaccidoque & albicante: Delphicam æquali colore, viridiorem, maximis baccis atque e viridi rubentibus. Hac victores Delphis coronari, & triumphantes Romæ. Cypriam eſſe folio brevi, nigro, per margines imbricato, criſpam. Poſtea acceſſere genera. Tinus: hanc ſilveſtrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli ſui generis arborem. Differt color: eſt enim ei cærulea bacca. Acceſſit & regia, quæ cœpit Auguſta appellari, ampliſſima & arbore & folio, baccis guſtatu quoque non aſperis. Aliqui negant eandem eſſe, & ſuum genus regiæ faciunt, longioribus foliis latioribuſque. Iidem in alio genere baccaliam appellant hanc quæ vulgatiſſima eſt, baccarumque fertiliſſima. Sterilem vero earum (quod maxime miror) triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti: niſi id a Divo Auguſto cœpit, ut docebimus, ex ea lauru, quæ ei miſſa e cælo eſt, minima altitudine, folio criſpo ac brevi, inventu rara. Accedit in topiario opere taxa, excreſcente in medio folio parvulo, veluti lacinia folii. Et ſine ea

ſpadonia, mira opacitatis patientia: itaque quantalibet ſub umbra ſolum implet.

Eſt & chamædaphne ſilveſtris frutex. Eſt & Alexandrina, quam aliqui Idæam, alii hipoglottion, alii Danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vocant. Ramos ſpargit a radice dodrantales, coronarii operis, folio acutiore quam myrti, molliore & candidiore, & majore: ſemine inter folia rubro. Plurima in Ida, & circa Heracleam Ponti, nec niſi in montuoſis. Id quoque, quod daphnoides vocatur, genus, in nominum ambitu eſt. Alii enim Pelaſgum, alii eupetalon, alii ſtephanon Alexandri vocant. Et hic frutex eſt ramoſus, craſſiore ac molliore, quam laurus, folio: cujus guſtatu accenditur os atque guttur, baccis e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus lauri in Corſica fuiſſe: quod nunc ſatum & ibi provenit.

XL. Ipſa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hoſtes quietis ſit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuntia additur literis, & militum lanceis, piliſque. Faſces Imperatorum decorat. Ex his in gremio Jovis optimi maximique deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera eſt, præferenda ei utroque olea, ſed quia ſpectatiſſima in monte Parnaſſo: ideoque etiam grata Apollini, aſſuetis eo dona mittere jam & regibus Romanis, teſte L. Bruto. Fortaſſis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruiſſet, lauriferam tellurem illam oſculatus ex reſponſo. Et quia manu ſatarum receptarumque

in domos, fulmine ſola non icitur. Ob has cauſas equidem crediderim, honorem ei habitum in triumphis potius, quam quia ſuffimentum ſit cædis hoſtium & purgatio, ut tradit Maſurius. Adeoque in profanis uſibus pollui laurum & oleam fas non eſt, ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria aræve debeant. Laurus quidem manifeſto abdicat ignes crepitu, & quadam deteſtatione: interaneorum etiam vitia & nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante cælo coronari ea ſolitum ferunt contra fulminum metus.

Sunt ex circa Divum Auguſtum eventa ejus digna memoratu. Namque Liviæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonii nomen accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæſam: intrepideque miranti acceſſit miraculum, quoniam teneret roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis. Conſervari alitem & ſobolem juſſere aruſpices, ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri. Quod factum eſt in villa Cæſarum, fluvio Tiberi impoſita juxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur Ad gallinas: mireque ſilva provenit. Ex ea triumphans poſtea Cæſar, laurum in manu tenuit, coronamque capite geſſit: ac deinde Imperatores Cæſares cuncti. Traditusque mos eſt, ramos, quos tenuerunt, ſerendi, & durant ſilvæ nominibus ſuis diſcretæ, fortaſſis ideo mutatis triumphalibus. Unius arborum Latina lingua nomen imponitur viris. Unius folia diſtinguuntur ap-

pellatione: lauream enim vocamus. Durat & in Urbe impofitum loco, quando Loretum in Aventino vocatur, ubi filva lauri fuit. Eadem purificationibus adhibetur: teftatumque fit obiter & ramo eam feri, quoniam dubitavere Democritus & Theophraftus. Nunc dicemus filveftrium naturas.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS
HISTORIAE
LIBER XVI.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVI.

I. POMIFERÆ arbores, quæque mitioribus succis voluptatem primæ cibis attulerunt, & necessario alimento delicias miscere docuerunt, sive illæ ultro, sive ab homine didicere blandos sapores adoptione & connubio, idque munus etiam feris volucribusque dedimus, intra prædictas constant. Proximum erat narrare glandiferas quoque, quæ primæ victum mortalium aluerunt, nutrices inopis ac feræ sortis, ni præverti cogeret admiratio usu comperta, quænam qualisque esset vita, sine arbore ulla, sine frutice viventium. Diximus & in Oriente quidem juxta Oceanum complures ea in necessitate gentes. Sunt vero in Septemtrione visæ nobis Chaucorum, qui majores minoresque appellantur. Vasto ibi meatu, bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam: dubiumque terræ sit, an parte in maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, aut tribunalia structa manibus ad experimenta altissimi æstus, casis ita impositis: navigantibus similes, cum integant aquæ circumdata: naufragis vero, cum recesserint: fugientesque cum

mari piſces circa tuguria venantur. Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contigit, omni procul abacto frutice. Ulva & paluſtri junco funes nectunt ad prætexenda piſcibus retia: captumque manibus lutum ventis magis, quam Sole ſiccantes: terra cibos, & rigentia ſeptemtrione viſcera ſua urunt. Potus non niſi ex imbre ſervato ſcrobibus in veſtibulo domus. Et hæ gentes, ſi vincantur hodie a Populo Romano, ſervire ſe dicunt. Ita eſt profecto: Multis fortuna parcit in pœnam.

II. Aliud e ſilvis miraculum: totam reliquam Germaniam replent, adduntque frigori umbras: altiſſimæ tamen haud procul ſupra dictis Chaucis, circa duos præcipue lacus. Litora ipſa obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita libratæ ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpe territis claſſibus noſtris, cum velut induſtria fluctibus agerentur in proras ſtantium noctu, inopeſque remedii illæ, prœlium navale adverſus arbores inirent.

In eadem ſeptemtrionali plaga Hercyniæ ſilvæ roborum vaſtitas intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali ſorte miracula excedit. Ut alia omittantur fide caritura: conſtat attolli colles occurſantium inter ſe radicum repercuſſu: aut ubi ſecuta tellus non ſit, arcus ad ramos uſque, & ipſos inter ſe rixantes, curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum tranſmittant: glan-

diferi maxime generis omnes, quibus honos apud Romanos perpetuus.

III. Hinc civicæ coronæ, militum virtutis insigne clarissimum: jam pridem vero & clementiæ Imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum cœpit videri, civem non occidere. Cedunt his murales, vallaresque, & aureæ, quanquam pretio antecedentes. Cedunt & rostratæ, quamvis in duobus maxime ad hoc ævi celebres: M. Varrone e piraticis bellis, dante Magno Pompejo: itemque M. Agrippa, tribuente Cæsare e Siculis, quæ & ipsa piratica fuere. Antea rostra navium tribunali præfixa fori decus erant, veluti populo Romano ipsi corona imposita. Postquam vero tribunitiis seditionibus calcari ac pollui cœpere, postquam vires ex publico in privatum magis, singulisque civium quæri, sacrosancta omnia profana fecere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium rostra. Dedit hanc Augustus coronam Agrippæ: sed civicam a genere humano accepit ipse.

IV. Antiquitus quidem nulla, nisi Deo, dabatur: ob id Homerus cælo tantum eas, & prœlio universo tribuit: viritim vero ne in certamine quidem ulli. Feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex edera. Postea Deorum honori sacrificantes sumsere, victimis simul coronatis. Novissime & in sacris certaminibus usurpatæ: in quibus hodieque non victori datur, sed patriam ab eo coronari pronuntiatur. Inde natum, ut etiam triumphaturis conferrentur in templis dicandæ: mox ut & ludis darentur. Longum est, nec instituti ope-

ris, differere quisnam Romanorum primus acceperit: neque enim alias noverant, quam bellicas. Quod certum eſt, uni gentium huic plura ſunt genera, quam cunctis.

V. Romulus frondea coronavit Hoſtum Hoſtilium, quod Fidenam primus irrupiſſet. Avus hic Tulli Hoſtilii fuit. P. Decium patrem, Tribunum militum, frondea donavit exercitus ab eo ſervatus, Imperatore Cornelio Coſſo Conſule, Samnitium bello. Civica iligna primo fuit, poſtea magis placuit ex eſculo Jovi ſacra. Variatumque & cum quercu eſt, ac data ubique, quæ fuerat, cuſtodito tantum honore glandis. Additæ leges arctæ, & ideo ſuperbæ, quaſque conferre libeat cum illa Græcorum ſumma, quæ ſub ipſo Jove datur, cuique muros patria gaudens rumpit. Civem ſervare, hoſtem occidere: Utque eum locum, in quo ſit actum, hoſtis obtineat eo die. Ut ſervatus fateatur: alias teſtes nil proſunt. Ut civis fuerit: Auxilia, quamvis rege ſervato, decus id non dant. Nec creſcit honos idem Imperatore conſervato: quoniam conditores in quocunque cive ſummum eſſe voluere. Accepta licet uti perpetuo. Ludos ineunti ſemper aſſurgi, etiam ab Senatu, in more eſt. Sedendi jus in proximo Senatui. Vacatio munerum omnium ipſi, patrique, & avo paterno. Quatuordecim eas accepit Siccius Dentatus, ut retulimus ſuo loco; ſex Capitolinus. Is quidem & de duce Servilio. Africanus de patre accipere noluit apud Trebiam. O mores æternos, qui tanta opera honore ſolo donaverint; & cum reliquas

coronas auro commendarent, ſalutem civis in pretio eſſe noluerint: clare profeſſi, ne ſervari quidem hominem fas eſſe lucri cauſa.

VI. Glandes opes eſſe nunc quoque multarum gentium, etiam pace gaudentium, conſtat. Nec non & inopia frugum arefactis molitur farina, ſpiſſaturque in panis uſum. Quin & hodieque per Hiſpanias, ſecundis menſis glans inſeritur. Dulcior eadem in cinere toſta. Cautum eſt præterea lege XII tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Genera earum multa. Diſtant fructu, ſitu, ſexu, ſapore. Namque alia fageæ glandi figura, alia quernæ, & alia ilignæ: atque inter ſe quoque generum ſingulorum differentiæ. Præterea ſunt aliquæ ſilveſtres, aliæ placidiores, quæ culta obtinent. Jam ètiam in montuoſis, planiſque diſtant: ſicut & ſexu mares ac feminæ: item ſapore. Dulciſſima omnium fagi, ut qua obſeſſos etiam homines duraſſe in oppido Chio tradat Cornelius Alexander. Genera diſtinguere non datur nominibus, quæ ſunt alia alibi. Quippe cum robur quercumque vulgo naſci videamus, eſculum non ubique. Quartam vero generis ejuſdem, quæ cerrus vocatur, ne Italiæ quidem majore ex parte notam eſſe. Diſtinguemus ergo proprietate, naturaque: & ubi res coget, etiam Græcis nominibus.

VII. Fagi glans nucleis ſimilis, triangula cute includitur. Folium tenue, atque e leviſſimis, populo ſimile, celerrime flaveſcens: & media parte plerumque gignens ſuperne parvulam baccam viridem, cacumine aculeatam. Fagi glans muribus gratiſſima eſt,

& ideo animalis ejus una proventus: glires quoque ſaginat: expetitur & turdis. Arborum fertilitas omnium fere alternat, ſed maxime fagi.

VIII. Glandem, quæ proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, eſculus, cerrus, ilex, ſuber. Continetur hiſpido calyce, per genera plus minus cutem complectente. Folia, præter ilicem, gravia, carnoſa, procera, ſinuoſa lateribus, nec cum cadunt, flaveſcentia, ut fagi: pro differentia generum breviora, vel longiora. Ilicis duo genera. Ex iis in Italia folio non multum ab oleis diſtant, ſmilaces a quibuſdam Græcis dictæ. In provinciis ſunt aquifoliæ. Ilicis glans utriuſque brevior & gracilior, quam Homerus acylon appellat, eoque nomine a glande diſtinguit. Maſculas ilices negant ferre.

Glans optima in quercu, atque grandiſſima: mox eſculo: nam roboris parva: cerro triſtis, horrida, echinato calyce, ceu caſtaneæ. Sed & in querna, alia dulcior, molliorque feminæ: mari ſpiſſior. Maxime autem probantur latifoliæ ex argumento dictæ. Diſtant inter ſe magnitudine, & cutis tenuitate. Item quod aliis ſubeſt tunica rubigine ſcabra, aliis protinus candidum corpus. Probatur & ea, cujus in balano utrinque ex longitudine, extrema lapideſcit duritia: melior, cui in cortice, quam cui in corpore: utrumque non niſi mari. Præterea aliis ovata, aliis rotunda, aliis acutior figura. Sicut & colos nigrior, candidiorve, qui præfertur. Amaritudo in extremitatibus, mediæ dulces. Quin & pediculi brevitas proceritaſque differentiam habet.

In ipſis vero arboribus, quæ maximam fert, hemeris vocatur, brevior, & in orbem comoſa, alaſque ramorum crebro cavata. Fortius lignum quercus habet & incorruptius: ramoſa & ipſa: procerior tamen, & craſſior caudice. Excelſiſſima autem ægilops, incultis amica. Ab hac proxima latifoliæ proceritas, ſed minus utilis ædificiis, atque carboni: dolata, vitiis obnoxia eſt: quamobrem ſolida utuntur: carbo in ærariorum tantum officinis compendio: quoniam deſinente flatu protinus emoriens, ſæpius recoquitur: cetero plurimis ſcintillis. Idem e novellis melior. Acervi confertis taleis recentibus luto caminantur: accenſaque ſtrue contis pungitur dureſcens calyx, atque ita ſudorem emittit.

Peſſima & carboni & materiæ haliphlœos dicta, cui craſſiſſimus cortex atque caudex, & plerumque cavus fungoſuſque. Nec alia putreſcit ex hoc genere, etiam cum vivit. Quin & fulmine ſæpiſſime icitur, quamvis altitudine non excellat: ideo ligno ejus nec ad ſacrificia uti fas habetur. Eidem raro glans, & cum tulit, amara, quam præter ſues nullum attingat animal: ac ne hæ quidem, ſi aliud pabulum habeant. Hoc quoque inter reliqua neglectæ religionis eſt, quod emortuo carbone ſacrificatur.

Glans fagea ſuem hilarem facit, carnem coquibilem, ac levem & utilem ſtomacho: iligna, ſuem anguſtam, nitidam, ſtrigoſam, ponderoſam: querna, diffuſam: graviſſima & ipſa glandium, atque dulciſſima. Proximam huic cerream tradit Nigidius:

nec ex alia ſolidiorem carnem, ſed duram. Iligna tentari ſues, niſi paulatim detur. Hanc noviſſimam cadere. Fungoſam carnem fieri eſculo, robore, ſubere.

IX. Quæ glandem ferunt, omnes & gallam, alterniſque annis glandem. Sed gallam hemeris optimam, & coriis perficiendis aptiſſimam. Similem huic latifolia, ſed læviorem, multoque minus probatam. Fert & nigram. Duo enim genera ſunt. Hæc tingendis utilior. Naſcitur autem galla Sole de Geminis exeunte, erumpens noctu ſemper univerſa. Creſcit uno die candidior. Et ſi æſtu excepta eſt, areſcit protinus, neque ad juſtum incrementum pervenit: hoc eſt, ut nucleum fabæ magnitudine habeat. Nigra diutius viret: creſcitque, ut interdum mali compleat magnitudinem. Optima Commagena, deterrima ex robore. Signum ejus, quod cavernæ translucent.

X. Robur, præter fructum, plurima & alia gignit. Namque fert & gallæ utrumque genus, & quædam veluti mora, ni diſtarent arida duritie: plerumque tauri caput imitantia, quibus fructus ineſt nucleis olivæ ſimilis. Naſcuntur in eo & pilulæ, nucibus non abſimiles, intus habentes floccos molles, lucernarum luminibus aptos. Nam & ſine oleo flagrant, ſicuti galla nigra. Fert & aliam inutilem pilulam cum capillo, verno tamen tempore melligeni ſucci. Gignunt & alæ ramorum ejus pilulas, corpore, non pediculo, adhærentes: candicantes umbilicis: cetera nigra varietate diſperſa. Media cocci colorem habent. Apertis amara inanitas

eſt. Aliquando & pumices gignit: nec non & e foliis convolutas pilulas; & in folio rubente aquoſos nucleos, candicantes ac translucidos, quamdiu molles ſint, in quibus & culices naſcuntur: matureſcunt in modum gallæ.

XI. Ferunt robora & cachryn: (ita vocatur pilula in medicina urendi vim habens.) Gignitur & in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano: poſtquam folia cecidere, hieme durans. Continet nucleum pineis ſimilem: is creſcit hieme, aperitur vere pilula tota: cadit, cum folia cœpere creſcere. Tam multifera ſunt, tot res præter glandem pariunt robora. Sed & boletos, ſuilloſque, gulæ noviſſima irritamenta, quæ circa radices gignuntur: quercus probatiſſimos: robur autem, & cupreſſus, & pinus, noxios. Robora ferunt & viſcum, & mella, ut auctor eſt Heſiodus. Conſtatque rores melleos, e cælo, ut diximus, cadentes, non aliis magis inſidere frontibus. Cremati quoque roboris cinerem nitroſum eſſe certum eſt.

XII. Omnes tamen has ejus dotes ilex ſolo provocat cocco. Granum hoc, primoque ceu ſcabies fruticis, parvæ aquifoliæ ilicis: cuſculium vocant: penſionem alteram tributi pauperibus Hiſpaniæ donat. Uſum ejus gratiorem in conchylii mentione tradidimus. Gignitur & in Galatia, Africa, Piſidia, Cilicia: peſſimum in Sardinia.

XIII. Galliarum glandiferæ maxime arbores agaricum ferunt. Eſt autem fungus candidus, odoratus, antidotis efficax, in ſummis arboribus naſcens, nocte relucens. Signum hoc ejus, quo in

tenebris decerpitur. E glandiferis ſola quæ vocatur ægilops, fert pannos arentes, muſcoſo villo canos, non in cortice modo, verum & e ramis dependentes cubitali magnitudine, odoratos, ut diximus inter unguenta.

Suberi minima arbor, glans peſſima, rara: cortex tantum in fructu, præcraſſus ac renaſcens, atque etiam in denos pedes undique explanatus. Uſus ejus ancoralibus maxime navium, piſcantiumque tragulis, & cadorum obturamentis: præterea in hiberno feminarum calceatu. Quamobrem non infacete Græci corticis arborem appellant. Sunt & qui feminam ilicem vocent: atque ubi non naſcitur ilex, pro ea ſubere utantur, in carpentariis præcipue fabricis, ut circa Elin & Lacedæmonem. Nec in Italia tota naſcitur, aut in Gallia omnino.

XIV. Cortex & fagis, tiliæ, abieti, piceæ, in magno uſu agreſtium. Vaſa, corbeſque, ac patentiora quædam meſſibus convehendis vindemiiſque faciunt, atque prætexta tuguriorum. Scribit in recenti ad duces explorator, incidens literas a ſucco. Nec non in quodam uſu ſacrorum religioſus eſt fagi cortex. Sed non durat arbor ipſa.

XV. Scandulæ e robore aptiſſimæ, mox e glandiferis aliis, fagoque: facillimæ ex omnibus quæ reſinam ferunt: ſed minime durant, præterquam e pino. Scandula contectam fuiſſe Romam, ad Pyrrhi uſque bellum, annis CCCCLXX, Cornelius Nepos auctor eſt. Silvarum certe diſtinguebatur inſignibus. Fagutali Jovi etiam nunc, ubi lucus fageus fuit: porta Querquetulana: colle in

quem vimina petebantur, totque lucis, quibuſdam & geminis. Q. Hortenſius Dictator, cum plebs ſeceſſiſſet in Janiculum, legem in Eſculeto tulit, ut quod ea juſſiſſet, omnes Quirites teneret.

XVI. Peregrinæ tum videbantur, quoniam non erant ſuburbanæ, pinus atque abies, omneſque quæ picem gignunt, de quibus nunc dicemus, ſimul ut tota condiendi vina origo cognoſcatur. Quædam ferunt in Aſia, aut Oriente, e prædictis picem. In Europa ſex genera cognatarum arborum ferunt. Ex iis pinus atque pinaſter folium habent capillamenti modo prætenue, longumque, & mucrone aculeatum. Pinus fert minimum reſinæ, interdum & nucibus ipſis, de quibus dictum eſt, vixque ut adſcribatur generi.

XVII. Pinaſter nihil aliud eſt, quam pinus ſilveſtris, mira altitudine, & a medio ramoſa, ſicut pinus in vertice. Copioſiorem dat hæc reſinam, quo dicemus modo. Gignitur & in planis. Eaſdem arbores alio nomine eſſe per oram Italiæ, quos tibulos vocant, plerique arbitrantur, ſed graciles ſuccinctioreſque, & enodes, liburnicarum ad uſus, pæne ſine reſina.

XVIII. Picea montes amat, atque frigora: feralis arbor, & funebri indicio ad fores poſita, ac rogis virens: jam tamen & in domos recepta, tonſili facilitate. Hæc plurimam reſinam fundit, interveniente candida gemma, tam ſimili thuris, ut mixta viſu diſcerni non queat: unde fraus Seplaſiæ.

Omnibus his generibus folia brevi ſeta, & craſſiore, duraque, ceu cupreſſis. Piceæ rami pæne

ſtatim ab radice modici, velut brachia, lateribus inhærent. Similiter abieti, expetitæ navigiis. Situs in excelſo montium, ceu maria fugeret: nec forma alia. Materies vero præcipua trabibus, & plurimis vitæ operibus. Reſina ei vitium: unde fructus unus piceæ: exiguumque ſudat aliquando contactu Solis. E diverſo materies, quæ abieti pulcherrima, piceæ ad fiſſiles ſcandulas, cupaſque, & pauca alia ſecamenta.

XIX. Quinto generi ſitus idem, eadem facies: larix vocatur. Materies præſtantior longe, incorrupta vis, mori contumax: rubens præterea, & odore acrior. Pluſculum huic erumpit liquoris, melleo colore, atque lentiore, nunquam dureſcentis.

Sextum genus eſt teda proprie dicta, abundantior ſucco quam reliqua, parciore liquidioreque quam in picea: flammis ac lumini ſacrorum etiam grata. Hæ, mares dumtaxat, ferunt & eam, quam Græci ſycen vocant, odoris graviſſimi. Laricis morbus eſt, ut teda fiat.

Omnia autem hæc genera accenſa, fuligine immodica, carbonem repente exſpuunt cum eruptionis crepitu, ejaculanturque longe: excepta larice, quæ nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi conſumitur, quam lapides. Omnia ea perpetuo virent, nec facile diſcernuntur in fronde, etiam a peritis: tanta natalium mixtura eſt. Sed picea minus alta quam larix. Illa craſſior, leviorque cortice, folio villoſior, pinguior, & denſior, molliorque flexu. At piceæ rariora ſiccioraque fo-

lia, & tenuiora, ac magis algentia: totaque horridior eſt, & perfuſa reſina. Lignum abieti ſimilius. Larix uſtis radicibus non repullulat, ut in Lesbo accidit, incenſo nemore Pyrrhæo.

Alia etiamnum generibus ipſis in ſexu differentia. Mas brevior & durior: femina procerior, pinguioribus foliis & ſimplicibus, atque non rigentibus. Lignum maribus durum, & in fabrili opere contortum: feminæ mollius, publico diſcrimine in ſecuribus. Hæ in quocunque genere deprehendunt marem: quippe reſpuuntur, & fragoſius ſidunt, ægrius revelluntur. Ipſa materies retorrida, & nigrior maribus radix. Circa Idam in Troade & alia differentia eſt, montanæ, maritimæque. Nam in Macedonia & Arcadia, circaque Elin, permutant nomina, nec conſtat auctoribus, quod cuique generi attribuant: nos iſta Romano diſcernimus judicio. Abies e cunctis ampliſſima eſt, & femina etiam prolixior: materie mollior utiliorque, arbore rotundior, folio pinnato denſa, ut imbres non tranſmittat, atque hilarior in totum. E ramis generum horum panicularum modo nucamenta ſquamatim compacta dependent, præterquam larici. Hæc abietis maſculæ, primori parte nucleos habent: non item feminæ. Piceæ vero totis paniculis, minoribus gracilioribuſque, minimos ac nigros. Propter quod Græci phthirophoron eam appellant. In eadem nucamenta compreſſiora maribus ſunt, ac minus reſina roſcida.

XX. Similis his etiamnum aſpectu eſt, ne quid prætereatur, taxus, minime virens, graciliſque &

triſtis, ac dira, nullo ſucco, ex omnibus ſola baccifera. Mas noxio fructu. Letale quippe baccis, in Hiſpania præcipue, venenum ineſt. Vaſa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta, mortifera fuiſſe compertum eſt. Hanc Sextius ſmilacem a Græcis vocari dixit: & eſſe in Arcadia tam præſentis veneni, ut qui obdormiant ſub ea, cibumve capiant, moriantur. Sunt qui & taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus ſagittæ tingantur. Repertum, innoxiam fieri, ſi in ipſam arborem clavus æreus adigatur.

XXI. Pix liquida in Europa e teda coquitur, navalibus muniendis, multoſque alios ad uſus. Lignum ejus conciſum, furnis undique igni extra circumdato, fervet. Primus ſudor aquæ modo fluit canali: hoc in Syria cedrium vocatur: cui tanta vis eſt, ut in Ægypto corpora hominum defunctorum eo perfuſa ſerventur.

XXII. Sequens liquor, craſſior jam, picem fundit. Hæc rurſus in cortinas æreas conjecta, aceto ſpiſſatur: & coagulata Brutiæ cognomen accepit: doliis dumtaxat, vaſiſque ceteris utilis, lentore ab alia pice differens: item colore rutilante, & quod pinguior eſt reliqua. Omnia illa fiunt e picea, reſina ferventibus cocta lapidibus, in alveis validi roboris: aut ſi alvei non ſint, ſtruis congerie, velut in carbonis uſu. Hæc in vinum additur, farinæ modo tuſa, nigrior colore. Eadem reſina ſi cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lenteſcit, ac ſtillatitia vocatur. Seponuntur autem ad id fere vitia reſinæ cortexque. Alia tem-

peries ad crapulam. Namque flos crudus resinæ, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur ad cribri minuta: deinde ferventi aqua, donec coquatur, perfunditur. Hujus expressum pingue, præcipua resina fit, atque rara, nec nisi paucis in locis Subalpinæ Italiæ, conveniens medicis. Resinæ albæ congium in duobus aquæ pluviæ coquunt. Alii utilius putant sine aqua coquere lento igne tota die, utique vase æris alibi. Item terebinthinam in sartagine referventi, hanc ceteris præferentes. Proxima ex lentisco.

XXIII. Non omittendum, apud eosdem zopissam vocari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non experiente vita, multo efficaciorem ad omnia, quibus pices resinæque prosunt, videlicet adjecto salis callo.

Aperitur picea e parte solari, non plaga, sed vulnere ablati corticis, cum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minimum absit. Nec corpori ipsi parcitur, ut in ceteris, quoniam astula in fructu est. Verum hæc terræ proxima laudatur: altior amaritudinem affert. Postea humor omnis e tota confluit in hulcus: item in teda. Cum id manare desiit, simili modo ex alia parte aperitur, ac deinde alia. Postea tota arbor succiditur, & medulla ejus uritur. Sic & in Syria terebintho detrahunt cortices, ibi quidem & e ramis, ac radicibus, cum resina damnetur ex his partibus. In Macedonia laricem masculam urunt, feminæ radices tantum. Theopompus scripsit, in Apolloniatarum agro picem fossilem, non deteriorem Macedonica,

inveniri. Pix optima ubique ex apricis, Aquilonis situ. Ex opacis horridior, virusque præferens. Frigida hieme, deterior, ac minus copiosa, & decolor. Quidam arbitrantur in montuosis copia præstantiorem ac colore, & dulciorem fieri, odorem quoque gratiorem, dum resina sit: decoctam autem minus picis reddere, quoniam in serum abeat: tenuioresque esse ipsas arbores, quam in planis: sed has & illas serenitate steriliores. Fructum quædam proximo anno ab incisu largiuntur, aliæ secundo, quædam tertio. Expletur autem plaga resina, non cortice, nec cicatrice, quæ in hac arbore non coit.

Inter hæc genera proprium quidam fecere sappium, quoniam ex cognatione earum seritur, qualis dicta est in nucleis: ejusque arboris imas partes tedas vocant: cum sit illa arbor nil aliud, quam picea, feritatis paulum mitigatæ satu: sapinus autem materies cæsarum e genere sit, sicuti docebimus.

XXIV. Materiæ enim causa reliquas arbores natura genuit, copiosissimamque fraxinum. Procera hæc ac teres: pinnata & ipsa folio: multumque Homeri præconio, & Achillis hasta nobilitata. Materies est ad plurima utilis. Ea quidem, quæ fit in Ida Troadis, in tantum cedro similis, ut ementes fallat, cortice ablato. Græci duo genera ejus fecere: longam, enodem: alteram brevem, duriorem, fuscioremque, laureis foliis. Bumeliam vocant in Macedonia amplissimam, lentissimamque. Alii situ divisere. Campestrem enim esse crispam,

montanam ſpiſſam. Folia earum jumentis mortifera, ceteris ruminantium innocua, Græci prodidere. In Italia, nec jumentis nocent. Contra ſerpentes vero ſucco expreſſo ad potum, & impoſita hulceribus, opifera, ac nihil æque, reperiuntur. Tantaque eſt vis, ut ne matutinas quidem, occidenteſve umbras, cum ſunt longiſſimæ, ſerpens arboris ejus attingat, adeo ipſam procul fugiat. Experti prodimus: ſi fronde ea gyroque claudatur ignis & ſerpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere ſerpentem. Mira naturæ benignitas, prius quam hæ prodeant, florere fraxinum, nec ante conditas folia dimittere.

XXV. In tilia mas & femina differunt omni modo. Namque & materies mari dura, rufiorque, ac nodoſa, & odoratior: cortex quoque craſſior, ac detractus inflexibilis. Nec ſemen fert, aut florem, ut femina, quæ craſſior arbore, materie candida præcellenſque eſt. Mirum in hac arbore, fructum a nullo animalium attingi: foliorum corticiſque ſuccum eſſe dulcem. Inter corticem ac lignum tenues tunicæ multiplici membrana, e quibus vincula tiliæ vocantur: tenuiſſimæ earum philyræ, coronarum lemniſcis celebres, antiquorum honore. Materies teredinem non ſentit, proceritate perquam modica, verum utilis.

XXVI. Acer ejuſdem fere amplitudinis, operum elegantia ac ſubtilitate citro ſecundum. Plura ejus genera. Album quod præcipui candoris, vocatur Gallicum, in Tranſpadana Italia, tranſque Alpes naſcens. Alterum genus criſpo macularum diſ-

curſu: qui cum excellentior fuit, a ſimilitudine caudæ pavonum nomen accepit, in Iſtria, Rhætiaque præcipuum. E viliori genere, craſſivenium vocatur. Græci ſitu diſcernunt. Campeſtre enim candidum eſſe, nec criſpum, quod glinon vocant: montanum vero criſpius, duriuſque: etiamnum e maſcula criſpius ad lautiora opera. Tertium genus zygiam, rubentem, fiſſili ligno, cortice livido, & ſcabro. Hoc alii generis proprii eſſe malunt, & Latine carpinum appellant.

XXVII. Pulcherrimum vero eſt bruſcum, multoque excellentius etiamnum molluſcum. Tuber utrumque arboris ejus: bruſcum intortius criſpum: molluſcum ſimplicius ſparſum. Et ſi magnitudinem menſarum caperet, haud dubie præferretur citro. Nunc intra pugillares, lectorumque ſilicios, aut laminas, raro uſu ſpectatur. E bruſco ſiunt & menſæ nigreſcentes. Reperitur & in alno tuber: tanto deterius, quanto ab acere alnus ipſa diſtat. Aceris mares prius florent. Etiamnum in ſiccis natæ præferuntur aquaticis, ſicut & fraxini. Eſt & trans Alpes arbor, ſimillima aceri albo materia, quæ vocatur ſtaphylodendron. Fert ſiliquas, & in iis nucleos, ſapore nucis avellanæ.

XXVIII. In primis vero materies honorata buxo eſt, raro criſpanti, nec niſi radice: cetero lenis quies materiæ, ſilentio quodam, & duritie, ac pallore commendabilis: in ipſa vero arbore topiario opere. Tria ejus genera: Gallicum, quod in metas emittitur, amplitudinemque proceriorem. Oleaſtrum in omni uſu damnatum, gravem præ-

ſert odorem. Tertium genus noſtrate vocant: ſilveſtre, ut credo, mitigatum ſatu: diffuſius, & denſitate parietum, virens ſemper, ac tonſile. Buxus Pyrenæis, ac Cytoriis montibus plurima, & Berecyntio tractu: crasſiſſima in Corſica, flore non ſpernendo: quæ cauſa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis animantibus inviſum. Hæc in Olympo Macedoniæ gracilior, ſed brevis. Amat frigida, aprica. In igni quoque duritia, quæ ferro: nec flamma, nec carbone utili.

XXIX. Inter has atque frugiferas, materie vitiumque amicitia, accipitur ulmus. Græci duo ejus genera novere: montuoſam, quæ ſit amplior: campeſtrem, quæ fruticoſa. Italia Atinias vocat excelſiſſimas, & ex iis ſiccanas præfert, quæ non ſint riguæ. Alterum genus Gallicas. Tertium noſtrates, denſiore folio, & ab eodem pediculo numeroſiore. Quartum ſilveſtre. Atiniæ non ferunt ſamaram: ita vocatur ulmi ſemen: omneſque radicum plantis proveniunt: reliquæ ſemine.

XXX. Nunc celeberrimis arborum dictis, quædam in univerſum de cunctis indicanda ſunt. Montes amant cedrus, larix, teda, & ceteræ, e quibus reſina gignitur. Item aquifolia, buxus, ilex, juniperus, terebinthus, populus, ornus, cornus, carpinus. Eſt & in Apennino frutex, qui vocatur cotinus, ad linamenta modo conchylii colore inſignis. Montes & valles diligit abies, robur, caſtaneæ, tilia, ilex, cornus. Aquoſis montibus gaudent acer, fraxinus, ſorbus, tilia, ceraſus. Non temere in montibus viſæ ſunt prunus, Punicæ,

oleaſtri, juglans, morus, ſambuci. Deſcendunt & in plana, cornus, corylus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. Subeunt & in montuoſa, ulmus, malus, pirus, laurus, myrtus, ſanguinei frutices, ilex, tingendiſque veſtibus naſcentes geniſtæ. Gaudet frigidis ſorbus, & magis etiam betulla. Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magiſtratuum virgis. Eadem circulis flexilis, item corbium coſtis. Bitumen ex ea Galliæ excoquunt. In eoſdem ſitus comitatur & ſpina, nuptiarum facibus auſpicatiſſima, quoniam inde fecerint paſtores qui rapuerunt Sabinas, ut auctor eſt Maſurius. Nunc facibus carpinus & corylus familiariſſimæ.

XXXI. Aquas odere cupreſſi, juglandes, caſtaneæ, laburnum. Alpina & hæc arbor, nec vulgo nota, dura ac candida materie, cujus florem cubitalem longitudine apes non attingunt. Odit & quæ appellatur Jovis barba, in opere topiario tonſilis, & in rotunditatem ſpiſſa, argenteo folio. Non niſi in aquoſis proveniunt ſalices, alni, populi, ſiler, liguſtra teſſeris utiliſſima. Item vaccinia, Italiæ mancupiis ſata: Galliæ vero etiam purpuræ tingendæ cauſa ad ſervitiorum veſtes. Quæcunque communia ſunt montibus planiſque, majora fiunt, adſpectuque pulchriora in campeſtribus: meliora materie, criſpioraque in montibus: exceptis malis, piriſque.

XXXII. Præterea arborum aliis decidunt folia: aliæ ſempiterna coma virent. Quam differentiam antecedat neceſſe eſt prior. Sunt enim arborum

quædam urbaniores, quas his placet nominibus diſtinguere. Hæ mites, quæ fructu, aut aliqua dote umbrarumve officio humanius juvant, non improbe dicantur urbanæ.

XXXIII. Harum generi non decidunt: oleæ, lauro, palmæ, myrto, cupreſſo, pinis, ederæ, rhododendro, & (quamvis herba dicatur) ſabinæ. Rhododendron, ut nomine apparet, a Græcis venit. Alii nerion vocarunt, alii rhododaphnen, ſempiternum fronde, roſæ ſimilitudine, caulibus fruticoſum. Jumentis capriſque & ovibus venenum eſt. Idem homini contra ſerpentium venena remedio.

Silveſtrium generis folia non decidunt abieti, larici, pinaſtro, junipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, ſuberi, taxo, tamarici. Inter utraque genera ſunt adrachne in Græcia, & ubique unedo. Reliqua enim folia decidunt his, prætorquam in cacuminibus. Non decidunt autem & in fruticum genere cuidam rubo, & calamo. In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipſa urbe proſpiciebatur quercus una, nunquam folia dimittens, nec ante mediam æſtatem germinans. Idque mirum eſt, Græcis auctoribus proditum, apud nos poſtea ſileri. Nam locorum tanta vis eſt, ut circa Memphim Ægypti, & in Elephantine Thebaidis nulli arbori decidant, ne vitibus quidem.

XXXIV. Ceteræ omnes extra prædictas, (etenim enumerare longum,) folia deperdunt: obſervatumque non areſcere, niſi tenuia, & lata, & mollia. Quæ vero non decidant, callo craſſa, & anguſta eſſe. Falſa definitio eſt, non decidere his, qua-

rum ſuccus pinguior ſit. Quis enim poteſt in ilice intelligere? Decidere Timæus Mathematicus Sole Scorpionem tranſeunte, ſideris vi, & quodam veneno aeris, putat. Cur ergo non eadem cauſa adverſum omnes polleat, jure miremur. Cadunt plurimis autumno. Quædam tardius amittunt, atque in hiemes prorogant moras. Neque intereſt maturius germinaſſe: utpote cum quædam primæ germinent, & inter noviſſimas nudentur; ut amygdalæ, fraxini, ſambuci. Morus autem noviſſima germinat, cum primis folia dimittit. Magna & in hoc vis ſoli. Prius decidunt in ſiccis macriſque: & vetuſtæ prius arbori: multis etiam, antequam matureſcat fructus. In ſerotina ficu, & hiberna piro, & malo granato eſt pomum tantum aſpici in matre. Neque his autem, quæ ſemper retinent comas, eadem folia durant: ſed ſubnaſcentibus aliis, tum areſcunt vetera: quod evenit circa ſolſtitia maxime.

XXXV. Foliorum unitas in ſuo cuique genere permanet, præterquam populo, ederæ, crotoni, quam & cici diximus vocari. Populi tria genera: alba, ac nigra, & quæ Libyca appellatur, minima folio, ac nigerrima, fungiſque enaſcentibus laudatiſſima. Alba folio bicolor, ſuperne candicans, inferiore parte viridi. Huic, nigræque, & crotoni, folia in juventa circinatæ rotunditatis ſunt: vetuſtiora in angulos exeunt. E contrario ederæ anguloſa rotundantur. Populorum foliis grandiſſima lanugo evolat: candidæ, traditæ folio numeroſiore, candida, & ut villi. Folia granatis & amygdalis rubentia.

XXXVI. Mirum in primis id, quod ulmo, tiliæque, & oleæ, & populo albæ, & ſalici evenit. Circumaguntur enim folia earum poſt ſolſtitium: nec alio argumento certius intelligitur ſidus confectum. Eſt & publica omnium foliorum in ipſis differentia. Namque pars inferior a terra herbido viret colore. Ab eadem læviora, nervos, callumque, & articulos in ſuperiore habent parte: inciſuras vero ſubter, ut manus humana. Oleæ ſuperne candidiora, & minus lævia: item ederæ. Sed omnium folia quotidie ad Solem oſcitant, inferiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulamcunque habet, quæ in aliis gentium lana eſt.

XXXVII. In Oriente funes validos e palmæ foliis fieri dictum eſt, eoſque in humore utiliores eſſe. Et apud nos fere palmis a meſſe decerpuntur. Ex his meliora, quæ ſeſe non diviſerint. Siccantur ſub tecto quaternis diebus: mox in Sole expanduntur, & noctibus relicta, donec candore inareſcant, poſtea in opera finduntur.

XXXVIII. Latiſſima fico, viti, platano: anguſta myrto, Punicæ, oleæ: capillata pino, cedro: aculeata aquifolio, & ilicum generi: nam junipero ſpina pro folio eſt: carnoſa cupreſſo, tamarici: craſſiſſima alno: longa arundini, ſalici: palmæ etiam duplicia: circinata piro, mucronata malo, angulosa ederæ, diviſa platano: inſecta pectinum modo piceæ, abieti: ſinuoſa toto ambitu robori: ſpinoſa cute, rubo. Mordacia ſunt quibuſdam, ut urticis. Pungentia pino, piceæ, abieti, larici, ce-

dro, aquifoliis. Pediculo brevi oleæ, & ilici: longo vitibus: tremulo populis, & iisdem solis inter se crepitantia. Jam & in pomo ipso, mali quodam in genere, parva mediis emicant folia, interim & gemina. Præterea aliis circa ramos, aliis & in cacumine ramorum: robori, & in caudice ipso. Jam densa, ac rara, semperque lata rariora. Disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis. Plura eodem pediculo exeuntia malis pirisque. Ramulosa ulmo, & cytiso. Quibus adjicit Cato decidua, populea quernaque, animalibus jubens dari non perarida: bubus quidem & ficulnea, ilignaque, & ederacea. Dantur & ex arundine, ac lauro. Decidunt sorbo universa, ceteris paulatim. Et de foliis hactenus.

XXXIX. Ordo autem naturæ annuus ita se habet. Primus est conceptus, flare incipiente vento Favonio, circiter fere sextum Idus Februarii. Hoc maritantur vivescentia e terra: quippe cum etiam equæ in Hispania, ut diximus. Hic est genitalis spiritus mundi, a fovendo dictus, ut quidam existimavere. Flat ab occasu æquinoctiali, ver inchoans. Catulitionem rustici vocant, gestiente natura semina accipere, eoque animam inferente omnibus satis. Concipiunt variis diebus, & pro sua quæque natura. Alia protinus, ut animalia: tardius aliqua, & diutius gravida partus gerunt: quod germinatio ideo vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis constat utriculis. Educatio in pomo est: hoc, & germinatio, laborum.

XL. Flos est pleni veris indicium, & anni re-

nascentis, flos gaudium arborum. Tunc se novas, aliasque quam sunt, ostendunt: tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. Sed hoc negatum plerisque. Non enim omnes florent: & sunt tristes quædam, quæque non sentiant gaudia annorum. Nam neque ilex, picea, larix, pinus, ullo flore exhilarantur, natalesve pomorum recursus annuos versicolori nuntio promittunt: nec fici, atque caprifici. Protinus enim fructum flores gignunt. In ficis mirabiles sunt & abortus, qui nunquam maturescunt. Nec juniperi florent. Quidam earum duo genera tradunt: alteram florere, nec ferre: quæ vero non floreat, ferre protinus baccis nascentibus, quæ biennio hæreant. Sed id falsum: omnibusque iis dura facies semper. Sic & hominum multis fortuna sine flore est.

XLI. Omnes autem germinant, etiam qui non florent, magna & locorum differentia. Quippe cum ex eodem genere quæ sunt in palustribus, priora germinent: mox campestria, novissima in silvis. Per se autem tardius piri silvestres, quam cetera. Primo Favonio cornus, proxime laurus, pauloque ante æquinoctium tilia, acer. Inter primas vero populus, ulmus, salix, alnus, nuces. Festinat & platanus. Ceteræ vere cœpturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, glandes. Serotino autem germine malus, tardissimo suber. Quibusdam germinatur germinatio, nimia soli ubertate, aut invitantis cæli voluptate: quod magis in herbis segetum evenit. In arboribus tamen nimia germinatio elassescit.

Sunt aliæ naturales quibuſdam, præterque vernas, quæ ſuis conſtant ſideribus, quorum ratio aptius reddetur tertio ab hoc volumine. Hiberna Aquilæ exortu, æſtiva Canis ortu, tertia Arcturi. Has duas quidam omnibus arboribus communes putant: ſentiri autem maxime in fico, vite, Punicis: cauſam afferentes, quoniam in Theſſalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. Maxime tamen in Ægypto apparet hæc ratio. Et reliquæ quidem arbores, ut primum cœpere, continuant germinationem: Robur, & abies, & larix, intermittunt tripartito, ac terna germina edunt: ideo & ter ſquamas corticum ſpargunt: quod omnibus arboribus in germinatione evenit, quoniam prægnantium rumpitur cortex. Eſt autem prima earum incipiente vere, circiter XV diebus. Iterum germinant tranſeunte Geminos Sole. Sic fit, ut prima cacumina impelli ſecutis appareat, geniculato incremento. Tertia eſt earundem ad ſolſtitium breviſſima, nec diutius ſeptenis diebus. Clareque & tunc cernitur excreſcentium cacuminum articulatio. Vitis ſola bis parturit: cum primum emittit uvam: iterum cum digerit. Eorum quæ non florent, partus tantum eſt & maturitas. Quædam ſtatim in germinatione florent, properantque in eo: ſed matureſcunt tarde, ut vites. Serotino quædam germinatu florent, maturantque celeriter, ſicuti morus, quæ noviſſima urbanarum germinat, nec niſi exacto frigore: ob id dicta ſapientiſſima arborum. Sed cum cœpit, in tantum univerſa germinatio erumpit, ut una nocte peragat, etiam cum ſtrepitu.

XLII. Ex his, quæ hieme Aquila exoriente (ut diximus) concipiunt, floret prima omnium amygdala menfe Januario: Martio vero pomum maturat. Ab ea proxime florent Armeniaca, dein tuberes, & præcoces: illæ peregrinæ, hæ coactæ. Ordine autem naturæ, filveftrium primæ, fambucus, cui medulla plurima: & cui nulla, cornus mafcula. Urbanarum, malus: parvoque poft, ut fimul videri poffit, pirus, & cerafus, & prunus. Sequitur laurus, illamque cupreffus: dein Punica, fici. At vites & oleæ florentibus jam iis germinant. Concipiunt Vergiliarum exortu. Hoc fidus illarum eft. Floret autem folftitio vitis, & quæ paulo ferius incipit, olea. Deflorefcunt omnia feptenis diebus, non celerius: quædam tardius, fed nulla pluribus bis feptenis. Omnia & intra VIII Idus Julii, etefiarum præcurfu.

XLIII. Nec ftatim fructus fequitur in aliquibus. Cornus enim circa folftitia reddit primo candidum, poftea fanguineum. Ex eo genere femina poft autumnum fert baccas acerbas, & inguftabiles cunctis animantibus: ligno quoque fungofa & inutilis, cum mas e fortiffimis quoque fit: tanta differentia ab eodem genere fit. Sed & terebinthus meffibus reddit femen, & acer, & fraxinus: nuces, & mala, & pira, præterquam hiberna, aut præcocia, autumno. Glandiferæ ferius etiamnum, Vergiliarum occafu: efculus tantum autumno. Incipiente autem hieme quædam genera mali, pirique, & fuber. Abies flores croci colore circa folftitium, femen reddit poft Vergiliarum occafum. Pinus au-

tem & picea præveniunt germinatione quindecim ſere diebus. Semen vero poſt Vergilias & ipſæ reddunt.

XLIV. Citreæ, & juniperus, & ilex, anniferæ habentur: novuſque fructus in his cum annotino pendet. In maxima tamen admiratione pinus eſt: habet fructum matureſcentem: habet proximo anno ad maturitatem venturum, ac deinde tertio. Nec ulla arborum avidius ſe promittit. Quo menſe ex ea nux decerpitur, eodem matureſcit alia: & ſic diſpenſatur, ut nullo non menſe matureſcant. Quæ ſe in arbore ipſa diviſere, azaniæ vocantur: læduntque ceteras, niſi detrahantur.

XLV. Fructum arborum ſolæ nullum ferunt, hoc eſt, ne ſemen quidem, tamarix ſcopis tantum naſcens, populus, alnus, ulmus Atinia, alaternus, cui folia inter ilicem & olivam. Infelices autem exiſtimantur, damnatæque religione, quæ neque ſeruntur unquam, neque fructum ferunt. Cremutius auctor eſt, nunquam virere arborem, ex qua Phyllis ſe ſuſpenderit. Quæ gummi gignunt, poſt germinationem aperiuntur: gummi vero non niſi fructu detracto ſpiſſatur.

XLVI. Novellæ arbores carent fructu, quamdiu creſcunt. Perdunt facillime ante maturitatem, palma, ficus, amygdala, malus, pirus: item Punica, quæ etiam roribus nimiis & pruinis florem amittit. Qua de cauſa inflectunt ramos ejus, ne ſubrecti humorem infeſtum excipiant, atque contineant. Pirus & amygdala, etiamſi non pluat, ſed fiat Auſtrinum cælum, aut nubilum, amittunt

florem & primos fructus, si, cum defloruere, tales dies fuerint. Ocissime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperda: secuta ætas scelere suo interpretata est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Sed in hoc quoque providens natura, facile nascenti, & depacto surculo, incuriosius semen dedit. Una tamen proditur ad maturitatem perferre solita, in Creta insula, ipso descensu Jovis speluncæ, torvum ligneumque, magnitudine ciceris.

XLVII. Fiunt vero quædam loci vitio infructuosa, sicut in Paro silva cædua, quæ nihil fert. Persicæ arbores in Rhodo florent tantum. Fit hæc differentia & ex sexu: in iisque mares non ferunt. Aliqui hoc permutantes, mares esse, quæ ferant, tradunt. Facit & densitas sterilitatem.

XLVIII. Gignentium autem quædam & lateribus ramorum, & cacuminibus ferunt: ut pirus, Punica, ficus, myrtus: cetero eadem natura, quæ frugibus. Namque & in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. Palma sola (ut dictum est) in spathis habet fructum, racemis propendentem.

XLIX. Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta fico, cui folium maximum umbrosissimumque, & ideo supra id pomum: ei demum serius folium nascitur, quam pomum. Insigne proditur in quodam genere Ciliciæ, Cypri, Helladis, ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus & præcoces habet, quas Athenis prodro-

mos vocant. In Laconico genere maxime ſunt.

L. Sunt & biferæ in eiſdem. In Cea inſula caprifici triferæ ſunt. Primo fœtu ſequens evocatur, ſequenti tertius: hoc fici caprificantur. Et caprifici autem ab adverſis foliis naſcuntur. Biferæ & in malis ac piris quædam, ſicut & præcoces. Malus ſilveſtris bifera. Sequens ejus fructus poſt Arcturum in apricis maxime. Vites quidem & triferæ ſunt, quas ob id inſanas vocant: quoniam in iis alia matureſcunt, alia turgeſcunt, alia florent. M. Varro auctor eſt, vitem fuiſſe Smyrnæ apud Matroum biferam, & malum in agro Conſentino. Hoc autem evenit perpetuo in Tacapenſi Africæ agro, de quo plura alias: ea eſt ſoli fertilitas. Trifera eſt & cupreſſus. Namque baccæ ejus colliguntur menſe Januario, & Majo, & Septembri: ternaſque earum gerit magnitudines.

Eſt vero & in ipſis arboribus etiam onuſtis peculiaris differentia. Summa ſui parte fertiliores, arbutus, quercus: inferiore, juglandes, fici mariſcæ. Omnes, quo magis ſeneſcunt, hoc maturius ferunt, & in apricis locis, nec pingui terra. Silveſtriora omnia tardiora. Quædam ex iis omnino non matureſcunt. Item quæ ſubarantur, aut quæ ablaqueantur, celeriora neglectis: hæc & fertiliora.

LI. Eſt etiamnum ætatis differentia. Amygdala enim & pirus in ſenecta fertiliſſimæ: ut & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Ceteræ in juventa tardiuſque maturantes: quod maxime notatur in vitibus. Vetuſtioribus enim vinum melius:

novellis copiosius. Celerrime vero senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit malus: namque & minora poma proveniunt, & vermiculis obnoxia. Quin & in ipsa arbore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum foetu, maturitatis causa medicatur: jam quidem ex portentis, quoniam majora sunt pretia praeposteris. Omnia autem celerius senescunt praefoecunda. Quin & protinus moriuntur aliqua, caelo foecunditatem omnem eblandito: quod maxime vitibus evenit. Contra morus tardissime senescit, fructu minime laborans. Tarde & quorum crispa materies: ut acer, palma, populus. Et subarata ocius senescunt. Silvestria autem tardissime. Atque in totum, omnis cura fertilitatem adjicit, fertilitas senectam: ideo & praeflorent talia, & praegerminant, atque in totum praecocia fiunt: quoniam omnis infirmitas caelo magis obnoxia est.

LII. Multae vero plura gignunt, ut diximus in glandiferis: inter quas laurus uvas suas: maximeque sterilis, quae non gignit aliud: ob id a quibusdam mas existimatur. Ferunt & avellanae iulos compactili callo, ad nihil utiles. Plurima vero buxus. Nam & semen suum, & granum, quod crataegum vocant, & a septemtrione viscum, a meridie hyphear: de quibus plura mox paulo. Interdumque pariter res quaternas habent.

LIII. Arbores quaedam simplices, quibus a radice caudex unus: & rami frequentes, ut olivae, fico, viti. Quaedam fruticosi generis, ut paliurus, myrtus: item nux avellana: quin immo melior est,

& copiosior fructu, in plures dispersa ramos. In quibusdam omnino nullus, ut in suo genere buxo, loto transmarinæ. Quædam bifurcæ, atque etiam in quinas partes diffusæ. Quædam dividuæ, nec ramosæ, ut sambuci. Quædam individuæ, ramosæ, ut piceæ. Quibusdam ramorum ordo, sicut piceæ, abieti. Aliis inconditus, ut robori, malo, piro. Et abieti quidem subrecta divisura, ramique in cælum tendentes, non in latera proni. Mirum, cacuminibus eorum decisis moritur: totis vero detruncatis durat. Et si infra, quam rami fuere, præcidatur, quod superest, vivit: si vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. Alia ab radice brachiata, ut ulmus. Alia in cacumine ramosa, ut pinus, lotos, sive faba Græca: quam Romæ a suavitate fructus silvestris quidem, sed cerasorum pæne natura, loton appellant. Præcipue domibus expetitur ramorum petulantia, brevi caudice latissima exspatiantium umbra, & in vicinas domos sæpe transilientium. Nulli opacitas brevior: nec aufert Solem hieme, decidentibus foliis. Nulli cortex jucundior, aut oculos excipiens blandius. Nulli rami longiores validioresque, aut plures, ut dixisse totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Malis proprium genus: ferarum enim rostra reddunt, adhærentibus uni maximo minoribus.

LIV. Ramorum aliqui cæci, qui non germinant: quod natura fit, si non evaluere: aut pœna, cum deputatos cicatrix hebetavit. Quæ dividuis in ramo natura est, hæc viti in oculo, arundini in geniculo. Omnium terræ proxima crassiora. In lon-

gitudinem excreſcunt abies, larix, palma, cupreſſus, ulmus, & ſi qua uniſtirpia. Ramoſarum ceraſus etiam in XL cubitorum trabes, æquali per totum duûm cubitorum craſſitudine reperitur. Quædam ſtatim in ramos ſparguntur, ut mali.

LV. Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliæ: aliis craſſus, ut robori. Aliis lævis, ut malo, fico. Idem ſcaber robori, palmæ. Omnibus in ſenecta rugoſior. Quibuſdam rumpitur ſponte, ut viti. Quibuſdam etiam cadit, ut malo, unedoni: carnoſus, ſuberi, populo: membranaceus, ut viti, arundini: libris ſimilis, ceraſo: multiplex tunicis, ut vitibus, tiliæ, abieti. Quibuſdam ſimplex, ut fico, arundini.

LVI. Magna & radicum differentia. Copioſæ fico, robori, platano: breves & anguſtæ, malo: ſingulares abieti, larici. Singulis enim innituntur, quanquam minutis in latera diſperſis. Craſſiores lauro & inæquales: item oleæ, cui & ramoſæ. At robori carnoſæ. Robora ſuas in profundum agunt. Si Virgilio quidem credimus, eſculus, quantum corpore eminet, tantum radice deſcendit. Oleæ, maliſque, & cupreſſis, per ſumma ceſpitum. Aliis recto meatu, ut lauro, oleæ: aliis flexuoſo, ut fico. Minutis hæc capillamentis hirſuta, ut abies, multæque ſilveſtrium: e quibus montani prætenuia fila decerpentes, ſpectabiles lagenas, & alia vaſa nectunt. Quidam non altius deſcendere radices, quam Solis calor tepefaciat, idque natura loci tenuioris craſſiorisve, dixere: quod falſum arbitror. Apud auctores certe invenitur, abietis planta cum transferretur, VIII cubitorum in altitudine: nec

totam refoſſam, ſed abruptam. Maxima ſpatio atque plenitudine & citri eſt. Ab ea platani, roboris, & glandiferarum. Quarundam radix vivacior ſuperficie, ut lauri. Itaque cum trunco inaruit, reciſa etiam lætius fruticat. Quidam brevitate radicum celerius ſeneſcere arbores putant: quod coarguunt fici, quarum radices longiſſimæ, & ſenectus ociſſima. Falſum arbitror & quod aliqui prodidere, radices arborum vetuſtate minui. Viſa etenim eſt annoſa quercus everſa vi tempeſtatis, & jugerum ſoli amplexa.

LVII. Proſtratas reſtitui plerumque, & quadam terræ cicatrice viveſcere, vulgare eſt. Et familiariſſimum hoc platanis, quæ plurimum ventorum concipiunt propter denſitatem ramorum: quibus amputatis, levatæ onere in ſua ſcrobe reponuntur. Factumque jam eſt hoc in juglandibus, oleiſque, ac multis aliis. Eſt in exemplis, & ſine tempeſtate, ullave cauſa alia quam prodigii, cecidiſſe multas ac ſua ſponte reſurrexiſſe. Factum hoc populi Romani Quiritibus oſtentum Cimbricis bellis Nuceriæ in luco Junonis, ulmo, poſtquam etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipſam procumbebat, reſtituta ſponte, ita ut protinus floreret: a quo deinde tempore majeſtas populi Romani reſurrexit, quæ ante vaſtata cladibus fuerat. Memoratur hoc idem factum in Philippis, ſalice procidua atque detruncata: & Stagiris in Muſeo populo alba: omnia fauſti ominis. Sed maxime mirum, Antandri platanus etiam circumdolatis lateribus reſtibilis ſponte facta, vitæque reddita lon-

gitudine quindecim cubitorum, craſſitudine quatuor ulnarum.

LVIII. Arbores, quas naturæ debeamus, tribus modis naſcuntur: ſponte, aut ſemine, aut ab radice. Cura numeroſior exſiſtit: de qua ſuo dicemus volumine: nunc enim totus ſermo de natura eſt, multis modis mirifque memorabili. Namque non omnia in omnibus locis naſci docuimus, nec translata vivere. Hoc alias faſtidio, alias contumacia, ſæpius imbecillitate eorum, quæ transferantur, evenit: alias cælo invidente, alias ſolo repugnante.

LIX. Faſtidit balſamum alibi naſci: nata Aſſyria malus alibi ferre: nec non & palma naſci ubique aut nata parere: vel cum promiſit etiam, oſtenditque ea educare, quæ tanquam invita peperit. Non habet vires frutex cinnami in Syriæ vicina perveniendi. Non ferunt amomi nardique deliciæ, ne in Arabia quidem ex India, & nave peregrinari. Tentavit enim Seleucus rex. Illud maxime mirum, ipſas arbores plerumque exorari ut vivant, atque tranſmigrent: aliquando & a ſolo impetrari, ut alienas alat, advenaſque nutriat: cælum nullo modo flecti. Vivit in Italia piperis arbor: caſiæ vero etiam in ſeptemtrionali plaga: vixit in Lydia thuris. Sed unde ſorbentes ſuccum omnem ex iis Soles, coquenteſque lacrimam?

Illud proxime mirum, mutari naturam in iiſdem, atque pro indiviſo valere. Cedrum æſtuoſis partibus dederat: & in Lyciis Phrygiiſque montibus naſcitur. Frigus inimicum lauro fecerat: ſed in Olympo copioſior nulla eſt. Circa Boſphorum

H 3

Cimmerium in Panticapæo urbe, omni modo laboravit Mithridates rex, & ceteri incolæ, sacrorum certe causa, laurum myrtumque habere: non contigit, cum teporis arbores abundent ibi, Punicæ, ficique, jam mali & piri laudatissimæ. Frigidas eodem tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. Et quid attinet in Pontum abire? juxta Romam ipsam castaneæ cerasique ægre proveniunt: Persica in Tusculano, nec non nuces Græcæ cum tædio inseruntur, Tarracina silvis scatente earum.

LX. Cupressus advena, & difficillime nascentium fuit, ut de qua verbosius sæpiusque, quam de omnibus aliis, prodiderit Cato. Natu morosa, fructu supervacua, baccis torva, folio amara, odore violenta, ac ne umbra quidem gratiosa, materie rara, ut pæne fruticosi generis, Diti sacra, & ideo funebri signo ad domos posita. Femina sterilis diu. Metæ demum aspectu non repudiata, distinguendis tantum pinorum ordinibus: nunc vero tonsilis facta in densitate parietum, coercitaque gracilitate perpetuo tenera. Trahitur etiam in picturas operis topiarii, venatus, classesve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virenti semper vestiens. Duo genera earum: Meta in fastigium convoluta, quæ & femina appellatur. Mas spargit extra se ramos, deputaturque. Utraque autem immittitur in perticas, asseresve, amputatione ramorum, qui XIII anno denariis singulis veneunt. Quæstuosissima in satus ratione silva: vulgoque, dotem filiarum antiqui plantaria appellabant. Huic patria insula Creta, cum Cato

Tarentinam eam appellet: credo, quod primum eo venerit. Et in Ænaria ſucciſa regerminat. Sed in Creta quocunque in loco terram moverit quiſpiam, vi naturali hæc gignitur, protinuſque emicat: illa vero etiam non appellato ſolo, ac ſponte, maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, ſummiſque jugis, unde nives nunquam abſunt, plurima, quod miremur: alibi non niſi in tepore proveniens, & nutricem magnopere faſtidiens.

LXI. Nec terræ tantum natura circa has refert, aut perpetua cæli, verum & quædam temporaria vis imbrium. Aquæ plerumque ſemina afferunt: & certo fluunt genere, aliquando etiam incognito: quod accidit Cyrenaicæ regioni, cum primum ibi laſerpitium natum eſt: ut in herbarum natura dicemus. Nata eſt & ſilva urbi ei proxima, imbre piceo craſſoque, circiter urbis Romæ annum CCCCXXX.

LXII. Edera jam dicitur in Aſia naſci: negaverat Theophraſtus: nec in India, niſi in monte Mero. Quin & Harpalum omni modo laboraſſe, ut ſereret eam in Medis, fruſtra: Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediiſſe, exemplo Liberi patris: cujus Dei & nunc adornat thyrſos, galeaſque etiam ac ſcuta, in Thraciæ populis, in ſolemnibus ſacris. Inimica arbori, ſatiſque omnibus: ſepulcra, muros rumpens: ſerpentium frigori gratiſſima, ut mirum ſit ullum honorem habitum ei.

Duo genera ejus prima, ut reliquarum, mas,

& femina. Major traditur mas corpore, & folio duriore etiam ac pinguiore, & flore ad purpuram accedente. Utriusque autem flos similis est rosæ silvestri, nisi quod caret odore. Species horum generum tres. Est enim candida, & nigra edera, tertiaque quæ vocatur helix. Etiamnum hæ species dividuntur in alias: quoniam est aliqua fructu tantum candida, alia & folio: fructum quoque candidum ferentium aliis densus acinus, & grandior, racemis in orbem circumactis, qui vocantur corymbi. Item selenitium, cujus est minor acinus, sparsior racemus. Simili modo in nigra. Alicui & semen nigrum, alii crocatum: cujus coronis Poetæ utuntur, foliis minus nigris: quam quidam Nysiam, alii Bacchicam vocant, maximis inter nigras corymbis. Quidam apud Græcos etiamnum duo genera hujus faciunt, a colore acinorum: erythranum, & chrysocarpum.

Plurimas autem habet differentias helix, quoniam folio maxime distat. Parva sunt & angulosa, concinnioraque, cum reliquorum generum simplicia sint. Distat & longitudine internodiorum: præcipue tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. Quidam hoc ætatis esse, non generis existimant: primoque helicem esse, fieri ederam vetustate. Horum error manifestus intelligitur: quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria maxime insignia: herbacea ac virens, quæ plurima est: altera candido folio: tertia, versicolori, quæ Thracia vocatur. Etiamnum herbaceæ tenuiora folia, & in ordinem digesta, densioraque. In alio ge-

nere diverſa omnia. Et in verſicolori alia tenuioribus foliis, & ſimiliter ordinatis denſioribuſque eſt: alteri generi neglecta hæc omnia. Majora quoque aut minora ſunt folia, macularumque habitu diſtant: & in candidis alia ſunt candidiora. Adoleſcit in longitudinem maxime herbacea.

Arbores autem necat candida, omnemque ſuccum auferendo tanta craſſitudine augetur, ut ipſa arbor fiat. Signa ejus, folia maxima atque latiſſima, mammas erigentis, quæ ſunt ceteris inflexæ: racemi ſtantes, ac ſubrecti. Et quanquam omnium ederarum generi radicoſa brachia, huic tamen maxime ramoſa ac robuſta: ab ea nigræ. Sed proprium albæ, quod inter media folia emittit brachia, utrinque ſemper amplectens: hoc & in muris, quamvis ambire non poſſit. Itaque etiam pluribus locis interciſa, vivit tamen duratque: & totidem initia radicum habet, quot brachia, quibus incolumis & ſolida arbores ſugit ac ſtrangulat. Eſt & in fructu differentia albæ nigræque ederæ: quoniam aliis tanta amaritudo acini, ut aves non attingant. Eſt & rigens edera, quæ ſine adminiculo ſtat, ſola omnium generum ob id vocata ciſſos. E diverſo nunquam niſi humi repens chamæciſſos.

LXIII. Similis eſt ederæ, e Cicilia primum quidem profecta, ſed in Græcia frequentior, quam vocant ſmilacem, denſis geniculata caulibus, ſpinoſis frutectoſa ramis, ſolio ederaceo, parvo, non anguloſo, a pediculo emittente pampinos, flore candido, olente lilium. Fert racemos labruſcæ mo-

do, non ederæ, colore rubro, complexa acinis majoribus nucleos ternos, minoribus ſingulos, nigros duroſque: infauſta omnibus ſacris & coronis: quoniam ſit lugubris, virgine ejus nominis, propter amorem juvenis Croci, mutata in hunc fruticem. Id vulgus ignorans, plerumque feſta ſua polluit, ederam exiſtimando: ſicut in poetis, aut Libero patre, aut Sileno, quis omnino neſcit quibus coronentur? E ſmilace fiunt codicilli: propriumque materiæ eſt, ut admota auribus lenem ſonum reddat. Ederæ mira proditur natura ad experienda vina: ſi vas fiat e ligno ejus, vina transfluere, ac remanere aquam, ſi qua fuerit mixta.

LXIV. Inter ea, quæ frigidis gaudent, & aquaticos frutices dixiſſe conveniat. Principatum in his tenebunt arundines, belli paciſque experimentis neceſſariæ, atque etiam deliciis gratæ. Tegulo earum domus ſuas Septentrionales populi operiunt, durantque ævis tecta alta. Et in reliquo vero orbe cameras leviſſime ſuſpendunt. Chartiſque ſerviunt calami, Ægyptii maxime, cognatione quadam papyri. Probatiores tamen Gnidii, & qui in Aſia circa Anaiticum lacum naſcuntur. Noſtratibus fungoſior ſubeſt natura, cartilagine bibula, quæ cavo corpore intus, ſuperne tenui inareſcit ligno: fiſſilis præacuta ſemper acie: geniculata. Cetero gracilitas nodis diſtincta, leni faſtigio tenuatur in cacumina, craſſiore paniculæ coma, neque hac ſupervacua. Aut enim pro pluma ſtrata cauponarum replet: aut ubi lignoſiore callo induruit, ſicut in Belgis, contuſa, & interjecta na-

vium commiſſuris, ferruminat textus, glutino tenacior, rimiſque explendis fidelior pice.

LXV. Calamis Orientis populi bella conficiunt: calamis ſpicula addunt irrevocabili hamo noxia. Mortem accelerant pinna addita calamis. Fitque & ex ipſo telum aliud fracto in vulneribus. His armis Solem ipſum obumbrant. Propter hoc maxime ſerenos dies optant: odere ventos & imbres, qui inter illos pacem eſſe cogunt. Ac ſi quis Æthiopas, Ægyptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentes & Orientis, omniaque Parthorum regna diligentius computet, æqua ferme pars hominum in toto mundo calamis ſuperata degit. Præcipuus hic uſus in Creta bellatores ſuos præcipitavit. Sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia: quando nullus ſagittis aptior calamus, quam in Rheno Bononienſi amne, cui & plurima ineſt medulla, ponduſque volucre: & contra flatus quoque pervicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. Hæc & Creticis commendatioribus: quanquam præferantur Indi, quorum alia quibuſdam videtur natura, quando & haſtarum vicem præbent additis cuſpidibus. Arundini quidem Indicæ arborea amplitudo: quales vulgo in templis videmus. Differre mares ac feminas in his quoque Indi tradunt. Spiſſius mari corpus, feminæ capacius. Navigiorumque etiam vicem præſtant (ſi credimus) ſingula internodia. Circa Aceſinem amnem maxime naſcuntur.

Arundo omnis ex una ſtirpe numeroſa, atque etiam reciſa fœcundius reſurgit. Radix natura vi-

vax, geniculata & ipſa. Folia Indicis tantum brevia. Omnibus vero a nodo orſa, complexu tenues per ambitum inducunt tunicas: atque a medio internodio cum plurimum deſinunt veſtire, procumbuntque. Latera arundini calamoque in rotunditate bina, ſuper nodos alterno ſemper inguine, ut alterum ad dextra fiat, alterum ſuperiore geniculo ad læva per vices. Inde exeunt aliquando rami, qui ſunt calami tenues.

LXVI. Plura autem genera. Alia ſpiſſior, denſiorque geniculis, brevibus internodiis. Alia rarior, majoribus: tenuiorque & ipſa. Calamus vero alius totus concavus, quem ſyringiam vocant, utiliſſimus fiſtulis, quoniam nihil eſt ei cartilaginis atque carnis. Orchomenius eſt continuo foramine pervius, quem auleticum vocant: hic tibiis utilior, fiſtulis ille. Eſt alius craſſiore ligno, & tenui foramine, hunc totum fungoſa replet medulla. Alius brevior, alius procerior, exilior, craſſiorque. Fruticoſiſſimus, qui vocatur donax, non niſi in aquaticis natus: quoniam & hæc differentia eſt: multum prælata arundine, quæ in ſiccis proveniat. Suum genus ſagittario calamo, ut diximus: ſed Cretico longiſſimis internodiis, obſequentique, quo libeat flecti, calefacto. Differentias faciunt & folia non multitudine, verum & colore. Varia Laconicis, & ab ima parte denſiora, quales in totum circa ſtagna gigni putant, diſſimiles amnicis, longiſque veſtiri tunicis, ſpatioſius a nodo ſcandente complexu. Eſt & obliqua arundo, non in excelſitatem naſcens, ſed juxta terram fruticis

modo ſe ſpargens, ſuaviſſima in teneritate animalibus. Vocatur a quibuſdam elegia. Eſt & in Italia naſcens adarca nomine, paluſtris, ex cortice tantum ſub ipſa coma, utiliſſima dentibus, quoniam vis eadem eſt quæ ſinapi.

De Orchomenii lacus arundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua. Characian vocabant craſſiorem firmioremque, plotian vero ſubtiliorem: hanc in inſulis fluitantibus natam, illam in ripis exſpatiantis lacus. Tertia arundo eſt tibialis calami, quem auleticon dicebant: nono hic anno naſcebatur. Nam & lacus incrementa hoc temporis ſpatio ſervabat: prodigioſus, ſi quando amplitudinem biennio extendiſſet: quod notatum apud Chæroniam infauſto Athenienſium, & ſæpe: Lebaida vocatur influente Cephiſſo. Cum igitur anno permanſit inundatio, proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem: vocabantur zeugitæ. Contra bombyciæ, maturius reciproco, graciles: feminarum, latiore folio atque candidiore, modica lanugine: aut omnino nulla, ſpadonum nomine inſignibus. Hinc erant armamenta ad incluſos cantus: non ſilendo & reliquo curæ miraculo, ut venia ſit, argento jam potius cani. Cædi ſolebant tempeſtivæ uſque ad Antigenidem tibicinem, cum adhuc ſimplici muſica uterentur, ſub Arcturo: ſic præparatæ aliquot poſt annos utiles eſſe incipiebant. Tunc quoque multa domandæ exercitatione, & canere tibiæ ipſæ docendæ, comprimentibus ſe ligulis, quod erat illis theatrorum moribus utilius. Poſtquam varietas acceſſit, & can-

tus quoque luxuria, cædi ante solstitia cœptæ, & fieri utiles in trimatu, apertioribus earum ligulis ad flectendos sonos, quæ inde sunt & hodie. Sed tum ex sua quamque tantum arundine congruere persuasum erat: & eam, quæ radicem antecesserat, lævæ tibiæ convenire: quæ cacumen, dextræ: immensum quantum prælatis, quas ipse Cephissus abluisset. Nunc sacrificæ Tuscorum e buxo, ludicræ vero loto, ossibusque asininis, & argento fiunt. Aucupatoria arundo a Panhormo laudatissima: piscatoria Abaritana ex Africa.

LXVII. Arundinis Italiæ usus ad vineas maxime. Cato seri eam jubet in humidis agris, bipalio subacto prius solo, oculis dispositis intervallo ternorum pedum. Simul & corrudam, unde asparagi fiant: concordare enim amicitiam. Salicem vero circa: qua nulla aquaticarum utilior, licet populi vitibus placeant, & Cæcuba educent: licet alni sepibus muniant, contraque erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubent in aqua satæ, cæsæque densius innumero herede prosint.

LXVIII. Salicis statim plura genera. Namque & in proceritatem magnam emittunt jugis vinearum perticas, pariuntque balteo corticis vincula: & aliæ virgas sequacis ad vincturas lentitiæ. Aliæ prætenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus aliæ firmiores corbibus, ac plurimæ agricolarum supellectili: candidiores ablato cortice, lenique tractatu, vilioribus vasis, quam ut e corio fiant: atque etiam supinarum in delicias cathedrarum aptissimæ. Cædua salici fertilitas, densior ton-

ſura, ex brevi pugno verius, quam ramo: non, ut remur, in noviſſimis curanda arbore. Nullius quippe tutior eſt reditus, minoriſve impendii, aut tempeſtatum ſecurior.

LXIX. Tertium locum ei in æſtimatione ruris Cato attribuit, prioremque quam olivetis, quamque frumento, aut pratis: nec quia deſint alia vincula. Siquidem & geniſtæ, & populi, & ulmi, & ſanguinei frutices, & betullæ, & arundo fiſſa, & arundinum folia, ut in Liguria, & vitis ipſa, reciſiſque aculeis rubi alligant, & intorta corylus. Mirumque, contuſo ligno alicui majores ad vincula eſſe vires. Salici tamen præcipua dos. Finditur Græca rubens: candidior Amerina, ſed paulo fragilior, ideo ſolido ligat nexu. In Aſia tria genera obſervant. Nigram, utiliorem viminibus: candidam agricolarum uſibus: tertiam, quæ breviſſima eſt, helicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus nomina imponunt: vimineam vocant, eandemque purpuream. Alteram nitelinam a colore, quæ ſit tenuior. Tertiam Gallicam, quæ tenuiſſima.

LXX. Nec in fruticum, nec in veprium cauliumve, neque in herbarum, aut alio ullo, quam ſuo genere, numerentur jure ſcripi fragiles paluſtreſque, ad tegulum, tegeteſque: e quibus detracto cortice, candelæ luminibus & funeribus ſerviunt. Firmior quibuſdam in locis eorum rigor. Namque iis velificant non in Pado tantum nautici, verum & in mari piſcator Africus, præpoſtero more vela intra malos ſuſpendens. Et mapalia

ſua Mauri tegunt: proximeque æſtimanti hoc videantur eſſe, quo inferiore Nili parte papyri ſunt, uſu.

LXXI. Sed frutectoſi generis ſunt inter aquaticas & rubi, atque ſambuci fungoſi generis: aliter tamen, quam ferulæ: quippe plus ligni utique ſambuco. Ex qua magis canoram buccinam tubamque credit paſtor, ibi cæſa, ubi gallorum cantum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt: & alio genere ſimilitudinem roſæ, qui vocatur cynosbatos. Tertium genus Idæum vocant Græci a loco. Tenuius eſt quam cetera, minoribuſque ſpinis, & minus aduncis. Flos ejus contra lippitudines illinitur ex melle: & igni ſacro. Contra ſtomachi quoque vitia bibitur ex aqua. Sambuci acinos habent nigros atque parvos, humoris lenti, inficiendo maxime capillo: qui & ipſi aqua decocti manduntur.

LXXII. Humor & cortici arborum eſt, qui ſanguis earum intelligi debet, non idem omnibus. Ficis lacteus: huic ad caſeos figurandos coaguli vis. Ceraſis gummoſus, ulmis ſalivoſus: lentus ac pinguis malis, vitibus ac piris aquoſus. Vivaciora, quibus lentior. Atque in totum corpori arborum, ut reliquorum animalium, cutis, ſanguis, caro, nervi, venæ, oſſa, medullæ, pro cute cortex. Mirum: is in moro medicis ſuccum quærentibus, vere, hora diei ſecunda, lapide incuſſus manat: altius fractus ſiccus videtur. Proximi pleriſque adipes: ii vocantur a colore alburnum: mollis ac peſſima pars ligni, etiam in robore facile putre-

ſcens, teredini obnoxia: quare ſemper amputabitur. Subeſt huic caro, cui oſſa: id eſt, materiæ optimum. Alternant fructus, quibus ſiccius lignum, ut olea: magis quam quibus carnoſum, ut ceraſus. Nec omnibus adipes carneſve largæ, ſicuti nec animalium acerrimis. Neutrum habent buxus, cornus, olea: nec medullam minimumque etiam ſanguinis: ſicut oſſa non habent ſorba, carnem ſambuci, (& plurimam ambæ medullam:) nec arundines majore ex parte.

LXXIII. In quarundam arborum carnibus pulpæ venæque ſunt. Diſcrimen earum facile. Venæ latiores candidioreſque pulpæ fiſſilibus inſunt. Ideo fit, ut aure ad caput trabis quamlibet prælongæ admota, ictus ab altero capite vel graphii ſentiatur, penetrante rectis meatibus ſono. Unde deprehenditur, an torta ſit materies, nodiſque concifa. Quibus ſunt tubera, ſic ſunt in carne glandia. In iis nec vena, nec pulpa, quodam callo carnis in ſe convoluto. Hoc pertioſiſſimum in citro, & acere. Cetera menſarum genera fiſſis arboribus circinantur in pulpam: alioqui fragilis eſſet vena in orbem arboris cæſa. Fagis pectines tranſverſi in pulpa. Apud antiquos inde & vaſis honos. Manius Curius juravit ſe ex præda nihil attigiſſe, præter guttum faginum, quo ſacrificaret. Lignum in longitudinem fluctuatur: ut quæ pars fuit ab radice, validius ſidit. Quibuſdam pulpa ſine venis, mero ſtamine & tenui conſtat. Hæc maxime fiſſilia. Alia frangi celeriora, quam findi, quibus pulpa non eſt: ut oleæ, vites. At e contrario

totum e carne corpus fico. Tota offea eft ilex, cornus, robur, cytifus, morus, ebenus, lotos, & quæ fine medulla effe diximus.

Ceteris nigricans color. Fulva cornus, in venabulis nitet, incifuris nodata propter decorem. Cedrus, & larix, & juniperus rubent. Larix femina habet, quam Græci vocant ægida, mellei coloris. Inventum eft pictorum tabellis immortale, nullifque fiffile rimis, hoc lignum. Proximum medullæ eft. In abiete leufon Græci vocant. Cedri quoque duriffima, quæ medullæ proxima, ut in corpore offa, derafo modo limo. Et fambuci interiora mire firma traduntur. Namque qui venabula ex ea faciunt, præferunt omnibus: conftat enim ex cute & offibus.

LXXIV. Cædi tempeftivum quæ decorticentur, ut teretes, ad templa ceteraque ufus rotundi, cum germinant, alias cortice inextricabili, & carie fubnafcente ei, materiaque nigrefcente. Tigna & quibus aufert fecuris corticem, a bruma ad Favonium: aut fi prævenire cogamur, Arcturi occafu, & ante eum Fidiculæ: noviffima ratione, folftitio. Dies fiderum horum reddetur fuo loco. Vulgo fatis putant obfervare, ne qua dedolanda arbos fternatur ante editos fuos fructus. Robur vere cæfum, teredinem fentit: bruma autem, neque viatur, neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat fefe findatque: quod in fubere tempeftive quoque cæfo evenit. Infinitum refert & lunaris ratio: nec nifi a vicefima in tricefimam cædi volunt. Inter omnes vero convenit, utiliffime in coitu ejus fter-

ni, quem diem alii interlunii, alii ſilentis lunæ appellant. Sic certe Tiberius Cæſar concremato ponte naumachiario, larices ad reſtituendum cædi in Rhætia præfinivit. Quidam dicunt, ut in coitu & ſub terra ſit Luna: quod fieri non poteſt niſi noctu. At ſi competant coitus in noviſſimum diem brumæ, illa ſit æterna materies: proxime, cum ſupra dictis ſideribus. Quidam & Canis ortum addunt, & ſic cæſas materies in forum Auguſtum. Nec novellæ autem ad materiem, nec veteres utiliſſimæ. Circumciſas quoque ad medullam aliqui non inutiliter relinquunt, ut omnis humor ſtantibus defluat. Mirum apud antiquos, primo Punico bello claſſem Duillii Imperatoris ab arbore exciſa LX die navigaſſe. Contra vero Hieronem regem CCXX naves effectas diebus XLV tradit L. Piſo. Secundo quoque Punico bello, Scipionis claſſis XL die a ſecuri navigavit. Tantum tempeſtivitas etiam in rapida celeritate pollet.

LXXV. Cato hominum ſummus in omni uſu, de materiis hæc adjicit. Prelum e ſapino atra potiſſimum facito: Ulmeam, pineam, nuceam: hanc atque aliam materiam omnem cum effodies, Luna decreſcente eximito poſt meridiem, ſine vento Auſtro. Tunc erit tempeſtiva, cum ſemen ſuum maturum erit. Cavetoque, ne per rorem trahas, aut doles. Idemque mox: Niſi intermeſtri, Lunaque dimidiata, ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut præcidas abs terra. Diebus ſeptem proximis, quibus Luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino caveto nigram materiam doles, neve cædas, ne-

ve tangas, nisi siccam: neve gelidam, neve rorulentam. Tiberius idem & in capillo tondendo servavit interlunia. M. Varro adversus defluvia præcepit observandum id a pleniluniis.

LXXVI. 1. Larici & magis abieti succisis, humor diu defluit. Hæ omnium arborum altissimæ ac rectissimæ. Navium malis antennisque propter levitatem præfertur abies. Communia his pinoque, ut quadripartitos venarum cursus bifidosque habeant, vel omnino simplices. Ad fabrorum intestina opera medulla sectilis: optima quadripartitis materies, & mollior quam ceteræ. Intellectus in cortice protinus peritis. Abietis quæ pars a terra fuit, enodis est: hæc, qua diximus ratione, fluviata decorticatur, atque ita sapinus vocatur: superior pars nodosa, duriorque, fusterna. Et in ipsis autem arboribus robustiores Aquiloniæ partes. Et in totum deteriores ex humidis opacisque: spissiores ex apricis, ac diuturnæ. Ideo Romæ infernas abies supernati præfertur. Est per gentium quoque regiones in iis differentia. Alpibus, Apenninoque laudatissimæ: in Gallia, Jura, ac monte Vogeso: in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia. Deterior Æneatica, & Arcadica. Pessimæ Parnassia, & Euboica: quoniam ramosæ ibi & contortæ, putrescentesque facile. At cedrus in Creta, Africa, Syria laudatissima. Cedri oleo peruncta materies nec tineam, nec cariem sentit. Junipero eadem virtus, quæ cedro. Vasta hæc in Hispania, maximeque Vaccæis: medulla ejus ubicunque solidior etiam, quam cedrus. Publicum omnium vitium vocant spiras,

ubi convolvere ſe venæ atque nodi. Inveniuntur in quibuſdam, ſicut in marmore, centra, id eſt, duritia clavo ſimilis, inimica ſerris. Et quædam forte accidunt, lapide comprehenſo aut recepto in corpus, aut alterius arboris ramo.

2. Megaris diu ſtetit oleaſter in foro, cui viri fortes affixerant arma, quæ cortice ambiente ætas longa occultaverat. Fuitque arbor illa fatalis excidio urbis præmonitæ oraculo, cum arbor arma peperiſſet: quod ſucciſæ accidit, ocreis galeiſque intus repertis. Ferunt lapides ita inventos, ad continendos partus eſſe remedio. Ampliſſima arborum ad hoc ævi exiſtimatur Romæ viſa, quam propter miraculum Tiberius Cæſar in eodem ponte naumachiario expoſuerat advectam cum reliqua materie: duravit ad Neronis principis amphitheatrum. Fuit autem trabs e larice, longa pedes CXX bipedali craſſitudine æqualis. Quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo, faſtigium ad cacumen æſtimantibus. Fuit memoria noſtra & in porticibus ſeptorum a M. Agrippa relicta, æque miraculi cauſa, quæ diribitorio ſuperfuerat, XX pedibus brevior, ſeſquipedali craſſitudine. Abies admirationis præcipuæ viſa eſt in navi, quæ ex Ægypto Caji principis juſſu, obeliſcum in Vaticano Circo ſtatutum, quatuorque truncos lapidis ejuſdem ad ſuſtinendum eum adduxit: qua nave nihil admirabilius viſum in mari certum eſt: CXX M. modiûm lentis pro ſaburra ei fuere. Longitudo ſpatium obtinuit magna ex parte Oſtienſis portus latere lævo. Ibi namque demerſa eſt a

Claudio principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exædificatis obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Vulgoque auditur octoginta nummûm & pluris malos venumdari ad eos usus, rates vero convecti quadraginta sestertiûm millibus plerasque. At in Ægypto & Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. Maxima ea in Cypro traditur, ad undeciremem Demetrii succisa, centum triginta pedum, crassitudinis vero ad trium hominum complexum. Germaniæ prædones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quædam & triginta homines ferunt.

3. Spississima, ex omni materie, ideo & gravissima, judicatur ebenus, & buxus, graciles natura: neutra in aquis fluitat, nec suber, si dematur cortex: nec larix. Ex reliquis siccissima lotos, quæ Romæ ita appellatur. Deinde robur exalburnatum: & huic nigricans color, magisque etiam cytiso, quæ proxime accedere ebenum videtur. Quanquam non desint, qui Syriacas terebinthos nigriores affirment. Celebratur & Thericles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno, per quem probatur materies. Omnium hæc sola ungi vult, meliorque oleo fit. Colos mire adulteratur juglande ac piro silvestri tinctis, atque in medicamine decoctis. Omnibus, quæ diximus, spissa firmitas. Ab his proxima est cornus: quanquam non potest videri materies propter exilitatem, sed lignum non alio pæne, quam ad radios rotarum, utile: aut si quid cuneandum sit in ligno, clavis-

ve figendum, ceu ferreis. Ilex item, & oleaster, & olea, atque castanea, carpinus, populus. Hæc & crispa aceris modo, si ulla materies idonea esset ramis sæpe deputatis: castratio illa est, adimitque vires. De cetero plerisque eorum, sed utique robori, tanta duritia est, ut terebrari nisi madefactum non queat, & ne sic quidem adactus avelli clavus. E diverso clavum non tenet cedrus. Mollissima tilia: eadem videtur & calidissima: argumentum afferunt, quod citissime ascias retundat. Calidæ & morus, laurus, edera, & omnes e quibus igniaria fiunt.

LXXVII. Exploratorum hoc usus in castris, pastorumque reperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis occasio est. Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi vel foliorum facillimo conceptu. Sed nihil edera præstantius quæ teratur, lauro quæ terat. Probatur & vitis silvestris, alia quam labrusca, & ipsa ederæ modo arborem scandens. Frigidissima quæcunque aquatica: lentissima autem, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga contrahit se protinus, clauditque suum vulnus, & ob id contumacius transmittit ferrum: in quo sunt genere fici, salix, tilia, betulla, sambucus, populus utraque. Levissima ex his ficus & salix, ideoque utilissimæ. Omnes autem ad cistas, quæque flexili crate constant. Habent & candorem, rigoremque, & in sculpturis facilitatem. Est lentitia platano, sed madida, sicut alno. Siccior eadem ulmo, fraxino, moro, ceraso,

ſed ponderoſior. Rigorem fortiſſime ſervat ulmus: ob id cardinibus, craſſamentiſque portarum utiliſſima, quoniam minime torquetur: permutanda tantum ſic, ut cacumen ab inferiore ſit cardine, radix ſuperior. Palmæ eſt mollis, & ſuberis materies: ſpiſſæ & malus, piruſque: nec non acer, ſed fragile: & quæcunque criſpa. In omnibus ſilveſtria & maſcula differentias cujuſque generis augent. Et infœcunda firmiora fertilibus, niſi quo in genere mares ferunt, ſicut cupreſſus, & cornus.

LXXVIII. Cariem vetuſtatemque non ſentiunt cupreſſus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, juniperus, oleaſter, & olea: ex reliquis tardiſſime larix, robur, ſuber, caſtanea, juglans. Rimam fiſſuramque non capit ſponte cedrus, cupreſſus, olea, buxus.

LXXIX. Maxime æterna putant ebenum, & cupreſſum, cedrumque, claro de omnibus materiis judicio in templo Epheſiæ Dianæ: utpote cum tota Aſia exſtruente quadringentis annis peractum ſit, convenit tectum ejus eſſe e cedrinis trabibus. De ipſo ſimulacro Deæ ambigitur: ceteri ex ebeno eſſe tradunt. Mucianus ter Conſul, ex his qui proxime viſo eo ſcripſere, vitigineum, & nunquam mutatum ſepties reſtituto templo. Hanc materiam elegiſſe Pandemion: etiam nomen artificis nuncupans: quod equidem miror, cum antiquiorem Minerva quoque, non modo Libero patre, vetuſtatem ei tribuat. Adjicit, multis foraminibus nardo rigari, ut medicatus humor alat, teneatque juncturas, quas & ipſas eſſe modico admodum miror.

Valvas esse e cupresso, & jam quadringentis prope annis durare materiem omnem novæ similem. Id quoque notandum, valvas in glutinis compage quadriennio fuisse. Cupressus in eas electa, quoniam præter cetera uno in genere materiæ nitor maxime valeat æternus. Nonne simulacrum Vejovis in arce e cupresso durat, a condita Urbe DCLXI anno dicatum? Memorabile & Uticæ templum Apollinis, ubi Numidicarum cedrorum trabes durant, ita ut positæ fuere prima urbis ejus origine, annis MCLXXVIII. Et in Hispania Sagunti aiunt templum Dianæ a Zacyntho advectæ cum conditoribus, annis ducentis ante excidium Trojæ, ut auctor est Bocchus, infraque oppidum ipsum id haberi. Cui pepercit religione inductus Hannibal, juniperi trabibus etiam nunc durantibus. Super omnia memoratur ædes in Aulide ejusdem Deæ, seculis aliquot ante Trojanum bellum exædificata: quonam genere materiæ scientia obliterata. In plenum dici potest, utique quæ odore præcellant, ea æternitate præstare.

A prædictis morus proxime laudatur, quæ vetustate etiam nigrescit. Et quædam tamen in aliis diuturniora sunt usibus quam alia. Ulmus in perflatu firma, robur defossum, & in aquis quercus obruta. Eadem supra terram rimosa facit opera, torquendo sese. Larix in humore præcipua, & alnus nigra. Robur marina aqua corrumpitur. Non improbatur & fagus in aqua, & juglans: hæ quidem in his, quæ defodiuntur, vel principales. Item juniperus: eadem & subdialibus aptissima. Fagus &

cerrus celeriter marcescunt. Esculus quoque humoris impatiens. Contra adacta in terram in palustribus alnus æterna, onerisque quantilibet patiens: cerasus firma: ulmus & fraxinus lentæ, sed facile pandantur: flexiles tamen, stantesque a circumcisura siccatæ fideliores. Laricem in maritimis navibus obnoxiam teredini tradunt: omniaque, præterquam oleastrum & oleam. Quædam enim in mari, quædam in terra vitiis opportuniora.

LXXX. Infestantium quatuor genera. Teredines capite ad portionem gravissimo: rodunt dentibus. Hæ tantum in mari sentiuntur: nec aliam putant teredinem proprie dici. Terrestres, tineas vocant: culicibus vero similes, thripas. Quartum est & e vermiculorum genere: & eorum alii putrescente succo ipsa materie: alii pariuntur, sicut in arboribus, ex eo qui cerastes vocatur. Cum tantum eroserit, ut circumagat se, generat alium. Hæc nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso: in aliis duritia, ut buxo. Tradunt & abietem circa germinationes decorticatam, qua diximus Luna, aquis non corrumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt, in Tylo Rubri maris insula arbores esse, ex quibus naves fierent: quas CC annis durantes inventas: & si mergerentur, incorruptas. In eadem esse fruticem baculis tantum idoneæ crassitudinis, varium tigrium maculis, ponderosum: & cum in spissiora decidat, vitri modo fragilem.

LXXXI. Apud nos materiæ finduntur aliquæ sponte: ob id architecti eas fimo illitas siccari jubent, ut afflatus non noceant. Pondus sustinere

validæ, abies, larix, etiam in tranſverſum poſitæ. Robur, olea, incurvantur ceduntque ponderi. Illæ renituntur, nec temere rumpuntur: priuſque carie, quam viribus deficiunt. Et palmæ arbor valida: in diverſum enim curvatur: & populus. Cetera omnia inferiora pandantur: palma e contrario fornicatim. Pinus & cupreſſus adverſus cariem tineaſque firmiſſimæ. Facile pandatur juglans: fiunt enim & ex ea trabes. Frangi ſe prænuntiat ſtrepitu: quod in Antandro accidit, cum e balneis territi ſono profugerunt. Pinus, piceæ, alni, ad aquarum ductus in tubos cavantur. Obrutæ terra plurimis durant annis. Eædem ſi non integantur, cito ſeneſcunt: mirum in modum fortiores, ſi humor extra quoque ſuperſit.

LXXXII. Firmiſſima in rectum abies. Eadem valvarum repagulis, & ad quæcunque libeat inteſtina opera aptiſſima, ſive Græco, ſive Campano, ſive Siculo fabricæ artis genere ſpectabilis: ramentorum crinibus, pampinato ſemper orbe ſe volvens ad incitatos runcinarum raptus. Eadem & curribus maxime ſociabilis glutino: in tantum, ut findatur ante, qua ſolida eſt.

LXXXIII. Magna autem & glutini ratio, propter ea quæ ſectilibus laminis, ac in alio genere operiuntur. Stamineam in hoc uſu probant venam, & vocant feruleam, argumento ſimilitudinis, quoniam lacinioſe cripſa, in omni genere. Et glutinum abdicant quædam, & inter ſe & cum aliis inſociabilia glutino, ſicut robur: nec fere cohærent, niſi ſimilia natura: ut ſi quis lapidem lig-

numque conjungat. Cornum maxime audit ſorbus, carpinus, buxus, poſtea tilia. Cuicunque operi facilia, flexilia omnia, quæ lenta diximus: prætérque, morus & caprificus. Serrabilia, ac ſectilia, quæ modice humida. Arida enim lentius ſerræ cedunt: viridia, præter robur & buxum, pertinacius reſiſtunt, ſerrarumque dentes replent æqualitate inerti: qua de cauſa alterna inclinatione egerunt ſcobem. Obedientiſſima quocunque in opere fraxinus, eademque haſtis corylo melior, cornu levior, ſorbo lentior. Gallica vero, etiam ad currus flexibilis, vitem æmularetur ulmus, ni pondus eſſet in culpa.

LXXXIV. Facilis & fagus, quanquam fragilis & tenera. Eadem ſectilibus laminis in tenui flexilis, capſiſque ac ſcriniis ſola utilis. Secatur in laminas prætenues & ilex, colore quoque non ingrata: ſed maxime fida iis quæ terantur, ut rotarum axibus: ad quos lentore fraxinus utilis, ſicut duritia ilex, & utroque legitur ulmus. Sunt vero & parvi uſus fabrilium miniſteriorum inſignes. Ideoque proditum, terebris vaginas ex oleaſtro, buxo, ilice, ulmo, fraxino, utiliſſimas fieri. Ex iiſdem malleos, majoreſque e pinu & ilice. Eſt his autem major ad firmitatem cauſa tempeſtivæ cæſuræ, quam immaturæ: quippe cum ex olea, duriſſimo ligno, cardines in foribus diutius immoti, plantæ modo germinaverint. Cato vectes aquifolios, laureos, ulmeos fieri jubet. Hyginus manubria ruſticis carpinea, iligna, cerrea.

Quæ in laminas ſecantur, quorumque operimen-

to veſtiatur alia materies, præcipua ſunt citrum, terebinthus, aceris genera, buxum, palma, aquifolium, ilex, ſambuci radix, populus. Dat & alnus, ut dictum eſt, tuber ſectile, ſicut citrum, acerque. Nec aliarum tubera in pretio. Media pars arborum criſpior, & quo propior radici, minoribus magiſque flexilibus maculis. Hæc prima origo luxuriæ, arborem alia integi, & viliores ligno pretioſiores cortice fieri. Ut una arbor ſæpius veniret, excogitatæ ſunt & ligni bracteæ. Nec ſatis: cœpere tingi animalium cornua: dentes ſecari: lignumque ebore diſtingui, mox operiri. Placuit deinde materiam & in mari quæri. Teſtudo in hoc ſecta. Nuperque portentoſis ingeniis principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet ſe, pluriſque veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quæruntur: ſic terebinthum vinci jubent, ſic citrum pretioſius fieri, ſic acer decipi. Modo luxuria non fuerat contenta ligno: jam lignum enim e teſtudine facit.

LXXXV. Vita arborum quarundam immenſa credi poteſt, ſi quis profunda mundi & ſaltus inacceſſos cogitet. Verum ex his quas memoria hominum cuſtodit, durant in Liternino Africani prioris manu ſatæ olivæ. Item myrtus eodem loco conſpicuæ magnitudinis. Subeſt ſpecus, in quo manes ejus cuſtodire draco traditur. Romæ vero lotos in Lucinæ area, anno qui fuit ſine magiſtratibus CCCLXXIX Urbis, æde condita, incertum ipſa quanto vetuſtior. Eſſe quidem vetuſtiorem non eſt dubium, cum ab eo luco Lucina nominetur: hæc nunc

circiter annum CCCCL habet. Antiquior illa eſt, ſed incerta ejus ætas, quæ capillata dicitur, quoniam Veſtalium virginum capillus ad eam defertur.

LXXXVI. Verum altera lotos in Vulcanali, quod Romulus conſtituit ex victoria de decumis, æquæva Urbi intelligitur, ut auctor eſt Maſurius. Radices ejus in forum uſque Cæſaris per ſtationes municipiorum penetrant. Fuit cum ea cupreſſus æqualis, circa ſuprema Neronis principis prolapſa atque neglecta.

LXXXVII. Vetuſtior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus æreis literis Etruſcis, religione arborem jam tum dignam fuiſſe ſignificat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem Romam habent. Apud eos exſtant ilices tres, etiam Tiburto conditore eorum vetuſtiores, apud quas inauguratus traditur. Fuiſſe autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit una ætate ante Iliacum bellum.

LXXXVIII. Sunt auctores & Delphicam platanum Agamemnonis manu ſatam: & alteram in Caphyis Arcadiæ luco. Sunt hodie ex adverſo Ilienſium urbis, juxta Helleſpontum, in Proteſilai ſepulcro arbores, quæ omnibus ævis cum in tantum accrevere, ut Ilium aſpiciant, inareſcunt, rurſuſque adoleſcunt. Juxta urbem autem quercus, in Ili tumulo tunc ſatæ dicuntur, cum cœpit Ilium vocari.

LXXXIX. Argis olea nunc etiam durare dicitur, ad quam Io in vaccam mutatam Argus alligaverit. In Ponto circa Heracleam aræ ſunt Jovis Stra-

tii cognomine: ibi quercus duæ ab Hercule ſatæ. In eodem tractu portus Amyci eſt Bebryce rege interfecto clarus. Ejus tumulus a ſupremo die lauro tegitur, quam inſanam vocant: quoniam ſi quid ex ea decerptum inferatur navibus, jurgia fiant, donec abjiciatur. Regionem Aulocrenen diximus, per quam ab Apamia in Phrygiam itur: ibi platanus oſtenditur, ex qua pependerit Marſyas victus ab Apolline, quæ jam tum magnitudine electa eſt. Nec non palma Deli ab ejuſdem Dei ætate conſpicitur. Olympiæ oleaſter, ex quo primus Hercules coronatus eſt, & nunc cuſtoditur religioſe. Athenis quoque olea durare traditur in certamine edita a Minerva.

XC. E diverſo breviſſima vita eſt Punicis, fico, malis: & ex his, præcocibus brevior quam ſerotinis, dulcibus quam acutis: & dulciori in Punicis. Item in vitibus, præcipueque fertilioribus. Græcinus auctor eſt, ſexagenis annis duraſſe vites. Videntur & aquaticæ celerius interire. Seneſcunt quidem velociter, ſed e radicibus repullulant, laurus, & mali, & punicæ. Firmiſſimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.

XCI. Eſt in ſuburbano Tuſculani agri colle, qui Corne appellatur, lucus antiqua religione Dianæ ſacratus a Latio, velut arte tonſili coma fagei nemoris. In hoc arborem eximiam ætate noſtra adamavit Paſſienus Criſpus bis conſul, orator: Agrippinæ matrimonio & Nerone privigno clarior poſtea: oſculari complectique eam ſolitus,

modo cubare ſub ea, vinumque illi affundere. Vicina luco eſt ilex, & ipſa nobilis XXXIV pedum ambitu caudicis, X arbores mittens ſingulas magnitudinis viſendæ: ſilvamque ſola facit.

XCII. Edera necari arbores certum eſt. Simile quiddam & in viſco: tametſi tardiorem earum injuriam arbitrantur: namque & hoc præter fructus agnoſcitur non in noviſſimis mirabile. Quædam enim in terra gigni non poſſunt, & in arboribus naſcuntur. Namque cum ſuam ſedem non habeant, in aliena vivunt, ſicut viſcum. Eſt & in Syria herba quæ vocatur cadytas, non tantum arboribus, ſed ipſis etiam ſpinis circumvolvens ſeſe. Item circa Tempe Theſſalica, quæ polypodion vocatur, & quæ dolichos, ac ſerpyllum. Oleaſtro quoque deputato quod gignatur, vocant phaunos. Quod vero in ſpina fullonia hippophæſton, capitulis inanibus, foliis parvis, radice alba, cujus ſuccus ad detractiones in comitiali morbo utiliſſimus habetur.

XCIII. Viſci tria genera. Namque in abiete ac larice ſtelin dicit Eubœa naſci, hyphear Arcadia. Viſcum autem in quercu, robore, pruno ſilveſtri, terebintho, nec aliis arboribus adnaſci, plerique. Copioſiſſimum in quercu, quod dryos hyphear vocant. In omni arbore, excepta ilice & quercu, differentiam facit odor viruſque, & folium non jucundi odoris, utroque viſci amaro & lento. Hyphear ad ſaginanda pecora utilius. Vitia modo purgat primo: dein pinguefacit, quæ ſuffecere purgationi. Quibus ſit aliqua tabes in-

tus, negant durare. Ea medendi ratio, æſtatis quadragenis diebus. Adjiciunt diſcrimen, viſco in his quæ folia amittant, & ipſi decidere: contra inhærere nato in æterna fronde. Omnino autem ſatum nullo modo naſcitur, nec niſi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdis. Hæc eſt natura, ut niſi maturatum in ventre avium, non proveniat. Altitudo ejus non excedit cubitalem, ſemper frutectoſi ac viridis. Mas fertilis, femina ſterilis. Aliquando non fert.

XCIV. Viſcum confit ex acinis, qui colliguntur meſſium tempore immaturi: nam ſi acceſſere imbres, amplitudine quidem augentur, viſco vero marceſcunt. Siccantur deinde, & aridi tunduntur, ac conditi in aqua putreſcunt duodenis fere diebus. Unumque hoc rerum putreſcendo gratiam invenit. Inde in profluente, rurſus malleo tuſi, amiſſis corticibus interiore carne lenteſcunt. Hoc eſt viſcum pennis avium tactu ligandis, oleo ſubactum, cum libeat inſidias moliri.

XCV. Non eſt omittenda in ea re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita ſuos appellant magos) viſco, & arbore, in qua gignatur (ſi modo ſit robur) ſacratius. Jam per ſe roborum eligunt lucos, nec ulla ſacra ſine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca poſſint Druidæ videri. Enimvero quidquid adnaſcatur illis, e cælo miſſum putant, ſignumque eſſe electæ ab ipſo Deo arboris. Eſt autem id rarum admodum inventu, & repertum magna religione petitur: & ante omnia ſexta Luna, quæ principia

menſium annorumque his facit, & ſeculi poſt triceſimum annum, quia jam virium abunde habeat, nec ſit ſui dimidia. Omnia ſanantem appellantes ſuo vocabulo, ſacrificiis epuliſque rite ſub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit: falce aurea demetit: candido id excipitur ſago. Tum deinde victimas immolant, precantes, ut ſuum donum Deus proſperum faciat his quibus dederit. Fœcunditatem eo poto dari cuicunque animalium ſterili arbitrantur: contra venena omnia eſſe remedio. Tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio eſt.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS
HISTORIAE
LIBER XVII.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVII.

I. NATURA arborum, terra marique ſponte ſua provenientium, dicta eſt. Reſtat earum, quæ arte & humanis ingeniis fiunt verius, quam naſcuntur. Sed prius mirari ſuccurrit, qua retulimus penuria pro indiviſo poſſeſſa a feris, depugnante cum iis homine circa caducos fructus, circa pendentes vero & cum alitibus, in tanta deliciarum pretia veniſſe, clariſſimo (ut equidem arbitror) exemplo L. Craſſi, atque Cn. Domitii Ahenobarbi. Craſſus orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica: ſed aliquanto præſtantior in eodem Palatio, Q. Catuli, qui Cimbros cum C. Mario fudit. Multo vero pulcherrima conſenſu omnium ætate ea in colle Viminali, C. Aquilii, Equitis Romani, clarioris illa etiam, quam juris civilis ſcientia, cum tamen objecta Craſſo ſua eſt. Nobiliſſimarum gentium ambo, Craſſus atque Domitius, Cenſuram poſt Conſulatus ſimul geſſere, anno conditæ Urbis DCLXII, frequentem jurgiis propter diſſimilitudinem morum. Tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, præterea accenſus odio, quod ex æmulatione avidiſſimum eſt, graviter increpuit tanti Cenſorem ha-

bitare, pro domo ejus sestertiûm millies identidem promittens. Et Crassus, ut præsens ingenio semper, & faceto lepore solers, addicere se respondit, exceptis sex arboribus. Ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emtam volente Domitio: Crassus, Utrumne igitur ego sum, inquit, quæso, Domiti, exemplo gravis, ab ipsa mea Censura notandus, qui in domo, quæ mihi hereditate obvenit, comiter habitem: an tu, qui H-S millies sex arbores æstimes? Eæ fuere loti, patula ramorum opacitate lascivæ, Cæcina Largo e proceribus crebro in juventa nostra eas in domo sua ostentante. Duraveruntque, quoniam & de longissimo ævo arborum diximus, ad Neronis principis incendia, quibus cremavit Urbem, annis CLXXX. Postea cultu virides juvenesque, ni princeps ille accelerasset etiam arborum mortem. Ac ne quis vilem de cetero Crassi domum, nihilque in ea jurgante Domitio fuisse dicendum præter arbores judicet, jam columnas quatuor Hymettii marmoris, Ædilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio ejus domus statuerat, cum in publico nondum essent ullæ marmoreæ. Tam recens est opulentia: tantoque tunc plus honoris arbores domibus afferebant, ut sine illis ne inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius.

Fuere ab iis & cognomina antiquis: Fronditio militi illi, qui præclara facinora, Vulturnum transnatans, fronte capiti imposita, adversus Hannibalem edidit: Stolonum Liciniæ genti: ita appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis: unde

& pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen. Fuit & arborum cura legibus priſcis: cautumque eſt XII tabulis, ut qui injuria cecidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris XXV. Quid exiſtimamus, venturaſne eas credidiſſe ad ſupra dictam æſtimationem illos, qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum in pomo eſt, multarum circa ſuburbana fructu annuo addicto binis millibus nummûm: majore ſingularum reditu, quam erat apud antiquos prædiorum. Ob hoc inſita, & arborum quoque adulteria excogitata ſunt, ut nec poma pauperibus naſcerentur. Nunc ergo dicemus, quo maxime modo tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem abſolutamque prodituri. Et ideo non vulgata tractabimus, nec quæ conſtare animadvertimus; ſed incerta atque dubia, in quibus maxime fallitur vita. Nam diligentiam in ſupervacuis affectare, non noſtrum eſt. Ante omnia in univerſum, & quæ ad cuncta arborum genera pertinent in commune, de cælo terraque dicemus.

II. Aquilone maxime gaudent, denſiores ab afflatu ejus lætioreſque, & materiæ firmioris. Qua in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non ſint a vento eo opponenda, & id tantum a ſeptemtrione ſervandum. Quin immo tempeſtiva frigora plurimum arborum firmitati conferunt, & ſic optime germinant: alioqui, ſi blandiantur Auſtri, defatiſcentes, ac magis etiam in flore. Nam ſi cum defloruere, protinus ſequuntur imbres, in totum poma depereunt: adeo ut amygdalæ & piri, etiam

ſi omnino nubilum fuit, Auſtrinuſve flatus, amittant fœtus. Circa Vergilias quidem pluere inimiciſſimum viti & oleæ: quoniam tunc coitus eſt earum: hoc eſt illud quatriduum oleis decretorium, hic articulus Auſtrinus nubili ſpurci, quod diximus. Fruges quoque pejus matureſcunt Auſtrinis diebus, ſed celerius. Illa ſunt noxia frigora, quæ ſeptemtrionibus, aut præpoſteris fiunt horis. Hiemem quidem Aquiloniam eſſe, omnibus ſatis utiliſſimum. Imbres vero tunc expetendi evidens cauſa eſt, quoniam arbores fœtu exinanitas, & foliorum quoque amiſſione languidas, naturale eſt avide eſurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam eſſe hiemem, ut abſumto partu arborum, ſequatur protinus conceptus, id eſt, germinatio, ac deinde alia floreſcendi exinanitio, inutiliſſimum experimentis creditur. Quin immo ſi plures ita continuentur anni, etiam ipſæ moriantur arbores, quando nemini dubia pœna eſt in fame laborantium. Ergo qui dixit hiemes ſerenas optandas, non pro arboribus vota fecit. Nec per ſolſtitia imbres vitibus conducunt. Hiberno quidem pulvere lætiores fieri meſſes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum eſt. Alioqui vota arborum frugumque communia ſunt, nives diutinas ſedere. Cauſa, non ſolum quia animam terræ evaneſcentem exhalatione includunt & comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verum quod & liquorem ſenſim præbent, purum præterea leviſſimumque, quando nix aquarum cæleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his non univerſus ingurgitans di-

luenſque, ſed quomodo ſititur diſtillans, velut ex ubere alit omnia quæ non inundat. Tellus quoque illo modo fermenteſcit, & ſucci plena, ac lacteſcentibus ſatis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pingueſcunt, præterquam ubi calidus ſemper aer eſt, ut in Ægypto. Continuatio enim & ipſa conſuetudo, idem quod modus alibi efficit: plurimumque prodeſt, ubicunque non eſſe quod noceat. In majore parte orbis, cum præcoces excurrere germinationes, evocatæ indulgentia cæli, ſecutis frigoribus exuruntur. Qua de cauſa ſerotinæ hiemes noxiæ, ſilveſtribus quoque: quæ magis etiam dolent urgente umbra ſua, nec adjuvante medicina: quando veſtire teneras intorto ſtramento in ſilveſtribus non eſt. Ergo tempeſtivæ aquæ hibernis primum imbribus, deinde germinationem antecedentibus. Tertium tempus eſt, cum educant poma: nec protinus, ſed jam valido fœtu. Quæ fructus ſuos diutius continent, longioreſque deſiderant cibos, his & ſerotinæ aquæ utiles: ut viti, oleæ, Punicis. Hæ jam pluviæ generis cujuſque arboribus diverſo modo deſiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eiſdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari, etiam in eodem genere, ſicut in piris: alio die hiberna quærunt pluvias, alio vero præcocia, ut pariter quidem omnia deſiderent. Hibernum tempus eſt ante germinationem, quæ Aquilonem Auſtro utiliorem facit. Ratio eadem mediterranea maritimis præfert: ſunt enim plerumque frigidiora: & montuoſa

planis, & nocturnos imbres diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas Sole.

Connexa & situs vinearum, arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. Virgilius ad occasus seri damnavit. Aliqui sic maluere, quam in exortu. A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quidquam in hoc præcipi posse. Ad soli naturam, ad loci ingenium, ad cæli cujusque mores dirigenda solertia est. In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est, quoniam ipsa meridianæ subjacet plagæ: quapropter qui ibi in occasum aut septemtriones conseret, optime miscebit solum cælo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est nullas esse fertiliores.

Multum rationis obtinent & venti. In Narbonensi provincia atque Liguria, & parte Etruriæ, contra Circium serere imperitia existimatur: eumdemque obliquum accipere, providentia. Is namque æstates ibi temperat: sed tanta plerumque violentia, ut auferat tecta. Quidam cælum terræ parere cogunt: ut quæ in siccis serantur, orientem ac septemtriones spectent: quæ in humidis, meridiem. Nec non ex ipsis vitibus causas mutuantur, in frigidis præcoces serendo, ut maturitas antecedat algorem. Quæ poma vitesque rores oderint, contra ortus, ut statim auferat Sol: quæ ament, ad occasus, vel etiam ad septemtriones, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere rationem naturæ secuti, in

Aquilonem obversas vites & arbores poni suasere: odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat. Aquilonis situm, ventorumque reliquorum, diximus secundo volumine, dicemusque proximo plura cælestia. Interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia.

Similis & in maritimis causa. Quibusdam locis afflatus maris noxii, in plurimis iidem utiles: quibusdam satis e longinquo aspicere maria jucundum: propius admoveri satis halitum, inutile. Similis & fluminum stagnorumque ratio. Nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, quæ diximus. Quare experimentis optime creditur.

III. A cælo proximum est terræ dixisse rationem, haud faciliore tractatu: quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerumque: nec pulla, qualem habet Campania, ubique optima vitibus: aut quæ tenues exhalat nebulas: nec rubrica multis laudata. Cretam in Albensium Pompejanorum agro, & argillam, cunctis ad vineas generibus anteponunt, quanquam præpingues, quod excipitur in eo genere. Invicem sabulum album in Ticinensi, multisque in locis nigrum, itemque rubrum, etiam pingui terræ permixtum, infœcundum est.

Argumenta quoque judicantium sæpe fallunt. Non utique lætum solum est, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus. Quid enim abiete procerius? aut quæ vixisse possit alia in lo-

eo eodem? Nec luxurioſa pabula pinguis ſoli ſemper indicium habent: nam quid laudatius Germaniæ pabulis? & tamen ſtatim ſubeſt arena tenuiſſimo ceſpitum corio. Nec ſemper aquoſa eſt terra, cui proceritas herbarum: non hercules magis, quam pinguis, adhærens digitis, quod in argillis arguitur. Scrobes quidem regeſta in eos nulla complet, ut denſa atque rara ad hunc modum deprehendi poſſit: ferroque omnis rubiginem obducit. Nec gravis aut levior juſto deprehenditur pondere: quod enim pondus terræ juſtum intelligi poteſt? Nec fluminibus aggeſta ſemper laudabilis, quando ſeneſcant ſata quædam aqua. Sed neque illa quæ laudatur, diu, præterquam ſalici, utilis ſentitur. Inter argumenta ſtipulæ craſſitudo eſt, tanta alioqui in Laborino Campaniæ nobili campo, ut ligni vice utantur: ſed idem ſolum ubicunque arduum opere, difficile cultu, bonis ſuis acrius pæne, quam vitiis poſſet, affligit agricolam. Et carbunculus terra, quæ ita vocatur, emendari vite macra putatur. Nam tofus ſcaber natura friabilis, expetitur quoque ab auctoribus. Virgilius & quæ filicem ferat, non improbat vitibus. Salſæque terræ multa melius creduntur, tutiora a vitiis innaſcentium animalium. Nec colles opere nudantur, ſi quis perite fodiat. Nec campi omnes minus Soles atque perflatus, quam opus ſit, accipiunt. Et quaſdam pruinis ac nebulis paſci diximus vites. Omnium rerum ſunt quædam in alto ſecreta, & ſuo cuique corde pervidenda.

Quid quod mutantur ſæpe judicata quoque ac

diu comperta? In Theſſalia circa Lariſſam emiſſo lacu frigidior facta ea regio eſt, oleæque deſierunt, quæ prius fuerant. Item vites aduri, quod non antea, Ænos ſenſit admoto Hebro. Et circa Philippos cultura ſiccata regio mutavit cæli habitum. At in Syracuſano agro advena cultor elapidato ſolo, perdidit fruges luto, donec regeſſit lapides. In Syria levem tenui ſulco imprimunt vomerem, quia ſubeſt ſaxum exurens æſtate ſemina. Jam in quibuſdam locis ſimiles æſtus immodici, & frigorum effectus. Eſt fertilis Thracia frugum, rigore: æſtibus, Africa & Ægyptus. In Chalcia Rhodiorum inſula locus quidam eſt in tantum fœcundus, ut ſuo tempore ſatum demetant hordeum, ſublatumque protinus ſerant, & cum aliis frugibus metant. Glareoſum oleis ſolum aptiſſimum in Venafrano, pinguiſſimum in Bætica. Pucina vina in ſaxo coquuntur. Cæcubæ vites in Pontinis paludibus madent. Tanta eſt argumentorum, ac ſoli varietas, ac differentia. Cæſar Vopiſcus, cum cauſam apud Cenſores ageret, campos Roſeæ dixit Italiæ ſumen eſſe, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: ſed non niſi ad pabulum probantur. Non tamen indociles natura nos eſſe voluit, & vitia confeſſa fecit, etiam ubi bona certa non fecerat. Quamobrem primum crimina dicamus.

Terram amaram, ſive macram, ſi quis probare velit, demonſtrant eas atræ degenereſque herbæ: frigidam autem, retorride nata. Item uliginoſam, triſtia: rubricam oculi, argillamque, operi difficillimas, quæque raſtros ac vomeres ingentibus gle-

bis onerent: quanquam non quod operi, hoc & fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam, & sabulum album. Nam sterilis densa callo facile deprehenditur, vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque ex suo more vitia determinat: Terram cariosam cave neve plaustro, neve pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut pæne vestigiis quoque interdicat? Redigamus ad ligni cariem, & inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia, aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentis, exesæ, & pumicosæ. Plus dixit una significatione, quam possit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quædam, non ætate, (quæ nulla in ea intelligi potest,) sed natura sua, anus terra: & ideo infœcunda ad omnia, atque imbecilla.

Idem agrum optimum judicat ad radicem montium planitie in meridiem excurrente: qui est totius Italiæ situs: terram vero teneram quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima & operi, & satis. Intelligere modo libeat dictam mira significatione teneram: & quidquid optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatæ ubertatis, illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa post vomerem nitescens: qualem fons ingeniorum Homerus in armis a Deo cælatam dixit, addiditque miraculum nigrescentis, quamvis fieret in auro. Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes, corvique aratoris vestigia ipsa rodentes.

Reddatur hoc in loco luxuriæ quoque senten-

tia & aliqua in propofitum. Certe Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, unguenta funt, quæ terram, quam quæ crocum fapiunt. Hoc enim maluit dixiffe, quam redolent. Ita eft profecto: illa erit optima, quæ unguenta fapiat. Quod fi admonendi fumus, qualis fit terræ odor ille qui quæritur, contingit fæpe etiam quiefcente ea fub occafum Solis, in quo loco arcus cæleftis dejecerit capita fua: & cum a ficcitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum fuum halitum divinum ex Sole conceptum, cui comparari fuavitas nulla poffit. Is effe odor in commota debebit, repertufque neminem fallet: ac de terra odor optime judicabit. Talis fere eft in novalibus cæfa vetere filva, quæ confenfu laudatur.

Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermiffa cultura quievit: quod in vineis non fit. Eoque diligentius eligenda eft, ne vera exfiftat opinio eorum, qui jam Italiæ terram exiftimavere laffam. Operis quidem facultas in aliis generibus conftat & cælo: nec poteft arari poft imbres aliqua, ubertatis vitio lentefcens. Contra, in Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis cum ficcus eft, arabilem tauris, poft imbres vili afello, & a parte altera jugi, anu vomerem trahente, vidimus fcindi. Terram enim terra emendari (ut aliqui præcipiunt) fuper tenuem pingui injecta, aut gracili bibulaque fuper humidam ac præpinguem, dementia operæ eft. Quid poteft fperare qui talem colit?

IV. Alia eſt ratio, quam Britannia & Gallia invenere alendi eam ipſa: quod genus vocant margam. Spiſſior ubertas in ea intelligitur. Eſt autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus, ibi denſante ſe pinguitudinis nucleo. Non omiſere & hoc Græci: quid enim intentatum illis? Leucargillon vocant candidam argillam, qua in Megarico agro utuntur, ſed tantum in humida frigidaque terra.

Illam Gallias Britanniaſque locupletantem cum cura dici convenit. Duo genera fuerant. Plura nuper exerceri cœpta proficientibus ingeniis. Eſt enim alba, rufa, columbina, argillacea, tofacea, arenacea. Natura duplex: aſpera, aut pinguis. Experimenta utriuſque in manus: uſuſque geminus, aut ut fruges tantum alant, aut edant & pabulum. Fruges alit tofacea alba, quæ ſi ſit inter fontes reperta, eſt ad infinitum fertilis: verum aſpera tractatu, & ſi nimia injecta eſt, exurit ſolum. Proxima eſt rufa, quæ vocatur acaunumarga, intermixto lapide terræ minutæ, arenoſæ. Lapis contunditur in ipſo campo: primiſque annis ſtipula difficulter cæditur, propter lapides. Impendio tamen minimo levitate, dimidio minoris quam ceteræ, invehitur. Inſpergitur rara: ſale eam miſceri putant. Utrumque hoc genus ſemel injectum in quinquaginta annos valet, & frugum & pabuli ubertate.

Quæ pingues eſſe ſentiuntur, ex his præcipua alba. Plura ejus genera. Mordaciſſimum, quod ſupra diximus. Alterum genus albæ cretæ argentaria eſt. Petitur ex alto, in centenos pedes actis ple-

rumque puteis, ore angustatis: intus, ut in metallis, spatiante vena. Hac maxime Britannia utitur. Durat annis LXXX. Neque est exemplum ullius, qui bis in vita hanc eidem injecerit. Tertium genus candidæ, glyssomargam vocant. Est autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior; ita ut messe sublata ante sementem alteram lætissimum secetur. Dum in fruge est, nullum aliud gramen emittit. Durat XXX annis: densior justo Signini modo strangulat solum. Columbinam Galliæ suo nomine eglecopalam appellant: glebis excitatur lapidum modo: Sole & gelatione ita solvitur, ut tenuissimas bracteas faciat. Hæc ex æquo fertilis. Arenacea utuntur, si alia non sit: in uliginosis vero, & si alia sit. Ubios gentium solos novimus, qui fertilissimum agrum colentes, quacunque terra infra tres pedes effossa, & pedali crassitudine injecta lætificent. Sed ea non diutius annis X prodest. Hedui & Pictones calce uberrimos fecere agros: quæ sane & oleis, & vitibus utilissima reperitur. Omnis autem marga arato injicienda est, ut medicamentum rapiatur: & fimi desiderat aliquantulum, quæ primo plus aspera, & quæ in herbas non effunditur: alioqui novitate, quæcunque fuerit, solum lædet, ne sic quidem primo post anno fertilis. Interest & quali solo quæratur. Sicca enim humido melior, arido pinguis. Temperato alterutra, creta vel columbina, convenit.

V. Transpadanis cineris usus adeo placet, ut anteponant fimo jumentorum: quod quia levissi-

mum eſt, ob id exurunt. Utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbuſtis cinere, nec quaſdam ad fruges, ut diximus. Sunt qui pulvere quoque uvas ali judicent, pubeſcenteſque pulverent, & vitium arborumque radicibus aſpergant. Quod certum eſt Narbonenſi provinciæ, & vindemias certius ſic eo coqui, quia plus pulvis ibi, quam Sol, confert.

VI. Fimi plures differentiæ: ipſa res antiqua. Jam apud Homerum regius ſenex agrum ita ſuis manibus lætificans reperitur. Augeas rex in Græcia excogitaſſe traditur: divulgaſſe vero Hercules in Italia, quæ regi ſuo Stercuto Fauni filio ob hoc inventum immortalitatem tribuit. M. Varro principatum dat turdorum fimo ex aviariis: quod etiam pabulo boum ſuumque magnificat: neque alio cibo celerius pingueſcere aſſeverat. De noſtris moribus bene ſperare eſt, ſi tanta apud majores fuere aviaria, ut ex his agri ſtercorarentur. Proximum Columella columbariis, mox gallinariis facit, natantium alitum damnato. Ceteri auctores conſenſu humanas dapes ad hoc inprimis advocant. Alii ex his præferunt hominum potus, in coriariorum officinis pilo madefacto. Alii per ſeſe, aqua iterum, largiuſque etiam, quam cum bibitur, admixta. Quippe plus jam ibi mali domandum eſt, cum ad virus illud vini homo acceſſerit. Hæc ſunt certamina, quibus invicem ad tellurem quoque alendam utuntur homines. Proxime ſpurcitias ſuum laudant. Columella ſolus damnat. Alii cujuſcunque quadrupedis ex cytiſo: aliqui columbaria præferunt. Proxi-

mum deinde caprarum eſt, ab hoc ovium, deinde boum, noviſſimum jumentorum. Hæ fuere apud priſcos differentiæ, ſimulque præcepta (ut invenio) re tali utendi, quando & hic vetuſtas utilior: viſumque jam eſt apud quoſdam provincialium, in tantum abundante geniali copia pecudum, farinæ vice cribris ſuperinjici, fœtore adſpectuque, temporis viribus, in quandam etiam gratiam mutato. Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus.

Varro præceptis adjicit, equino, quod ſit leviſſimum, ſegetes alendas: prata vero graviore, & quod ex hordeo fiat, multaſque gignat herbas. Quidam etiam bubulo jumentorum præferunt, ovillumque caprino, omnibus vero aſininum, quoniam lentiſſime mandunt. E contrario uſus adverſus utrumque pronuntiat. Inter omnes autem conſtat nihil eſſe utilius lupini ſegete, priuſquam ſiliquetur, aratro vel bidentibus verſa, manipulisve deſectæ, circa radices arborum ac vitium obrutis. Etiam ubi non ſit pecus, culmo ipſo, vel etiam filice, ſtercorare arbitrantur.

Cato: Stercus unde fiat, ſtramenta, lupinum, paleas, fabalia, ac frondes ilignas, quernaſque. E ſegete evellito ebulum, cicutam, & circum ſalicta herbam auctam, ulvamque: eam ſubſternito ovibus, frondemque putidam. Vinea ſi macra erit, ſarmenta ſua comburito, & ibidem inarato. Itemque ubi ſaturus eris frumentum, oves ibi delectato.

VII. Nec non & ſatis quibuſdam ipſis paſci terram dicit. Segetem ſtercorant fruges: lupinum,

faba, vicia. Sicut e contrario cicer, quia vellitur, & quia salsum est: hordeum, fœnum Græcum, ervum: hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur: nucleos in segetem ne indideris. Virgilius & lino segetem exuri, & avena, & papavere arbitratur.

VIII. Fimeta sub dio concavo loco, & qui humorem colligat, stramento intecta, ne in Sole arescant, palo e robore depacto fieri jubent: ita fore ne innascantur his serpentes. Fimum miscere terræ, plurimum refert Favonio flante, ac Luna sitiente. Id plerique prave intelligunt a Favonii ortu faciendum, ac Februario mense tantum: cum id pleraque sata aliis postuleut mensibus. Quocunque tempore facere libeat, curandum ut ab occasu æquinoctiali flante vento fiat, Lunaque decrescente ac sicca. Mirum in modum augetur ubertas effectusque ejus observatione tali.

IX. Abunde prædicta ratione cæli ac terræ, nunc de his arboribus dicimus, quæ cura hominum atque arte proveniunt. Nec pauciora prope sunt genera: tam benigne naturæ gratiam retulimus. Aut enim semine proveniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut avulsione, aut surculo, aut insito & consecto arboris trunco. Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror. Quædam autem pluribus generibus seruntur, quædam omnibus.

X. Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, & in primis semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret. Sed quædam non aliter pro-

veniunt, ut caſtaneæ, juglandes: cæduis dumtaxat exceptis. Ex ſemine autem, quanquam diſſimili, ea quoque, quæ & aliis modis ſeruntur: ut vites, & mala, atque pira. Namque iis pro ſemine nucleus, non ut ſupra dictis fructus ipſe. Et meſpila ſemine naſci poſſunt. Omnia hæc tarda proventu, ac degenerantia, & inſito reſtituenda. Interdum etiam caſtaneæ.

XI. Quibuſdam natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo ſerantur: ut cupreſſis, palmis, lauris. Namque & laurus pluribus modis ſeritur. Genera ejus diximus. Ex his auguſta, & baccalis, & tinus, ſimili modo ſeruntur. Baccæ menſe Januario, Aquilonis afflatu ſiccatæ leguntur, expanduntur que raræ, ne caleſiant acervo. Poſtea quidam fimo ad ſatum præparatas, urina madefaciunt. Alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis. Alioqui uligo infeſtat, nec patitur naſci. In ſulco repaſtinato palmi altitudine vicenæ fere acervatim menſe Martio: eædem & propagine ſeruntur: triumphaliſque talea tantum. Myrti genera omnia in Campania baccis ſeruntur, Romæ propagine Tarentina. Democritus & alio modo ſeri docet, grandiſſimis baccarum tuſis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita reſte circumlini, atque ita ſeri: parietem fore denſitatis, ex quo virgulæ differantur. Sic & ſpinas ſepis cauſa ſerunt, tomice moris ſpinarum circumlita. Pilas autem laurus & myrti inopia a trimatu tempeſtivum eſt transferre. Inter ea quæ ſemine ſeruntur, Mago in nucibus operoſus eſt. Amygda-

la in argilla molli meridiem ſpectante ſeri jubet. Gaudere & dura, calidaque terra: in pingui aut humida mori, ac ſterileſcere. Serendas quam maxime falcatas & e novella, fimoque diluto maceratas per triduum, aut pridie quam ſerantur, aqua mulſa. Mucrone defigi, aciem lateris in Aquilonem ſpectare: ternas ſimul ſerendas triangula ratione, palmo inter ſe diſtantes: denis diebus adaquari, donec grandeſcant. Juglandes nuces porrectæ ſeruntur commiſſuris jacentibus. Pineæ nucleis ſeptenis fere in ollas perforatas additis: aut ut laurus, quæ baccis ſeritur. Citrea grano & propagine: ſorba ſemine, & a radice planta, & avulſione proveniunt. Sed illa in calidis: ſorba & in frigidis & humidis.

XII. Natura & plantaria demonſtravit, multarum radicibus pullulante ſobole denſa, & pariente matre, quas enecet. Ejus quippe umbra turba indigeſta premitur: ut in lauris, Punicis, platanis, ceraſis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt ſoboli, ut ulmorum, palmarumque. Nullis vero tales pulluli proveniunt, niſi quarum radices amore Solis atque imbris in ſumma tellure ſpatiantur. Omnia ea non ſtatim moris eſt in ſua locari, ſed prius nutrici dari, atque in ſeminariis adoleſcere, iterumque migrare. Qui tranſitus mirum in modum mitigat etiam ſilveſtres: ſive arborum quoque, ut hominum natura, novitatis ac peregrinationis avida eſt: ſive diſcedentes virus relinquunt, manſueſcuntque tractatu, ceu feræ, dum radici avellitur planta.

XIII. Et aliud genus ſimile natura monſtravit, avulſique arboribus ſtolones vixere. Quo in genere & cum perna ſua avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt ſecum fimbriato corpore. Hoc modo plantantur Punicæ, coryli, mali, ſorbi, meſpili, fraxini, fici, in primiſque vites. Cotoneum ita ſatum degenerat. Ex eodem inventum eſt ſurculos abſciſſos ſerere. Hoc primo ſepis cauſa factum, ſambucis, cotoneo, & rubis depactis: mox & culturæ, ut populis, alnis, ſalici, quæ vel inverſo ſurculo ſeritur. Jam eæ ibi diſponuntur, ubi libeat eſſe eas. Quamobrem ſeminarii curam ante convenit dici, quam tranſeatur ad alia genera.

XIV. Namque ad id præcipuum eligi ſolum refert, quoniam nutricem indulgentiorem eſſe, quam matrem, ſæpe convenit. Sit ergo ſiccum, ſuccoſumque, bipalio ſubactum, advenis hoſpitale, & quam ſimillimum terræ, in quam transferendæ ſint. Ante omnia elapidatum, munitumque ad incurſum etiam gallinacei generis: quam minime rimoſum, ne penetrans Sol exurat fibras: intervallo ſeſquipedum ſeri: nam ſi inter ſe contingant, præter alia vitia, etiam verminoſa fiunt: ideo ſarriri convenit ſæpius, herbaſque evelli. Præterea ſemina ipſa fruticantia ſupputare, ac falcem pati conſueſcere.

Cato & furcis crates imponi jubet, altitudine hominis, ad Solem recipiendum: atque integi culmo ad frigora arcenda: ſic pirorum malorumque ſemina nutriri, ſic pineas nuces, ſic cupreſſos ſe-

mine ſatas & ipſas. Minimis id granis conſtat, ut vix perſpici quædam poſſint: non omittendo naturæ miraculo, e tam parvo gigni arbores: tanto majore tritici & hordei grano: ne quis fabam reputet. Quid ſimile originis ſuæ habent malorum pirorumque ſemina? His principiis reſpuentem ſecures materiam naſci, indomita ponderibus immenſis prela, arbores velis, turribus muriſque impellendis arietes? Hæc eſt naturæ vis, hæc potentia. Super omnia erit, e lacrima naſci aliquid, ut ſuo loco dicemus. Ergo e cupreſſo ſemina (mas enim, ut diximus, non gignit) pilulæ collectæ, quibus docui menſibus, ſiccantur Sole: ruptæque emittunt ſemen, formicis mire expetitum: ampliato etiam miraculo, tantuli animalis cibo abſumi natalem tantarum arborum. Seritur menſe Aprili, area æquata cylindris, aut volgiolis, denſum: terraque cribris ſupercernitur pollicis craſſitudine. Contra immane pondus attollere ſe non valet, torqueturque ſub terra. Ob hoc pavitur veſtigiis. Leniter rigatur a Solis occaſu in trinis diebus, ut æqualiter bibat, donec erumpant. Differuntur poſt annum dodrantali filo, cuſtodita temperie, ut viridi cælo ferantur, ac ſine aura. Mirumque dictu, periculum eo tantum die eſt, ſi roraverit quantulumcunque imbrem, aut ſi afflaverit. De reliquo tutæ ſunt perpetua ſecuritate, aquaſque odere. Et zizipha grano ſeruntur menſe Aprili. Tuberes melius inſeruntur in pruno ſilveſtri, & malo cotoneo, & in calabrice: ea eſt ſpina ſilveſtris. Quæcunque optime & myxas recipit, utiliter & ſcr-

bos. Plantas ex ſeminario transferre in aliud, priuſquam ſuo loco ponantur, operoſe præcipi arbitror, licet translatione folia latiora fieri ſpondeant.

XV. Ulmorum, priuſquam foliis veſtiantur, ſamara colligenda eſt circa Martias Kalend. cum flaveſcere incipit. Deinde biduo in umbra ſiccata ſerenda, denſa in refracto, terra ſuper minutatim cribrata, craſſitudine quæ in cupreſſis. Pluviæ ſi non adjuvent, rigandum. Deferendæ ex arearum venis poſt annum in ulmaria, intervallo pedali in quamque partem. Maritas ulmos autumno ſerere utilius, quia carent ſemine: nam eæ e plantis ſeruntur. In arbuſtum quinquennes ſub Urbe transferunt, aut (ut quibuſdam placet) quæ vicenûm pedum eſſe cœperunt. Sulco, qui novenarius dicitur, altitudine pedum trium, pari latitudine, & eo amplius, circa poſitas, pedes terni undique e ſolido adaggerantur. Arulas id vocant in Campania. Intervalla ex loci natura ſumuntur. Rariores ſerendas in campeſtribus convenit. Populos & fraxinos, quia feſtinantius germinant, diſponi quoque maturius convenit, hoc eſt, ab Idibus Febr. plantis & ipſas naſcentes. In diſponendis arboribus, arbuſtiſque ac vineis, quincuncialis ordinum ratio vulgata & neceſſaria, non perflatu modo utilis, verum & aſpectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem ſe porrigente verſu. Populis eadem ratio ſemine, qua ulmos ſerendi: transferendi quoque e ſeminariis eadem & ſilvis.

XVI. Ante omnia igitur in ſimilem transferri terram, aut meliorem oportet. Nec e tepidis aut

præcocibus in frigidos aut ſerotinos ſitus, ut neque ex his in illos. Præſodere ſcrobes ante (ſi fieri poſſet) tanto prius, donec pingui ceſpite obducantur. Mago ante annum jubet, ut Sólem pluviaſque combibant: aut ſi id conditio largita non ſit, ignes in medio fieri ante menſes duos, nec niſi poſt imbres in his ſeri. Altitudinem eorum in argilloſo, aut duro ſolo, trium cubitorum eſſe in quamque partem. In pronis palmo amplius: & ubique caminata foſſura ore compreſſiore ſint. Nigra vero terra duo cubita, & palmum, quadratis angulis. Eadem menſura Græci auctores conſentiunt, non altiores quino ſemipede eſſe debere, nec latiores duobus pedibus. Nuſquam vero ſeſquipede minus altos, quoniam in humido ſolo ad vicina aquæ perveniat.

Cato: Si locus aquoſus ſit, inquit, latos pedes ternos in faucibus, imoſque palmum & pedem, altitudine quatuor pedum: eos lapide conſterni, aut ſi non ſit, perticis ſalignis viridibus: ſi neque eæ ſint, ſarmentis: ita ut in altitudinem ſemipedem trahantur. Nobis adjiciendum videtur ex prædicta arborum natura, ut altius demittantur ea quæ ſumma tellure gaudent, tanquam fraxinus, olea. Hæc & ſimilia quaternos pedes oportet demitti. Ceteris ſat eſt, ſi altitudinis pedes ternos effecerint. Excide, inquit, radicem iſtam, Papirius Curſor Imperator, ad terrorem Præneſtinorum Prætoris. Deſtringi ſecures juſſit. Eſt innoxium abradi partes, quæ ſe nudaverint. Teſtas, aliqui lapides rotundos ſubjici malunt, qui & contineant hu-

morem, & tranſmittant: non item planos facere, & a terreno arcere radicem exiſtimantes. Glarea ſubſtrata inter utramque ſententiam fuerit.

Arborem nec minorem bima, nec majorem trima transferri quidam præcipiunt: alii, cum annum impleat. Cato craſſiorem quinque digitis. Non omiſiſſet idem, ſi attineret, meridianam cæli partem ſignare in cortice, ut translata in iiſdem & aſſuetis ſtatueretur horis: ne Aquiloniæ meridianis oppoſitæ Solibus finderentur, & algerent meridianæ Aquilonibus. Quod e diverſo affectant etiam quidam in vite, ficoque, permutantes in contrarium. Denſiores enim folio ita fieri, magiſque protegere fructum, & minus amittere: ficumque ſic etiam ſcanſilem fieri. Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem ſpectet, ignari fiſſuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei quintam vel octavam ſpectare maluerim. Æque latet non negligendum, ne radices mora inareſcant, neve a Septemtrionibus, aut ab ea parte cæli uſque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adverſæ iis ventis radices præbeantur: propter quod emoriuntur, ignaris cauſæ agricolis. Cato omnes ventos, & imbrem quoque in tota translatione damnat. Et ad hæc proderit quam plurimum terræ, in qua vixerint, radicibus cohærere, ac totas ceſpite circumligari: cum ob id Cato in corbibus transferri jubeat, procul dubio utiliſſime. Idem ſummam terram contentus eſt ſubdi. Quidam Punicis malis ſubſtrato lapide non rumpi pomum in arbo-

ribus tradunt. Radices inflexas poni melius. Arborem ipſam ita locari, ut media ſit totius ſcrobis, neceſſarium. Ficus, ſi in ſcilla (bulborum hoc genus eſt) ſeratur, ociſſime ferre traditur pomum, neque vermiculationi obnoxium: quo vitio carent reliqua poma ſimiliter ſata. Radicum ejus magnam adhibendam curam, ut exemtas appareat, non evulſas, quis dubitet? Qua ratione & reliqua confeſſa omittimus: ſicuti terram circa radices fiſtucato ſpiſſandam, quod Cato primum in ea re eſſe cenſet: plagam quoque a trunco oblini fimo, & foliis præligari præcipiens.

XVII. Hujus loci pars eſt ad intervalla pertinens. Quidam Punicas, & myrtos, & lauros denſiores ſeri juſſerunt, in pedibus tamen novenis. Malos amplius paulo, vel magis etiam piros, magiſque amygdalas, & ficus: quod optime dijudicabit ramorum amplitudinis ratio, locorumque, & umbræ cujuſque arboris: quoniam has quoque obſervari oportet. Breves ſunt, quamvis magnarum arborum, quæ in orbem ramos circinent, ut in malis, piriſque. Eædem enormes ceraſis, lauris.

XVIII. Jam quædam umbrarum proprietas. Juglandium gravis & noxia, etiam capiti humano, omnibuſque juxta ſatis. Necat gramina & pinus: ſed ventis utraque reſiſtit, qua jam & protecta vinearum ratione egent. Stillicidia pinus, quercus, ilicis, ponderoſiſſima. Nullum cupreſſi, umbra minima, & in ſe convoluta. Ficorum levis, quamvis ſparſa: ideoque inter vineas ſeri non vetantur. Ulmorum lenis, etiam nutriens, quacunque

opacat. Attico hæc quoque videtur e graviſſimis: nec dubito, ſi emittantur in ramos. Conſtrictæ quidem ullius noxiam eſſe non arbitror. Jucunda & platani, quanquam craſſa: licet gramini credere non ſoli, haud alia lætius operiente toros. Populo nulla ludentibus foliis: pinguis alno, ſed paſcens ſata. Vitis ſibi ſufficit, mobili folio, jactatuque crebro Solem umbra temperans, eodem gravi protegens in imbre. Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non faſtidienda hæc quoque ſcientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibuſque ſatis umbra aut nutrix, aut noverca eſt. Juglandium quidem, pinorumque, & picearum, & abietis, quæcunque attigere, non dubie venenum eſt.

XIX. Stillicidii brevis definitio eſt. Omnium quæ projectu frondis ita defenduntur, ut per ipſas non defluant imbres, ſtilla ſæva eſt. Ergo plurimum intererit hac inquiſitione, terra in qua ſeremus, in quantum arbores quaſque alat. Jam per ſe colles minora quærunt intervalla. Ventoſis locis crebriores ſeri conducit. Olea tamen maximo intervallo, de qua Catonis Italica ſententia eſt: in XXV pedibus minimum, plurimum XXX ſeri. Sed hoc variatur locorum natura. Non alia major in Bætica arbor. In Africa vero (fides penes auctores erit) milliarias vocari multas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu. Ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit undique: aut in macro ſolo, ac duro, atque ventoſo, cum minimum XLV. Bætica quidem uberrimas meſſes inter oleas metit.

Illam inſcientiam pudendam eſſe conveniet, adultas interlucare juſto plus, & in ſenectam præcipitare, aut (plerumque ipſis, qui poſuere, coarguentibus imperitiam ſuam) totas excidere. Nihil eſt fœdius agricolis, quam geſtæ rei pœnitentia, multo jam ut præſtet laxitate delinquere.

XX. Quædam autem natura tarde creſcunt, & in primis ſemine tantum naſcentia, & longo ævo durantia. At quæ cito occidunt, velocia ſunt, ut ficus, Punica, prunus, malus, pirus, myrtus, ſalix: & tamen antecedunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt, oſtendentes & ante. Ex his lentiſſima pirus. Ociſſima omnium cyprus, & pſeudocyprus frutex. Protinus enim floret, ſemenque profert. Omnia vero celerius adoleſcunt ſtolonibus ablatis, unamque in ſtirpem redactis alimentis.

XXI. Eadem natura & propagines docuit. Rubi namque curvati gracilitate & ſimul proceritate nimia, defigunt rurſus in terram capita, iterumque naſcuntur ex ſeſe: repleturi omnia, ni reſiſtat cultura: prorſus ut poſſint videri homines terræ cauſa geniti: ita peſſima atque exſecranda res propaginem tamen docuit, ac viviradicem. Eadem autem natura eſt ederis. Cato propagari præter vitem tradit ficum, oleam, Punicam, malorum genera omnia, laurum, prunos, myrtos, nuces avellanas, & Præneſtinas, platanum. Propaginum duo genera: ramo ab arbore depreſſo in ſcrobem quatuor pedum quoquo, & poſt biennium amputato flexu, plantaque translata poſt trimatum: quas ſi

longius ferre libeat, in qualis ſtatim, aut vaſis fictilibus defodere propagines aptiſſimum, ut in iis transferantur. Alterum genus luxurioſius, radices in ipſa arbore ſolicitando, trajectis per vaſa fictilia vel qualos ramis, terraque circumfartis: atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter poma ipſa & cacumina (in ſumma etenim cacumina hoc modo petuntur) audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi, eodem, quo ſupra, biennii ſpatio abſciſſa propagine, & cum qualis illis ſata. Sabina herba propagine ſeritur & avulſione. Tradunt fæce vini, aut e parietibus latere tuſo mire ali. Iiſdem modis roſmarinum ſeritur, & ramo, quoniam neutri ſemen. Rhododendron, propagine & ſemine.

XXII. Semine quoque inſerere natura docuit, raptim avium fame devorato, ſolidoque, & alvi tepore madido, cum fœcundo fimi medicamine abjecto in mollibus arborum lecticis, & ventis ſæpe translato in aliquas corticum rimas: unde vidimus ceraſum in ſalice, platanum in lauro, laurum in ceraſo, & baccas ſimul diſcolores. Tradunt & monedulam condentem ſemina in theſauros cavernarum, ejuſdem rei præbere cauſas.

XXIII. Hinc nata inoculatio, ſutoriæ ſimili fiſtula aperiendi in arbore oculum cortice exciſo, ſemenque includendi eadem fiſtula ſublatum ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quærit ſinum in nodo gemmæ expulſi corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus natura ipſa docuit.

XXIV. Inſitionem autem caſus, magiſter alius, & pæne numeroſior, ad hunc modum. Agricola ſedulus caſam ſepis munimento cingens, quo minus putreſcerent ſudes, limen ſubdidit ex edera. At illæ vivaci morſu apprehenſæ, ſuam ex aliena fecere vitam, apparuitque truncum eſſe pro terra. Aufertur ergo ſerra æqualiter ſuperficies: lævigatur falce truncus. Ratio poſtea duplex: & prima inter corticem lignumque inſerendi. Timebant priſci truncum findere: mox imperare auſi medio: ipſique in eo medullæ calamum imprimebant, unum inſerentes, neque enim plures capiebat medulla. Subtilior poſtea ratio vel ſenos adjicit, mortalitati eorum & numero ſuccurrere perſuaſa, per media trunco leniter fiſſo, cuneoque tenui fiſſuram cuſtodiente, donec cuſpidatim deciſus deſcendat in rimam calamus.

Multa in hoc ſervanda. Primum omnium, quæ patiatur coitum talem arbor, & cujus arboris calamus. Varie quoque & non iiſdem in partibus ſubeſt omnibus ſuccus. Vitibus ficiſque media ſicciora, & e ſumma parte conceptus, ideo illinc ſurculi petuntur. Oleis circa media ſuccus: inde & ſurculi: cacumina ſitiunt. Facillime coaleſcunt, quibus eadem corticis natura, quæque pariter florentia ejuſdem horæ germinationem ſuccorumque ſocietatem habent. Lenta enim res eſt, quoties humidis repugnant ſicca, mollibus corticum duri. Reliqua obſervatio, ne fiſſura in nodo fiat: repudiat quippe advenam inhoſpitalis duritia. Ut in parte nitidiſſima, ne longior multo tribus digitis,

ne obliqua, ne translucens. Virgilius ex cacumine inſeri vetat. Certumque eſt, ab humeris arborum orientem æſtivum ſpectantibus ſurculos petendos, & e feracibus, & e germine novello, niſi vetuſtæ arbori inſerantur: ii enim robuſtiores eſſe debent. Præterea ut prægnantes, hoc eſt, germinatione turgentes, & qui parere illo ſperaverint anno. Bimi utique, nec tenuiores digito minimo. Inſeruntur autem & inverſi, cum id agitur, ut minor altitudo in latitudinem ſe fundat. Ante omnia gemmantes nitere conveniet, nihil uſquam hulceroſum eſſe, aut retorridum. Spei favet medulla calami commiſſuræ, ſi in matre ligni corticiſque jungatur. Id enim ſatius, quam foris cortici æquari. Calami exacutio medullam ne nudet. Tenui tamen fiſtula detegat, ut faſtigatio lævi deſcendat cuneo, tribus, non ampliore digitis. Quod facillime contingit, tinctum aqua radentibus. Ne exacuatur in vento, nec cortex a ligno decedat alterutri. Calamus ad corticem uſque ſuum deprimatur. Ne luxetur dum deprimitur: neve cortex replicetur in rugas. Ideo lacrimantes calamos inſeri non oportet, non hercule magis, quam aridos: quia illo modo labat humore nimio cortex: hoc, vitali defectu non humeſcit, neque concorporatur. Id etiam religionis ſervant, ut Luna creſcente, ut calamus utraque deprimatur manu. Et alioqui in hoc opere duæ ſimul manus minus nituntur, neceſſario temperamento. Validius enim demiſſi tardius ferunt, fortius durant contrarii, ex diverſo. Ne hiſcat nimium rima, laxeque capiat, aut ne parum: &

exprimat, aut compressum necet. Hoc maxime præcavendum, ut prævalide accipientis trunco in media fissura relinquatur. Quidam vestigio fissuræ falce in truncis facto, salice præligant marginem ipsum. Postea cuneos figunt, continente vinculo libertatem dehiscendi. Quædam in plantario insita eodem die transferuntur. Si crassior truncus inseratur, inter corticem & lignum inseri melius, cuneo optime osseo, ne cortice rumpatur laxato. Cerasi libro demto finduntur. Hæ solæ & post brumam inseruntur. Demto libro habent veluti lanuginem, quæ si comprehendit insitum, putrefacit. Incolume cuneo adactum utilissime adstringitur. Inserere aptissimum quam proximum terræ, si patiatur nodorum truncique ratio. Eminere calami sex digitorum longitudine non amplius debent.

Cato argillæ, vel cretæ arenam, fimumque bubulum admisceri, atque ita usque ad lentorem subigi jubet, idque interponi & circumlini. Ex iis quæ commentatus est, facile apparet, illa ætate inter lignum & corticem, nec alio modo inserere solitos, aut ultra latitudinem duûm digitorum calamos demittere. Inseri autem præcipit pira ac mala per ver, & post solstitium diebus L, & post vindemiam. Oleas autem & ficos per ver tantum, Luna sitiente, hoc est, sicca. Præterea post meridiem, ac sine vento Austro. Mirum, quod non contentus insitum munisse, ut dictum est, & cespite ab imbre frigoribusque protexisse, ac mollibus bifidorum viminum fascibus, lingua bubula (herbæ id genus est) insuper obtegi jubet, eamque illi-

gari opertam ſtramentis. Nunc abunde arbitrantur paleato luto ſarcire libro, duos digitos inſito exſtante. Verno inſerentes tempus urget, incitantibus ſe gemmis, præterquam in olea, cujus diutiſſime oculi parturiunt, minimumque ſucci habent ſub cortice, qui nimius inſitis nocet. Punicam vero & ficum, quanquam alias ſicca ſint, recraſtinare minime utile. Pirum vel florentem inſerere licet, & in Majum quoque menſem protendere inſitionem. Quod ſi longius afferantur pomorum calami, rapo infixos optime cuſtodire ſuccum arbitrantur: ſervari inter duos imbrices juxta rivos, vel piſcinas, utrinque terra obſtructos. Vitium vero in ſcrobibus ſiccis ſtramento opertos, ac deinde terra obrutos, ut cacumine exſiſtant.

XXV. Cato vitem tribus modis inſerit. Præſectam findi jubet per medullam, in eam ſurculos exacutos (ut dictum eſt) addi, medullas jungi. Altero, ſi inter ſeſe vites contingant, utriuſque in obliquum latere contrario adraſo junctis medullis colligari. Tertium genus eſt, terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamoſque addere longos pedes binos, atque ita ligatum inſitum, intritaque illitum operire terra, calamis ſubrectis. Noſtra ætas correxit, ut Gallica uteretur terebra, quæ excavat, nec urit: quoniam aduſtio omnis hebetat: atque ut gemmaſcere incipiens legatur calamus: nec plus quam binis ab inſito emineret oculis, ulmeo vimine alligatus, binaque circumcideretur acie a duabus partibus, ut inde potius diſtillaret mucor, qui maxime vites infeſtat. Deinde

cum evaluiſſent flagella pedes binos, vinculum inſiti incideretur, ubertati craſſitudine permiſſa. Vitibus inſerendis tempus dedere ab æquinoctio autumno ad germinationis initia. Sativæ plantæ ſilveſtrium radicibus inſeruntur natura ſiccioribus. Si ſativæ ſilveſtribus inſerantur, degenerant in feritatem. Reliqua cælo conſtant. Aptiſſima inſitis ſiccitas. Hujus enim remedium appoſitis fictilibus vaſis modicus humor per cinerem diſtillans. Inoculatio rores amat leves.

XXVI. Emplaſtri ratio & ipſa ex inoculatione nata videri poteſt. Craſſo autem maxime cortici convenit, ſicut eſt ficis. Ergo amputatis omnibus ramis, ne ſuccum avocent, nitidiſſima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, exemta ſcutula (ita ne deſcendat ultra ferrum) cortici, imprimitur ex alia cortex par, cum ſui germinis mamma: ſic compage denſata, ut cicatrici locus non ſit, & ſtatim fiat unitas, nec humorem, nec afflatum recipiens: nihilominus tamen & luto munire, & vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Græcos invenitur, & apud Catonem, qui oleam ficumque ſic inſeri juſſit, menſura etiam præfinita ſecundum reliquam diligentiam ſuam: cortices ſcalpro excidi quatuor digitorum longitudine, & trium latitudine, atque ita coagmentari, & illa ſua intrita oblini: eadem ratione & in malo.

Quidam huic generi miſcuere fiſſuram in vitibus, exemta cortici teſſella, ſurculo a latere pla-

no adigendo. Tot modis inſitam arborem vidimus juxta Tiburtes Tullias, omni genere pomorum onuſtam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, piris, Punicis, malorumque generibus. Sed huic brevis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis aſſequi naturam poſſumus. Quædam enim naſci, niſi ſponte nullo modo queunt: eaque immitibus tantum & deſertis locis proveniunt. Capaciſſima inſitorum omnium ducitur platanus, poſtea robur: verum utraque ſapores corrumpit. Quædam omni genere inſeruntur, ut ficus & Punicæ. Vitis non recipit emplaſtra: nec quibus tenuis, ac caducus, rimoſuſque cortex: neque inoculationem ſiccæ, aut humoris exigui. Fertiliſſima omnium inoculatio, poſtea emplaſtratio. Sed utraque infirmiſſima. Et quæ cortice nituntur tantum, vel levi aura ociſſime deplantantur. Inſerere firmiſſimum, & fœcundius, quam ſerere.

Non eſt omittenda raritas unius exempli. Corellius Eques Rom. Ateſte genitus, inſeruit caſtaneam ſuometipſam ſurculo in Neapolitano agro. Sic facta eſt caſtanea, quæ ab eo nomen accepit inter laudatas. Poſtea Eterejus libertus Corellianam iterum inſevit. Hæc eſt inter eas differentia: illa copioſior, hæc Eterejana melior.

XXVII. Reliqua genera caſus ingenio ſuo excogitavit, ac defractos ſerere ramos docuit, cum pali defixi radices cepiſſent. Multa ſic ſeruntur, inprimiſque ficus, omnibus aliis modis naſcens, præterquam talea: optime quidem, ſi vaſtiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo ſu-

per terram relicto capite, eoque ipso arena cooperto. Ramo feruntur & Punica, palis laxato prius meatu: item myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, craffitudine minus brachiali, cortice diligenter fervato, trunco exacuto.

XXVIII. Myrtus & taleis feritur: morus talea tantum; quoniam in ulmo eam inferi religio fulgurum prohibet. Quapropter de talearum fatu nunc dicendum eft. Servandum in eo ante omnia, ut taleæ ex feracibus fiant arboribus; ne curvæ, neve fcabræ, aut bifurcæ: neve tenuiores, quam ut manum impleant: ne minores pedalibus: ut illibato cortice: atque ut fectura inferior ponatur femper, & quod erit ab radice: accumuleturque germinatio terra, donec robur planta capiat.

XXIX. Quæ cuftodienda in olearum cura Cato judicaverit, ipfius verbis optime præcipiemus. Taleas oleaginas, quas in fcrobe faturus eris, tripedaneas facito: diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis, aut fecabis. Quas in feminario faturus eris, pedales facito: eas fic inferito: Locus bipalio fubactus fit, beneque glutus. Cum taleam demittes, pede taleam opprimito. Si parum defcendat, malleo aut mateola adigito: cavetoque, ne librum fcindas, cum adiges. Palo prius locum fi feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ funt, tum denique curæ fint, ubi liber fe vertet. Si in fcrobibus aut in fulcis feres, ternas taleas ponito: eafque divaricato fupra terram, ne plus quatuor digitos transverfos emineant, gemma vel oculo fervato. Di-

ligenter eximere oleam oportet, & radices quam plurimas cum terra ferre. Ubi radices bene operueris, calcare bene, ne quid noceat.

XXX. 1. Si quis quærat, quod tempus oleæ ferendæ ſit, agro ſicco per ſementem, agro læto per ver. Olivetum diebus XV ante æquinoctium vernum incipito putare. Ex eo die dies XL recte putabis. Id hoc modo putato. Qua locus recte ferax erit, quæ arida erunt, & ſi quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito. Qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene, enodatoque, ſtirpeſque leves facito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & ſtercus addito. Qui olivetum ſæpiſſime & altiſſime miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit. Radices ſi ſurſum abibunt, craſſiores fient, & eo in radices vires oleæ abibunt.

2. Quæ genera olearum, vel in quo genere terræ vivere & ſeri debeant, quoque ſpectare oliveta, diximus in ratione olei. Magno in colle & ſiccis, & argilla, inter autumnum & brumam ſeri juſſit. In craſſo aut humido, aut ſubriguo, a meſſe ad brumam. Quod præcepiſſe eum Africæ intelligitur. Italia quidem nunc vere maxime ſerit. Sed ſi & autumno libeat, poſt æquinoctium XL diebus ad Vergiliarum occaſum, quatuor ſoli dies ſunt, quibus ſeri noceat. Africæ peculiare quidem in oleaſtro eſt inſerere. Quadam æternitate conſeneſcunt proxima adoptioni virga emiſſa, atque ita alia arbore ex eadem juveneſcente: iterumque & quoties opus ſit, ut ævis eadem oliveta conſtent. Inſeritur autem oleaſter calamo, & inoculatione.

M 4

3. Olea, ubi quercus effoſſa ſit, male ponitur: quoniam vermes, qui raucæ vocantur, in radice quercus naſcuntur, & tranſeunt. Non inhumare taleas, aut ſiccare prius quam ſerantur, utilius compertum. Vetus olivetum ab æquinoctio verno intra Vergiliarum exortum interradi alternis annis, melius inventum: item muſcum circumdare radici. Circumfodi autem omnibus annis a ſolſtitio duûm cubitorum ſcrobe pedali altitudine: ſtercorari tertio anno.

4. Mago idem amygdalas ab occaſu Arcturi ad brumam ſeri jubet. Pira non eodem tempore omnia, quoniam non æque floreant. Eadem oblonga, aut rotunda, ab occaſu Vergiliarum ad brumam. Reliqua genera media hieme ab occaſu Sagittæ, Subſolanum, aut Septemtriones ſpectantia. Laurum ab occaſu Aquilæ ad occaſum Sagittæ. Connexa enim de tempore ſerendi æque ratio eſt. Vere & autumno id magna ex parte fieri decrevere. Eſt & alia hora circa Canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intelligitur; ſed haud omittenda nobis, non tractus alicujus rationem, verum naturæ totius indagantibus. In Cyrenaica regione ſub eteſiarum flatu conſerunt: nec non & in Græcia: oleam maxime in Laconia. Cos inſula & vites tunc ſerit: ceteri apud Græcos, inoculare & inſerere non dubitant: ſed arbores non ſerunt. Plurimumque in eo locorum natura pollet. Namque in Ægypto omni ſerunt menſe, & ubicunque imbres æſtivi non ſunt, ut in India & Æthiopia. Neceſſario poſt hæc autumno ſeruntur arbores.

5. Ergo tria tempora eadem germinationis, ver, & Canis, Arcturique ortus. Neque enim animalium tantum est ad coitus aviditas, sed multo major est terræ ac satorum omnium libido: qua tempestive uti, plurimum interest conceptus. Peculiare utique in insitis, cum sit mutua cupiditas utrinque coeundi. Qui ver probant, ab æquinoctio statim admittunt, prædicantes germina parturire, ideo faciles corticum esse complexus. Qui præferunt autumnum, ab Arcturi ortu, quoniam statim radicem quandam capiant, & ad ver parata veniant, atque non protinus germinatio auferat vires. Quædam tamen statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi & amygdalæ circa brumam, serendi vel inserendi. De pluribus locorum situs optime judicabit. Frigida enim & aquosa verno conseri oportet, sicca & calida autumno.

6. Communis quidem Italiæ ratio tempora ad hunc modum distribuit: Moro ab Idibus Februariis in æquinoctium, piro autumnum: ita ut brumam quindenis nec minus diebus antecedant. Malis æstivis, & cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hiemem in Idus Februarias. Siliquæ Græcæ, & Persicis, ante brumam per autumnum. Nucibus, juglandi, & pineæ, & avellanæ, & Græcæ, atque castaneæ, a Kalendis Martiis ad Idus easdem. Salici, genistæ, circa Martias Kalendas. Hanc in siccis semine, illam in humidis virga seri, diximus.

7. Est etiam nunc nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem prætercam, quod usquam invenerim, Columellæ excogitata, ut affirmat ipse, qua

vel diverſæ inſociabileſque naturæ arborum copulentur, ut fici atque oleæ. Juxta hanc ſeri ficum jubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large poſſit ramo oleæ quam maxime ſequaci atque obedituro: eumque omni interim tempore edomari meditatione curvandi. Poſtea fico adepta vires, (quod evenire trimæ, aut utique quinquenni ſolet,) detruncata ſuperficie, ipſumque deputatum, & ut dictum eſt, adraſo cacumine, defigi in crure fici, cuſtoditum vinculis, ne curvatura fugiat. Ita quodam propaginum inſitorumque temperamento, triennio communi inter duas matres coaleſcere. Quarto anno abſciſſum totum adoptantis eſſe, nondum vulgata ratione, aut mihi certe ſatis comperta.

XXXI. Cetero eadem illa de calidis frigidiſque, & humidis & ſiccis ſupra dicta ratio, & ſcrobes fodere monſtravit. In aquoſis enim neque altos, neque amplos facere expediet: aliter in æſtuoſo ſolo & ſicco, ut quam maxime accipiant aquam, contineantque. Hæc & veteres arbores colendi ratio eſt. Ferventibus enim locis accumulant æſtate radices operiuntque, ne Solis ardor exurat. Aliubi ablaqueant, perflatuſque admittunt. Iidem hieme cumulis à gelu vindicant. Contra illi hieme aperiunt, humoremque ſitientibus quærunt. Ubicunque circumfodiendi arbores ratio in circuitu pedes in orbem ternos: neque id in pratis, quando amore Solis humoriſque in ſumma tellure oberrant. Et de arboribus hæc quidem fructus gratia ſerendis inſerendiſque in univerſum ſint dicta.

XXXII. Hinc reſtat earum ratio, quæ propter

alias ſeruntur, ac vineas maxime, cæduo ligno. Principatum in iis obtinent ſalices, quarum ſatio fit loco madido: tamen refoſſo duos pedes & ſemipedem, talea ſeſquipedali, vel pertica, quæ utilior, quo plenior. Intervallo eſſe debent pedes ſeni. Trimæ pedibus binis a terra putatione coercentur, ut ſe in latitudinem fundant, ac ſine ſcalis tondeantur. Salix enim fœcundior eſt, quo terræ propior. Has quoque omnibus annis confodi jubent menſe Aprili. Hæc eſt viminalium cultura. Perticalis & virga & talea ſeritur, foſſura eadem. Perticas ex ea cædi juſtum eſt quarto fere anno. Et eæ autem ſeneſcentium propagine reſarciunt locum, pertica immerſa, ac poſt annum reciſa. Salicis viminalis jugera ſingula ſufficiunt XXV vineæ jugeribus. Ejuſdem rei cauſa populus alba ſeritur bipedaneo paſtinatu, talea ſeſquipedali, biduo ſiccata, palmipede intervallo, terra ſuperinjecta duorum cubitorum craſſitudine.

XXXIII. Arundo etiamnum dilutiore, quam hæ, ſolo gaudet. Seritur bulbo radicis, quem alii oculum vocant, dodrantali ſcrobe, intervallo duûm pedum & ſemipedis: reficiturque ex ſeſe vetere arundineto exſtirpato, quod utilius repertum, quam caſtrare, ſicut antea. Namque inter ſe radices ſerpunt, mutuoque diſcurſu nentur. Tempus conſerendi, priuſquam oculi arundinum intumeſcant, ante Kalendas Martias. Creſcit ad brumam uſque: deſinitque, cum dureſcere incipit. Hoc ſignum tempeſtivam habet cæſuram. Et hanc autem quoties & vineam fodiendam putant. Seritur & tranſver-

ſa, non alte terra condita: erumpuntque e ſingulis oculis totidem plantæ. Seritur & deplantata pedali ſulco: binis obrutis gemmis, ut tertius nodus terram attingat: prono cacumine, ne rores concipiat. Cæditur decreſcente Luna. Vineis anno ſiccata utilior, quam viridis.

XXXIV. Caſtanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione cædua vel ſalice lætior. Quærit ſolum facile, nec tamen arenoſum: maximeque ſabulum humidum, aut carbunculum, vel tofi etiam farinam, quamlibet opaco, ſeptemtrionalique & præfrigido ſitu, vel etiam declivi. Recuſat eadem glaream, rubricam, cretam, omnemque terræ fœcunditatem. Seri nuce diximus: ſed niſi ex maximis non provenit, nec niſi quinis acervatim ſatis. Perfringi ſolum debet ſupra, ex Novembri menſe in Februarium: quo ſolutæ ſponte cadunt ex arbore, atque ſubnaſcuntur. Intervalla ſint pedalia, undique ſulco dodrantali. Ex hoc ſeminario transferuntur in aliud, bipedali invervallo, plus biennio. Sunt & propagines, nulli quidem faciliores. Nudata enim radice, tota in ſulco proſternitur. Tum ex cacumine ſupra terram relicto renaſcitur, & alia ab radice. Sed translata neſcit hoſpitari, pavetque novitatem. Biennio fere poſtea profilit. Ideo nucibus potius, quam viviradicibus, plantaria cædua implentur. Cultura non alia, quam ſupra dictis, fodiendis ſupputandiſque per biennium ſequens: de cetero ipſa ſe colit, umbra ſtolones ſupervacuos enecante. Cæditur intra

ſeptimum annum. Sufficiunt pedamenta jugeri unius vicenis vinearum jugeribus, quando etiam ea bifida ſtirpe fiunt: durantque ultra alteram ſilvæ ſuæ cæſuram.

Eſculus ſimiliter provenit, cæſura triennio ſenior, minus moroſa naſci. In quacunque terra ſeritur, naſcitur e balano, ſed non niſi eſculi: ſcrobe dodrantali, intervallis duorum pedum: ſeritur leviter quater anno. Hoc pedamentum minime putreſcit, cæſumque maxime fruticat. Præter hæc, ſunt cædua quæ diximus, fraxinus, laurus, Perſica, corylus, malus, ſed tardius naſcuntur: terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus contra firmiſſima ad palum taleis ſeritur, ut populus: nam de cupreſſo ſatis diximus.

XXXV. Et prædictis velut armamentis vinearum, reſtat ipſarum natura, præcipua tradenda cura.

1. Vitium ſurculis, & quarundam arborum, quibus fungoſior intus natura eſt, geniculati ſcaporum nodi interſepiunt medullam. Ferulæ ipſæ breves & ad ſumma breviores, articulis utique duobus internodia includunt. Medulla, ſive illa vitalis anima eſt, ante ſe tendit longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia patet fiſtula. Cum vero concreti ademere tranſitum, repercuſſa erumpit, ab ima ſui parte, juxta priorem nodum alternis laterum ſemper inguinibus, ut dictum eſt in arundine ac ferula: quorum dextrum ab imo intelligitur articulo, lævum in proximo, atque ita per vices. Hoc vocatur in vite gemma, cum ibi

cespitem fecit. Ante vero quam faciat, in concavo oculus: & in cacumine ipso, germen. Sic palmites, nepotes, uvæ, folia, pampini gignuntur. Mirumque, firmiora esse in dextra parte genita.

2. Hos ergo in surculis nodos, cum seruntur, medios secare oportet, ita ne profluat medulla. Et in fico quidem dodrantales paxilli solo patefacto seruntur, sic ut descendant quæ proxima arbori fuerint, duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, unde germinant. Hac de causa & in plantariis aliquando eodem anno ferunt, quos fuere laturi fructus in arbore: cum tempestive sati prægnantes, inchoatos conceptus aliubi pariunt. Ita satas ficos, tertio anno transferre facile. Hoc pro senescendi celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.

3. Vitium numerosior satus. Primum omnium nihil seritur ex his, nisi inutile, & deputatum in sarmento. Opputatur autem quidquid proxime tulit fructum. Solebat capitulatus utrinque e duro surculus seri: eoque argumento malleolus vocatur etiam nunc. Postea avelli cum sua calce cœptus est, ut in fico: neque est aliud vivacius. Tertium genus adjectum etiamnum expeditius sine calce, propter quod sagittæ vocantur, cum intorti panguntur: iidem cum recisi nec intorti, trigemmes. Plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. Serere e pampinariis sterile est, nec nisi fœcundo oportet. Quæ raros habet nodos, infœcunda ju-

dicatur. At denſitas gemmarum, fertilitatis indicium eſt. Quidam ſeri vetant, niſi eos qui floruerint, ſurculos. Sagittas ſerere minus utile, quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum fuit. Seruntur pedali, non breviores, longitudine, quinque ſexve nodorum. Pauciores tribus gemmis in hac menſura eſſe non poterunt. Inſeri eodem die, quo deputentur, utiliſſimum. Si multo poſtea neceſſe ſit ſerere cuſtoditos, uti præcepimus, caveri utique, ne extra terram poſiti Sole inareſcant, ventove aut frigore hebetentur. Qui diutius in ſicco fuerint, prius quam ſerantur, in aqua pluribus diebus revireſcant.

4. Solum apricum & quam ampliſſimum in ſeminario, ſive in vinea, bidente paſtinari debet ternos pedes bipalio alto: marra rejici quaternûm pedum fermento, ita ut in pedes binos foſſa procedat. Foſſum purgari, & extendi, ne crudum relinquatur: verum & exigi menſura. Male paſtinatum deprehendunt ſcamna inæqualia. Metienda eſt & ea pars, quæ interjacet pulvini. Surculi ſeruntur & in ſcrobe & in ſulco longiore, ſuper quos tenerrima ingeritur terra. Sed in gracili ſolo fruſtra, niſi ſubſtrato pinguiore. Nec minus quam duos integi oportet, & proximam attingi terram: eodem paxillo deprimi & ſpiſſari. Intereſſe in plantario ſeſquipedes inter bina ſemina in latitudinem, in longitudinem ſemiſſes. Ita ſatos malleolos quarto & viceſimo menſe recidere ad imum articulum, niſi ipſi parcatur. Oculorum inde materia emicat, cum qua ſexto ac triceſimo menſe viviradix transfertur.

5. Eſt & luxurioſa ratio vites ſerendi, ut quatuor malleoli vehementi vinculo colligentur in parte luxrioſa: atque ita vel per oſſa bubuli cruris, vel per colla fictilia trajecti, obruantur binis eminentibus gemmis. Humeſcunt hoc modo, reciſique palmitem emittunt. Poſtea fiſtula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium corporum ſuorum acinos. In alio genere inventu novitio finditur malleolus, medullaque eraſa, in ſe colligantur ipſi caules, ita ut gemmis parcatur omni modo. Tum malleolus in terra fimo mixta ſeritur, & cum ſpargere cœpit caules, deciditur, foditurque ſæpius. Talis uvæ acinos nihil intus ligni habituros Columella promittit: cum vivere ſemina ipſa perquam mirum ſit, medulla ademta. Naſci ſurculos etiam, quibus non ſit articulatio arboris, non omittendum videtur. Namque buxi tenuiſſimis quinis ſeniſve colligatis depacti proveniunt. Quondam in obſervatione erat, ut defringerentur ex imputata buxo, aliter vivere non crediti: detraxere hoc experimenta.

6. Seminarii curam ſequitur vinearum ratio. Quinque generum hæ: Sparſis per terram palmitibus, aut per ſe vite ſubrecta, vel cum adminiculo ſine jugo, aut pedatæ ſimplici jugo, aut compluviatæ quadruplici. Quæ pedatæ ratio erit, eadem intelligitur ejus quoque, in qua ſine adminiculo vitis per ſe ſtabit. Id enim non fit, niſi pedamenti inopia. Simplici jugo conſtat porrecto ordine, quem canterium appellant. Melior ea vino, quando ſibi ipſa non obumbrat, aſſiduoque Sole coquitur, &

afflatum magis ſentit, & celerius rorem dimittit: pampinationi quoque & occationi omnique operi facilior. Super cetera defloreſcit utilius. Jugum fit pertica, aut arundine, aut crine, funiculove, ut in Hiſpania, Brunduſiique. Compluviata copioſior vino eſt, dicta a cavis ædium compluviis. Dividitur in quaternas partes totidem jugis. Hujus ſerendi ratio dicetur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numeroſior tantum.

7. His vero tribus ſeritur modis: Optime in paſtinato, proxime in ſulco, noviſſime in ſcrobe. De paſtinatione dictum eſt. Sulco latitudo palæ ſatis eſt: ſcrobibus ternorum pedum in quamque partem. Altitudo in quocunque genere tripedalis, ideo nec vitis minor transferri debet, exſtatura etiamnum duabus gemmis. Emolliri terram minutis in ſcrobe imo ſulcis, fimoque miſceri, neceſſarium. Clivoſa altiores poſcunt ſcrobes, præterea pulvinatis a devexitate labris. Qui ex his longiores fient, ut vites binas accipiant e diverſo, alvei vocabuntur. Eſſe vitis radicem in medio ſcrobe oportet: ſed ipſam innixam ſolido in orientem æquinoctialem ſpectare: adminicula prima e calamo accipere.

Vineas limitari decumano XVIII pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum tranſitus, aliiſque tranſverſis limitibus denûm pedum diſtingui per media jugera. Aut ſi major modus ſit, totidem pedum cardine, quot decumano, limitari. Semper vero quintanis ſeminari, hoc eſt, ut quinto quoque palo ſingulæ jugo paginæ includantur.

8. Solo ſpiſſo, non niſi repaſtinato, nec niſi viviradicem ſeri: tenero & ſoluto, vel malleolum, ſulco, vel ſcrobe. In colles ſulcos agere transverſos, melius quam paſtinare, ut defluvia palis eorum contineantur. Aquoſo cælo, vel ſicco ſolo malleolos ſerere autumno, niſi ſi tractus ratio mutavit. Siccus enim & calidus autumno poſcit ſeri, humidus frigiduſque etiam veris exitu. In arido ſolo viviradix quoque fruſtra ſeritur. Male & in ſiccis malleolus, niſi poſt imbrem. At in riguis, vel frondens vitis, & uſque ad ſolſtitium recte, ut in Hiſpania. Quieſcere ventos ſationis die utiliſſimum. Plerique auſtros optant, Cato abdicat.

9. Intereſſe, medio temperamento, inter binas vites oportet pedes quinos: minimum autem læto ſolo pedes quaternos: tenui, plurimum octonos. Umbri & Marſi ad vicenos intermittunt arationis gratia in his, quæ vocant porculeta. Pluvio & caliginoſo tractu rariores poni, ſicco denſiores congruit. Subtilitas parcimoniæ compendia invenit, cum vinea in paſtinato ſeritur, obiter ſeminarium faciendi: ut & viviradix loco ſuo, & malleolus qui transferatur, inter vites & ordines ſeratur. Quæ ratio in jugero circiter ſedecim millia viviradicum donat. Intereſt autem biennium fructus, quo tardius in ſato provenit, quam in translato. Viviradix poſita in vinea poſt annum reſecatur uſque ad terram, ut unus tantum emineat oculus, adminiculo juxta affixo, & fimo addito. Simili modo & ſecundo anno reciditur, vireſque concipit, & intra ſe paſcit ſuffecturas oneri: alias feſtina-

tione pariendi gracilis atque ejuncida, ni cohibeatur caſtigatione tali, in fœtum exeat tota. Nihil avidius naſcitur: ac niſi ad pariendum vires ſerventur, tota ſit fœtus.

10. Pedamenta optima, quæ diximus: aut ridicæ e robore, oleaque: aut ſi non ſint, pali e junipero, cupreſſo, laburno, ſambuco. Reliquorum generum ſudes omnibus annis reciduntur. Saluberrima in jugo arundo connexa faſciculis, durat quinis annis. Cum breviores palmites ſarmento junguntur inter ſe funium modo, ex hoc arcus funeta dicuntur.

11. Tertius vineæ annus palmitem velocem robuſtumque emittit, & quem facit ætas vitem. Hic in jugum inſilit. Quidam tunc excæcant eum, ſupina falce auferendo oculos, ut longius evocent, noxia injuria. Utilior enim conſuetudo pariendi, ſatiuſque pampinos adjugatæ detergere, uſque quo placeat roborari eam. Sunt qui vetant tangi proximo anno quam translata ſit: neque ante LX menſem falce curari: tunc autem ad tres gemmas recidi. Alii & proximo quidem anno recidunt, ſed ut ternos quaternoſve ſingulis annis adjiciant articulos, quarto demum perducant ad jugum. Id utrumque fructum tardum, præterea retorridum & nodoſum reddit, pumilionum incremento. Optimum autem, matrem eſſe firmam, poſtea fœtum audacem. Nec tutum eſt quod cicatricoſum, magno imperitiæ errore. Quidquid eſt tale, plagis naſcitur, non e matre. Totas enim habet illa vires dum roboratur: & annuos accipit tota fœtus, cum per-

missum fuerit nasci. Nil natura portionibus parit. Quae cum excreverit, satis firma protinus in jugo collocari debebit: sin etiamnum infirmior erit, sub ipso jugo hospitari recisa. Viribus, non ætate decernitur. Temerarium est, ante crassitudinem pollicarem viti imperare. Sequenti anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini. Iidem & secuto, si coget infirmitas, nutriantur: tertioque demum duo adjiciantur. Nec sunt plures quaternis unquam permittendi. Breviterque, non indulgendum est, & semper inhibenda fœcunditas. Ea est enim natura, ut parere malit, quam vivere. Quidquid materiæ adimitur, fructui accedit. Illa semina mavult, quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriat: nec ampliat se, sed egerit.

12. Dabit consilium & soli natura. In macro, etiamsi vires habebit, recisa intra jugum moretur, ut omnis fœtura sub eo exeat. Minimum id esse debebit intervallum, ut attingat jugum, speretque, non teneat: adeo non recumbat in eo, nec delicate se spargat. Ita temperetur hic modus, ut crescere etiam malit, quam parere.

13. Palmes duas tresve gemmas sub jugo habere debet, ex quibus materia nascatur: tunc per jugum mergi, alligarique, ut sustineatur jugo, non pendeat. Vinculo mox adstrictus a tertia gemma alligari: quoniam & sic coercetur impetus materiæ, densioresque citra pampini exsultant: cacumen religari vetant. Natura hæc est: dejecta pars, aut præligata, fructum dat; plurimumque ipsa curva-

tura. Quod citra eſt, materiem mittit, offenſante crebro ſpiritu, & illa, quam diximus, medulla. Quæ ita emicuerit materia, fructum dabit anno ſequente.

Sic duo genera palmitum. Quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur: at ubi ſupra cicatricem eſt, fructuarium. Alterum ex anniculo palmite, ſemperque fructuarium. Relinquitur ſub jugo & qui vocatur cuſtos. Hic eſt novellus palmes, non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus, ſi vitis luxuria ſe conſumſerit. Et alius juxta eum, verrucæ magnitudine, qui furunculus appellatur, ſi forte cuſtos fallat.

14. Vitis antequam ſeptimum annum a ſurculo compleat, evocata ad fructum ejunceſcit, ac moritur. Nec veterem placet palmitem in longum, & ad quartum uſque pedamentum emitti, quod alii dracones, alii juniculos vocant, ut faciant quæ maſculeta appellant. Cum induruit vitis, peſſimum in vinea traducere. Quinto anno & ipſi palmites intorquentur, ſingulæque e ſingulis materiæ emittuntur, ac deinde e proximis: prioreſque amputantur. Semper cuſtodem relinqui melius: ſed is proximus viti eſſe debet, nec longior quam dictum eſt: &, ſi luxuriaverint palmites, intorqueri: ut quatuor materias, vel duas, ſi unijuga erit vinea, emittat.

15. Si per ſe vitis ordinabitur ſine pedamento, qualecunque initio adminiculum deſiderabit, dum ſtare condiſcat & recta ſurgere. Cetera a primordio eadem. Dividi autem putatione pollices æqua-

li examine undique, ne prægravet fructus parte aliqua, obiter idem deprimens prohibebit in excelſum emicare. Huic vineæ trium pedum altitudo excelſior nutat: ceteris a quinto, dum ne excedat hominis longitudinem juſtam. Iis quoque quæ ſparguntur in terra, breves ad innitendum cannas circumdant, ſcrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter ſe pugnent occurſantes: majorque pars terrarum ita ſupinam in tellure vindemiam metit. Siquidem & in Africa, & in Ægypto, Syriaque, ac tota Aſia, & multis locis Europæ hic mos prævalet. Ibi ergo juxta terram comprimi debet vitis, eodem modo & tempore nutrita radice, quo injugata vinea: ut ſemper pollices tantum relinquantur: fertili ſolo, cum tribus gemmis: graciliore, quinis: præſtatque multos eſſe, quam longos. Quæ de natura ſoli diximus, tanto potentiora ſentientur, quanto propior fuerit uva terræ.

16. Genera ſeparari, ac ſingulis conſeri tractibus utiliſſimum. Mixtura enim generum etiam in vino, non modo in muſto diſcors: aut ſi miſceantur, non alia, quam pariter matureſcentia, jungi neceſſarium. Juga altiora, quo lætior ager, & quo planior: item roſcido, nebuloſo, minuſque ventoſo conveniunt. Contra, humiliora gracili & arido, æſtuoſo, ventiſque expoſito. Juga ad pedamentum quam arctiſſimo nodo vinciri oportet, vitem levi contineri. Quæ genera vitium, & in quali ſolo cæloque eſſent conſerenda, cum enumeraremus naturas earum & vinorum, notavimus.

17. De reliquo cultu vehementer ambigitur. Ple-

rique æſtate tota poſt ſingulos rores confodi jubent vineam. Alii vetant gemmantem: decuti enim oculos, tractuque intrantium deteri: & ob id arcendum procul omne quidem pecus, ſed maxime lanatum, quoniam faciliime auferat gemmas. Inimicos & pubeſcente uva raſtros: ſatiſque eſſe vineam ter anno confodi, ab æquinoctio verno, ad Vergiliarum exortum, & Canis ortum, & nigreſcente acino. Quidam ita determinant: Veterem ſemel a vindemia ante brumam, cum alii ablaqueare & ſtercorare ſatis putent. Iterum ab Idibus Aprilis, antequam concipiat, hoc eſt, in VI Idus Majas. Deinde prius quam florere incipiat, & cum defloruerit, & variante ſe uva. Peritiores affirmant, ſi juſto ſæpius fodiatur, in tantum tenereſcere acinos, ut rumpantur. Quæ fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendas convenit: ſicuti lutum neque arare, neque fodere. Foſſione pulverem excitatum contra Soles nebulaſque prodeſſe.

18. Pampinatio verna in confeſſo eſt, ab Idibus Majis, intra dies X, utique antequam florere incipiat: & eam infra jugum debere fieri. De ſequente variant ſententiæ. Cum defloruerit, aliqui pampinandum putant: alii ſub ipſa maturitate. Sed de his Catonis præcepta decernent. Namque & putationum tradenda ratio eſt.

19. Protinus hanc a vindemia, ubi cæli tepor indulget, adoriuntur. Sed hoc fieri nunquam debet ratione naturæ ante Aquilæ exortum, ut in ſiderum cauſis docebimus proximo volumine. Immo vero Favonio, quoniam anceps culpa ſit præ-

properæ feſtinationis. Si ſaucias recenti medicina mordeat quædam hiemis ruminatio, certum eſt gemmas earum frigore hebetari, plagaſque findi, & cæli vitio exuri oculos lacrima diſtillante. Nam gelu fragiles fieri quis neſciat? Operarum iſta computatio eſt in latifundiis, non legitima naturæ feſtinatio. Quo maturius putantur aptis diebus, eo plus materiæ fundunt: quo ſerius, eo fructum uberiorem. Quare macras prius conveniat putare, validas noviſſime. Plagam omnem obliquam fieri, ut facile decidant imbres: & ad terram verti quam leviſſima cicatrice acie falcis exacta, plagaque conlævata. Recidi autem ſemper inter duas gemmas, ne ſit vulnus oculis in reciſa parte. Nigram eſſe eam exiſtimant, & donec ad ſincera veniatur, recidendam: quoniam e vitioſa materia utilis non exeat. Si macra vitis idoneos palmites non habeat, ad terram recidi eam, novoſque elici utiliſſimum. In pampinatione non hos detrahere pampinos, qui cum uva ſint: id etenim uvas ſupplantat, præterquam in novella vinea. Inutiles judicantur in latere nati, non ab oculo: quippe etiam uva, quæ naſcatur e duro rigeſcente, ut niſi ferro detrahi non poſſit. Pedamentum quidam inter duas vites utilius putant ſtatui: & facilius ablaqueantur ita: meliuſque eſt unijugæ vineæ, ſi tamen & ipſi jugo ſint vires, nec flatu infeſta regio. In quadripartita quam proximum oneri adminiculum eſſe debet: ne tamen impedimentum ſentiat ablaqueatio, cubito abeſſe non amplius: ablaqueari autem prius, quam putari, jubent.

20. Cato de omni cultura vitium ita præcipit. Quam altiſſimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium conſtringas, hoc modo eam curato: Capita vitium putata circumfodito, arare incipito. Ultro citroque ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, veteres quam minimum caſtrato. Potius, ſi opus fuerit, dejicito, biennioque poſt præcidito. Vitem novellam reſecari tum erit tempus, ubi valebit. Si vinea ab vite calvata erit, ſulcos interponito, ibique viviradicem ſerito. Umbram a ſulcis removeto: crebroque fodito. In vinea vetere ſerito ocymum. Si macra erit, quod granum capit ne ſerito: & circum capita addito ſtercus, paleas, vinaceas, aut aliquid horumce. Ubi vinea frondere cœperit, pampinato. Vineas novellas alligato crebro, ne caulis præfringatur. Et quæ jam in perticam ibit, ejus pampinos teneros alligato leniter, porrigitoque. Ubi recte ſteterint, ubi uva varia fieri cœperit, vites ſubligato.

21. Vitis inſitio una eſt per ver, altera cum uva floret: ea optima eſt. Vineam veterem ſi in alium locum transferre voles, dumtaxat brachium craſſum licebit. Primum deputato. Binas gemmas, nec amplius relinquito. Ex radicibus bene effodito. Et cave, radices ne ſaucies. Ita uti fuerit, ponito in ſcrobe aut in ſulco, operitoque, & bene occultato. Eodemque modo vineam ſtatuito, alligato, flexatoque uti fuerat, crebroque fodito. Ocymum, quod in vinea ſeri jubet, antiqui appellabant pabulum, umbræ patiens, quod celerrime proveniat.

22. Sequitur arbusti ratio, mirum in modum damnata Sasernæ patri filioque, celebrata Scrofæ, vetustissimis post Catonem, peritissimisque: ac ne a Scrofa quidem, nisi Italiæ, concessa: cum tam longo judicetur ævo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni, & in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis: adeo excelsitate proficitur. Hac ratione & arbores religantur. Prima omnium ulmus, excepta propter nimiam frondem atinia. Deinde populus nigra, eadem de causa, minus densa folio. Non spernunt plerique & fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. Harum satus cultusque abunde tractatus est. Ante tricesimum sextum mensem attingi falce vetantur. Alterna servantur brachia: alternis putantur annis: sexto anno maritantur. Transpadana Italia, præter supra dictas, cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, quercu, arbustat agros: Venetia salice, propter uliginem soli. Et ulmus detruncata a medio in ramorum scamna digeritur, nulla fere XX pedum altiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris: a XII in campestribus & humidis. Meridianum Solem spectare palmæ debent. Rami a projectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum barba, ne obumbrent. Intervallum justum arborum, si aretur solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni. Si non aretur, hoc in omnes partes. Singulis denas sæpe adnutriunt vites, damnato agricola minus ternis. Maritare, nisi validas, inimicum,

enecante veloci vitium incremento. Serere tripedaneo ſcrobe neceſſarium diſtantes inter ſeſe arboremque ſingulis pedibus. Nihil ibi malleolis atque paſtinationi, nulla fodiendi impendia: utpote cum arbuſti ratio hac peculiari dote præſtet, quod in eodem ſolo ſeri fruges & vitibus prodeſt. Superque, quod vindicans ſe altitudo, non, ut in vinea, ad arcendas animalium injurias pariete, vel ſepe, vel foſſarum utique impendio muniri ſe cogat.

23. In arbuſto e prædictis ſola viviradicum ratio, item propaginum, & hæc gemina, ut diximus. Qualorum in ipſo tabulato maxime probata, quoniam a pecore tutiſſima eſt. Altera, deflexa vite vel palmite juxta ſuam arborem, aut circa proximam cælibem. Quod ſupra terram eſt e matre, radi jubetur, ne fruticet. In terra non pauciores gemmæ quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binæ relinquuntur. Vitis in arbuſto quatuor pedes in longo conſtat, omni ſulco tres lato, alto duos cum ſemipede. Poſt annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus ſuis aſſueſcat: caulis a capite ad duas gemmas reciditur: tertio totus mergus abſcinditur, reponiturque altius in terram, ne ex reciſo frondeat. Tolli viviradix a vindemia protinus debet.

24. Nuper repertum, draconem ſerere juxta arborem: ita appellamus palmitem emeritum, pluribuſque induratum annis. Hunc præciſum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraſo cortice, quatenus obruatur, (unde & raſilem vocant,) deprimere ſulco, reliqua parte ad ar-

borem erecta: ocissimum in vite. Si gracilis sit vitis aut terra, usitatum est quam proxime solum decidi, donec firmetur radix: sicut neque roscidam seri, neque a Septemtrionis flatu. Vites Aquilonem spectare debent ipsæ, palmites autem earum meridiem.

25. Non est festinandum ad putationem novellæ: sed primo in circulos materies colligenda, nec nisi validæ putatio admovenda: seriore fere anno ad fructum arbusta vite, quam jugata. Sunt qui omnino putari vetant, priusquam arborum longitudinem æquaverit. Prima falce sex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto, & nasci coacto incurvatione materiæ. Tres ei gemmæ, non amplius, deputato supersint. Ex his emissi palmites proximo anno imis ingerantur scamnis, ac per singulos annos ad superiora scandant, relicto semper duramento in singulis tabulatis, & emissario uno, qui subeat, usque quo placuerit. De cetero putatione omni, flagella quæ proxime tulerunt, recidantur: nova circumcisis undique capreolis spargantur in tabulatis. Vernacula putatio dejectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem, crinesque ipsos uvis: Gallica in traduces porrigitur: Æmiliæ viæ in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.

26. Est quorundam imperitia sub ramo vitem vinculo suspendendi, suffocante injuria: contineri debet vimine, non arctari. Quin immo etiam quibus salices supersunt, molliore hoc vinculo facere malunt, herbaque, Siculi quam vocant ampelodesmon: Græcia vero universa junco, cypero, ulva. Liberatam quoque vinculo per aliquot dies

vagari, & inconditam ſpargi, atque in terra, quam per totum annum ſpectaverit, recumbere. Namque ut veterina a jugo, & canes a curſu volutatio juvat, ita tum & vitium porrigi lumbos. Arbor quoque ipſa gaudet aſſiduo levata onere, ſimilis reſpiranti. Nihilque eſt in opere naturæ, quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. Ob id protinus a vindemia putari, & laſſas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatæ rurſus alligentur alio loco: namque orbitas vinculi ſentiunt, vexatione non dubia.

Traduces Gallica cultura bini utrinque lateribus, ſi pars quadrageno diſtet ſpatio: quaterni, ſi viceno: inter ſe obvii miſcentur, alliganturque una conciliati, virgultorum comitatu obiter rigorati qua deficiant: aut ſi brevitas non patiatur ipſorum, adalligato protenduntur in viduam arborem unco. Traducem bimum præcidere ſolebant. Oneratis enim vetuſtate melius donare tempus, ut tranſilem faciant, ſi largiatur craſſitudo: alias utile toros futuri draconis paſci.

27. Unum etiamnum genus eſt medium inter hoc & propaginem: totas ſupplantandi in terram vites, cuneiſque findendi, & in ſulcos plures ſimul ex una propagandi, gracilitate ſingularum firmata circumligatis haſtilibus, nec reciſis qui a lateribus excurrant pampinis. Novarienſis agricola traducum turba non contentus, nec copia ramorum, impoſitis etiamnum patibulis palmites circumvolvit. Itaque præter ſoli vitia, cultura quoque torva fiunt vina. Alia culpa juxta Urbem Var-

racinis, quæ alternis putantur annis: non quia id viti conducat; ſed quia vilitate, reditum impendia exſuperant. Medium temperamentum in Carſeolano ſequuntur: carioſaſque tantum vitis partes, incipienteſque inareſcere deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere ſupervacuo, pro nutrimento omni eſt raritas vulneris. Sed niſi pingui ſolo talis cultura degenerat in labruſcam.

28. Arbuſta arari quam altiſſime deſiderant, etſi tantum frumenti ratio non exigit. Pampinari ea non eſt moris: & hoc compendium operæ. Deputantur cum vite pariter interlucata denſitate ramorum, qui ſint ſupervacui, & abſumant alimenta. Plagas ad ſeptemtriones, aut ad meridiem ſpectare vetuimus: melius, ſi neque in occaſus Solis. Diu dolent talia quoque hulcera, & difficile ſaneſcunt, algendo nimis, æſtuandove. Non eadem in vite, quæ in arbuſtis, libertas: quoniam certa latera eſt facilius abſcondere, & detorquere, quo velis, plagas. In arborum tonſura ſupiniore velut calices faciendi, ne conſiſtat humor.

XXXVI. Viti adminicula addenda, quæ ſcandat apprehenſa, ſi majora ſint. Vitium generoſarum pergulas Quinquatribus putandas, & quarum ſervare uvas libeat, decreſcente Luna tradunt. Quæ vero interlunio ſint putatæ, nullis animalium obnoxias eſſe. Alia ratione plena Luna noctu tondendas, cum ſit ea in Leone, Scorpione, Sagittario, Tauro: atque in totum ſerendas plena, aut creſcente utique, cenſent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena jugera vinearum.

XXXVII. 1. At abunde ſatu cultuque arborum tractato, quoniam de palmis ac cytiſo in peregrinis arboribus affatim diximus, ne quid deſit, indicanda reliqua natura ſit, magnopere pertinens ad omnia ea. Infeſtantur namque & arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? Et ſilveſtrium quidem perniciofos negant eſſe, vexarique tantum grandine in germinatione aut flore. Aduri quoque fervore, aut flatu frigidiore, præpoſtero die: quoniam ſuo frigora etiam proſunt, ut diximus. Quid ergo? nonne & vites algore intereunt? Hoc quidem eſt, quo deprehendatur ſoli vitium, quoniam non evenit, niſi in frigido. Itaque per hiemes cæli rigorem probamus, non ſoli. Nec infirmiſſimæ arbores gelu periclitantur, ſed maximæ: vexatiſque ita cacumina prima inareſcunt, quoniam præſtrictus gelu non potuit eo pervenire humor.

2. Arborum quidam communes morbi, quidam privati generum. Communis vermiculatio eſt, ſideratio, ac dolor membrorum, unde partium debilitas: ſocietate nominum quoque cum hominum miſeriis. Trunca dicimus certe corpora, & oculos germinum exuſtos, ac multa ſimili ſorte. Itaque laborant & fame, & cruditate, quæ fiunt humoris quantitate. Aliquæ vero & obeſitate: ut omnia quæ reſinam ferunt, nimia pinguitudine in tedam mutantur: & cum radices quoque pingueſcere cœpere, intereunt, ut animalia, nimio adipe: aliquando & peſtilentia per genera, ſicut inter homines, nunc ſervitia, nunc plebs urbana, vel ruſtica.

3. Vermiculantur magis minuſve quædam, omnes tamen fere: idque aves cavi corticis ſono experiuntur. Jam quidem & hoc in luxuria eſſe cœpit: prægrandeſque roborum delicatiore ſunt in cibo: coſſos vocant: atque etiam farina ſaginati; hi quoque altiles fiunt. Maxime autem arborum hoc ſentiunt piri, mali, fici: minus, quæ amaræ ſunt & odoratæ. Eorum qui in ficis exſiſtunt, alii naſcuntur ex ipſis: alios parit, qui vocatur ceraſtes: omnes tamen in ceraſten figurantur, ſonumque edunt parvuli ſtridoris. Et ſorbus arbor infeſtatur vermiculis rufis & piloſis, atque ita emoritur. Meſpilus quoque in ſenecta obnoxia ei morbo eſt.

4. Sideratio tota e cælo conſtat. Quapropter & grando in his cauſis intelligi debet: & carbunculatio, & quod pruinarum injuria evenit. Hæc enim verno tepore invitatis, & erumpere audentibus ſatis mollibus inſidens, adurit lacteſcentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. Pruinæ pernicioſior natura, quoniam lapſa perſidet, gelatque, ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit niſi immoto aere & ſereno. Proprium tamen ſiderationis eſt, ſub ortu Canis ſiccitatum vapor, cum inſitæ ac novellæ arbores moriuntur, præcipue ficus, & vites. Olea præter vermiculationem, quam æque ac ficus ſentit, clavum etiam patitur, ſive fungum placet dici, vel patellam. Hæc eſt Solis exuſtio. Nocere tradit Cato & muſcum rubrum. Nocet plerumque vitibus atque oleis & nimia fertilitas. Scabies communis

omnium eſt. Impetigo, & quæ adnaſci ſolent, cochleæ, peculiaria ficorum vitia: nec ubique: ſunt enim quædam ægritudines & locorum.

5. Verum ut homini nervorum cruciatus, ſic & arbori, ac duobus æque modis. Aut enim in pedes, hoc eſt, radices, irrumpit vis morbi: aut in articulos, hoc eſt, cacuminum digitos, qui longiſſime a toto corpore exeunt. Inareſcunt ergo: & ſunt apud Græcos ſua nomina utrique vitio. Undique primo dolor, mox & macies earum partium fragilis, poſtremo tabes, morſque, non intrante ſucco, aut non perveniente: maximeque id fici ſentiunt. Caprificus omnibus immunis eſt, quæ adhuc diximus. Scabies gignitur roribus lentis poſt Vergilias. Nam ſi rariores fuere, perfundunt arborem, non ſcalpunt ſcabie. Et groſſi cadunt, ſi vel imbres nimii fuere. Alio modo ficus laborat radicibus madidis.

6. Vitibus præter vermiculationem & ſiderationem morbus peculiaris articulatio, tribus de cauſis: una, vi tempeſtatum germinibus ablatis: altera, ut notavit Theophraſtus, in ſupinum exciſis: tertia, culturæ imperitia læſis. Omnes enim earum injuriæ in articulis ſentiuntur. Siderationis genus eſt in his defloreſcentibus, roratio: aut cum acini, priuſquam creſcant, decoquuntur in callum. Ægrotant & cum alſere, læſis uredine attonſarum oculis. Et calore hoc evenit intempeſtivo: quoniam omnia modo conſtant, certoque temperamento. Fiunt & culpa vites colentium, cum præſtringuntur, ut dictum eſt: aut circumfoſſor injurio-

ſo ictu verberavit: vel etiam ſubarator imprudens luxavit radices, corpuſve deſquamavit. Eſt & quædam contuſio falcis hebetioris. Quibus omnibus cauſis difficilius tolerant frigora aut æſtus: quoniam in hulcus penetrat omnis a foris injuria. Infirmiſſima vero malus, maximeque quæ dulcis eſt. Quibuſdam debilitas ſterilitatem, non necem, affert: ut ſi quis pino cacumen auferat, vel palmæ: ſterileſcunt enim, nec moriuntur. Ægrotant aliquando & poma ipſa per ſe ſine arbore, ſi neceſſariis temporibus imbres aut tepores vel afflatus dèfuere, aut contra abundavere: decidunt enim, aut deteriora fiunt. Peſſimum eſt inter omnia, cum defloreſcentem vitem & oleam percuſſit imber, quoniam ſimul defluit fructus.

7. Sunt ex eadem cauſa naſcentes & erucæ, dirum animal, eroduntque frondem, aliæ florem, olivarum quoque, ut in Mileto: ac depaſtam arborem turpi facie relinquunt. Naſcitur hoc malum tepore humido, & lento. Fit aliud ex eodem, ſi Sol acrior inſecutus inuſſit ipſum vitium, ideoque mutavit. Eſt etiamnum peculiare olivis & vitibus, (araneum vocant) cum veluti telæ involvunt fructum, & abſumunt. Adurunt & flatus quidam eas maxime, ſed & alios fructus. Vermiculationem & poma ipſa per ſe quibuſdam annis ſentiunt, mala, pira, meſpila, Punica. In oliva ancipiti eventu, quando ſub cute nati fructum adimunt: augent, ſi in ipſo nucleo fuere erodentes eum. Gigni illos prohibent pluviæ, quæ fiunt poſt Arcturum: eædem ſi Auſtrinæ fuere, generant, in drupis quoque,

quæ maturefcentes tum funt præcipue caducæ. Id riguis magis evenit, etiamfi non cecidere, faftidiendis. Sunt & culicum genera aliquibus molefta, ut glandibus, fico, qui videntur ex humore nafci, tunc dulci fubdito corticibus. Et ægrotatio quidem fere in his eft.

8. Quædam temporum caufæ, aut locorum non proprie dicantur morbi, quoniam protinus necant: ficut tabes cum invafit arborem, aut uredo, vel flatus alicujus regionis proprius, ut eft in Apulia Atabulus, in Eubœa Olympias. Hic enim, fi flavit circa brumam, frigore exurit arefaciens, ut nullis poftea Solibus recreari poffint. Hoc genere convalles & appofita fluminibus laborant, præcipueque vitis, olea, ficus. Quod cum venit, detegitur ftatim in germinatione: in oliva tardius: fed in omnibus fignum eft revivefcendi, fi folia amifere: alioqui, quas putes prævaluiffe, emoriuntur. Nonnunquam inarefcunt folia, eademque revivefcunt. Aliæ in feptemtrionalibus, ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, fi poft brumam continuavere XL diebus. Et ibi autem, & in reliquis partibus, fi protinus editis fructibus gelatio magna confecuta eft, etiam paucis diebus necat.

9. Quæ injuria hominum conftant, fecundas habent caufas. Pix, oleum, adeps, inimica præcipue novellis. Cortice in orbem detracto necantur, excepto fubere, quod fic etiam juvatur: craffefcens enim præftringit & ftrangulat. Nec adrachne offenditur, fi non fimul incidatur & corpus. Alioqui & cerafus, & tilia, & vitis corticem mittunt, fed

non vitalem, nec proximum corpori: verum eum, qui ſubnaſcente alio expellitur. Quarundam natura rimoſus cortex, ut platanis. Tiliæ renaſcitur paulo minus quam totus. Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto fimoque. Et aliquando proſunt, ſi non vehementior frigorum aut calorum vis ſecuta eſt. Quædam tardius ita moriuntur, ut robora & quercus. Refert & tempus anni. Abieti enim & pino ſi quis detraxerit, Sole Taurum vel Geminos tranſeunte cum germinant, ſtatim moriuntur. Eandem injuriam hieme paſſæ diutius tolerant. Similiter ilex, & robur, & quercus. Quæ ſi anguſta decorticatio fuit, nihil nocetur ſupra dictis. Infirmiores quidem & in ſolo gracili, vel ab una tantum parte detractus interimit. Similem & decacuminatio rationem habet, cupreſſi, piceæ, cedri: hæ enim detracto cacumine, aut ignibus aduſto, intereunt. Similem & depaſtio animalium. Oleam quidem etiam ſi lambat capra, ſterileſcere, auctor eſt Varro, ut diximus. Quædam hac injuria moriuntur: aliqua deteriora tantum fiunt, ut amygdalæ: ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua vero etiam utiliora: ut apud Chios pirus, quam Phocida appellant. Nam detruncatio diximus quibus prodeſſet. Intereunt pleraque & fiſſa ſtirpe, exceptis vite, malo, fico, Punica. Quædam vel ab hulcere tantum. Ficus hanc injuriam ſpernit, & omnia quæ reſinam gignunt. Radicibus amputatis mori, minime mirum eſt. Pleræque tamen non omnibus, ſed maximis, aut quæ ſunt inter illas vitales abſciſſis moriuntur.

10. Necant invicem inter ſeſe umbra, vel denſitate, atque alimenti rapina. Necat & edera vinciens. Nec viſcum prodeſt: & cytiſus necatur eo, quod halimon vocant Græci. Quorundam natura non necat quidem, ſed lædit odore, aut ſucci mixtura: ut raphanus, & laurus, vitem. Olfactrix enim intelligitur, & tangi odore mirum in modum: ideo cum juxta ſit, averti & recedere, saporemque inimicum fugere. Hinc ſumſit Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanus ut mandatur præcipiens. Odit & caulem, & olus omne: odit & corylum; ni procul abſint, triſtis atque ægra. Nitrum quidem & alumen, marina aqua calida, & fabæ putamina, vel ervi, ultima venena ſunt.

XXXVIII. Inter vitia arborum eſt & prodigiis locus. Invenimus enim ſine foliis natas: vitem & malum Punicam ſtirpe fructum tuliſſe, non palmite, aut ramis: vitem, uvas ſine foliis: oleas quoque amiſiſſe folia baccis hærentibus. Sunt & miracula fortuita. Nam & oliva in totum ambuſta revixit: & in Bœotia deroſæ a locuſtis ficus iterum germinavere. Mutantur arbores & colore, fiuntque ex nigris candidæ, non ſemper prodigioſe: eæ maxime quæ ex ſemine naſcuntur, ut populus alba in nigram tranſit. Quidam & ſorbum, ſi in calidiora loca venerit, ſterileſcere putant. Prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma, aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici: aut contra: gravi oſtento, cum in deteriora mutantur, ex olea in oleaſtrum, ex candida uva & fico, in nigras: ut Laodiceæ, Xerxis

adventu platano in oleam mutata: qualibus ostentis Aristandri apud Græcos volumen scatet, ne in infinitum abeamus: apud nos vero C. Epidii commentarii, in quibus arbores locutæ quoque reperiuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento, paulo ante Pompeji Magni bella civilia, paucis ramis eminentibus. Inventum Sibyllinis libris internecionem hominum fore, tantoque eam majorem, quanto propius ab Urbe postea facta esset. Sunt prodigia, & cum alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum, vel aris, & cum in arboribus ipsis alienæ. Ficus in lauro nata est Cyzici ante obsidionem. Simili modo Trallibus palma in basi Cæsaris Dictatoris circa bella civilia ejus. Nec non & Romæ in Capitolio, in capite bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque portendit: hac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est, M. Messalæ, C. Cassii Censorum lustro. A quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Super omnia quæ unquam audita sunt, erit prodigium in nostro ævo Neronis principis ruina factum in agro Marrucino, Vectii Marcelli e primis equestris ordinis oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis.

XXXIX. Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere & remedia. Ex his quædam sunt communia omnium, quædam propria quarundam. Communia: ablaqueatio, accumulatio, afflari radices, aut cooperiri, riguis dato potu vel ablato, fimi succo refectis, putatione levatis onere.

Item ſucco emiſſo quædam veluti detractio ſanguinis: circumraſio corticis: vitium extenuatio, & domitura palmitum: gemmarum, ſi frigus retorridas hirtaſque fecerit, repumicatio, & quædam politura. Arborum iis aliæ magis, aliæ minus gaudent: veluti cupreſſus & aquam aſpernatur & fimum, & circumfoſſuram, amputationemque, & omnia remedia odit: quin etiam necatur riguis: & vitis, & Punicæ præcipue aluntur. Ficus arbor ipſa riguis alitur, pomum vero ejus marceſcit. Amygdalæ ſi colantur foſſione, florem amittunt. Nec inſitas circumfodere oportet, priuſquam validæ ferre cœperint poma. Plurimæ autem amputari ſibi volunt oneroſa ac ſupervacua, ſicut nos ungues & capillum. Reciduntur veteres totæ, ac rurſus a ſtolone aliquo reſurgunt: ſed non omnes, nec niſi quarum naturam pati diximus.

XL. Rigua æſtivis vaporibus utilia, hieme inimica, autumno varia, & ex natura ſoli: quippe cum vindemitor Hiſpaniarum ſtagnante ſolo uvas demetat. Cetero majore in parte orbis etiam pluvias autumni aquas erivari convenit. Circa Canis ortum rigua maxime proſunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Et ætas modum temperat. Novellæ enim minus ſitiunt. Deſiderant autem maxime rigari, quæ aſſuevere. Contra ſiccis locis genita non expetunt humorem, niſi neceſſarium.

XLI. Aſperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonenſi Italiæ agro, pago Fabiano, ubi & arva rigant: mirumque, herbæ aqua illa necantur,

fruges aluntur, & riguus pro farculo eft. In eodem agro bruma, tanto magis fi nives jaceant, geletve, ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant: memorabili natura in amne folo. Sed idem æftate vix tolerandi rigoris.

XLII. Carbunculi ac rubiginum remedia demonftrabimus volumine proximo. Interim eft facrificatio quædam in remediis: cum macie corticis ex ægritudine adftringente fe, juftoque plus vitalia arborum comprimente, exactam falcis aciem utraque manu imprimentes, perpetuis incifuris deducunt, ac veluti cutem laxant. Salutare id fuiffe, argumento funt dilatatæ cicatrices, & internato corpore expletæ.

XLIII. Magnaque ex parte fimilis hominum medicina & arborum eft, quando earum quoque terebrantur offa. Amygdalæ ex amaris dulces fiunt, fi circumfoffo ftipite, & ab ima parte circumforato defluens pituita abftergeatur. Et ulmis detrahitur fuccus inutilis, fupra terram foratis ufque ad medullam in fenecta, aut cum alimento nimio abundare fentiuntur. Idem & ficorum turgido cortice incifuris in obliquum levibus emittitur: ita fit ne decidant fructus. Pomiferis, quæ germinant, nec ferunt fructum, fiffa radice inditur lapis, fertilefque fiunt. Hoc idem & amygdalis, e robore cuneo adacto. In piris forbifque, e teda, ac cinere & terra cooperto. Etiam radices circumcidiffe prodeft vitium luxuriantium ficorumque, & circumcifis cinerem addidiffe. Fici ferotinæ fiunt,

ſi primæ groſſi, cum fabæ magnitudinem exceſſere, detrahantur: ſubnaſcuntur enim, quæ ſerius matureſcunt. Eædem cum frondere incipiunt, ſi cacumina rami cujuſque detrahantur, firmiores fertilioreſque fiunt: nam caprificatio maturat.

XLIV. In ea culices naſci e groſſis manifeſtum eſt: quoniam cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quæ in eos verſa apparet. Exeundi tanta eſt aviditas, ut plerique aut pede relicto, aut penna pariter erumpant. Eſt & aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apium ſimiles ignavia malitiaque, cum pernicie verorum & utilium: interimunt enim illos, atque ipſi moriuntur. Vexant & tineæ ſemina ficorum. Contra quas remedium, in eodem ſcrobe defodere taleam lentiſci, inverſa parte, quæ fuerit a cacumine. Uberrimas autem ficus rubrica amurca diluta, & cum fimo infuſa radicibus frondere incipientium, facit. Caprificorum laudantur maxime nigræ, & in petroſis, quoniam frumenta plurima habeant: caprificatio ipſa poſt imbrem.

XLV. In primis autem cavendum, ne ex remediis vitia fiant: quod evenit nimia aut intempeſtiva medicina. Interlucatio arboribus prodeſt: ſed omnium annorum trucidatio inutiliſſima. Vitis tantum tonſuram annuam quærit, alternam vero myrtus, Punicæ, oleæ, quia celeriter fruticeſcunt. Ceteræ rarius tondentur, nulla autumno. Ac ne raduntur quidem, niſi vere. Putatione plagæ ad vitalia ſunt omnia quæcunque non ſupervacua.

XLVI. Similis fimi ratio. Gaudent eo, ſed cavendum, ne in fervore Solis admoveatur, ne immaturum, ne validius quam opus ſit. Urit vineas ſuillum, niſi quinquennio interpoſito, præterquam ſi riguis diluatur: & e coriariorum ſordibus, niſi admixta aqua: item largius. Juſtum exiſtimant in denos pedes quadratos, tres modios. Id quidem ſoli natura decernet.

XLVII. Columbino ac ſuillo plagis quoque arborum medentur. Si mala Punica acida naſcantur, ablaqueatis radicibus fimum ſuillum adhibent: eo anno violenta, proximo dulcia futura. Alii urina hominis aqua mixta riganda cenſent quater anno, ſingulis amphoris: aut cacumina ſpargi vino laſere diluto. Si findantur in arbore, pediculum intorqueri. Ficis utique amurcam affundi. Ceteris arboribus ægris fæcem vini, aut lupinum circum radices earum ſeri. Aqua quoque lupini decocti circumfuſa pomis prodeſt. Fici, cum Vulcanalibus tonuit, cadunt. Remedium eſt, ut ante ſtipula hordeacea areæ ſtringantur. Ceraſos præcoces facit, cogitque matureſcere calx admota radicibus. Et hoc autem, & omnia poma intervelli melius eſt, ut quæ relicta ſint, grandeſcant.

Quædam pœna emendantur, aut morſu excitantur, ut palmæ & lentiſci. Salſis enim aquis aluntur. Salis vim & cineres, ſed leniorem, habent: ideo fici aſperguntur, rutaque, ne fiant verminoſæ, neve radices putreſcant. Quin & vitium radicibus aquam ſalſam jubent affundi, ſi ſint lacrimoſæ: ſi vero fructus earum decidant, cinerem

aceto aſpergi, ipſaſque illini, aut ſandaracha, ſi putreſcat uva. Si vero fertiles non ſunt, aceto acri ſubacto cinere rigari atque oblini. Quod ſi fructum non maturent, prius inareſcentem, præciſarum ad radices plagam, fibraſque, aceto acri & urina vetuſta madefacere, atque eo luto obruere, ſæpe fodere. Olearum, ſi parum promiſere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt, eaque caſtigatione proficiunt. Omnia hæc annua cæli ratione conſtant: & aliquando ſerius poſcuntur, aliquando celerius. Nec non ignis aliquid prodeſt, ut arundini: ambuſta namque denſior mitiorque ſurgit.

Cato & medicamenta quædam componit, menſuræ quoque diſtinctione, ad majorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam amurcæ, & aquæ portionem æquam, ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi jubens. In olea hoc amplius, ſtramentis antea circumpoſitis: item fico. Hujus præcipue vere terram adaggerari radicibus: ita futurum, ut non decidant groſſi, majorque fœcunditas, nec ſcabra proveniat. Simili modo, ne convolvulus fiat in vinea, amurcæ congios duos decoqui in craſſitudinem mellis: rurſuſque cum bituminis tertia parte, & ſulphuris quarta ſub dio coqui, quoniam exardeſcat ſub tecto. Hoc vites circa capita ac ſub brachiis ungi: ita non fore convolvolum. Quidam contenti ſunt fumo hujus mixturæ ſuffire vineas ſecundo flatu, continuo triduo. Plerique non minus auxilii & alimenti arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo

aquæ pari portione, quoniam per ſe noceat. Alii volucre appellant animal prærodens pubeſcentes uvas: quod ne accidat, falces, cum ſint exacutæ, fibrina pelle detergent, atque ita putant: ſanguine urſino liniri volunt poſt putationem eaſdem. Sunt arborum peſtes & formicæ. Has abigunt, rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus: nec non & piſce ſuſpenſo juxta in unum locum congregant: aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi & talpas amurca necant: contraque erucas, & mala ne putreſcant, lacertæ viridis felle tangi cacumina jubent. Privatim autem contra erucas ambiri arbores ſingulas a muliere incitati menſis, nudis pedibus, recincta. Item ne quod animal paſtu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto aſpergi folia, quoties imber interveniat, quoniam ita abluatur virus medicaminis: mira quædam excogitante ſolertia humana. Quippe cum averti carmine grandines credant plerique: cujus verba inſerere non equidem ſerio auſim, quanquam a Catone prodita, contra luxata membra, jungenda arundinum fiſſuræ. Idem arbores religioſas lucoſque ſuccidi permiſit, ſacrificio prius facto: cujus rei rationem precationemque eodem volumine tradidit.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS

HISTORIAE

LIBER XVIII.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVIII.

I. SEQUITUR natura frugum, hortorumque ac florum, quæque alia præter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, vel per ſe tantum herbarum immenſa contemplatione, ſi quis æſtimet varietatem, numerum, flores, odores, coloreſque, & ſuccos, ac vires earum, quas ſalutis aut voluptatis hominum gratia gignit. Qua in parte primum omnium patrocinari terræ, & adeſſe cunctorum parenti juvat, quanquam inter initia operis defenſæ. Quoniam tamen ipſa materia intus accendit ad reputationem ejuſdem parientis & noxia, noſtris eam criminibus urgemus, culpamque noſtram illi imputamus. Genuit venena: ecquis invenit illa præter hominem? Cavere ac refugere alitibus feriſque ſatis eſt. Atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti, & uri: ſaxo rhinocerotes, & utroque apri dentium ſicas, ſciantque ad nocendum ſe præparare animalia: quod tamen eorum tela ſua, excepto homine, venenis tingit? Nos & ſagittas tingimus, ac ferro ipſi nocentius aliquid damus. Nos & flumina inficimus, & rerum naturæ elementa. Ipſum quoque quo vivitur, aerem in perniciem vertimus. Neque eſt ut

putemus ignorari ea ab animalibus: quæ quidem quæ præpararent contra ſerpentium dimicationes, quæ poſt prœlium ad medendum excogitarent, indicavimus. Nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatur alieno. Fateamur ergo culpam, ne iis quidem, quæ naſcuntur, contenti: etenim quando plura eorum genera humana manu fiunt. Quid? non & homines quidem ut venena naſcuntur? Atra ceu ſerpentium lingua vibrat, tabeſque animi contrectata adurit, culpantium omnia, ac dirarum alitum modo, tenebris quoque ſuis, & ipſarum noctium quieti invidentium, gemitu, quæ ſola vox eorum eſt: ut inauſpicatarum animantium vice obvii quoque vetent agere, aut prodeſſe vitæ. Nec ullum aliud abominati ſpiritus præmium novere, quam odiſſe omnia. Verum & in hoc eadem naturæ majeſtas, tanto plures bonos genuit ac frugi, quanto fertilior in iis quæ juvant aluntque: quorum æſtimatione & gaudio nos quoque, relictis æſtuationi ſuæ iſtis hominum turbis, pergemus excolere vitam: eoque conſtantius, quo operæ nobis major, quam famæ, gratia expetitur. Quippe ſermo circa rura eſt, agreſteſque uſus; ſed quibus vita honoſque apud priſcos maximus fuerit.

II. Arvorum ſacerdotes Romulus in primis inſtituit, ſeque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice ſua genitos, ſpicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in ſacerdotio eis pro religioſiſſimo inſigni data, quæ prima apud Romanos fuit corona: honoſque is non niſi vita finitur, & exſules etiam captoſque comitatur.

Bina tunc jugera populo Romano ſatis erant, nullique majorem modum attribuit: quo ſervos paulo ante principis Neronis, contemtis hujus ſpatii viridariis, piſcinas juvat habere majores: gratumque, ſi non aliquem & culinas. Numa inſtituit Deos fruge colere, & mola ſalſa ſupplicare: atque (ut auctor eſt Hemina) far torrere, quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet. Id uno modo conſecutum, ſtatuendo non eſſe purum ad rem divinam, niſi toſtum. Is & Fornacalia inſtituit farris torrendi ferias, & æque religioſas terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maxime noverant: Sejamque a ſerendo, Segeſtam a ſegetibus appellabant: quarum ſimulacra in Circo videmus. Tertiam ex his nominare ſub tecto religio eſt. Ac ne deguſtabant quidem novas fruges aut vina, antequam ſacerdotes primitias libaſſent.

III. Jugum vocabatur, quod uno jugo boum in die exarari poſſet. Actus, in quo boves agerentur cum aratro, uno impetu juſto. Hic erat CXX pedum: duplicatuſque in longitudinem jugerum faciebat. Dona ampliſſima Imperatorum ac fortium civium, quantum quis uno die plurimum circumaraviſſet. Item quartarii farris, aut heminæ, conferente populo. Cognomina etiam prima inde: Pilumni, qui pilum piſtrinis invenerat: Piſonis, a piſendo. Jam Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, ut quiſque aliquod optime genus ſereret. Juniorum familiæ Bubulcum nominaverunt, qui bubus optime utebatur. Quin & in ſacris nihil religioſius confarreationis vinculo erat: novæque nuptæ far-

reum præferebant. Agrum male colere, Cenſorium probrum judicabatur. Atque (ut refert Cato) quem virum bonum colonum dixiſſent, ampliſſime laudaſſe exiſtimabant. Hinc & locupletes dicebant, loci, hoc eſt, agri plenos. Pecunia ipſa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis Cenſoriis paſcua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc ſolum vectigal fuerat. Multatio quoque non niſi ovium boumque impendio dicebatur: non omittenda priſcarum legum benevolentia. Cautum quippe eſt, ne bovem, priusquam ovem, nominaret, qui indiceret multam. Ludos boum cauſa celebrantes, Bubetios vocabant. Servius rex, ovium boumque effigie primus æs ſignavit. Frugem quidem aratro quæſitam furtim noctu paviſſe, ac ſecuiſſe, puberi XII tabulis capitale erat: ſuſpenſumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum: impubem Prætoris arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni.

Jam diſtinctio honoſque civitatis ipſius non aliunde erat. Ruſticæ tribus laudatiſſimæ eorum, qui rura haberent. Urbanæ vero, in quas transferri ignominia eſſet, deſidiæ probro. Itaque quatuor ſolæ erant a partibus urbis, in queis habitabant, Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina. Nundinis urbem reviſitabant, & ideo comitia nundinis haberi non licebat, ne plebs ruſtica avocaretur. Quies ſomnuſque in ſtramentis erat. Gloriam denique ipſam a farris honore adoream appellabant. Equidem ipſa etiam verba priſcæ ſignificationis

admiror. Ita enim eſt in commentariis Pontificum: Augurio canario agendo dies conſtituantur, priuſquam frumenta vaginis exeant, & antequam in vaginas perveniant.

IV. Ergo in moribus non modo ſufficiebant fruges, nulla provinciarum paſcente Italiam, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. Manius Marcius Ædilis plebis primum frumentum populo in modios aſſibus donavit. Minutius Augurinus, qui Sp. Melium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad aſſem redegit undecimus plebei Tribunus: qua de cauſa ſtatua ei extra portam Trigeminam, a populo ſtipe collata ſtatuta eſt. Trebius in Ædilitate aſſibus populo frumentum præſtitit: quam ob cauſam & ei ſtatuæ in Capitolio ac Palatio dicatæ ſunt: ipſe ſupremo die populi humeris portatus in rogum eſt. Verum quo anno Mater Deûm advecta Romam eſt, majorem ea æſtate meſſem, quam antecedentibus annis decem, factam eſſe tradunt. M. Varro auctor eſt, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, aſſibus ſingulis farris modios fuiſſe: item vini congios, ficique ſiccæ pondo XXX, olei pondo X, carnis XII. Nec e latifundiis ſingulorum contingebat arcentium vicinos: quippe etiam lege Stolonis Licinii incluſo modo quingentorum jugerum, & ipſo ſua lege damnato, cum ſubſtituta filii perſona amplius poſſideret. Luxuriantis jam Reipublicæ fuit iſta menſura. Manii quidem Curii, poſt triumphos immenſumque terrarum adjectum imperio, nota concio eſt: Perniciosum intelligi civem, cui ſeptem jugera non

eſſent ſatis. Hæc autem menſura plebei poſt exactos reges aſſignata eſt.

Quænam ergo tantæ ubertatis cauſa erat? Ipſorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas eſt credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: ſive illi eadem cura ſemina tractabant, qua bella; eademque diligentia arva diſponebant, qua caſtra: ſive honeſtis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam & curioſius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Seranum, unde cognomen. Aranti quatuor ſua jugera in Vaticano, quæ Prata Quinctia appellantur, Cincinnato Viator attulit Dictaturam, & quidem, ut traditur, nudo, plenoque pulveris etiamnum ore. Cui Viator, Vela corpus, inquit, ut proferam Senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam Viatores erant: quod ipſum nomen inditum eſt ſubinde & ex agris Senatum duceſque arceſſentibus. At nunc eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inſcriptique vultus exercent: non tamen ſurda tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur ipſa: honore his aſſumto, ut non invita ea, & indignata, credatur id fieri. Sed nos miramur ergaſtulorum non eadem emolumenta eſſe, quæ fuerint Imperatorum.

V. Igitur de cultura agri præcipere principale fuit etiam apud exteros. Siquidem & reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus: & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago: cui quidem tantum honorem Senatus noſter habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africæ bibliothecas donaret,

nnius ejus duodetrigrinta volumina censeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidisset: peritisque linguæ Punicæ dandum negotium, in quo præcessit omnes vir clarissimæ familiæ D. Silanus. Sapientes vero complures, quos sequentes prætexuimus in hoc volumine, non ingrate nominando M. Varrone, qui octogesimum primum vitæ annum agens, de ea re prodendum putavit.

Apud Romanos multo serior vitium cultura esse cœpit. Primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere: quorum nobis ratio nunc tractabitur non vulgari modo; verum, ut adhuc fecimus, & vetustis & postea inventis omni cura perquisitis, caussaque rerum & ratione simul eruta. Dicemus & sidera, siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata: quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere, quibusvis potius, quam agricolis, scripsisse possunt videri.

VI. Ac primum omnium oraculis majore ex parte agemus, quæ non in alio vitæ genere plura certiorave sunt. Cur enim non videantur oracula, a certissimo die maximeque veridico usu profecta?

Principium autem a Catone sumemus. Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male congitantes. Prædium ne cupide emas. In re rustica operæ ne parcas, in agro emendo minime. Quod male emtum est, semper poenitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet aquam, viam, & vicinum. Singula magnas interpretationes habent, nec dubias. Cato in con-

terminis hoc amplius æſtimari jubet, quo pacto niteant. In bona enim, inquit, regione bene nitent. Atilius Regulus, ille Punico bello bis Conſul, ajebat, neque fœcundiſſimis locis inſalubrem agrum parandum, neque effœtis ſaluberrimum. Salubritas loci non ſemper incolarum colore detegitur, quoniam aſſueti etiam in peſtilentibus durant. Præterea ſunt quædam partibus anni ſalubria: nihil autem ſalutare eſt, niſi quod toto anno ſalubre. Malus eſt ager, cum quo dominus luctatur. Cato inter prima ſpectari jubet, ut ſolum ſua virtute valeat, qua dictum eſt poſitione: ut operariorum copia prope ſit, oppidumque validum: ut navigiorum evectus vel itinerum: ut bene ædificatus & cultus, in quo falli pleroſque video. Segnitiem enim prioris domini pro emtore eſſe arbitrantur. Nihil eſt damnoſius deſerto agro. Itaque Cato, De bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam diſciplinam: agroque, ut homini, quamvis quæſtuoſus ſit, ſi tamen & ſumtuoſus, non multum ſupereſſe. Ille in agro quæſtuoſiſſimam judicat vitem: non fruſtra, quoniam ante omnia de impenſæ ratione cavit. Proxime hortos riguos: nec id falſo, ſi ſub oppido ſint. Et prata antiqui parata dixere. Idemque Cato interrogatus, quis eſſet certiſſimus quæſtus, reſpondit, Si bene paſcas. Quis proximus? Si mediocriter paſcas. Summa omnium in hoc ſpectando fuit, ut fructus is maxime probaretur, qui quam minimo impendio conſtaturus eſſet. Hoc ex locorum occaſione aliter alibi decernitur. Eodemque pertinet,

quod agricolam vendacem esse oportere dixit. Fundum in adolescentia conserendum sine cunctatione, ædificandum non nisi consito agro: tunc quoque cunctanter: optimumque est (ut vulgo dixere) aliena insania frui; sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. Eum tamen qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum: frontemque domini plus prodesse quam occipitium, non mentiuntur.

VII. 1. Modus hic probatur, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum. Non ut fecerunt juxta diversis eadem ætate exemplis L. Lucullus, & Q. Scævola, cum villa Scævolæ fundus careret, villa Luculli agro. Quo in genere Censoria castigatio erat, minus arare, quam verrere. Nec hoc sine arte quadam est. Novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritia castrametandi: sic ut comparatos ei ceteros etiam Sulla Felix cæcos fuisse diceret.

2. Convenit nec juxta paludes ponendam esse, neque adverso amne: quanquam Homerus omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit. Spectare in æstuosis locis septemtriones debet, meridiem in frigidis: in temperatis exortum æquinoctialem. Agri ipsius bonitas, quibus argumentis judicanda sit, quanquam de terræ optimo genere differentes abunde dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas subsignabimus, Catonis maxime verbis: Ebulum, vel prunus silvestris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus, malusque, frumentarii soli notæ. Item nigra

terra, & cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra: ſabulumque, niſi id etiam pertenue eſt: & multo campeſtribus magis, quam clivoſis, reſpondent eadem.

3. Modum agri in primis ſervandum antiqui putavere: quippe ita cenſebant, Satius eſſe minus ſerere, & melius arare: qua in ſententia & Virgilium fuiſſe video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam: jam vero & provincias. Sex domini ſemiſſem Africæ poſſidebant, cum interfecit eos Nero princeps: non fraudando magnitudine hac quoque ſua Cn. Pompejo, qui nunquam agrum mercatus eſt conterminum. Agro emto domum vendendam, inclementer, atque non ex utilitate publici ſtatus Mago cenſuit, hoc exordio præcepta pandere ingreſſus, ut tamen appareat aſſiduitatem deſideratam ab eo.

4. Dehinc peritia villicorum in cura habenda eſt: multaque de iis Cato præcepit. Nobis ſatis ſit dixiſſe, quam proximum domino corde eſſe debere, & tamen ſibimetipſi non videri. Coli rura ab ergaſtulis peſſimum eſt, & quidquid agitur a deſperantibus. Temerarium videatur unam vocem antiquorum poſuiſſe, & fortaſſis incredibile penitus exiſtimetur: Nihil minus expedire, quam agrum optime colere. L. Tarius Rufus infima natalium humilitate, Conſulatum militari induſtria meritus, antiquæ alias parcimoniæ, circiter millies H-S. liberalitate Divi Auguſti congeſtum, uſque ad detrectationem heredis exhauſit, agros in Piceno coemendo, colendoque. In gloria internecionem ergo

famemque censemus? Immo hercules, modum judicem rerum omnium utilissimum. Bene colere necessarium est: optime, damnosum, præterquam sobole, suo colono, aut pascendis. Alioqui colente domino aliquas messes colligere non expedit, si computetur impendium operæ. Nec temere olivam: nec quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia, tradunt: itaque decipi advenas.

VIII. 1. Quonam igitur modo utilissime colentur agri? Ex oraculo scilicet, malis bonis. Sed defendi æquum est abavos, qui præceptis suis prospexere vitæ. Namque cum dicerent malis, intelligere voluere vilissimos. Summum providentiæ illorum fuit, ut quam minimum esset impendii. Præcipiebant enim ista, qui triumphali denas argenti libras in supellectile crimini dabant: qui mortuo villico relinquere victorias, & reverti in sua rura postulabant: quorum prædia colenda suscipiebat Respublica; exercitusque ducebant, Senatu illis villicante.

Inde illa reliqua oracula: Nequam agricolam esse, quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cæli. Pejorem, qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.

2. Nequeo mihi temperare, quo minus unum exemplum antiquitatis afferam, ex quo intelligi possit, apud populum etiam de culturis agendi morem fuisse, qualiterque defendi soliti sint illi viri. C.

Furius Cresinus e servitute liberatus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a Sp. Albino curuli die dicta, metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit familiam validam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: Veneficia mea, Quirites, hæc sunt: nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque, & sudores. Omnium sententiis absolutus itaque est. Profecto, opera, non impensa, cultura constat. Et ideo majores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt.

3. Reliqua præcepta reddentur suis locis, quæ propria generum singulorum erunt. Interim communia, quæ succurrunt, non omittemus. Et in primis Catonis humanissimum utilissimumque: Id agendum, ut diligant vicini. Causas reddit ille: nos existimamus nulli esse dubias. Inter prima idem cavet, ne familiæ malæ sint. Nihil sero faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quæque tempore facienda. Ex tertio præcepto, prætermissa frustra revocari. De terra cariosa exsecratio Catonis abunde indicata est. Quanquam prædicere non cessat is: Quidquid per asellum fieri potest, vilissime constat. Filix biennio moritur, si frondem agere non patiaris. Id efficacissime con-

tingit, germinantis ramis baculo decuſſis. Succus enim ex ipſa defluens, necat radices. Ajunt & circa ſolſtitium avulſas non renaſci, nec arundine ſectas, aut exaratas vomeri arundine impoſita. Similiter & arundinem exarari filice vomeri impoſita præcipiunt. Juncoſus ager verti pala debet: at in ſaxoſo bidentibus. Fruteta igni optime tolluntur. Humidiorem agrum foſſis concidi atque ſiccari, utiliſſimum eſt: foſſas autem cretoſis locis apertas relinqui: in ſolutiore terra ſepibus firmari, ne procidant: aut ſupinis lateribus procumbere: quaſdam occæcari, & in alias dirigi majores patentioreſque: ſi ſit occaſio, ſilice vel glarea ſterni. Ora autem earum binis utrinque lapidibus ſtatuminari, & alio ſuperintegi. Silvæ exſtirpandæ rationem Democritus prodidit, lupini flore in ſucco cicutæ uno die macerato, ſparſiſque radicibus.

IX. Et quoniam præparatus eſt ager, natura nunc indicabitur frugum. Sunt autem duo prima earum genera. Frumenta, ut triticum, hordeum: & legumina, ut faba, cicer. Differentia vero notior, quam ut indicari deceat.

X. 1. Frumenti ipſius totidem genera, per tempora ſatu diviſa. Hiberna, quæ circa Vergiliarum occaſum ſata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum. Æſtiva, quæ æſtate ante Vergiliarum exortum ſeruntur, ut milium, panicum, ſeſama, horminum, irio, Italiæ dumtaxat ritu. Alioqui in Græcia & Aſia omnia Vergiliarum occaſu ſeruntur. Quædam autem utroque tempore in Italia. Ex his quædam & tertio, veris ſcilicet. Ali-

qui verna, milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant. Sementiva autem, triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Et in tritici genere pars aliqua pabuli eſt quadrupedum cauſa ſati, ut farrago: & in leguminibus, ut vicia. At commune quadrupedum hominumque uſui, lupinum.

2. Legumina omnia ſingulas habent radices, præter fabam, eaſque ſurculoſas, quia non in multa dividuntur: altiſſimas autem cicer. Frumenta multis radicantur fibris, ſine ramis. Erumpit a primo ſatu hordeum die ſeptimo: legumina quarto, vel cum tardiſſime, ſeptimo: faba a XV ad XX, legumina in Ægypto tertio die. Ex hordeo alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quæ & prior floret. Radicem craſſior pars grani fundit, tenuior florem. Ceteris ſeminibus eadem pars, & radicem, & florem.

3. Frumenta hieme in herba ſunt: verno tempore faſtigantur in ſtipulam, quæ ſunt hiberni generis: at milium & panicum in culmum geniculatum & concavum, ſeſama vero in ferulaceum. Omnium ſatorum fructus, aut ſpicis continetur, ut tritici, hordei: muniturque vallo ariſtarum quadruplici: aut includitur ſiliquis, ut leguminum: aut vaſculis, ut ſeſamæ, ac papaveris. Milium, & panicum tantum pro indiviſo, & parvis avibus expoſitum eſt. Indefenſa quippe membranis continentur. Panicum a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo pæne in ſurculum, prædenſis acervatur granis, cum longiſſima pedali obba. Milii comæ granum com-

plexæ fimbriato capillo curvantur. Sunt & panico genera: Mammofa, e pano parvis racemata paniculis: & cacumine gemino. Quin & colore distinguitur: candido, nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifarie & e milio fit, e panico rarus. Sed nullum frumentum ponderofius eft, aut quod coquendo magis crefcat: LX pondo panis e modio reducunt, modiumque pultis ex tribus fextariis madidis. Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum eft, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolefcit ad pedes altitudine feptem, prægrandibus culmis: lobas vocant: omnium frugum fertiliffimum. Ex uno grano terni fextarii gignuntur. Seri debet in humidis.

4. Frumenta quædam in tertio genu fpicam incipiunt concipere, quædam in quarto, fed etiamnum occultam. Genicula autem funt tritico quaterna, farri fena, hordeo octona. Sed non ante fupra dictum geniculorum numerum conceptus eft fpicæ: qui ut fpem fui fecit, quatuor aut quinque tardiffime diebus florere incipiunt: totidemque aut paulo pluribus deflorefcunt. Hordea vero cum tardiffime feptem. Varro quater novenis diebus fruges abfolvi tradit, & menfe nono meti.

5. Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt, nullis diftinctum internodiis. Reliqua legumina furculofa funt. Ex his ramofa, cicer, ervum, lens. Quorundam caules fparguntur in terram, fi non habeant adminiculum, ut piforum. Quod fi non habuere, deteriora fiunt. Leguminum unicaulis

faba ſola, unus & lupinis: ceteris ramoſus prætenui ſurculo: omnibus vero fiſtuloſus.

Folium quædam ab radice mittunt, quædam a cacumine. Frumentum vero, & hordeum, viciaque, & quidquid in ſtipula eſt, in cacumine unum folium habet. Sed hordeo ſcabra ſunt, ceteris lævia. Multiplicia contra fabæ, ciceri, piſo. Frumentis folium arundinaceum, fabæ rotundum, & magnæ leguminum parti. Longiora erviliæ, & piſo. Faſeolis venoſa: ſeſamæ, & irioni ſanguinea. Cadunt folia lupino tantum, & papaveri. Legumina diutius florent, & ex his ervum ac cicer: ſed diutiſſime faba XL diebus. Non autem ſinguli ſcapi tamdiu, quoniam alio deſinente alius incipit: nec tota ſeges, ſicut frumenti, pariter. Siliquantur vero omnia diverſis diebus, & ab ima primum parte, paulatim flore ſubeunte.

6. Frumenta, cum defloruere, craſſeſcunt, maturanturque cum plurimum diebus quadraginta: item faba: pauciſſimis cicer. Id enim a ſemente diebus XL perficitur. Milium, & panicum, & ſeſama, & omnia æſtiva, XL diebus maturantur a flore, magna terræ cælique differentia. In Ægypto enim hordeum ſexto a ſatu menſe, frumenta ſeptimo metuntur. In Hellade, hordeum. In Peloponneſo octavo, & frumenta etiamnum tardius. Grana in ſtipula crinito textu ſpicantur. In faba leguminibusque, alternis lateribus ſiliquantur. Fortiora ad hiemes frumenta, legumina in cibo.

7. Tunicæ frumento plures. Hordeum maxime nudum, & arinca, ſed præcipue avena. Calamus

altior frumento, quam hordeo. Arista mordacior hordeo. In area exteruntur triticum, & siligo, & hordeum. Sic & seruntur pura, qualiter moluntur, quia tosta non sunt. E diverso far, milium, panicum, purgari, nisi tosta, non possunt. Itaque hæc cum suis folliculis seruntur cruda. Et far in vaginulis suis servant ad satus, atque non torrent.

XI. Levissimum ex his hordeum, raro excedit XV libras, & faba XXII. Ponderosius far, magisque etiamnum triticum. Far in Ægypto ex olyra conficitur. Tertium genus spicæ hoc ibi est. Galliæ quoque suum genus farris dedere: quod illic bracem vocant, apud nos sandalam, nitidissimi grani. Et alia differentia est, quod fere quaternis libris plus reddit panis, quam far aliud. Populum Romanum farre tantum e frumento CCC annis usum, Verrius tradit.

XII. 1. Tritici genera plura, quæ fecere gentes. Italico nullum equidem comparaverim candore ac pondere, quo maxime discernitur: montanis modo comparetur Italiæ agris externum, in quo principatum tenuit Bœotia, deinde Sicilia, mox Africa. Tertium pondus erat Thracio, Syrioque, deinde & Ægyptio, athletarum cum decreto, quorum capacitas jumentis similis, quem diximus ordinem fecerat. Græcia & Ponticum laudavit, quod in Italiam non pervenit. Ex omni eadem genere grani prætulit dracontiam, strangiam, & Selenusium, argumento crassissimi calami: ita pingui solo hæc genera assignabat. Levissimum & maxime inane, seu tenuissimi calami, in humidis seri ju-

bebat, quoniam multo egeret alimento. Hæ fuere ſententiæ Alexandro Magno regnante, cum clariſſima fuit Græcia, atque in toto terrarum orbe potentiſſima: ita tamen, ut ante mortem ejus annis fere CXLV Sophocles Poeta in fabula Triptolemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata ſententia:

Et fortunatam Italiam frumento canêre candido.

Quæ laus peculiaris hodieque Italico eſt. Quo magis admiror, poſteros Græcorum nullam mentionem hujus feciſſe frumenti.

2. Nunc ex his generibus, quæ Romam invehuntur, leviſſimum eſt Gallicum, atque e Cherſoneſo advectum: quippe non excedunt in modium vicenas libras, ſi quis granum ipſum ponderet. Adjicit Sardum ſelibras, Alexandrinum & trientes: hoc & Siculi pondus. Bœoticum totam libram addit: Africum & dodrantes. In Transpadana Italia ſcio vicenas quinas libras farris modios pendere: circa Cluſium & ſenas. Lex certe naturæ, ut in quocunque genere pani militari tertia portio ad grani pondus accedat: ſicut optimum frumentum eſſe, quod in ſubactu congium aquæ capiat. Quibuſdam generibus per ſe pondus, ſicut Balearico: modio panis pondo XXXV reddit. Quibuſdam binis mixtis, ut Cyprio & Alexandrino, XX prope libras non excedentibus. Cyprium fuſcum eſt, panemque nigrum facit: itaque miſcetur Alexandrinum candidum, redduntque XXV pondo. Thebaicum libras adjicit. Marina

aqua ſubigi, quod plerique maritimis in locis faciunt, occaſione lucrandi ſalis, inutiliſſimum. Non alia de cauſa opportuniora morbis corpora exſiſtunt. Galliæ & Hiſpaniæ frumento in potum reſoluto, quibus diximus generibus, ſpuma ita concreta pro fermento utuntur. Qua de cauſa levior illis, quam ceteris, panis eſt.

3. Differentia eſt & calami. Craſſior quippe melioris eſt generis. Plurimis tunicis Thracium triticum veſtitur, ob nimia frigora illi plagæ exquiſitum. Eadem cauſa & trimeſtre invenit, detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a ſatu menſe & in reliquo orbe metitur. Totis hoc Alpibus notum, & hiemalibus provinciis nullum hoc frumento lætius. Unicalamum præterea, nec uſquam capax: ſeriturque non niſi tenui terra. Eſt & bimeſtre circa Thraciæ Ænum, quod quadrageſimo die, quam ſatum eſt, matureſcit: mirumque, nulli frumento plus eſſe ponderis, & furfuribus carere. Utitur eo & Sicilia, & Achaja, montuoſis utraque partibus. Euboea quoque circa Caryſtum. In tantum fallitur Columella, qui ne trimeſtris quidem proprium genus exiſtimaverit eſſe, cum ſit antiquiſſimum. Græci ſetanion vocant. Tradunt in Bactris grana tantæ magnitudinis fieri, ut ſingula ſpicas noſtras æquent.

XIII. Primum ex omnibus frumentis ſeritur hordeum. Dabimus & dies ſerendo cuique generi, natura ſingulorum expoſita. Hordeum Indis ſativum & ſilveſtre, ex quo panis apud eos præcipuus, & alica. Maxime quidam oryza gaudent, ex qua pti-

ſanam conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. Oryzæ folia carnoſa, porro ſimilia, ſed latiora: altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeæ rotunditatis.

XIV. Antiquiſſimum in cibis hordeum, ſicut Athenienſium ritu Menandro auctore apparet, & gladiatorum cognomine, qui hordearii vocabantur. Polentam quoque Græci non aliunde præferunt. Pluribus fit hæc modis. Græci perfuſum aqua hordeum ſiccant nocte una, ac poſtero die frigunt, deinde molis frangunt. Sunt qui vehementius toſtum rurſus exigua aqua aſpergant, & ſiccent prius, quam molant. Alii vero virentibus ſpicis decuſſum hordeum recens purgant, madidumque in pila tundunt, atque in corbibus eluunt, ac ſiccatum Sole rurſus tundunt, & purgatum molunt. Quocunque autem genere præparato, vicenis hordei libris, ternas ſeminis lini, & coriandri ſelibram, ſaliſque acetabulo, torrentes ante omnia miſcent in mola. Qui diutius volunt ſervare, cum polline ac furfuribus ſuis condunt novis fictilibus. Italia ſine perfuſione toſtum in ſubtilem farinam molit, iiſdem additis, atque etiam milio. Panem ex hordeo antiquis uſitatum vita damnavit, quadrupedumque fere cibus eſt.

XV. Ptiſanæ inde uſus validiſſimus ſaluberrimuſque tantopere probatur. Unum laudibus ejus volumen dicavit Hippocrates e clariſſimis medicinæ ſcientia. Ptiſanæ bonitas præcipua Uticenſi. In Ægypto vero eſt, quæ fit ex hordeo, cui ſunt bini anguli. In Bætica & Africa genus, ex quo

fiat, hordei, glabrum appellat Turranius. Idem olyram & oryzam eandem esse existimat. Ptisanæ conficiendæ vulgata ratio est.

XVI. Simili modo ex tritici semine tragum fit, in Campania dumtaxat & Ægypto.

XVII. Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri. Inventio ejus Chio insulæ debetur: & hodie laudatissimum inde est: appellatum ab eo, quod sine mola fiat. Proximum trimestri, quod e minime ponderoso tritico. Madescit dulci aqua ligneis vasis, ita ut integatur, quinquies in die mutata. Melius si & noctu, ita ut misceatur pariter. Emollitum, prius quam acescat, linteo aut sportis saccatum, tegulæ infunditur illitæ fermento, atque ita in Sole densatur. Post Chium maxime laudatur Creticum, mox Ægyptium. Probatur autem lævore, & levitate: atque ut recens sit: jam & Catoni dictum apud nos.

XVIII. Hordei farina & ad medendum utuntur. Mirumque, in usu jumentorum, ignibus durato, ac postea molito, offisque humana manu demissis in alvum, majores vires, torosque corporis fieri. Spicæ quædam binos ordines habent, quædam plures usque ad senos. Grano ipsi aliquot differentiæ: longius, leviusque, aut brevius, aut rotundius, candidius, nigrius, vel cui purpura est. Ultimo ad polentam: contra tempestates candido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium mollissimum est: seri non vult, nisi in sicca & soluta terra, ac nisi læta. Palea ex optimis: stramento vero nullum comparatur. Hordeum ex omni fru-

Q 2

mento minime calamitosum: quia ante tollitur, quam triticum occupet rubigo. Itaque sapientes agricolæ triticum cibariis tantum serunt. Hordeum sarculo seri dicunt, propterea celerrime redit: fertilissimumque, quod in Hispaniæ Carthagine Aprili mense collectum est: hoc seritur eodem mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. Rapitur omne a prima statim maturitate festinantius, quam cetera. Fragili enim stipula & tenuissima palea granum continetur. Meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocta maturitate tollatur.

XIX. Frumenti genera non eadem ubique: nec ubi eadem sunt, iisdem nominibus. Vulgatissima, far, quod adoreum veteres appellavere, siligo, triticum. Hæc plurimis terris communia. Arinca Galliarum propria, copiosa & Italiæ est. Ægypto autem ac Syriæ, Ciliciæque & Asiæ, ac Græciæ peculiares, zea, olyra, tiphe. Ægyptus similaginem conficit e tritico suo, nequaquam Italiæ parem. Qui zea utuntur, non habent far. Est & hæc Italiæ in Campania maxime, semenque appellatur. Hoc habet nomen res præclara, ut mox docebimus: propter quam Homerus ζείδωρος ἄρουρα dixit: non ut aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. Amylum quoque ex ea fit, priore crassius. Hæc sola differentia est.

Ex omni genere durissimum far, & contra hiemes firmissimum. Patitur frigidissimos locos, & minus subactos, vel æstuosos, sitientesque. Primus antiquis Latio cibus, magno argumento in adoreæ donis, sicuti diximus. Pulte autem, non

pane, vixiſſe longo tempore Romanos manifeſtum, quoniam inde & pulmentaria hodieque dicuntur. Et Ennius antiquiſſimus vates obſidionis famem exprimens, offam eripuiſſe plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie ſacra priſca, atque natalium, pulte fritilla conficiuntur: videturque tam puls ignota Græciæ fuiſſe, quàm Italiæ polenta.

XX. 1. Tritici ſemine avidius nullum eſt, nec quod plus alimenti trahat. Siliginem proprie dixerim tritici delicias: candor eſt, & ſine virtute, & ſine pondere, conveniens humidis tractibus, quales Italiæ ſunt, & Galliæ Comatæ. Sed & trans Alpes in Allobrogum tantum Meminorumque agro pertinax: in ceteris ibi partibus biennio in triticum tranſit. Remedium, ut graviſſima quæque grana ejus ſerantur. E ſiligine lautiſſimus panis, piſtrinarumque opera laudatiſſima. Præcellit in Italia, ſi Campana Piſis natæ miſceatur. Rufior illa, at Piſana candidior, ponderoſiorque cretacea. Juſtum eſt e grano Campanæ, quam vocant caſtratam, e modio redire ſextarios quatuor ſiliginis, vel e gregali ſine caſtratura ſextarios quinque, præterea floris ſemodium. Et cibarii, quod ſecundarium vocant, ſextarios quatuor: furfuris ſextarios totidem. E Piſana autem ſiliginis ſextarios quinque: cetera paria ſunt. Cluſina Aretinaque etiamnum ſextarios ſiliginis aſſumunt: in reliquis pares. Si vero pollinem facere libeat, XVI pondo panis redeunt, & cibarii tria, furfurumque ſemodius. Molæ diſcrimine hoc conſtat. Nam quæ ſicca moluntur, plus farinæ reddunt: quæ ſalſa aqua ſpar-

ſa, candidiorem medullam: verum plus retinent in ſurfure. Farinam a farre dictam nomine ipſo apparet. Siligineæ farinæ modius Gallicæ XXII libras panis reddit, Italicæ duabus tribuſve amplius in artopticio pane. Nam furnaceis binas adjiciunt libras in quocunque genere.

2. Similago ex tritico fit laudatiſſima. Ex Africo juſtum eſt e modiis redire ſemodios, & pollinis ſextarios quinque. Ita autem appellant in tritico, quod florem in ſiligine. Hoc ærariæ officinæ chartariæque utuntur. Præterea ſecundarii ſextarios quatuor, furfurumque tantundem. Panis vero e modio ſimilaginis CXXII, e floris modio CXVII. Pretium huic annona media in modios farinæ, XL aſſes: ſimilagini caſtratæ octonis aſſibus amplius, ſiligini caſtratæ duplum. Eſt & alia diſtinctio, ſemel tempore L. Paulli nata, XVII pondo panis reddere viſa, XVIII. Tertia XIX cum triente: & ſecundarii panis quinas ſelibras, totidem cibarii, & furfurum ſextarios ſex.

3. Siligo nunquam matureſcit pariter, nec ulla ſegetum minus dilationem patitur, propter teneritatem, iis quæ maturuere, protinus granum dimittentibus. Sed minus, quam cetera frumenta, in ſtipula periclitatur, quoniam ſemper rectam habet ſpicam: nec rorem continet, qui rubiginem faciat.

4. Ex arinca dulciſſimus panis: ipſa ſpiſſior, quam far, & major ſpica, eadem & ponderoſior. Raro modius grani non XVI libras implet. Exteritur in Græcia difficulter: ob id jumentis dari ab

Homero dicta. Hæc enim eſt, quam olyram vocat. Eadem in Ægypto facilis, fertiliſque. Far ſine ariſta eſt: item ſiligo, excepta quæ Laconica appellatur. Adjiciuntur his genera, bromos, ſiligo excepta, & tragos, externa omnia ab Oriente invecta, oryzæ ſimilia. Tiphe & ipſa ejuſdem eſt generis, ex qua fit in noſtro orbe oryza. Apud Græcos eſt zea. Traduntque eam ac tiphen, cum ſint degeneres, redire ad frumentum, ſi piſtæ ferantur: nec protinus, ſed tertio anno.

XXI. Tritico nihil eſt fertilius: hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat hominem: utpote cum e modio, ſi ſit aptum ſolum, quale in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur. Miſit ex eo loco Divo Auguſto procurator ejus ex uno grano (vix credibile dictu) quadraginta paucis minus germina, exſtantque de ea re epiſtolæ. Miſit & Neroni ſimiliter CCCLX ſtipulas ex uno grano. Cum centeſimo quidem & Leontini Siciliæ campi fundunt, aliique, & tota Bætica, & in primis Ægyptus. Fertiliſſima tritici genera, ramoſum, aut quod centigranium vocant. Inventus eſt jam & ſcapus unus centum fabis onuſtus.

XXII. Æſtiva frumenta diximus, ſeſamam, milium, panicum. Seſama ab Indis venit: ex ea & oleum faciunt: color ejus candidus. Huic ſimile eſt in Aſia Græciaque eryſimum; idemque erat, niſi pinguius eſſet: quod apud nos vocant irionem: medicaminibus annumerandum potius, quam frugibus. Ejuſdem naturæ & horminum, a Græcis dictum, ſed cymino ſimile, ſeritur cum ſeſama:

hoc, & irione, nullum animal veſcitur virentibus.

XXIII. Piſtura non omnium facilis: quippe Etruria ſpicam farris toſti piſente pilo præferrato, fiſtula ferrata, & ſtella intus denticulata, ut niſi intenti piſant, concidantur grana, ferrumque frangatur. Major pars Italiæ ruido utitur pilo: rotis etiam quas aqua verſet obiter, & molat. De ipſa ratione piſendi Magonis proponetur ſententia: Triticum ante perfundi aqua multa jubet, poſtea evalli, deinde Sole ſiccatum pilo repeti. Simili modo hordeum. Hujus ſextarios XX ſpargi duobus ſextariis aquæ. Lentem torrere prius, deinde cum furfuribus leviter piſi. Aut addito in ſextarios XX lateris crudi fruſto, & arenæ ſemodio. Erviliam iiſdem modis, quibus lentem. Seſamam in calida maceratam exporrigi: deinde confricari, & frigida mergi, ut paleæ fluctuent, iterumque exporrigi in Sole ſuper lintea: quod niſi feſtinato peragatur, lurido colore muceſcere. Et ipſa autem quæ evalluntur, variam piſturarum rationem habent. Acus vocatur, cum per ſe piſitur ſpica, tantum aurificum ad uſus. Si vero in area teritur cum ſtipula, palea, ut majore in terrarum parte, ad pabula jumentorum. Milii, & panici, & ſeſamæ purgamenta apludam vocant, & alibi aliis nominibus.

XXIV. Milio Campania præcipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. Fit & panis prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur, & cruda etiam farina, equino lac-

te, vel ſanguine e cruris venis admixto. Æthiopes non aliam frugem, quam milii hordeique, novere.

XXV. Panico & Galliæ quidem, præcipue Aquitania utitur. Sed & Circumpadana Italia addita faba, ſine qua nihil conficiunt. Ponticæ gentes nullum panico præferunt cibum. Cetero æſtiva frumenta riguis magis etiam, quam imbribus gaudent. Milium & panicum aquis minime, cum in folia exeunt. Vetant ea inter vites arborefve frugiferas ſeri, terram emacrari hoc ſatu exiſtimantes.

XXVI. Milii præcipuus ad fermenta uſus, e muſto ſubacti in annuum tempus. Simile fit ex tritici ipſius furfuribus minutis & optimis, e muſto albo triduo maturato ſubactis, ac Sole ſiccatis. Inde paſtillos in pane faciendo dilutos, cum ſimilagine ſeminis fervefaciunt, atque ita farinæ miſcent, ſic optimum panem fieri arbitrantes. Græci in binos ſemodios farinæ ſatis eſſe beſſes fermenti conſtituere. Et hæc quidem genera vindemiis tantum fiunt. Quo libeat vero tempore, ex aqua hordeoque bilibres offæ ferventi foco, vel fictili patina torrentur cinere & carbone, uſque dum rubeant. Poſtea operiuntur in vaſis, donec aceſcant: hinc fermentum diluitur. Cum fieret autem panis hordeaceus, ervi aut cicerculæ farina ipſe fermentabatur: juſtum erat, duæ libræ in quinque ſemodios. Nunc fermentum fit ex ipſa farina, quæ ſubigitur prius quam addatur ſal, ad pultis modum decocta, & relicta, donec aceſcat. Vulgo vero nec ſuffervefaciunt, ſed tantum pridie aſſer-

vata materia utuntur. Palamque eſt naturam acore fermentari: ſicut & validiora eſſe corpora, quæ fermentato pane aluntur: quippe cum apud veteres ponderoſiſſimo cuique tritico præcipua ſalubritas perhibita ſit.

XXVII. Panis ipſius varia genera perſequi ſupervacuum videtur: alias ab obſoniis appellati, ut oſtrearii: alias a deliciis, ut artolagani: alias a feſtinatione, ut ſpeuſtici: nec non a coquendi ratione, ut furnacei, vel artopticii, aut in clibanis cocti: non pridem etiam e Parthis invectus, quem aquaticum vocant, quoniam aqua trahitur, tenuem & ſpongioſa inanitate, alii Parthicum. Summa laus ſiliginis bonitate & cribri tenuitate conſtat. Quidam ex ovis aut lacte ſubigunt. Butyro vero gentes etiam pacatæ, ad operis piſtorii genera tranſeunte cura. Durat ſua Piceno in panis inventione gratia, ex alicæ materia. Eum novem diebus macerant: decimo ad ſpeciem tractæ ſubigunt uvæ paſſæ ſucco: poſtea in furnis, ollis inditum, quæ rumpantur ibi, torrent: neque eſt ex eo cibus, niſi madefacto: quod fit lacte maxime mulſo.

XXVIII. Piſtores Romæ non fuere ad Perſicum uſque bellum, annis ab Urbe condita ſuper DLXXX. Ipſi panem faciebant Quirites; mulierumque id opus erat, ſicut etiam nunc in plurimis gentium. Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aulalariam ſcripſit: magna ob id concertatione eruditorum, an is verſus Poetæ ſit illius: certumque fit, A. Atteji Capitonis ſententia coquos tum panem lautioribus coquere ſolitos: piſtoreſque tan-

tum eos, qui far piſebant, nominatos. Nec coquos vero habebant in ſervitiis, eoſque ex macello conducebant. Cribrorum genera Galli e ſetis equorum invenere, Hiſpani e lino excuſſoria & pollinaria, Ægyptus e papyro atque junco.

XXIX. 1. Sed inter prima dicatur & alicæ ratio, præſtantiſſimæ ſaluberrimæque: quæ palma frugum indubitata Italiam contingit. Fit ſine dubio & in Ægypto, ſed admodum ſpernenda. In Italia vero pluribus locis, ſicut Veronenſi Piſanoque agro: in Campania tamen laudatiſſima. Campus eſt ſubjacens montibus nimboſis, totis quidem XL M. paſſuum planitie. Terra ejus (ut protinus ſoli natura dicatur) pulverea ſumma, inferior bibula, & pumicis vice fiſtuloſa: montium quoque culpa in bonum cedit. Crebros enim imbres percolat atque tranſmittit: nec dilui aut madere voluit propter facilitatem culturæ. Eadem acceptum humorem nullis fontibus reddit, ſed temperat, & concoquens intra ſe vice ſucci continet. Seritur toto anno, panico ſemel, bis farre. Et tamen vere ſegetes, quæ interquievere, fundunt roſam odoratiorem ſativa: adeo terra non ceſſat parere. Unde vulgo dictum, Plus apud Campanos unguenti, quam apud ceteros olei fieri. Quantum autem univerſas terras campus Campanus antecedit, tantum ipſum pars ejus, quæ Laboriæ vocantur, quem Phlegræum Græci appellant. Finiuntur Laboriæ via ab utroque latere Conſulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit.

2. Alica fit e zea, quam ſemen appellavimus.

Tunditur granum ejus in pila lignea: ne lapidis duritia conterat. Nobilius, ut notum eſt, pilo, vinctorum pœnali opera. Primori ineſt pyxis ferrea. Excuſſis inde tuninis, iterum iiſdem armamentis nudata conciditur medulla. Ita fiunt alicæ tria genera: minimum, ac ſecundarium: grandiſſimum vero aphærema appellant. Nondum habent candorem ſuum quo præcellunt: jam tamen Alexandrinæ præferuntur. Poſtea (mirum dictu) admiſcetur creta, quæ tranſit in corpus, coloremque, & teneritatem affert. Invenitur hæc inter Puteolos & Neapolim, in colle Leucogæo appellato. Exſtatque Divi Auguſti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari juſſit e fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque cauſam afferendi, quoniam negaſſent Campani alicam confici ſine eo metallo poſſe. In eodem reperitur & ſulphur: emicantque fontes Oraxi oculorum claritati, & vulnerum medicinæ, dentiumque firmitati.

3. Alica adulterina fit maxime quidem e zea, quæ in Africa degenerat. Latiores ejus ſpicæ, nigrioreſque, & brevi ſtipula. Piſunt cum arena, & ſic quoque difficulter deterunt utriculos, fitque dimidia nudi menſura. Poſteaque gypſi pars quarta inſpargitur: atque ut cohæſit, farinario cribro ſubcernunt. Quæ in eo remanſit, exceptitia appellatur, & grandiſſima eſt. Rurſus quæ tranſit, arctiore cernitur, & ſecundaria vocatur. Item cribraria, quæ ſimili modo in tertio remanſit cribro anguſtiſſimo, & tantum arenas tranſmittente. Alia ratio ubique adulterandi. Ex tritico candidiſſima &

grandiſſima eligunt grana, ac ſemicocta in ollis, poſtea arefaciunt Sole ad initium, rurſuſque leviter aſperſa molis frangunt. Ex zea pulchrius, quam ex tritico, fit granum, quamvis id alicæ vitium ſit. Candorem autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

XXX. Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus honos fabæ: quippe ex qua tentatus ſit etiam panis. Lomentum appellatur farina ea, aggravaturque pondus illa, & omni legumine. Jam vero & pabulo venalis fabæ multiplex uſus omnium quadrupedum generi, præcipue homini. Frumento etiam miſcetur apud pleraſque gentes, & maxime panico ſolida, ac delicatius fracta. Quin & priſco ritu fabacia ſuæ religionis Diis in ſacro eſt, prævalens pulmentari cibo, & hebetare ſenſus exiſtimata, inſomnia quoque facere. Ob hæc Pythagorica ſententia damnata: ut alii tradidere, quoniam mortuorum animæ ſint in ea. Qua de cauſa parentando utique aſſumitur. Varro & ob hæc Flaminem ea non veſci tradit, & quoniam in flore ejus literæ lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio: namque fabam utique e frugibus referre mos eſt auſpicii cauſa, quæ ideo referiva appellatur. Et auctionibus adhibere eam lucroſum putant. Sola certe frugum etiam exeſa repletur creſcente Luna. Aqua marina, aliave ſalſa non percoquitur.

Seritur ante Vergiliarum occaſum leguminum prima, ut antecedat hiemem. Virgilius eam per ver ſeri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Sed major

pars malunt fabalia maturæ sationis, quam trimestrem fructum. Ejus namque siliquæ caulesque gratissimo sunt pabulo pecori. Aquas in flore maxime concupiscit: cum vero defloruit, exiguas desiderat. Solum, in quo sata est, lætificat stercoris vice. Ideo circa Macedoniam, Thessaliamque, cum florere cœpit, vertunt arva.

Nascitur & sua sponte plerisque in locis, sicut septemtrionalis oceani insulis, quas ob id nostri Fabarias appellant: item in Mauretania silvestris passim, sed prædura, & quæ percoqui non possit.

Nascitur & in Ægypto spinoso caule: qua de causa crocodili oculis timentes refugiunt. Longitudo scapo quatuor cubitorum est, amplissima crassitudo: nec genicula habet, molli calamo: simile caput papaveri, colore roseo: in eo fabæ non supra tricenas: folia ampla: fructus ipse amarus & odore: sed radix perquam lauta incolarum cibis, cruda, & omnino decocta, arundinum radicibus similis. Nascitur & in Syria, Ciliciaque, & in Torone Chalcidis lacu.

XXXI. Ex leguminibus autem Novembri seruntur lens, & in Græcia pisum. Lens amat solum tenue magis, quam pingue, cælum utique siccum. Duo genera ejus in Ægypto: alterum rotundius nigriusque, alterum sua figura. Unde vario usu translatum est in lenticulas nomen. Invenio apud auctores, æquanimitatem fieri vescentibus ea. Pisum in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideo in Italia, & in austeriore cælo non nisi verno tempore, terra facili ac soluta.

XXXII. Ciceris natura eſt gigni cum ſalſilagine: ideo ſolum urit. Nec niſi madefactum pridie, ſeri debet. Differentiæ plures, magnitudine, figura, colore, ſapore. Eſt enim arietino capiti ſimile, unde ita appellant, album nigrumque. Eſt & columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. Eſt & cicercula minuti ciceris, inæqualis, anguloſi, veluti piſum. Dulciſſimum autem id, quod ervo ſimillimum: firmiuſque quod nigrum & rufum, quam quod album.

XXXIII. Siliquæ rotundæ ciceri, ceteris leguminum longæ, & ad figuram ſeminis latæ: piſo cylindratæ: faſeolorum cum ipſis manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Kalendas Novembres. Legumina, cum matureſcere cœperunt, rapienda ſunt, quoniam cito exſiliunt, latentque cum decidere, ſicut & lupinum: quanquam prius de rapis dixiſſe conveniat.

XXXIV. In tranſcurſu ea attigere noſtri, paulo diligentius Græci, & ipſi tamen inter hortenſia: ſi juſtus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, quando alii uſus præſtantior ab his non eſt. Ante omnia namque cunctis animalibus naſcuntur, nec in noviſſimis ſatiant ruris alitum quoque genera, magiſque ſi decoquantur aqua. Quadrupedes & fronde eorum gaudent. Et homini non minor rapaciorum ſuis horis gratia, quam cymarum: flavidorum quoque, & in horreis enecatorum, vel major quam virentium. Ipſa vero durant & in ſua terra ſervata: & poſtea paſſa,

pæne ad alium proventum, famemque ſentiri prohibent. A vino, atque meſſe, tertius hic Tranſpadanis fructus. Terram non moroſe eligit, pæne ubi nihil aliud ſeri poſſit. Nebulis, & pruinis, ac frigore ultro aluntur, amplitudine admirabili. Vidi XL libras excedentia. In cibis quidem noſtris pluribus modis commendantur: durantque ad alia, ſinapis acrimonia domita, etiam coloribus picta, præter ſuum, ſex aliis, purpureo quoque: neque aliud in cibis tingi decet.

Genera eorum Græci duo prima fecere, maſculum, femininumque, & ea ſerendi modo ex eodem ſemine: denſiore enim ſatu maſculeſcere; item in terra difficili. Semen præſtantius, quo ſubtilius. Species vero omnium tres. Aut enim in latitudinem fundi, aut in rotunditatem globari. Tertiam ſpeciem ſilveſtrem appellavere, in longitudinem radice procurrente, raphani ſimilitudine, & folio anguloſo ſcabroque, ſucco acri: qui circa meſſem exceptus oculos purget, medeaturque caligini, admixto lacte mulierum. Frigore dulciora fieri exiſtimantur & grandiora: tepore in folia exeunt. Palma in Nurſino agro naſcentibus. Taxatio in libras ſeſtertii ſinguli, & in penuria bini. Proxima in Algido natis.

XXXV. Napi vero Amiternini, quorum eadem fere natura, gaudent aeque frigidis. Seruntur & ante Kalendas Martias, in jugero ſextarii quatuor. Diligentiores quinto ſulco napum ſeri jubent, rapa quarto, utrumque ſtercorato. Rapa lætiora fieri, ſi cum palea ſeminentur. Serere nudum vo-

ſunt, precantem ſibi & vicinis ſerere ſe. Satus utrique generi juſtus, inter duorum numinum dies feſtos, Neptuni atque Vulcani. Feruntque ſubtili obſervatione, quota Luna præcedente hieme nix prima ceciderit, ſi totidem luminum die intra prædictum temporis ſpatium ſerantur, mire provenire. Seruntur & vere in calidis atque humidis.

XXXVI. Lupino eſt uſus proximus, cum ſit & homini, & quadrupedum generi ungulas habenti, communis. Remedium ejus, ne metentes fugiat exſiliendo, ut ab imbre tollatur. Nec ullius, quæ ſeruntur, natura aſſenſu terræ mirabilior eſt. Primum omnium cum Sole quotidie circumagitur, horaſque agricolis etiam nubilo demonſtrat. Ter præterea floret: terram amat, terraque operiri non vult. Et unum hoc ſeritur non arato. Quærit maxime ſabuloſa, & ſicca, atque etiam arenoſa. Coli utique non vult. Tellurem adeo amat, ut quamvis frutectoſo ſolo conjectum inter folia vepreſque, ad terram tamen radice perveniat. Pinguefcere hoc ſatu arva vineaſque diximus. Itaque adeo non eget fimo, ut optimi vicem repræſentet. Nihilque aliud nullo impendio conſtat, ut quod ne ſerendi quidem gratia opus ſit afferre. Protinus ſeritur ex arvo: ac ne ſpargi quidem poſtulat decidens ſponte. Primumque omnium ſeritur, noviſſimum tollitur: utrumque Septembri fere menſe: quia ſi non anteceſſit hiemem, frigoribus obnoxium eſt. Impune præterea jacet, vel derelictum etiam, ſi non protinus ſecuti obruant imbres, ab omnibus animalibus amaritudine ſua tutum. Plerumque tamen

levi ſulco integunt. Ex denſiore terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendam poſt tertium florem verti debet, in ſabulo poſt ſecundum. Cretoſa tantum, limoſaque odit, & in iis non provenit. Maceratum calida aqua homini quoque in cibo eſt. Nam bovem unum modii ſinguli ſatiant, validumque præſtant: quando etiam impoſitum puerorum ventribus, pro remedio eſt. Condi in fumo maxime convenit, quoniam in humido vermiculi umbilicum ejus in ſterilitatem caſtrant. Si depaſtum ſit in fronde, inarari protinus ſolum opus eſt.

XXXVII. Et vicia pingueſcunt arva, nec ipſa agricolis operoſa: uno ſulco ſata, non ſarritur, non ſtercoratur, nec aliud quam deoccatur. Sationis ejus tria tempora: Circa occaſum Arcturi, ut Decembri menſe paſcat: tunc optime ſeritur in ſemen. Æque namque fert depaſta. Secunda ſatio menſe Januario eſt: noviſſima Martio: tum ad frondem utiliſſima. Siccitatem ex omnibus, quæ ſeruntur, maxime amat: non aſpernatur etiam umbroſa. Ex ſemine ejus, ſi lecta matura eſt, palea ceteris præfertur. Vitibus præripit ſuccum: langueſcuntque, ſi in arbuſto ſeratur.

XXXVIII. Nec ervi operoſa cura eſt. Hoc amplius, quam vicia, runcatur: & ipſum medicaminis vim obtinens. Quippe per ervum Divum Auguſtum curatum, epiſtolis ipſius memoria exſtat. Sufficiunt ſingulis boum jugis modii quini ſati. Martio menſe ſatum, noxium eſſe bubus ajunt, item autumno gravedinoſum: innoxium autem fieri primo vere ſatum.

XXXIX. Et ſilicia, hoc eſt, fœnum Græcum, ſcarificatione ſeritur, non altiore quatuor digitorum ſulco: quantoque pejus tractatur, tanto provenit melius. Rarum dictu, eſſe aliquid, cui proſit negligentia. Id autem quod ſecale, ac farrago appellatur, occari tantum deſiderat.

XL. Secale Taurini ſub Alpibus aſiam vocant, deterrimum, & tantum ad arcendam famem: fœcunda, ſed gracili ſtipula, nigritia triſte, ſed pondere præcipuum. Admiſcetur huic far, ut mitiget amaritudinem ejus: & tamen ſic quoque ingratiſſimum ventri eſt. Naſcitur qualicunque ſolo cum centeſimo grano: ipſumque pro lætamine eſt.

XLI. Farrago ex recrementis farris prædenſa ſeritur, admixta aliquando & vicia. Eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia hæc pabularia: degeneranſque ex leguminibus quæ vocatur cracca: in tantum columbis grata, ut paſtas ea negent fugitivas illius loci fieri.

XLII. Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato ocymum vocat, quo ſiſtebant alvum bubus. Id erat e pabulis, ſegete viridi deſecta, antequam gelaret. Sura Mamilius id aliter interpretatur, & tradit fabæ modios decem, viciæ duos, tantundem erviliæ in jugero autumno miſceri & ſeri ſolitum. Melius & avena Græca, cui non cadit ſemen, admixta. Hoc vocitatum ocymum, boumque cauſa ſeri ſolitum. Varro appellatum a celeritate proveniendi, e Græco quod ὠκέως dicunt.

XLIII. Medica externa etiam Græciæ eſt, ut a Medicis advecta per bella Perſarum, quæ Darius

intulit: ſed vel in primis dicenda, tanta dos ejus eſt: cum ex uno ſatu amplius quam tricenis annis duret. Similis eſt trifolio: caule, foliiſque geniculata: quidquid in caule aſſurgit, folia contrahuntur. Unum de ea & cytiſo volumen Amphilochus fecit confuſum. Solum, in quo ſeratur, elapidatum purgatumque ſubigitur autumno: mox aratum, & occatum integitur crate iterum ac tertium, quinis diebus interpoſitis, & fimo addito. Poſcit autem ſiccum ſuccoſumque, vel riguum. Ita præparato ſeritur menſe Majo: alias pruinis obnoxia. Opus eſt denſitate ſeminis omnia occupari, internaſcenteſque herbas excludi. Id præſtant in jugera modia vicena. Movendum ne aduratur, terraque protinus integi debet. Si ſit humidum ſolum herboſumve, vincitur, & deſciſcit in pratum. Ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda eſt, manu potius, quam ſarculo. Secatur incipiens florere, & quoties refloruit. Id ſexies evenit per annos; cum minimum, quater. In ſemen matureſcere prohibenda eſt, quia pabulum utilius eſt uſque ad trimatum. Verno ſeri debet, liberarique ceteris herbis: ad trimatum, marris ad ſolum radi. Ita reliquæ herbæ intereunt ſine ipſius damno, propter altitudinem radicum. Si evicerint herbæ, remedium unicum eſt aratio, ſæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant. Dari non ad ſatietatem debet, ne deplere ſanguinem neceſſe ſit. Et viridis utilior eſt. Areſcit ſurculoſe, ac poſtremo in pulverem inutilem extenuatur. De cytiſo, cui & ipſi principatus datur in pabulis, affatim dixi-

mus inter frutices. Et nunc frugum omnium natura peragenda eſt: cujus in parte de morbis quoque dicatur.

XLIV. 1. Primum omnium frumenti vitium avena eſt: & hordeum in eam degenerat: ſicut ipſa frumenti fit inſtar: quippe cum Germaniæ populi ſerant eam, neque alia pulte vivant. Soli maxime cælique humore hoc evenit vitium. Sequentem cauſam habet imbecillitas ſeminis, cum diutius retentum eſt terra, prius quam erumpat. Eadem eſt ratio, ſi carioſum fuit cum ſereretur. Prima autem ſtatim eruptione agnoſcitur: ex quo apparet, in radice eſſe cauſam. Eſt & aliud ex vicino avenæ vitium, cum amplitudine inchoata granum, ſed nondum matura, prius quam roboretur corpus, afflatu noxio caſſum & inane in ſpica evaneſcit quodam abortivo.

2. Venti autem tribus temporibus nocent frumento & hordeo: in flore, aut protinus cum defloruere, vel matureſcere incipientibus. Tum enim exinaniunt grana: prioribus cauſis naſci prohibent. Nocet & Sol creber e nube. Naſcuntur & vermiculi in radice, cum ſementem imbribus ſecutis, incluſerit repentinus calor humorem. Gignuntur & in grano, cum ſpicæ pluviis calor inferveſcit. Eſt & cantharis dictus ſcarabæus parvus, frumenta erodens. Omnia ea animalia cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adeps, contraria ſeminibus, cavendumque, ne contacta eis ſerantur. Imber in herba utilis tantum: florentibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ci-

ceri. Maturescentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis. Nascitur & herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. Nam lolium, & tribulos, & carduos, lappasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes numeraverim. Cæleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est rubigo. Frequentissima hæc in roscido tractu, convallibusque, ac perflatum non habentibus. E diverso carent ea ventosa & excelsa. Inter vitia segetum & luxuria est, cum oneratæ fertilitate procumbunt. Commune autem omnium satorum vitium urica, etiam ciceris, cum salsilaginem ejus abluendo imber dulcius id facit.

3. Est herba, quæ circer enecat & ervum, circumligando se: vocatur orobanche. Triticum simili modo æra. Hordeum festuca, quæ vocatur ægilops. Lentem herba securidaca, quam Græci a similitudine pelecinon vocant. Et hæ quidem complexu necant. Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit. Æræ granum minimum est in cortice aculeato. Cum est in pane, celerrime vertigines facit: ajuntque in Asia & Græcia balneatores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen injicere. Nascitur & phalangion in ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit. Limaces nascuntur in vicia: & aliquando e terra cochleæ minutæ, mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

XLV. Remedia eorum, quæcunque pertinent ad herbas, in sarculo: &, cum semen jactatur, cinere. Quæ vero in semine & circa radicem consistunt, præcedente cura caventur. Vino ante semina persusa minus ægrotare existimant. Virgilius nitro & amurca persundi jubet fabam: sic etiam grandescere promittit. Quidam vero, si triduo ante satum urina & aqua maceretur, præcipue adolescere putant. Ter quidem sarritam modium fractæ e modio solidæ reddere. Reliqua semina cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia: nec si interlunio serantur. Multi ad milii remedia, rubetam noctu arvo circumferri jubent, prius quam sarriatur, defodique in medio inclusam vase fictili: ita nec passerem, nec vermes nocere: sed eruendam prius quam metatur, alioqui amarum fieri. Quin & armo talpæ contacta semina uberiora esse. Democritus succo herbæ, quæ appellatur aizoon, in tegulis nascens tabulisve, Latine vero sedum, aut digitellum, medicata seri jubet omnia semina. Vulgo vero, si dulcedo noceat, & vermes radicibus inhæreant, remedium est, amurca pura, ac sine sale spargere, deinde sarrire: si in articulum seges ire cœperit, runcare, ne herbæ vincant. Pestem a milio atque panico, sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba, cujus nomen ignotum est, in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictu: ut omnino nulla avis intret. Mures abiguntur cinere mustelæ, vel felis diluto, & semine sparso vel decoctarum aqua. Sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. Ob id

felle bubulo ſemina attingi utilius putant. Rubigo quidem, maxima ſegetum peſtis, lauri ramis in arvo defixis, tranſit in ea folia ex arvis. Luxuria ſegetum caſtigatur dente pecoris in herba dumtaxat: & depaſtæ quidem vel ſæpius, nullam in ſpica injuriam ſentiunt. Retonſarum etiam ſemel omnino certum eſt granum longius fieri, ſed inane caſſumque, ac ſatum non naſci. Babylone tamen bis ſecant, tertio depaſcunt: alioqui folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquageſimo fœnore meſſes reddit exilitas ſoli: verum diligentioribus cum centeſimo. Neque eſt cura difficilis: quam diutiſſime aquari gaudet, ut præpinguis & denſa ubertas diluatur. Limum autem non invehunt Euphrates Tigriſque, ſicut in Ægypto Nilus. Nec terra ipſa herbas gignit. Ubertatis tamen tantæ ſunt, ut ſequente anno ſponte reſtibilis fiat ſeges, impreſſis veſtigio ſeminibus: quæ tanta ſoli differentia admonet terræ genera in fruges deſcribere.

XLVI. Igitur Catonis hæc ſententia eſt: In agro craſſo & læto frumentum ſeri: ſi vero nebuloſus ſit idem, raphanum, milium, panicum. In frigido & aquoſo prius ſerendum, poſtea in calido. In ſolo autem rubricoſo, vel pullo, vel arenoſo, ſi non ſit aquoſum, lupinum. In creta & rubrica, & aquoſiore agro adoreum. In ſicco & non herboſo, nec umbroſo, triticum. In ſolo valido fabam. Viciam vero quam minime in aquoſo herbidoque. Siliginem & triticum in loco aperto editoque, qui Sole quam diutiſſime torreatur. Lentem

in frutectoſo & rubricoſo, qui non ſit herbidus. Hordeum in novali, & in arvo, quod reſtibile poſſit fieri : trimeſtre, ubi ſementem maturam facere non poſſis, & cujus craſſitudo ſit reſtibilis. Subtilis & illa ſententia: Serenda ea in tenuiore terra, quæ non multo indigent ſucco, ut cytiſus: &, cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra, non ſubſecantur. Unde & legumina appellata, quia ita leguntur. In pingui autem, quæ cibi ſunt majoris, ut olus, triticum, ſiligo, linum. Sic ergo tenue ſolum hordeo dabitur : minus enim alimenti radix poſcit: lenior terra, denſiorque tritico. In loco humili far adoreum, potius quam triticum, ſeretur: temperato, & triticum & hordeum. Colles robuſtius, ſed minus, reddunt triticum. Far & ſiligo, & cretoſum, & uliginoſum ſolum ſortiuntur. Et frugibus oſtentum ſemel (quod equidem invenerim) accidit, P. Ælio, Cn. Cornelio Coſſ. quo anno ſuperatus eſt Hannibal : in arboribus enim tum nata produntur frumenta.

XLVII. Et quoniam de frugum terræque generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Ægypti facilitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit, ut diximus, ſolſtitio, & nova Luna: ac primo lente, deinde vehementius, quamdiu in Leone Sol eſt. Mox pigreſcit in Virginem tranſgreſſo, atque in Libra reſidet. Si duodecim cubita non exceſſit, fames certa eſt. Nec minus, ſi ſedecim exſuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, & ſementem arcet.

Vulgo credebatur, ab ejus deceſſu ſerere ſolitos, mox ſues impellere veſtigiis ſemina deprimentes in madido ſolo: & credo antiquitus factitatum. Nunc quoque non multo graviora opera: ſed tamen inarari certum eſt abjecta prius ſemina in limo digreſſi amnis, hoc eſt, Novembri menſe incipiente: poſtea pauci runcant, quod botaniſmon vocant. Reliqua pars non niſi cum falce arva viſit paulo ante Kalendas Aprilis. Peragitur autem meſſis Majo, ſtipula nunquam cubitali: quippe ſabulum ſubeſt: granumque limo tantum continetur. Excellentius Thebaidis regioni frumentum, quoniam paluſtris Ægyptus. Similis ratio, ſed felicitas major Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate atque Tigri reſtagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu temperatur. Syria quoque tenui ſulco arat, cum multifariam in Italia octoni boves ad ſingulos vomeres anhelent. In omni quidem parte culturæ, ſed in hac quidem maxime, valet oraculum illud, Quid quæque regio patiatur.

XLVIII. Vomerum plura genera: Culter vocatur, prædenſam, priuſquam proſcindatur, terram ſecans, futuriſque ſulcis veſtigia præſcribens inciſuris, quas reſupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus eſt vulgare, roſtrati vectis. Tertium in ſolo facili, nec toto porrectum dentali, ſed exigua cuſpide in roſtro. Latior hæc quarto generi, & acutior in mucronem faſtigata, eodemque gladio ſcindens ſolum, & acie laterum radices herbarum ſecans. Non pridem inventum in Rhætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod

genus vocant planarati. Cuſpis effigiem palæ habet. Serunt ita non niſi culta terra, & fere nova. Latitudo vomeris ceſpites verſat. Semen protinus injiciunt, crateſque dentatas ſupertrahunt. Nec ſarrienda ſunt hoc modo ſata. Sed protelis binis terniſque ſic arant. Uno boum jugo cenſeri anno facilis ſoli quadragena jugera, difficilis tricena, juſtum eſt.

XLIX. 1. In arando magnopere ſervandum eſt Catonis oraculum: Quid eſt primum? Agrum bene colere. Quid ſecundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco vario ne ares. Tempeſtive ares. Tepidioribus locis a bruma proſcindi arva oportet: frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturius ſicca regione, quam humida. Maturius denſa terra, quam ſoluta, pingui quam macra. Ubi ſiccæ & graves æſtates, terra cretoſa aut gracilis, utilius inter ſolſtitium & autumni æquinoctium aratur. Ubi leves æſtus, frequentes imbres, pingue herboſumque ſolum, ibi mediis caloribus. Altum & grave ſolum etiam hieme moveri placet: tenue valde & aridum, paulo ante ſationis tempus.

2. Sunt & hic ſuæ leges: Lutoſam terram ne tangito. Vi omni arato: prius quam aras, proſcindito. Hoc utilitatem habet, quod inverſo ceſpite herbarum radices necantur. Quidam utique ab æquinoctio verno proſcindi volunt. Quod vere ſemel aratum eſt, a temporis argumento vervactum vocatur. Hoc in novali æque neceſſarium eſt. Novale eſt, quod alternis annis ſeritur. Araturos boves quam arctiſſime jungi oportet, ut ca-

pitibus ſublatis arent: ſic minime colla contundunt. Si inter arbores viteſque aretur, fiſcellis capiſtrari, ne germinum tenera præcerpant. Seculiculam inſitivam pendere, qua intercidantur radices. Hoc melius, quam convelli aratro, boveſque luctari. In arando verſum peragi, nec ſtrigare in actu ſpiritus. Juſtum eſt proſcindi ſulco dodrantali jugerum uno die, iterari ſeſquijugerum, ſi ſit facilitas ſoli: ſi minus, proſcindi ſemiſſem, iterari aſſem, quando & animalium labori natura leges ſtatuit. Omne arvum rectis ſulcis, mox & obliquis ſubigi debet. In collibus transverſo tantum monte aratur, ſed modo in ſuperiora, modo in inferiora, roſtrante vomere. Tantumque eſt laboris homini, ut etiam boum vice fungatur. Certe ſine hoc animali montanæ gentes ſarculis arant. Arator, niſi incurvus, prævaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque caveatur, ubi inventum eſt. Purget vomerem ſubinde ſtimulus cuſpidatus rallo. Scamna inter duos ſulcos cruda ne relinquantur, glebæ ne exſultent. Male aratur arvum, quod ſatis frugibus occandum eſt. Id demum recte ſubactum erit, ubi non intelligetur utro vomer ierit. In uſu eſt & collicias interponere, ſi ita locus poſcat, ampliore ſulco, quæ in foſſas aquam educant.

3. Aratione per tranſverſum iterata, occatio ſequitur, ubi res poſcit, crate vel raſtro: & ſato ſemine iteratio. Hæc quoque ubi conſuetudo patitur, crate dentata, vel tabula aratro adnexa, quod vocant lirare, operiente ſemina: unde pri-

mum appellata deliratio eſt. Quarto ſeri ſulco Virgilius exiſtimatur voluiſſe, cum dixit optimam eſſe ſegetem, quæ bis Solem, bis frigora ſenſiſſet. Spiſſius ſolum, ſicut plerumque in Italia, quinto ſulco ſeri melius eſt, in Tuſcis vero nono. At fabam & viciam non proſciſſo ſerere ſine damno, compendium operæ eſt.

4. Non omittemus unam etiamnum arandi rationem, in Tranſpadana Italia bellorum injuria excogitatam. Salaſſi cum ſubjectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque jam excreſcens tentavere. Poſtquam reſpuebat natura, inararunt. At illæ meſſes multiplicatæ docuere, quod nunc vocant artrare, id eſt aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc fit vel incipiente culmo, cum jam is bina ternave emiſerit folia. Nec recens ſubtrahemus exemplum, in Treverico agro tertio ante hunc annum compertum. Nam cum hieme prægelida captæ ſegetes eſſent, reſeverunt, reſarrientes campos menſe Martio, uberrimaſque meſſes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

L. Siliginem, far, triticum, ſemen, hordeum occato, ſarrito, runcato, quibus dictum erit diebus. Singulæ operæ cuique generi in jugero ſufficient. Sarculatio induratam hiberno rigore ſoli triſtitiam laxat temporibus vernis, novoſque Soles admittit. Qui ſarriet, caveat ne frumenti radices ſuffodiat. Triticum, hordeum, ſemen, fabam bis ſarrire melius. Runcatio, cum ſeges in articulo eſt, evulſis inutilibus herbis, frugum radicem vindi-

cat, ſegetemque diſcernit a ceſpite. Leguminum cicer eadem, quæ far, deſiderat. Faba runcari non geſtit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur tantum. Milium, & panicum occatur, & ſarritur: non iteratur, non runcatur: ſilicia & faſeoli occantur tantum. Sunt genera terræ, quarum ubertas pectinari ſegetem in herba cogat: (cratis & hoc genus, dentatæ ſtilis ferreis:) eademque nihilominus & depaſcuntur. Quæ depaſta ſunt, ſarculo iterum excitari neceſſarium. At in Bactris, Africa, Cyrene, omnia hæc ſepervacua fecit indulgentia cæli, & a ſemente non niſi meſſibus in aream redeunt: quia ſiccitas coercet herbas, fruges nocturno tactas rore nutriens. Virgilius alternis ceſſare arva ſuadet: & hoc, ſi patiantur ruris ſpatia, utiliſſimum procul dubio eſt. Quod ſi neget conditio, far ſerendum, unde & lupinum, aut vicia, aut faba ſublata ſint; & quæ terram faciant lætiorem. In primiſque & hoc notandum, quædam propter alia ſeri obiter: ſed parum provenire priori diximus volumine, ne eadem ſæpius dicantur: plurimum enim refert ſoli cujuſque ratio.

LI. Civitas Africæ in mediis arenis, petentibus Syrtes Leptinque magnam, vocatur Tacape, felici ſuper omne miraculum riguo ſolo: ternis fere millibus paſſuum in omnem partem ſons abundat, largus quidem, ſed certis horarum ſpatiis diſpenſatur inter incolas. Palmæ ibi prægrandi ſubditur olea, huic ficus, fico Punica, illi vitis: ſub vite ſeritur frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno: omniaque aliena umbra alun-

tur. Quaterna cubita ejus ſoli in quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis, ſed in pugnum contractis, quaternis denariis venumdantur. Super omnia eſt, biferam vitem bis anno vindemiare. Et niſi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereunt luxuria ſinguli fructus. Nunc vero toto anno metitur aliquid: conſtatque fertilitati non occurrere homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Eſt in Narbonenſi provincia nobilis fons, Orge nomine eſt: in eo herbæ naſcuntur in tantum expetitæ bubus, ut merſis capitibus totis eas quærant. Sed illas in aqua naſcentes certum eſt non niſi imbribus ali. Ergo ſuam quiſque terram aquamque noverit.

LII. Si fuerit illa terra, quam appellavimus teneram, poterit ſublato hordeo milium ſeri: eo condito, rapa: his ſublatis, hordeum vel triticum, ſicut in Campania: ſatiſque talis terra aratur, cum ſeritur. Alius ordo, ut ubi adoreum fuerit, ceſſet quatuor menſibus hibernis, & vernam fabam recipiat, ita ut ante hiemalem ne ceſſet. Nimis pinguis alternari poteſt ita, ſi frumento ſublato legumen tertio ſeratur. Gracilior, & in annum tertium ceſſet. Frumentum quidam ſeri vetant, niſi in ea quæ proximo anno quieverit.

LIII. Maximam hujus loci partem ſtercorationis obtinet ratio, de qua & priori diximus volumine. Hoc tantum enim in confeſſo eſt, niſi ſtercorato ſeri non oportere, quanquam & hic leges ſunt propriæ. Milium, panicum, rapa, napus, niſi in ſtercorato non ſerantur. Non ſtercorato fru-

mentum potius quam hordeum ſerito. Item in novalibus, tametſi in illis fabam ſeri volunt, eandem ubicunque quam recentiſſime ſtercorato ſolo. Autumno aliquid ſaturus, Septembri menſe fimum inaret poſt imbrem. Utique ſi verno erit ſaturus, per hiemem fimum diſponat. Juſtum eſt vehes octodecim jugero tribui: diſpergere autem prius quam areſcat, aut jacto ſemine. Si hæc omiſſa ſit ſtercoratio, ſequens eſt, prius quam ſarriat, aviarii pulvere. Quod ut hanc quoque curam determinemus, juſtum eſt ſingulas vehes fimi denario ire, in ſingulas pecudes minores: in majores, denas: niſi contingat hoc, male ſubſtraviſſe pecori colonum appareat. Sunt qui optime ſtercorari putent, ſub dio retibus incluſa pecorum manſione. Ager ſi non ſtercoratur, alget: ſi nimium ſtercoratus eſt, aduritur: ſatiuſque eſt id ſæpe, quam ſupra modum facere. Quo calidius ſolum eſt, eo minus addi ſtercoris, ratio eſt.

LIV. Semen optimum anniculum, bimum deterius, trimum peſſimum, ultra ſterile. Et in uno omnium definita genere ratio eſt: Quod in ima area ſubſedit, ad ſemen reſervandum eſt. Id enim optimum, quoniam graviſſimum: neque alio modo utilius diſcernitur. Quæ ſpica per intervalla ſemina habebit, abjicietur. Optimum granum quod rubet, & dentibus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi eſt. Certum terras alias plus ſeminis recipere, alias minus. Religioſumque inde primum colonis augurium, cum avidius accipiat, eſurire creditur, & comeſſe ſe-

men. Sationem locis humidis celerius fieri ratio est, ne ſemen imbre putreſcat: ſiccis ſerius, ut pluviæ ſequantur: ne diu jacens atque non concipiens, evaneſcat. Itemque feſtinata ſatione denſum ſpargi ſemen, quia tarde concipiat: ſerotina rarum, quia denſitate nimia necetur. Artis quoque cujuſdam eſt, æqualiter ſpargere. Manus utique congruere debet cum gradu, ſemperque cum dextro pede. Fit quoque quorundam occulta ratione, quod ſors genialis atque fœcunda eſt. Non transferendum eſt ex frigidis locis ſemen in calida, neque ex præcocibus in ſerotina: idque in contrarium præcepere quidam falſa diligentia.

LV. Serere in jugera temperato ſolo juſtum eſt tritici aut ſiliginis modios V, farris, aut ſeminis, (quod frumenti genus ita appellamus,) X, hordei VI. Fabæ quintam partem amplius, quam tritici: viciæ XII, ciceris & cicerculæ, & piſi, III, lupini X, lentis III: ſed hanc cum ſimo arido ſeri volunt: ervi VI, ſiliciæ VI, faſeolorum IV, pabuli XX, milii, panici, ſextarios quatuor. Pingui ſolo plus, gracili minus. Eſt & alia diſtinctio: In denſo, aut cretoſo, aut uliginoſo ſolo, tritici aut ſiliginis modios ſex: in ſoluta terra nuda, & ſicca, & læta, quatuor. Macies enim ſoli, niſi rarum culmum habeat, ſpicam minutam facit & inanem. Pinguia arva ex uno ſemine fruticem numeroſum fundunt, denſamque ſegetem e raro ſemine emittunt. Ergo inter quatuor & ſex modios pro natura ſoli, alii quinque non minus ſeri, pluresve præcipiunt: item in conſito, aut clivoſo,

ut in macro. Huc pertinet oraculum illud magnopere custodiendum: Segetem ne defruges. Adjecit iis Accius in Praxidico; ut sereretur, cum Luna esset in Ariete, Geminis, Leone, Libra, Aquario. Zoroastres Sole duodecim partes Scorpionis transgresso, cum Luna esset in Tauro.

LVI. Sequitur huc dilata & maxima indigens cura de tempore fruges serendi quæstio, magnaque ex parte ratione siderum connexa. Quamobrem sententias omnium in primis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui princeps omnium de agricultura præcepit, unum tempus serendi tradidit a Vergiliarum occasu. Scribebat enim in Bœotia Helladis, ubi ita seri diximus. Inter diligentissimos convenit, ut in alitum quadrupedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus & terræ. Hoc Græci ita definiunt: cum sit calida & humida. Virgilius triticum & far a Vergiliarum occasu seri jubet, hordeum inter æquinoctium autumni & brumam: viciam vero, faseolos & lentem, Boote occidente. Quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus & occasus digerendi sint in suos dies. Sunt qui & ante Vergiliarum occasum seri jubeant, dumtaxat in arida terra, calidisque provinciis. Custodiri enim semen, corrumpente humore, & a proximo imbre uno die erumpere. Alii statim ab occasu Vergiliarum sequi imbres, a septimo fere die. Aliqui in frigidis ab æquinoctio autumni: in calidis serius, ne ante hiemem luxurient. Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse, magno ar-

gumento: quoniam hiberna femina, cum ante brumam fata fint, feptimo die erumpant: fi poft brumam, vix quadragefimo. Sunt qui properent, atque ita pronuntient, feftinatam fementem fæpe decipere, ferotinam femper. E contrario alii, vel vere potius ferendum, quam malo autumno. Atque ubi fuerit neceffe, inter Favonium & vernum æquinoctium.

Quidam omiffa cælefti cura, ut inutili, temporibus definiunt. Vere linum, & avenam, & papaver: atque uti nunc etiam Tranfpadani fervant, ufque in Quinquatrus: fabam, filiginem Novembri menfe: far Septembri extremo ufque in Idus Octobris. Alii poft hunc diem in Kalendas Novembris. Ita his nulla naturæ cura eft: illis nimia, & ideo cæca fubtilitas; cum res inter rufticos geratur, literarumque expertes, non modo fiderum. Et confitendum eft, cælo maxime conftare ea: quippe Virgilio jubente prædifci ventos ante omnia, ac fiderum mores; neque aliter, quam navigantibus, fervari. Spes ardua & immenfa, mifceri poffe cæleftem divinitatem imperitiæ: fed tentanda tam grandi vitæ emolumento. Prius tamen fideralis difficultas, quam fenfere etiam periti, fubjicienda contemplationi eft: quo deinde lætior mens difcedat a cælo, & facta fentiat, quæ futura prænofci non poffint.

LVII. Primum omnium dierum ipforum anni Solifque motus prope inexplicabilis ratio eft. Ad CCCLXV adjiciunt etiamnum intercalarios diei noctifque quadrantes. Ita fit, ut tradi non poffint cer-

ta ſiderum tempora. Accedit confeſſa rerum obſcuritas, nunc præcurrente, nec paucis diebus, tempeſtatum ſignificatu, quod προχειμάσιν Græci vocant: nunc poſtveniente, quod ἐπιχειμάσιν: & plerumque alias citius, alias tardius cæli effectu ad terram deciduo: vulgo ſerenitate reddita confectum ſidus audimus. Præterea cum omnia hæc ſtatis ſideribus cæloque affixis conſtent, interveniunt motu ſtellarum grandines, imbres, & ipſi non levi effectu, ut docuimus, turbantque conceptæ ſpei ordinem. Idque ne nobis tantum putemus accidere, & reliqua fallit animalia ſagaciora circa hoc, ut quo vita eorum conſtet: æſtivaſque alites præpoſteri aut præproperi rigores necant, hibernas æſtus. Ideo Virgilius errantium quoque ſiderum rationem ediſcendam præcipit, admonens obſervandum frigidæ Saturni ſtellæ tranſitum. Sunt qui certiſſimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis, papilionis proventum. Id eo ipſo anno, cum commentaremur hæc, notatum eſt, proventum eorum ter repetito frigore exſtinctum, advenaſque volucres a. d. VI Kalendas Februarii ſpem veris attuliſſe, mox ſæviſſima hieme conflictatas.

Res anceps: primum, omnium a cælo peti legem: deinde eam argumentis eſſe quærendam. Super omnia eſt mundi convexitas, terrarumque globi differentia, eodem ſidere alio tempore aliis aperiente ſe gentibus: quo ſit ut cauſa ejus non iiſdem diebus ubique valeat. Addidere difficultatem & auctores diverſis in locis obſervando, mox

etiam in iisdem diversa prodendo. Tres autem fuere sectæ: Chaldæa, Ægyptia, Græca. His addidit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. Et ea ipsa ratio postea comperto errore correcta est: ita ut XII annis continuis non intercalaretur, quia cœperat sidera annus morari, qui prius antecedebat. Et Sosigenes ipse trinis commentationibus, quanquam diligentior ceteris, non cessavit tamen addubitare, ipse semet corrigendo. Auctores prodidere ea, quos prætexuimus volumini huic, raro ullius sententia cum alio congruente. Minus hoc in reliquis mirum, quos diversi excusaverint tractus. Eorum qui in eadem regione dissedere, unam discordiam ponemus exempli gratia: Occasum matutinum Vergiliarum Hesiodus (nam hujus quoque nomine exstat Astrologia) tradidit fieri, cum æquinoctium autumni conficeretur: Thales vigesimo quinto die ab æquinoctio: Anaximander vigesimo nono: Euctemon XLVIII.

Nos sequemur observationem Cæsaris: maximeque hæc erit Italiæ ratio. Dicemus tamen & aliorum placita: quoniam non unius terræ, sed totius naturæ interpretes sumus: non auctoribus positis (id enim verbosum est) sed regionibus: legentes tantum meminerint, brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, simul intelligere Cycladas insulas: cum Macedonia, Magnesiam, Thraciam: cum Ægyptus, Phœnicen, Cyprum, Ciliciam: cum Bœotia, Locridem, Phocidem, & fi-

nitimos ſemper tractus: cum Helleſpontus, Cherroneſum, & continentia uſque Atho montem: cum Jonia, Aſiam, & inſulas Aſiæ: cum Peloponneſus, Achajam, & ad Heſperum jacentes terras. Chaldæi Aſſyriam & Babyloniam demonſtrabunt. Africam, Hiſpanias, Gallias ſileri non erit mirum. Nemo enim obſervavit in iis, qui ſiderum proderet exortus. Non tamen difficili ratione dignoſcentur in illis quoque terris digeſtione circulorum, quam in ſexto volumine fecimus: qua cognatio cæli, non gentium modo, verum urbium quoque ſingularum intelligitur, nota ex his terris, quas nominavimus, ſumta convexitate circuli pertinentis ad quas quiſque quæret terras, & ad earum ſiderum exortus, per omnium circulorum pares umbras. Indicandum & illud, tempeſtates ipſas ardores ſuos habere quadrinis annis; & eaſdem non magna differentia reverti ratione Solis: octonis vero augeri eaſdem, centeſima revolvente ſe Luna.

LVIII. Omnis autem ratio obſervata eſt tribus modis: exortu ſiderum, occaſuque, & ipſorum temporum cardinibus. Exortus occaſuſque binis modis intelliguntur. Aut enim adventu Solis occultantur ſtellæ & conſpici deſinunt, aut ejuſdem abſceſſu proferunt ſe. Emerſum hoc melius, quam exortum conſuetudo dixiſſet: & illud occultationem potius, quam occaſum. Alio modo, quo die incipiunt apparere vel deſinunt, oriente Sole, aut occidente, matutini veſpertinive cognominati, prout alterutri eorum mane vel crepuſculo contin-

git. Dodrantes horarum cum minimum intervalla ea desiderant ante Solis ortum, vel post occasum, ut aspici possint. Præterea bis quædam exoriuntur & occidunt. Omnisque sermo de his est stellis, quas adhærere cælo diximus.

LIX. Cardo temporum quadripartita anni distinctione constat, per incrementa lucis. Augetur hæc a bruma, & æquatur noctibus verno æquinoctio diebus XC, horis tribus. Deinde superat noctes ad solstitium diebus XCIII, horis duodecim, usque ad æquinoctium autumni. Et tum æquata die procedit ex eo ad brumam diebus LXXXIX, horis tribus. Horæ nunc in omni accessione æquinoctiales, non cujuscunque diei significantur: omnesque eæ differentiæ fiunt in octavis partibus signorum. Bruma Capricorni, a. d. VIII Kalendas Januarii fere: æquinoctium vernum, Arietis: solstitium, Cancri: alterumque æquinoctium, Libræ: qui & ipsi dies raro non aliquos tempestatum significatus habent.

Rursus hi cardines singulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium & æquinoctium autumni, Fidiculæ occasus autumnum inchoat die XLVI. At ab æquinoctio eo ad brumam, Vergiliarum matutinus occasus hiemem die XLIV. Inter brumam & æquinoctium die XLV flatus Favonii vernum tempus. Ab æquinoctio verno initium æstatis die XLVIII, Vergiliarum exortu matutino. Nos incipiemus a sementibus frumenti, hoc est, Vergiliarum occasu matutino. Nec deinde parvorum

ſiderum mentione concidenda ratio eſt, & difficultas rerum augenda, cum ſidus vehemens Orionis iiſdem diebus longo decedat ſpatio.

LX. Sementibus tempora plerique præſumunt, & ab undecimo die autumnalis æquinoctii fruges ſerunt, adveniente Coronæ exortu, continuis diebus certo prope imbrium promiſſo. Xenophon, antequam Deus ſignum dederit. Hoc Cicero Novembris imbre fieri interpretatus eſt: cum ſit vera ratio non prius ſerendi, quam folia cœperint decidere. Hoc ipſo Vergiliarum occaſu fieri putant aliqui, a. d. III Idus Novembris, ut diximus. Servantque id ſidus etiam veſtis inſtitores, & eſt in cælo notatu facillimum. Ergo ex occaſu ejus de hieme augurantur, quibus eſt cura inſidiandi negotiatoris avaritia. Nubilo occaſu pluvioſam hiemem denuntiat: ſtatimque augent lacernarum pretia: ſereno aſperam, & reliquarum veſtium accendunt. Sed ille indocilis cæli agricola, hoc ſignum habeat inter ſuos vepres, humumque ſuam aſpiciens, cum folia viderit decidua. Sic indicatur anni temperies, alibi tardius, alibi maturius. Ita enim ſentitur, ut cæli locique afficit natura: idque in hac ratione præcellit, quod eadem & in mundo publica eſt, & unicuique loco peculiaris. Miretur hoc, qui non meminerit ipſo brumali die pulegium in carnariis florere: adeo nihil occultum eſſe natura voluit. Et ſerendi igitur hoc dedit ſignum. Hæc eſt vera interpretatio, argumentum naturæ ſecum afferens. Quippe ſic terram peti ſuadet, promittitque quandam ſtercoris vicem, &

contra rigores terram flatuſque operiri a ſe nuntiat, & monet feſtinare.

LXI. Varro in fabæ utique ſatu hanc obſervationem cuſtodiri præcepit. Alii plena Luna ſerendam. Lentem vero a vigeſimo quinto ad trigeſimum. Viciam quoque iiſdem Lunæ diebus: ita demum ſine limacibus fore. Quidam pabuli cauſa ſic ſeri jubent, ſeminis autem vere. Eſt & alia manifeſtior ratio, mirabiliore naturæ providentia, in qua Ciceronis ſententiam ipſius verbis ſubſignabimus:

Jam vero ſemper viridis, ſemperque gravata
Lentiſcus, triplici ſolita eſt grandeſcere fœtu:
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

Ex his unum hoc erit, idem & lino ac papaveri ſerendo. Cato de papavere ita tradit: Virgas & ſarmenta, quæ tibi uſioni ſupererunt, in ſegete comburito. Ubi eas combuſſeris, ibi papaver ſerito ſilveſtre, quod in miro uſu eſt melle decoctum ad faucium remedia. Viſque ſomnifera etiam ſativo. Et hactenus de hiberna ſemente.

LXII. Verum ut pariter omnis culturæ quoddam breviarium peragatur, eodem tempore convenit & arbores ſtercorare, accumulare item vineas: ſufficit in jugerum opera: & ubi patietur loci ratio, arbuſta ac vineas putare, ſeminariis ſolum bipalio præparare, incilia aperire, aquam de agro pellere, torcular lavare & recondere. A Kalendis Novembris gallinis ova ſupponere nolito, donec bruma conficiatur. In eum diem ternadena ſubjicito

æſtate tota, hieme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur, qualis fuerit brumæ dies, & circa eum terni: item ſolſtitio æſtatem. Circa brumam pleriſque bis ſeptem, halcyonum fœtura, ventorum quiete, mollius cælum: ſed & in his & in aliis omnibus ex eventu ſignificationum intelligi ſidera debebunt, non ad dies utique præfinitos exſpectari tempeſtatum vadimonia.

LXIII. Per brumam vitem ne colito. Vina tum defæcari, vel etiam diffundi Hyginus ſuadet, a confecta ea ſeptimo die, utique ſi ſeptima Luna competat. Ceraſa circa brumam ſeri. Bubus glandem tunc aſpergi convenit in juga ſingula modios. Largior valetudinem infeſtat, & quocunque tempore detur, ſi minus XXX diebus continuis data ſit, narrant verna ſcabie pœnitere. Materiei cædendæ tempus hoc dedimus. Reliqua opera nocturna maxime vigilia conſtant, cum ſint noctes tanto ampliores. Qualos, crates, fiſcinas texere: faces incidere: ridicas præparare interdiu XXX, palos LX. In lucubratione veſpertina ridicas V, palos X, totidem antelucana.

LXIV. A bruma in Favonium Cæſari nobilia ſidera ſignificant, tertio Kalendas Januarii matutino Canis occidens. Quo die Atticæ & finitimis regionibus Aquila veſperi occidere traditur. Pridie Nonas Januarii Cæſari Delphinus matutino exoritur, & poſtero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta veſperi occidit. Item ad VI Idus Januarii ejuſdem Delphini veſpertino occaſu continui dies hie-

mant Italiæ, & cum Sol in Aquarium ſentitur tranſire, quod fere XVI Kalendas Februarii evenit: VIII Kalendas ſtella Regia appellata Tuberoni in pectore Leonis occidit matutino. Et pridie Nonas Februarias Fidicula veſperi. Hujus temporis noviſſimis diebus, ubicunque patietur cæli ratio, terram ad roſarum & vineæ ſatum vertere bipalio oportet. Jugero operæ LX ſufficiunt. Foſſas purgare, aut novas facere. Antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quaſſa ſarcire, ipſorumque laminas ſcabendo purgare, aut novas facere.

LXV. 1. A Favonio in æquinoctium vernum Cæſari ſignificat, XIV Kalendas Martii triduum varie. Et VIII Kalendas hirundinis viſu, & poſtero die Arcturi exortu veſpertino. Item tertio Nonas Martii Cæſar Cancri exortu id fieri obſervavit. Major pars auctorum Vindemitoris emerſu, octavo Idus Aquilonii piſcis exortu, & poſtero die Orionis. In Attica Milvum apparere obſervatur. Cæſar & Idus Martias ferales ſibi annotavit Scorpionis occaſu: XV vero Kalendas Aprilis Italiæ Milvum oſtendi: duodecimo Kalendas Equum occidere matutino.

2. Hoc intervallum temporis vegetiſſimum agricolis, maximeque operoſum eſt, in quo præcipue falluntur. Neque enim eo die vocantur ad munia, quo Favonius flare debeat, ſed quo cœperit. Hoc acri intentione ſervandum eſt. Hoc illo menſe ſignum Deus habet, obſervatione minime fallaci aut dubia, ſi quis attendat. Unde autem ſpiret is ventus, quaque parte veniat, diximus ſecundo volu-

mine, & dicemus mox paulo operosius. Interim ab eo die (quisquis ille fuerit) quo flare cœperit, non utique VI Idus Februarii, sed sive ante, quando prævernat, sive post, quando hiemat: post eam diem, inquam, innumera rusticos cura distringat, & prima quæque peragantur, quæ differri nequeunt. Trimestria serantur. Vites putentur, qua diximus, ratione. Oleæ curentur. Poma serantur, inseranturque. Vineæ pastinentur. Semina digerantur, instaurentur alia. Arundines, salices, genistæ serantur, cædanturque. Serantur vero ulmi, populi, platani, uti dictum est. Tum & segetes convenit purgare, sarrire hibernas fruges, maximeque far. Lex certa in eo, cum quatuor fibrarum esse cœperit. Faba vero non antequam trium foliorum. Tunc quoque levi sarculo purgare verius, quam fodere. Florentem utique XV primis diebus non attingere. Hordeum nisi siccum ne sarrito. Putationem æquinoctio peractam habeto. Vineæ jugerum quaternæ operæ putant alligantque: in arbusto singulæ operæ arbores XV. Eodem hoc tempore hortorum rosariorumque cura est, quæ separatim proximis voluminibus dicetur: eodem & topiariorum. Tunc optime scrobes fiunt. Terra in futurum proscinditur, Virgilio maxime auctore, ut glebas Sol coquat. Utilior sententia, quæ non nisi temperatum solum in medio vere arari jubet: quoniam in pingui statim sulcos occupant herbæ, gracili insecuti æstus exsiccant: tum namque succum venturis seminibus auferunt. Talia autumno melius arari certum est.

3. Cato verna opera ſic definit: Scrobes fieri, ſeminaria propagari: in locis craſſis & humidis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri: prata ſtercorari Luna ſitiente, quæ rigua non erunt: ab afflatu Favonii defendi, purgari, herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, ſeminaria fieri, & vetera ſarciri. Hæc antequam vinea florere incipiat. Itemque piro florente arare incipiat macra arenoſaque. Poſtea uti quæque graviſſima & aquoſiſſima, ita poſtremo arato. Ergo hæc aratio has habebit notas, lentiſci primum fructum oſtendentis, ac piri florentis. Erit & tertia in bulborum ſatu, ſcillæ. Item in coronamentorum, narciſſi: namque & hæc ter florent, primoque flore primam arationem oſtendunt, medio ſecundam, tertio noviſſimam, quando inter ſeſe alia aliis notas præbent. Ac non in noviſſimis cavetur, ne fabis florentibus attingatur edera: id enim noxium & exitiale ei eſt tempus. Quædam vero & ſuas habent notas, ſicuti ficus. Cum folia pauca in cacumine acetabuli modo germinent, tunc maxime ſerendas ficus.

LXVI. 1. Æquinoctium vernum a. d. VIII Kalendas Aprilis peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum, Cæſari ſignificant Kalendæ Aprilis. III Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ veſpere occultantur. Eædem poſtridie in Bœotia: Cæſari autem & Chaldæis Nonis: Ægypto Orion & gladius ejus incipiunt abſcondi. Cæſari ſexto Idus ſignificatur imber Libræ occaſu. XIV Kalendas Maji Ægypto Suculæ occidunt veſperi, ſidus vehemens, & terra marique turbidum: deci-

mo ſexto Atticæ: XV Cæſari, continuoque triduo ſignificat. Aſſyriæ autem XII Kalendas. Hoc eſt vulgo appellatum ſidus Parilicium, quoniam XI Kalendas Maji urbis Romæ natalis, quo fere ſerenitas redditur, claritatem obſervationi dedit: nimborum argumento Hyadas appellantibus Græcis has ſtellas. Quod noſtri a ſimilitudine cognominis Græci propter ſues impoſitum arbitrantes, imperitia appellavere Suculas. Cæſari a. d. VIII Kalendas notatur dies. VII Kalendas Ægypto Hœdi exoriuntur: VI Kalendas Bœotiæ & Atticæ Canis veſperi occultatur. Fidicula mane oritur: V Kalendas Aſſyriæ Orion totus abſconditur, tertio autem Canis: VI Nonas Maji Cæſari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII Idus Capella pluvialis. Ægypto autem eodem die Canis veſperi occultatur. Sic fere in VI Idus Maji, qui eſt Vergiliarum exortus, decurrunt ſidera.

2. In hoc temporis intervallo, XV diebus primis agricolæ rapienda ſunt ea, quibus peragendis ante æquinoctium non ſuffecerit, dum ſciat inde natam exprobrationem fœdam, putantium vites, per imitationem cantus alitis temporarii, quem cuculum vocant. Dedecus enim habetur, opprobriumque meritum, ſalcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petulantiæ ſales etiam cum primo vere ludantur. Auſpicio tamen deteſtabiles videntur. Adeo minima quæque in agro naturalibus trahuntur argumentis. Extremo autem hoc tempore panici miliique ſatio eſt. Juſtum eſt hoc ſeri maturato hordeo. Atque etiam in eodem arvo eſt ſignum illius maturitati, & horum ſationi com-

mune, lucentes vefpere per arva cicindelæ. Ita appellant ruftici ftellantes volatus, Græci vero lampyridas, incredibili benignitate naturæ.

LXVII. 1. Jam Vergilias in cælo notabiles caterva fecerat: non tamen his contenta, terreftres fecit alias, veluti vociferans: Cur cælum intuearis agricola? cur fidera quæras ruftice? iam te breviore fomno feffum premunt noctes. Ecce tibi inter herbas tuas fpargo peculiares ftellas, eafque vefpere & ab opere disjungenti oftendo: ac ne poffis præterire, miraculo follicito. Videfne ut fulgor igni fimilis alarum compreffu tegatur, fecumque lucem habeat & nocte? Dedi tibi herbas horarum indices: & ut ne Sole quidem oculos tuos a terra avoces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. Cur etiam nunc altius fpectas, ipfumque cælum fcrutaris? Habes ante pedes tuos ecce Vergilias. In certis eæ diebus proveniunt, durantque fœdere fideris hujufce: partumque eas illius effe certum eft. Proinde quifquis æftivos fructus ante illas feverit, ipfe fruftrabitur fefe. Hoc intervallo & apicula procedens fabam florere indicat: fabaque florefcens eam evocat. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. Cum germinare videris morum, injuriam poftea frigoris timere nolito.

2. Ergo opera, taleas olivarum ponere, ipfafque oleas interradere, rigare prata æquinoctii diebus primis. Cum herba creverit in feftucam, arcere aquas: vineas pampinare. Et huic lex fua, cum pampini quatuor digitos longitudine expleve-

rint. Pampinat una opera jugerum. Segetes iterare. Sarritur vero diebus viginti. Ab æquinoctio sartura nocere & vineæ & segeti æstimatur. Et oves lavandi hoc idem tempus est.

3. A Vergiliarum exortu significant Cæsari, postridie Arcturi occasus matutinus: tertio Idus Maji Fidiculæ exortus: XII Kalendas Junii Capella vesperi occidens, & in Attica Canis. XI Kalendas Cæsari Orionis gladius occidere incipit: tertio Nonas Junii Cæsari & Assyriæ Aquila vesperi oritur: octavo Idus Arcturus matutino occidit: Italiæ sexto, & quarto Idus Delphinus vesperi exoritur: decimo septimo Kalendas Julii gladius Orionis oritur, quod Ægypto post quatriduum. Undecimo Kalendas, ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. VIII Kalendas Julii vero longissima dies totius anni, & nox brevissima solstitium conficiunt.

4. In hoc temporis intervallo vineæ pampinantur, curaturque ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. Oves tondentur: lupinum stercorandi causa vertitur: terra proscinditur: vicia in pabulum secatur: faba metitur, dein concutitur.

Prata circa Kalendas Junii cæduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi impendii, hæc de se postulat dici. Relinqui debent in læto solo vel humido, vel riguo, eaque aqua pluvia rigari via publica. Utilissimum simul & herbæ arare, deinde cratire, serere florem ex fœnilibus, atque ex præsepibus fœno dilapsum spargere, priusquam cratiantur. Nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fœnisecia, ne herbæ vellantur, obtritu-

que hebetentur. Senescunt prata, restituique debent faba in his sata, vel rapis, vel milio. Mox insequente anno frumento, rursusque in prata tertio relinqui. Præterea quoties secta sint, siciliri, hoc est, quæ fœnisces præterierunt, secari. Est enim in primis inutile, enasci herbas sementaturas. Herba optima in prato trifolii, proxima graminis, pessima mimmuli, siliquas etiam diras ferentis. Invisa & equisetis est, a similitudine equinæ setæ. Secandi tempus, cum spica deflorescere cœpit, atque roborari: secandum, antequam inarescat. Cato fœnum, inquit, ne sero seces: prius quam semen maturum sit, secato. Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius. Quædam partes Italiæ post messem secant.

5. Fuit hoc quoque majoris impendii apud priores. Creticis tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fœnisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice imperantes ferro. Sed aquariæ protinus virent. Falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius, ac vel inter vepres quoque tractabile. Galliarum latifundia majoris compendii: quippe medias cædunt herbas, brevioresque prætereunt. Italus fœnisex dextra una manu secat. Justum est una opera jugerum in die desecari: alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo. Sectum verti ad Solem, nec nisi siccum construi oportet: nisi fuerit hoc observatum diligenter, exhalare matutino nebulam quandam, metasque mox Sole ac-

cendi, & conflagrare certum eſt. Rurſus rigari deſecta oportet, ut ſecetur autumnale fœnum, quod vocant cordum. Interamnæ in Umbria quater anno ſecantur: etiam non rigua. Ter vero pleriſque in locis: & poſtea in ipſo pabulo non minus emolumenti eſt, quam a fœno. Armentorum id cura, jumentorumque progeneratio ſuum cuique conſilium dabit, optimo maxime quadrigarum quæſtu.

LXVIII. 1. Solſtitium peragi in octava parte Cancri, & octavo Kalendas Julii diximus. Magnus hic anni cardo, magna res mundi. In hoc uſque a bruma dies creverunt, ſex menſibus. Sol ipſe ad Aquilonem ſcandens, ac per ardua eniſus ab ea meta incipit flecti, & digredi ad Auſtrum, aucturus noctes aliis ſex menſibus, ablaturuſque diei menſuram. Ex hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, & præparandi ſe contra ſævam feramque hiemem: decebatque hoc diſcrimen indubitatis notis ſignaſſe naturam. Quam ob rem eas manibus ipſis agricolarum ingeſſit, vertique juſſit ipſa die folia, & eſſe confecti ſideris ſignum: nec ſilveſtrium arborum remotarumque, ne in ſaltus devios monteſque eundum eſſet quærentibus ſigna: non rurſus urbanarum, & quæ topiario tantum coluntur, quanquam & in his illa viſantur. Vertit oleæ ante pedes ſatæ, vertit tiliæ ad mille uſus petendæ: vertit populi albæ etiam vitibus nuptæ. Adhuc parum eſt, inquit: ulmum vite dotatam habes: & hujus vertam. Pabulo folia ejus ſtringis, vitem deputas. Aſpice, & tenes ſidus. Alia parte cælum

respiciunt, quam qua spectavere pridie. Salice omnia alligas, humillima arborum, ipse toto capite altior: & hujus circumagam. Quid te rusticum quereris? Non stat per me, quominus cælum intelligas, & cælestia scias. Dabo & auribus signum. Palumbum utique exaudi gemitus. Transisse solstitium caveto putes, nisi cum incubantem videris palumbum.

2. A solstitio ad Fidiculæ occasum sexto Kalendas Julii Cæsari Orion exoritur: zona autem ejus quarto Nonas Assyriæ: Ægypto vero Procyon matutino æstuosus: quod sidus apud Romanos non habet nomen, nisi Caniculam hanc velimus intelligi, hoc est, minorem canem, ut in astris pingitur. Est autem magnopere pertinens, sicut paulo mox docebimus. Tertio Nonas Chaldæis Corona occidit matutino. Atticæ Orion totus eo die exoritur. Pridie Idus Julii & Ægyptiis Orion desinit exoriri: XVI Kalendas Augusti Assyriæ Procyon exoritur. Dein postridie fere ubique, confessum inter omnes sidus indicans, quod Canis ortum vocamus, Sole partem primam Leonis ingresso. Hoc fit post solstitium XXIII die. Sentiunt id maria, & terræ, multæ vero & feræ, ut suis locis diximus. Neque est minor ei veneratio, quam descriptis in Deos stellis. Accenditque Solem, & magnam æstus obtinet causam. XIII Kalendas Augusti Ægypto Aquila occidit matutino, etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar X Kalendas sentire Italiam existimavit. Aquila Atticæ matutino occidit: III Kalendas regia in pectore Leonis stella ma-

tutino Cæſari immergitur. VIII Idus Aug. Arcturus medius occidit: III Idus Fidicula occaſu ſuo autumnum inchoat, uti is adnotat: ſed ut vera ratio id fieri invenit, ſexto Idus ejuſdem.

3. In hoc temporis intervallo res ſumma vitium agitur, decretorio uvis ſidere illo, quod Caniculam appellavimus. Unde carbunculare dicuntur, ut quodam uredinis carbone exuſtæ. Non comparantur huic malo grandines, procellæ, quæque nunquam annonæ intulere caritatem. Agrorum quippe mala ſunt illa: carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, niſi calumniari naturam rerum homines, quam ſibi prodeſſe, mallent. Ferunt Democritum, qui primus intellexit, oſtenditque cum terris cæli ſocietatem, ſpernentibus hanc curam ejus opulentiſſimis civium, præviſa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu, qua diximus ratione, oſtendemuſque jam plenius, magna tum vilitate propter ſpem olivæ, coemiſſe in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem & quietem doctrinarum ei ſciebant in primis cordi eſſe. Atque ut apparuit cauſa, & ingens divitiarum curſus, reſtituiſſe mercedem anxiæ & avidæ dominorum pœnitentiæ, contentum ita probaſſe, opes ſibi in facili, cum vellet, fore. Hoc poſtea Sextius e Romanis ſapientiæ affectatoribus Athenis fecit eadem ratione. Tanta literarum occaſio eſt: quas equidem miſcebo agreſtibus negotiis, quam potero dilucide atque perſpicue. Plerique dixere rorem inuſtum Sole acri, frugibus rubiginis cauſam eſſe, & carbunculi vitibus: quod

ex parte falſum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum conſtare, Sole innoxio. Id manifeſtum fiet attendentibus. Nam primum omnium non hoc evenire, niſi noctibus & ante Solis ardorem, deprehenditur, totumque lunari ratione conſtat: quoniam talis injuria non fit niſi interlunio, plenave Luna, hoc eſt, prævalente: utroque enim habitu plena eſt, ut ſæpius diximus: ſed interlunio omne lumen, quod a Sole accepit, cælo regerit. Differentia utriuſque habitus magna, ſed manifeſta: namque interlunio æſtate calidiſſima eſt, hieme gelida. E diverſo in plenilunio æſtate frigidas facit noctes, hieme tepidas. Cauſa evidens: ſed alia redditur a Fabiano, Græciſque auctoribus. Æſtate enim interlunio neceſſe eſt cum Sole nobis proximo circulo currat, igne ejus cominus recepto candens: eademque interlunio abſit hieme, quando abſcedit & Sol. Item plenilunio æſtivo procul abeat adverſa Soli: hieme autem ad nos per æſtivum circulum accedat. Ergo per ſe roſcida quoties alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat.

LXIX. 1. Ante omnia autem duo genera eſſe cæleſtis injuriæ meminiſſe debemus. Unum quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque ſimilia intelliguntur: quæ cum acciderint, vis major appellatur. Hæc ab horridis ſideribus exeunt, ut ſæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. Alia ſunt illa, quæ ſilente cælo ſereniſque noctibus fiunt, nullo ſentiente, niſi cum facta ſunt. Publica hæc, & magnæ differentiæ a

prioribus, aliis rubiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero ſterilitatem. De his nunc dicimus, a nullo ante nos prodita, priuſque cauſas reddemus.

2. Duæ ſunt præter lunarem, pauciſque cæli locis conſtant. Namque Vergiliæ privatim attinent ad fructus, ut quarum exortu æſtas incipiat, occaſu hiems, semeſtri ſpatio intra ſe meſſes vindemiaſque & omnium maturitatem complexæ. Eſt præterea in cælo, qui vocatur lacteus circulus, etiam viſu facilis. Hujus defluvio, velut ex ubere aliquo, ſata cuncta lacteſcunt, duorum ſiderum obſervatione, Aquilæ in ſeptemtrionali parte, & in auſtrina Caniculæ, cujus mentionem ſuo loco fecimus. Ipſe circulus fertur per Sagittarium atque Geminos, Solis centro bis æquinoctialem circulum ſecans, commiſſuras eorum obtinente hinc Aquila, illinc Canicula. Ideo effectus utriuſque ad omnes frugiferas pertinent terras: quoniam in his tantum locis Solis terræque centra congruunt. Igitur horum ſiderum diebus, ſi purus atque mitis aer genitalem illum lacteumque ſuccum tranſmiſerit in terras, læta adoleſcunt ſata. Si Luna, qua dictum eſt ratione, roſcidum frigus aſperſerit, admixta amaritudo, ut in lacte, puerperium necat. Modus in terris hujus injuriæ, quem fecit in quacunque convexitate comitatus utriuſque cauſæ. Et ideo non pariter in toto orbe ſentitur, ut nec dies. Aquilam diximus in Italia exoriri a. d. XIII Kalendas Januarii. Nec patitur ratio naturæ quidquam in ſatis ante eum diem ſpei eſſe certæ. Si vero inter-

lunium incidat, omnes hibernos fructus & præcoces lædi necesse est.

3. Rudis fuit priscorum vita atque sine literis: non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem apparebit, quam nunc esse rationem. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, Rubigalia, Floralia, Vinalia. Rubigalia Numa constituit anno regni sui XI, quæ nunc aguntur a. d. septimum Kalendas Maji, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc ferebat ratio. Sed vera causa est, quod post dies undeviginti ab æquinoctio verno, per id quatriduum, varia gentium observatione in IV Kalendas Maji, Canis occidit, sidus & per se vehemens, & cui præoccidere caniculam necesse sit. Itaque iidem Floralia quarto Kalendas ejusdem instituerunt, Urbis anno DXVI ex oraculis Sibyllæ, ut omnia bene deflorescerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partem quartamdecimam obtinente. Ergo si in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges & omnia quæ florebunt, lædi necesse erit. Vinalia priora, quæ ante hos dies sunt IX Kalendas Maji degustandis vinis instituta, nihil ad fructus attinent: nec quæ adhuc diximus, ad vites oleasque: quoniam earum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. VI Idus Maji, ut docuimus. Aliud hoc quatriduum est, quod neque rore sordere velint: exhorrent enim frigidum sidus Arcturi postridie occidens: & multo minus plenilunium incidere.

4. IV Nonas Junii iterum Aquila exoritur vespéri, decretorio die florentibus oleis vitibusque, si plenilunium in eum incidat. Equidem & solstitium VIII Kalendas Junii simili causa duxerim, & Canis ortum post dies a solstitio XXIII, sed interlunio accidente: quoniam vapore constat culpa, acinique præcoquuntur in callum. Rursus plenilunium nocet a. d. IV Nonas Julii, cum Ægypto Canicula exoritur: vel certe XVI Kalendas Augusti, cum Italiæ. Item XIII Kalendas Augusti, cum Aquila occidit, usque in X Kalendas ejusdem. Extra has causas sunt Vinalia altera, quæ aguntur a. d. decimumtertium Kalendas Septembris. Varro a Fidicula incipiente occidere mane, determinat, quod vult initium autumni esse, & hunc diem festum tempestatibus leniendis institutum. Nunc Fidiculam occidere a. d. VI Idus Augusti servatur.

5. Intra hæc constat cælestis sterilitas. Neque negaverim posse eam permutari arbitrio legentium, locorum æstimantium naturas. Sed a nobis rationem demonstratam esse satis est: reliqua observatione cujusque constabunt. Alterutrum quidem fore in causa, hoc est, plenilunium aut interlunium, non erit dubium. Et in hoc admirari benignitatem naturæ succurrit: jam primum hanc injuriam omnibus annis accidere non posse, propter statos siderum cursus: nec nisi paucis noctibus anni: idque quando futurum sit, facile nosci. Ac ne per omnes menses timeretur, earum quoque lege divisum, æstate interlunia præterquam biduo secura esse, hieme plenilunia: nec nisi æsti-

vis breviſſimiſque noctibus metui, diebus non idem valere. Præterea tam facile intelligi, ut formica minimum animal interlunio quieſcat, plenilunio etiam noctibus operetur. Avem parram, oriente Sirio, ipſo die non apparere, donec occidat. E diverſo vireonem prodire ipſo die ſolſtitii. Neutrum vero Lunæ ſtatum noxium eſſe, ne noctibus quidem, niſi ſerenis, & omni aura quieſcente: quoniam neque in nube, neque in flatu cadunt rores: ſic quoque non ſine remedio.

LXX. Sarmenta, aut palearum acervos, & evulſas herbas fruticeſque, per vineas campoſque, cum timebis, incendito: fumus medebitur. Hic e paleis & contra nebulas auxiliatur, ubi nebulæ nocent. Quidam tres cancros vivos cremari jubent in arbuſtis, ut carbunculi non noceant. Alii ſiluri carnem leviter uri a vento, ut per totam vineam fumus diſpergatur. Varro auctor eſt, ſi Fidiculæ occaſu, quod eſt initium autumni, uva picta conſecretur inter vites, minus nocere tempeſtates. Archibius ad Antiochum Syriæ regem ſcripſit, ſi fictili novo obruatur rubeta rana in media ſegete, non eſſe noxias tempeſtates.

LXXI. Opera ruſtica hujus intervalli, terram iterare, arare, arbores circumfodere: ubi æſtuoſa regio poſcat, accumulare. Germinantia, niſi in ſolo luxurioſo, fodienda non ſunt. Seminaria purgari ſarculo. Meſſem hordeaceam facere. Aream ad meſſem creta præparare, Catonis ſententia amurca temperata, Virgilii operoſius. Majore ex parte æquant tantum, & fimo bubulo dilutiore

illinunt. Id ſatis ad pulveris remedium videtur.

LXXII. Meſſis ipſius ratio varia. Galliarum latifundiis valli prægrandes dentibus in margine infeſtis, duabus rotis per ſegetem impelluntur, jumento in contrarium juncto: ita direptæ in vallum cadunt ſpicæ. Stipulæ alibi mediæ falce præciduntur, atque inter duas mergites ſpica diſtringitur. Alibi ab radice vellunt: quique id faciunt, proſcindi ab ſe obiter agrum interpretantur, cum extrahant ſuccum. Differentia hæc: Ubi ſtipula domos contegunt, quam longiſſimam ſervant. Ubi fœni inopia eſt, ſtramento paleam quærunt. Panici culmo non tegunt. Milii culmum fere inurunt. Hordei ſtipulam bubus gratiſſimam ſervant. Panicum & milium ſingulatim pectine manuali legunt Galliæ.

Meſſis ipſa alibi tribulis in area, alibi equarum greſſibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Triticum, quo ſerius metitur, copioſius invenitur: quo celerius vero, hoc ſpecioſius ac robuſtius. Lex aptiſſima, antequam granum indureſcat, & cum jam traxerit colorem. Oraculum vero, biduo celerius meſſem facere potius, quam biduo ſerius. Siliginis & tritici etiam ratio in area horreoque. Far, quia difficulter excutitur, convenit cum palea ſua condi: & ſtipula tantum & ariſtis liberatur.

Palea plures gentium pro fœno utuntur. Melior ea, quæ tenuior, minutiorque, & pulveri propior: ideo optima e milio, proxima ex hordeo, peſſima ex tritico, præterquam jumentis opere laborantibus. Culmum ſaxoſis locis cum inaruit, ba-

culo frangunt, ſubſtratu animalium. Si palea defecit, & culmus teritur. Ratio hæc: maturius deſectus, muria diu reſperſus, dehinc ſiccatus in manipulos convolvitur, atque ita pro fœno bubus datur. Sunt qui accendant in arvo & ſtipulas, magno Virgilii præconio. Summa autem ejus ratio, ut herbarum ſemen exurant. Ritus diverſitatem magnitudo facit meſſium, & caritas operariorum.

LXXIII. Connexa eſt ratio frumenti ſervandi. Horrea operoſe tripedali craſſitudine, pariete lateritio, exædificari jubent aliqui. Præterea ſuperne impleri, nec afflatus admittere, aut feneſtras habere ullas. Alii ab exortu tantum æſtivo, aut ſeptemtrione, eaque ſine calce conſtrui, quoniam ſit frumento inimiciſſima: nam quæ de amurca præceperint, indicavimus. Alibi contra ſuſpendunt granaria lignea columnis, & perflari undique malunt, atque etiam a fundo. Alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur: & ſi tegulis ſubjaceat, conferveſcere. Multi ventilari quoque vetant: curculionem enim non deſcendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. Columella & Favonium ventum conferre frumento præcipit: quod miror equidem, ſicciſſimum alioqui. Sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longioribus ſuſpenſa, invehere jubeant. Nobis referre plurimum tempeſtivitas condendi videbitur. Nam ſi parum toſtum atque robuſtum collectum ſit, aut calidum conditum, inimica innaſci neceſſe eſt.

Diuturnitatis cauſæ plures. Aut in ipſius grani corio, cum eſt numeroſius, ut milio: aut ſucci

pinguedine, qui pro humore sufficit tantum, ut sesamæ: aut amaritudine, ut lupino & cicerculæ. In tritico maxime crescunt animalia, quoniam spissitate sua concalescit, & furfure crasso vestitur. Tenuior hordeo palea, exilis & legumini: ideo non generant. Faba crassioribus tunicis operitur, ob hoc effervescit. Quidam ipsum triticum diuturnitatis gratia aspergunt amurca, mille modios quadrantali. Alii Chalcidica aut Carica creta, aut etiam absinthio. Est & Olynthi, ac Cerinthi Eubœæ terra, quæ corrumpi non sinat. Nec fere condita in spica læduntur. Utilissime tamen servantur in scrobibus, quos siros vocant, ut in Cappadocia, & in Thracia. In Hispania & Africa, ante omnia ut sicco solo fiant, curant: mox ut palea substernatur. Præterea cum spica sua conduntur. Ita frumenta si nullus spiritus penetret, certum est nihil maleficum nasci. Varro auctor est, sic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum. Fabam & legumina in oleariis cadis oblita cinere, longo tempore servari. Idem fabam a Pyrrhi regis ætate, in quodam specu Ambraciæ usque ad piraticum Pompeji Magni bellum durasse, annis circiter centum viginti. Ciceri tantum nullæ bestiolæ in horreis innascuntur. Sunt qui urceis cinere substratis, & illitis acetum habentibus, leguminum acervos superingerant, ita non nasci maleficia credentes. Alii qui in salsamentariis cadis gypso illinant: alii qui lentem aceto laserpitiato respergant, siccatamque oleo inungant. Sed brevissima observatio, quod vitiis carere velis,

interlunio legere. Quare plurimum refert, condere quis malit, an vendere. Crefcente enim Luna frumenta grandefcunt.

LXXIV. Sequitur ex divifione temporum autumnus a Fidiculæ occafu ad æquinoctium, ac deinde Vergiliarum occafum, initiumque hiemis. In his intervallis fignificant, pridie Idus Augufti Atticæ Equus oriens vefperi: Ægypto & Cæfari Delphinus occidens. XI Kalend. Septembris Cæfari & Affyriæ, ftella quæ Vindemitor appellatur, exoriri mane incipit, vindemiæ maturitatem promittens. Ejus argumentum erunt acini colore mutati. Affyriæ V Kalendas & Sagitta occidit, & etefiæ defınunt. Vindemitor Ægypto Nonis exoritur. Atticæ Arcturus matutino, & Sagitta occidit mane. Quinto Idus Septembris, Cæfari Capella oritur vefperi. Arcturus vero medius pridie Idus, vehementiffimo fignificatu terra marique per dies quinque. Ratio ejus hæc traditur: Si Delphino occidente imbres fuerint, non futuros per Arcturum. Signum orientis ejus fideris fervetur hirundinum abitus: namque deprehenfæ intereunt. Decimofexto Kalendas Octobris Ægypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, etefiæque defınunt. Hoc idem Cæfari XIV Kalendas, XIII Affyriæ fignificant: & XI Kalendas Cæfari commiffura Pifcium occidens, ipfumque æquinoctii fidus VIII Kalendas Octobris. Deinde confentiunt (quod eft rarum) Philippus, Callippus, Dofitheus, Parmenifcus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus, IV Kalendas Octobris Capellam matutino exoriri, & III

Kalendas Hœdos. Sexto Nonas Octobris Atticæ Corona exoritur mane. Asiæ & Cæsari v Kalendas Heniochus occidit matutino. Tertio Kalendas Cæsari Corona exoriri incipit: & postridie occidunt Hœdi vesperi. VIII Idus Octobris Cæsari fulgens in Corona stella oritur. Et III Idus Vergiliæ vesperi. Idibus Corona tota. Sexto Kalendas Novembris Suculæ vesperi exoriuntur. Pridie Kalendas Cæsari Arcturus occidit: & Suculæ exoriuntur cum Sole. Quarto Nonas Arcturus occidit vesperi. Quinto Idus Novembris gladius Orionis occidere incipit. Deinde III Idus Vergiliæ occidunt.

In his temporum intervallis opera rustica, napos, raphanos serere, quibus diebus diximus. Vulgus agreste & rapa post ciconiæ discessum male seri putat. Nos omnino post Vulcanalia, & præcocia cum panico. A Fidiculæ autem occasu viciam, faseolos, pabulum: hoc silente Luna seri jubent. Et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet. Si decrescente Luna præparetur, non putrescit. Aridam colligi non oportet.

Vindemiam antiqui nunquam existimavere maturam ante æquinoctium: jam passim rapi cerno. Quamobrem & hujus tempora notis argumentisque signentur. Leges ita se habent: Uvam calidam ne legito, hoc est, in ejus siccitate, ac nisi imber intervenerit. Hanc ne legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit; nec prius, quam Sole discutiatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere cœperit, aut cum exemto

acino ex densitate intervallum non compleri apparuerit, acinum non augeri. Acinos plurimos fert, si contingat crescente Luna vindemiare. Pressura una culeos XX implere debet. Hic est pes justus. Ad totidem culeos & lacus, XX jugeribus unum sufficit torculum. Premunt aliqui singulis, utilius binis, licet magna sit vastitas singulis. Longitudo in his refert, non crassitudo: spatiosa melius premunt. Antiqui funibus vittisque loreis ea detrahebant, & vectibus. Intra centum annos inventa Græcanica, mali rugis per cochleas bullantibus, palis affixa arbori stella, a palis arcas lapidum attollente secum arbore: quod maxime probatur. Intra viginti duos hos annos inventum, parvis prelis, & minori torculari, ædificio breviore, & malo in medio decreto, tympana imposita vinaceis superne toto pondere urgere, & super prela construere congeriem.

Hoc & poma colligendi tempus, & observatio, cum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit: hoc & fæces exprimendi: hoc & defrutum coquendi silente Luna noctu: aut si interdiu, plena: ceteris diebus aut ante exortum Lunæ, aut post occasum. Nec de novella vite, aut palustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum: quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant. Justum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIV. Ab eo die oraculum occurrit, frigidum picari pro nihilo ducentium. Sed jam & Kalendis Januarii, defectu vasorum, vindemiantes vidi, piscinisque musta con·

di, aut vina effundi priora, ut dubia reciperentur. Hoc tam ſæpe proventu nimio evenit, quam ſævitia inſidiantium caritati civili. Sed æqui patrisfamilias modus eſt, annona cujuſque anni uti. Id peræque etiam lucroſiſſimum. Reliqua de vinis affatim dicta ſunt. Item vindemia facta olivam eſſe rapiendam, & quæ ad oleum pertinent, quæque ad Vergiliarum occaſum agi debent.

LXXV. His, quæ ſunt neceſſaria, adjicientur de Luna, ventiſque, & præſagiis, ut ſit tota ſideralis ratio perfecta. Namque Virgilius etiam in numeros Lunæ digerenda quædam putavit, Democriti ſecutus oſtentationem. Nos legum utilitas, quæ in toto opere, in hac quoque movet parte. Omnia quæ cæduntur, carpuntur, conduntur, innocentius decreſcente Luna, quam creſcente fiunt. Stercus, niſi decreſcente Luna, ne tangito. Maxime intermenſtrua dimidiaque ſtercorato. Verres, juvencos, arietes, hœdos, decreſcente Luna caſtrato. Ova Luna nova ſupponito. Scrobes Luna plena noctu facito. Arborum radices Luna plena operito. Humidis locis interlunio ſerito, & circa interlunium quatriduo. Ventilari quoque frumenta ac legumina, & condi circa extremam Lunam jubent: ſeminaria, cum Luna ſupra terram ſit, fieri: calcari muſta, cum Luna ſub terra: item materies cædi, quæque alia ſuis locis diximus. Neque ſalicior eſt obſervatio, ac jam dicta a nobis ſecundo volumine: ſed quod intelligere vel ruſtici poſſint, quoties ab occidente Sole cernetur, prioribuſque noctis horis lucebit, creſcens erit,

& oculis dimidiata judicabitur: cum vero occidente Sole orietur ex adverſo, ita ut pariter aſpiciantur, tum erit plenilunium. Quoties ab ortu Solis orietur, prioribuſque noctis horis detrahet lumen, & in diurnas extendet, decreſcens erit, iterumque dimidia. In coitu vero (quod interlunium vocant) cum apparere deſierit. Supra terras autem erit, quamdiu & Sol, interlunio, & prima tota die: ſecunda, horæ unius dextante ſicilico: ac deinde tertia uſque ad quintamdecimam, multiplicatis horarum iiſdem portionibus: quintadecima tota ſupra terras noctu erit, eademque ſub terris tota die. Decimaſexta ad primæ horæ nocturnæ dextantem ſicilicum ſub terra aget, eaſdemque portiones horarum per ſingulos dies adjiciet uſque ad interlunium. Et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod ſub terris agat, tantundem noviſſimis ex die adjiciet ſupra terram. Alternis autem menſibus XXX implebit numeros, alternis vero detrahet ſingulos. Hæc erit ratio lunaris.

LXXVI. Ventorum paulo ſcrupoloſior. Obſervato Solis ortu quocunque libeat die, ſtantibus hora diei ſexta, ſic ut ortum eum a ſiniſtro humero habeant, contra mediam faciem meridies, a vertice ſeptemtrio erit. Qui ita limes per agrum currit, cardo appellatur. Circumagi deinde melius eſt, ut umbram ſuam quiſque cernat: alioqui poſt hominem erit. Ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei a dextro humero fiat, occaſus a ſiniſtro, tunc erit hora ſexta, cum minima umbra

contra medium fiet hominem. Per hujus mediam longitudinem duci ſarculo ſulcum: vel cinere lineam, verbi gratia, pedum viginti conveniet: mediamque menſuram, hoc eſt, in decimo pede, circumſcribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus. Quæ pars fuerit a vertice umbræ, hæc erit ventus ſeptemtrionalis. Illo tibi, putator, arborum plagæ ne ſpectent, neve arbuſta vineæve, niſi in Africa, Cyrenis, Ægypto. Illinc flante ne arato, quæque alia præcipimus. Quæ pars lineæ fuerit a pedibus umbræ, meridiem ſpectans, hæc ventum Auſtrum dabit, quem a Græcis Notum diximus vocari. Illinc flatu veniente, materiam vineamque agricola ne tractes. Humidus aut æſtuoſus Italiæ eſt. Africæ quidem incendia cum ſerenitate affert. In hunc Italiæ palmites ſpectent, ſed non plagæ arborum vitiumve. Hunc oliveti metator Vergiliarum quatriduo, hunc caveat inſitor calamis, gemmiſque inoculator. De ipſa regionis ejus hora præmonuiſſe conveniet. Frondem media die, arborator, ne cædito. Cum meridiem adeſſe ſenties, paſtor, æſtate contrahente ſe umbra, pecudem a Sole in opaca cogito. Cum æſtate paſces, in occidentem ſpecta ante meridiem, poſt meridiem in orientem: aliter noxium, ſicut hieme & vere, ſi in rorulentum duceres. Ne contra ſeptemtrionem paveris ſupra dictum. Clodunt ita, lippiuntve ab afflatu, & alvo cita pereunt. Qui feminas concipi voles, in hunc ventum ſpectantes iniri cogito.

LXXVII. 1. Diximus ut in media linea deſignaretur umbilicus. Per hunc medium tranſverſa

currat alia. Hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem: & limes, qui ita secabit agrum, decumanus vocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusses obliquæ, ita ut a septemtrionis dextra lævaque ad Austri dextram lævamque descendant. Omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. Quæ ratio semel in quoque agro ineunda erit: vel si sæpius libeat uti, e ligno facienda, regulis paribus in tympanum exiguum, sed circinatum, adactis. Ratione qua doceo, occurrendum ingeniis quoque imperitorum est. Meridiem excuti placet, quoniam semper est idem: Sol autem quotidie ex alio cæli momento, quam pridie, oritur: ne quis forte ad exortum capiendam putet lineam. Ita cæli exacta parte, quod fuerit lineæ caput septemtrioni proximum a parte exortiva, solstitialem habebit exortum, hoc est, longissimi diei, ventumque Aquilonem, Boream Græcis dictum. In hunc ponito arbores vitesque. Sed hoc flante ne arato: frugem ne serito: semen ne jacito. Præstringit enim atque percellit hic radices arborum, quas positurus afferes. Prædoctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. Nec sum oblitus, in hac parte ventum Græcis poni, quem Cæciam vocant. Sed idem Aristoteles, vir immensæ subtilitatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius Aquilo Africo flat. Nec tamen eum toto anno in prædictis timet agricola. Mollitur sidere æstate media, mutatque nomen, & Etesias vocatur. Ergo cum frigidum

ſenties, caveto: ac quacunque Aquilo prædicitur, tanto perniciosior ſeptemtrio eſt. In hunc Aſiæ, Græciæ, Hiſpaniæ, maritimæ Italiæ, Campaniæ, Apuliæ arbuſta vineæque ſpectent. Qui mares concipi voles, in hunc paſcito, ut ſic ineuntem ineat. Ex adverſo Aquilonis ab occaſu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant. In hunc a coitu cum ſe pecus circumegerit, feminas conceptas eſſe ſcito.

2. Tertia a ſeptemtrione linea, quam per latitudinem umbræ duximus, & decumamam vocavimus, exortum habebit æquinoctialem, ventumque ſubſolanum, Græcis Apelioten dictum. In hunc ſalubribus locis villæ vineæque ſpectent. Ipſe leniter pluvius: tamen eſt ſiccior Favonius, ex adverſo ejus ab æquinoctiali occaſu, Zephyrus Græcis nominatus. In hunc ſpectare oliveta Cato juſſit. Hic ver inchoat, aperitque terras tenui frigore ſaluber. Hic vites putandi, frugeſque curandi, arbores ſerendi, poma inſerendi, oleas tractandi jus dabit, afflatuque nutritium exercebit.

3. Quarta a ſeptemtrione linea, eadem Auſtro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum, ventumque Vulturnum, Eurum Græcis dictum, ſicciorem & ipſum, tepidioremque. In hunc apiaria & vineæ Italiæ, Galliarumque, ſpectare debent. Ex adverſo Vulturni flabit Corus, ab occaſu ſolſtitiali & occidentali latere ſeptemtrionis, Græcis dictus Argeſtes, ex frigidiſſimis & ipſe, ſicut omnes qui a ſeptemtrionis parte ſpirant. Hic & grandines infert, cavendus & ipſe, non ſecus

ac ſeptemtrio. Vulturnus ſi a ſerena cæli parte cœperit flare, non durabit in noctem: at Subſolanus in majorem partem noctis extenditur. Quiſquis erit ventus, ſi fervidus ſentietur, pluribus diebus permanebit. Aquilonem prænuntiat terra ſicceſcens repente, Auſtrum humeſcens rore occulto.

LXXVIII. Etenim prædicta ventorum ratione, ne ſæpius eadem dicantur, tranſire convenit ad reliqua tempeſtatum præſagia, quoniam & hoc placuiſſe Virgilio magnopere video. Siquidem in ipſa meſſe ſæpe concurrere prœlia ventorum damnoſa imperitis refert. Tradunt eundem Democritum metente fratre ejus Damaſo ardentiſſimo æſtu oraſſe, ut reliquæ ſegeti parceret, raperetque deſecta ſub tectum, paucis mox horis ſævo imbre vaticinatione approbata. Quin immo & arundinem non niſi impendente pluvia ſeri jubent, & fruges inſecuturo imbre. Quamobrem & hæc breviter attingemus, ſcrutati maxime pertinentia.

Primumque a Sole capiemus præſagia. Purus oriens, atque non fervens, ſerenum diem nuntiat: at hibernam pallidus grandinem. Si & occidit pridie ſerenus, & oritur, tanto certior fides ſerenitatis. Concavus oriens pluvias prædicit: idem ventos, cum ante exorientem eum nubes rubeſcunt: quod ſi & nigræ rubentibus intervenerint, & pluvias. Cum orientis atque occidentis radii rubent, coire pluvias. Si circa occidentem rubeſcunt nubes, ſerenitatem futuræ diei ſpondent. Si in exortu ſpargentur partim ad Auſtrum, partim ad Aquilonem, pura circa eum ſerenitas ſit licet, pluviam

tamen ventoſque ſignificabunt. Si in ortu aut in occaſu contracti cernentur radii, imbrem. Si in occaſu ejus pluet, aut radii in ſe nubem trahent, aſperam in proximum diem tempeſtatem ſignificabunt. Cum oriente radii non illuſtres eminebunt, quamvis circumdati nube non ſint, pluviam portendent. Si ante exortum nubes globabuntur, hiemem aſperam denuntiabunt. Si ab ortu repellentur, & ad occaſum abibunt, ſerenitatem. Si nubes Solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempeſtas erit: ſi vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. Quod ſi in exortu fiet, ita ut rubeſcant nubes, maxima oſtendetur tempeſtas. Si non ambibunt, ſed incumbent, a quocunque vento fuerint, eum portendent. Si a meridie, & imbrem. Si oriens cingetur orbe, ex qua parte is ſe aperit, exſpectetur ventus. Si totus defluxerit æqualiter, ſerenitatem dabit. Si in exortu longe radios per nubes porriget, & medius erit inanis, pluviam ſignificabit. Si ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum. Si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem tempeſtatem. Si nebula, vehementiorem. Si candente Sole, ventum. Si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit ſe, ventum magnum.

LXXIX. Proxima ſint jure Lunæ præſagia. Quartam eam maxime obſervat Ægyptus. Si ſplendens exorta puro nitore fulſit, ſerenitatem: ſi rubicunda, ventos: ſi nigra, pluvias portendere creditur. In quinta cornua ejus obtuſa, pluviam: erecta & infeſta ventos ſemper ſignificant: quarta tamen

maxime. Cornu ejus ſeptemtrionale acuminatum atque rigidum, illum præſagit ventum: inferius, Auſtrum: utraque recta, noctem ventoſam. Si quartam orbis rutilus cingit, ventos & imbres præmonebit. Apud Varronem ita eſt: Si quarto die Luna erit directa, magnam tempeſtatem in mari præſagiet, niſi ſi coronam circa ſe habebit, & eam ſinceram: quoniam illo modo non ante plenam Lunam hiematurum oſtendit. Si plenilunio per dimidium pura erit, dies ſerenos ſignificabit: ſi rutila, ventos: nigreſcens, imbres. Si caligo orbis nubem incluſerit, ventos, qua ſe ruperit: ſi gemini orbes cinxerint, majorem tempeſtatem. Et magis, ſi tres erunt, aut nigri, interrupti atque diſtracti. Naſcens Luna, ſi cornu ſuperiore obatro ſurget, pluvias decreſcens dabit: ſi inferiore, ante plenilunium: ſi in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa ſe habebit orbem, ex qua parte is maxime ſplendebit, ex ea ventum oſtendet. Si in ortu cornua craſſiora fuerint, horridam tempeſtatem. Si ante quartam non apparuerit, vento Favonio flante, hiemalis toto menſe erit. Si decimo ſexto vehementius flammea apparuerit, aſperas tempeſtates præſagiet. Sunt & ipſius Lunæ octo articuli, quoties in angulos Solis incidit, pleriſque inter eos tantum obſervantibus præſagia ejus, hoc eſt, tertia, ſeptima, undecima, decimaquinta, decimanona, vigeſimatertia, vigeſimaſeptima, & interlunium.

LXXX. Tertio loco ſtellarum obſervationem eſſe oportet. Diſcurrere eæ videntur interdum,

ventique protinus ſequuntur, in quorum parte ita præſagivere. Cælum cum æqualiter totum erit ſplendidum, articulis temporum, quos propoſuimus, autumnum ſerenum præſagibunt, & frigidum. Si ver & æſtas non ſine riguo aliquo tranſierint, autumnum ſerenum & denſum, minuſque ventoſum facient. Autumni ſerenitas ventoſam hiemem facit. Cum repente ſtellarum fulgor obſcuratur, & id neque nubilo, neque caligine, pluvia aut graves denuntiantur tempeſtates. Si volitare plures ſtellæ videbuntur, quo feruntur albeſcentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt. Aut ſi curſitabunt, certos: ſi id in pluribus partibus fiet, inconſtantes ventos effundent. Si ſtellarum errantium aliquam orbes incluſerint, imbres. Sunt in ſigno Cancri duæ ſtellæ parvæ, Aſelli appellatæ, exiguum inter illas ſpatium obtinente nubecula, quam Præſepia appellant. Hæc cum cælo ſereno apparere deſierit, atrox hiems ſequitur. Si alteram earum Aquilonſam caligo abſtulit, Auſter ſævit: ſi Auſtrinam, Aquilo. Arcus cum ſunt duplices, pluvias nuntiant: a pluviis, ſerenitatem non perinde certam. Circuli novi circa ſidera aliqua, pluviam.

LXXXI. Cum æſtate vehementius tonuit quam fulſit, ventos ex ea parte denuntiat: contra ſi minus tonuit, imbrem. Cum ſereno cælo fulgetræ erunt & tonitrua, abhiemabit. Atrociſſime autem, cum ex omnibus quatuor partibus cæli fulgurabit. Cum ab Aquilone tantum, in poſterum diem aquam portendit. Cum a Septemtrione, ventum eum. Cum ab Auſtro, vel Coro, aut Favo-

nio, nocte ſerena fulguraverit, ventum & imbrem ex iiſdem regionibus demonſtrabit. Tonitrua matutina ventum ſignificant, imbrem meridiana.

LXXXII. Nubes cum ſereno cælo feruntur, a quacunque parte id fiet, exſpectentur venti: ſi eodem loco globabuntur, appropinquante Sole diſcutientur. Et hoc ſi ab Aquilone fiat, ventos: ſi ab Auſtro, imbres portendent. Sole occidente ſi ex utraque parte ejus cælum petent, tempeſtatem ſignificabunt. Vehementius atræ ab oriente, in noctem aquam minantur: ab occidente, in poſterum diem. Si nubes, ut vellera lanæ, ſpargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præſagient. Cum in cacuminibus montium nubes conſident, hiemabit. Si cacumina pura fient, diſſerenabit. Nube gravida candicante, quod vocant tempeſtatem albam, grando imminebit. Cælo quamvis ſereno nubecula quamvis parva ventum procelloſum dabit.

LXXXIII. Nebulæ e montibus deſcendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus ſidentes, ſerenitatem promittunt.

LXXXIV. Ab his terreni ignes proxime ſignificant: pallidi namque, murmurantesque, tempeſtatum nuntii ſentiuntur: pluviæ etiam in lucernis fungi. Si flexuoſe volitet flamma, ventum. Et lumina cum ex ſeſe flammas elidunt, aut vix accenduntur. Item cum in eo pendentes coacervantur ſcintillæ: vel cum tollentibus ollas carbo adhæreſcit: aut cum contectus ignis e ſe favillam diſcutit, ſcintillamve emittit: vel cum cinis in foco concreſcit, & cum carbo vehementer perlucet.

LXXXV. Eſt & aquarum ſignificatio. Mare ſi tranquillum in portu a curſu ſtabit, & murmuraverit intra ſe, ventum prædicit. Si identidem, & hiemem, & imbrem. Litora ripæque ſi reſonabunt tranquillo, aſperam tempeſtatem: item maris ipſius tranquillo ſonitus, ſpumæve diſperſæ, aut aquæ bullantes. Pulmones marini in pelago, plurium dierum hiemem portendunt. Sæpe & ſilentio intumeſcit, flatuque altius ſolito jam intra ſe eſſe ventos fatetur.

LXXXVI. Equidem & montium ſonitus, nemorumque mugitus prædicunt: & ſine aura, quæ ſentiatur, folia ludentia. Lanugo populi, aut ſpinæ, volitans: aquiſque pluma innatans. Atque etiam in campis tempeſtatem venturam præcedens ſuus fragor: cæli quidem murmur non dubiam habet ſignificationem.

LXXXVII. Præſagiunt & animalia. Delphini tranquillo mari laſcivientes, flatum, ex qua veniunt parte: item ſpargentes aquam turbato, tranquillitatem. Loligo volitans, conchæ adhæreſcentes, echini affigentes ſeſe, aut arena ſaburrantes, tempeſtatis ſigna ſunt. Ranæ quoque ultra ſolitum vocales. Et fulicæ matutino clangore. Item mergi anateſque, pennas roſtro purgantes, ventum: ceteræque aquaticæ aves concurſantes: grues in mediterranea feſtinantes: mergi maria aut ſtagna fugientes. Grues ſilentio per ſublime volantes, ſerenitatem: ſic noctua in imbre garrula: at ſereno, tempeſtatem: corvique ſingultu quodam latrantes, ſeque concutientes, ſi continuabunt, ventos: ſi vero carptim vocem reſorbebunt, vento-

ſum imbrem. Gracculi ſero a pabulis recedentes, hiemem. Et albæ aves, cum congregabuntur. Et cum terreſtres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes ſeſe: ſed maxime cornix. Hirundo tam juxta aquam volitans, ut penna ſæpe percutiat. Quæque in arboribus habitant, fugitantes in nidis ſuis. Et anſeres continuo clangore intempeſtivi. Ardea in mediis arenis triſtis.

LXXXVIII. Nec mirum, aquaticas, aut in totum volucres præſagia aeris ſentire. Pecora exſultantia, & indecora laſcivia ludentia, eandem ſignificationem habent. Et boves cælum olfactantes, ſeque lambentes contra pilum. Turpeſque porci alienos ſibi manipulos fœni lacerantes: ſegniterque & contra induſtriam ſuam abſconditæ formicæ, vel concurſantes, aut ova progerentes. Item vermes terreni erumpentes.

LXXXIX. Trifolium quoque inhorreſcere, & folia contra tempeſtatem ſubrigere certum eſt.

XC. Nec non in conviviis menſiſque noſtris, vaſa quibus eſculentum additur, ſudorem repoſitoriis liquentia, diras tempeſtates prænuntiant.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS
HISTORIAE
LIBER XIX.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XIX.

I. SIDERUM quoque tempeſtatumque ratio, vel imperitis facili atque indubitato modo monſtrata eſt: vereque intelligentibus non minus conferunt rura deprehendendo cælo, quam ſideralis ſcientia agro colendo. Proximam multi hortorum curam fecere: nobis non protinus tranſire ad iſta tempeſtivum videtur. Miramurque quoſdam ſcientiæ gratia, eruditionis ſuæ gloriam ex his petentes tam multa præteriiſſe, nulla mentione habita tot rerum ſponte curave provenientium, præſertim cum pleriſque earum, pretio uſuque vitæ, major etiam, quam frugibus, perhibeatur auctoritas. Atque ut a confeſſis ordiamur utilitatibus, quæque non ſolum terras omnes, verum etiam maria replevere: ſeritur, ac dici neque inter fruges, neque inter hortenſia poteſt, linum. Sed in qua non occurret vitæ parte, quodve miraculum majus, herbam eſſe quæ admoveat Ægyptum Italiæ: in tantum, ut Galerius a freto Siciliæ Alexandriam ſeptima die pervenerit, Babilius ſexta, ambo præfecti: æſtate vero proxima Valerius Marianus ex Prætoriis Senatoribus, a Puteolis nono die leniſſimo flatu? Herbam eſſe, quæ Gades ad Herculis

columnas ſeptimo die Oſtiam afferat, & citeriorem Hiſpaniam quarto, provinciam Narbonenſem tertio, Africam altero: quod etiam molliſſimo flatu contigit C. Flavio legato Vibii Criſpi Proconſulis? Audax vita, ſcelerum plena: aliquid ſeri, ut ventos procellaſque recipiat: & parum eſſe fluctibus ſolis vehi. Jam vero nec vela ſatis eſſe majora navigiis. Sed quamvis amplitudini antennarum ſingulæ arbores ſufficiant, ſuper eas tamen addi velorum alia vela, præterque alia in proris, & alia in puppibus pandi, ac tot modis provocari mortem. Denique tam parvo ſemine naſci, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure tolli: neque id viribus ſuis necti, ſed fractum tuſumque & in mollitiem lanæ coactum, injuria ac* ſumma audacia, eo pervenire. Nulla exſecratio ſufficit contra inventorem dictum ſuo loco a nobis: cui ſatis non fuit hominem in terra mori, niſi periret & inſepultus. At nos priore libro imbres & flatus cavendos, frugum cauſa victuſque, præmonebamus. Ecce ſeritur hominis manu, metitur ejuſdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. Præterea ut ſciamus faviſſe pœnas, nihil gignitur facilius: ut ſentiamus nolente id fieri natura, urit agrum, deterioremque etiam terram facit.

II. 1. Seritur ſabuloſis maxime, unoque ſulco: nec magis feſtinat aliud. Vere ſatum æſtate vellitur: & hanc quoque terræ injuriam facit. Ignoſcat tamen aliquis Ægypto ſerenti, ut Arabiæ Indiæque merces importet: itane & Galliæ cenſentur

hoc reditu? montesque mari oppositos esse non est satis, & a latere oceani obstare ipsum quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges, ultimique hominum existimati Morini, immo vero Galliæ universæ vela texunt. Jam quidem & Transrhenani hostes: nec pulchriorem aliam vestem eorum feminæ novere. Qua admonitione succurrit, quod M. Varro tradit, in Seranorum familia gentilitium esse, feminas linea veste non uti. In Germania autem defossi atque sub terra id opus agunt. Similiter & in Italia regione Alliana inter Padum Ticinumque amnes, ubi a Setabi tertia in Europa lino palma: secundam enim in vicino Allianis capessunt Retovina, & in Æmilia via Faventina. Candore Allianis semper crudis Faventina præferuntur: Retovinis tenuitas summa densitasque, candor æque ut Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. Nervositas filo æqualior pæne quam araneis, tinnitusque, cum dente libeat experiri: ideo duplex, quam ceteris, pretium.

2. Et Hispania citerior habet splendorem lini præcipuum, torrentis in quo politur natura, qui alluit Tarraconem. Et tenuitas mira, ibi primum carbasis repertis. Non dudum ex eadem Hispania Zoelicum venit in Italiam, plagis utilissimum. Civitas ea Gallæciæ & oceano propinqua. Est sua gloria & Cumano in Campania, ad piscium & alitum capturam. Eadem & plagis materia. Neque enim minores cunctis animalibus insidias, quam nobismetipsis lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ con-

cidunt apros, & hi casses vel ferri aciem vincunt. Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut anulum hominis cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua saltus cingerentur: (nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare:) sicut paulo ante Julio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc ignorantes in Ægyptii quondam regis, quem Amasim vocant, thorace, in Rhodiorum insula ostendi in templo Minervæ, CCCLXV filis singula fila constare: quod se expertum nuper Romæ prodidit Mucianus ter Consul, parvasque jam reliquias ejus superesse hac experientium injuria. Italia & Pelignis etiamnum linis honorem habet, sed fullonum tantum in usu. Nullum est candidius, lanæve similius: sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent. Galliarum hoc, & tomenta pariter, inventum. Italiæ quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.

3. Ægyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus nascuntur. Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina. Parvus est, similemque barbatæ nucis defert fructum, cujus ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla sunt eis candore mollitiave præferenda. Vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ. Quartum genus Orchomenium appellant. Fit e palustri velut arundine, dumtaxat panicula

ejus. Aſia e geniſta facit lina ad retia præcipua, in piſcando durantia, frutice madefacto denis diebus. Æthiopes Indique e malis, Arabes cucurbitis, in arboribus, ut diximus, genitis.

III. Apud nos maturitas ejus duobus argumentis intelligitur, intumeſcente ſemine, aut colore flaveſcente. Tum evulſum, & in faſciculos manuales colligatum, ſiccatur in Sole, pendens converſis ſuperne radicibus uno die, mox quinque aliis, in contrarium inter ſe verſis faſcium cacuminibus, ut ſemen in medium cadat. Inter medicamina huic vis, & in quodam ruſtico ac prædulci Italiæ Tranſpadanæ cibo, ſed jam pridem ſacrorum tantum gratia. Deinde poſt meſſem triticeam virgæ ipſæ merguntur in aquam Solibus tepefactam, pondere aliquo depreſſæ: nulli enim levitas major. Maceratas indicio eſt membrana laxatior. Iterumque inverſæ, ut prius, Sole ſiccantur: mox arefactæ in ſaxo tunduntur ſtupario malleo. Quod proximum cortici fuit, ſtupa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. Et ipſa tamen pectitur ferreis hamis, donec omnis membrana decorticetur. Medullæ numeroſior diſtinctio, candore, mollitia. Linumque nere & viris decorum eſt. Cortices quoque decuſſi clibanis & furnis præbent uſum. Ars depectendi digerendique: Juſtum e quinquagenis faſcium libris quinas denas carminari. Iterum deinde in filo politur, illiſum crebro in ſilice ex aqua: textumque rurſus tunditur clavis, ſemper injuria melius.

IV. Inventum jam eſt etiam, quod ignibus non

abſumeretur. Vivum id vocant, ardenteſque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, ſordibus exuſtis ſplendeſcentes igni magis, quam poſſent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis favillam ab reliquo ſeparant cinere. Naſcitur in deſertis aduſtiſque Sole Indiæ, ubi non cadunt imbres, inter diras ſerpentes: aſſueſcitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem. Rufus de cetero colos, ſplendeſcit igni. Cum inventum eſt, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem a Græcis asbeſtinum ex argumento naturæ. Anaxilaus auctor eſt, linteo eo circumdatam arborem, ſurdis ictibus, & qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe.

Proximus byſſino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaja genito: quaternis denariis ſcripula ejus permutata quondam, ut auri, reperio. Linteorum lanugo, e velis navium maritimarum maxime, in magno uſu medicinæ eſt: & cinis ſpodii vim habet. Eſt & inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt.

V. Tentatum eſt tingi linum quoque, & veſtium inſaniam accipere, in Alexandri Magni primum claſſibus, Indo amne navigantis, cum duces ejus ac præfecti in certamine quodam variaſſent inſignia navium: ſtupueruntque litora, flatu verſicoloria implente. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis inſigne.

VI. Poſtea in theatris tantum umbram fecere: quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbaſina deinde vela primus in theatro duxiſſe traditur Lentulus Spinter Apollinaribus ludis. Mox Cæſar Dictator totum forum Romanum intexit, viamque ſacram ab domo ſua ad clivum uſque Capitolinum, quod munere ipſo gladiatorio mirabilius viſum tradunt. Deinde & ſine ludis Marcellus Octavia ſorore Auguſti genitus, in Ædilitate ſua, avunculo XI Conſule, a. d. Kalendas Auguſti, velis forum inumbravit, ut ſalubrius litigantes conſiſterent: quantum mutatis moribus Catonis Cenſorii, qui ſternendum quoque forum muricibus cenſuerat. Vela nuper colore cæli, ſtellata, per rudentes iere etiam in amphitheatro principis Neronis. Rubent in cavis ædium, & muſcum a Sole defendunt. Cetero manſit candori pertinax gratia. Honor etiam & Trojano bello. Cur enim non & prœliis interſit, ut naufragiis? Thoracibus lineis paucos tamen pugnaſſe, teſtis eſt Homerus. Hinc fuiſſe & navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores: quoniam cum ſparta dixit, ſignificaverit ſata.

VII. Sparti quidem uſus multa poſt ſecula cœptus eſt: nec ante Pœnorum arma, quæ primum Hiſpaniæ intulerunt. Herba & hæc ſponte naſcens, & quæ non queat ſeri, juncuſque proprie aridi ſoli, uni terræ dato vitio. Namque id malum telluris eſt: nec aliud ibi ſeri aut naſci poteſt. In Africa exiguum & inutile gignitur. Carthaginienſis Hiſpaniæ citerioris portio, nec hæc tota, ſed quatenus

parit, montes quoque ſparto operit. Hinc ſtrata ruſticis eorum, hinc ignes faceſque, hinc calceamina, & paſtorum veſtis: animalibus noxium, præterquam cacuminum teneritate. Ad reliquos uſus laborioſe evellitur, ocreatis cruribus, manu, textiſque manicis, convolutum oſſeis iligneiſve conamentis. Nunc jam in hiemem juxta. Facillime tamen ab Idibus Majis in Junias: hoc maturitatis tempus.

VIII. Vulſum faſcibus in acervo animatum biduo, tertio reſolutum, ſpargitur in Sole ſiccaturque, & rurſus in faſcibus redit ſub tecta. Poſtea maceratur aqua marina optime, ſed & dulci, ſi marina deſit: ſiccatumque Sole, iterum rigatur. Si repente urgeat deſiderium, perfuſum calida in ſolio, ac ſiccatum ſtans, compendium operæ fatetur. Hoc autem tunditur, ut fiat utile, præcipue in aquis marique invictum. In ſicco præferunt e cannabi funes. At ſpartum alitur etiam demerſum, veluti natalium ſitim penſans. Eſt quidem ejus natura interpolis: rurſuſque quam libeat vetuſtum novo miſcetur. Verumtamen complectatur animo, qui volet miraculum æſtimare, quanto ſit in uſu, omnibus terris, navium armamentis, machinis ædificationum, aliiſque deſideriis vitæ. Ad hos omnes uſus quæ ſufficiant, minus triginta millia paſſuum in latitudinem a litore Carthaginis novæ, minuſque c in longitudinem eſſe reperientur. Longius vehi impendia prohibent.

IX. Junco Græcos ad funes uſos nomini credamus, quo herbam eam appellant: poſtea palmarum foliis, philuraque, manifeſtum eſt: & inde

translatum a Pœnis ſparti uſum, perquam ſimile veri eſt.

X. Theophraſtus auctor eſt, eſſe bulbi genus circa ripas amnium naſcens, cujus inter ſummum corticem, eamque partem qua veſcuntur, eſſe laneam naturam, ex qua impilia veſteſque quædam conficiant. Sed neque regionem, in qua fiat, neque quidquam diligentius, præterquam eriophoron id appellari, in exemplaribus, quæ quidem invenerim, tradit: neque omnino ullam mentionem habet, cuncta cura magna perſecutus CCCXC annis ante nos, ut jam & alio loco diximus: quo apparet, poſt id temporis ſpatium in uſum veniſſe ſpartum.

XI. Et quoniam a miraculis rerum cœpimus, ſequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum eſt, aliquid naſci aut vivere ſine ulla radice. Tubera hæc vocantur, undique terra circumdata, nulliſque fibris nixa, aut ſaltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur, aut rimas agente: neque ipſa terræ cohærent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram eſſe poſſimus dicere, nec aliud quam terræ callum. Siccis hæc fere & ſabuloſis locis, frutectoſiſque naſcuntur. Excedunt ſæpe magnitudinem mali contonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, arenoſa dentibus inimica, & altera ſincera. Diſtinguuntur & colore, rufo, nigroque, & intus candido: laudatiſſima Africæ. Creſcant, anne vitium id terræ (neque enim aliud intelligi poteſt) ea protinus globetur magnitudine, qua futurum eſt;

& vivantne, an non, haud facile arbitror intelligi poſſe. Putreſcendi enim ratio communis eſt iis cum ligno. Lartio Licinio Prætorio viro jura reddenti in Hiſpania Carthagine, paucis his annis ſcimus accidiſſe, mordenti tuber, ut deprehenſus intus denarius primos dentes inflecteret: quo manifeſtum erit, terræ naturam in ſe globari. Quod certum eſt, ex iis erunt quæ naſcantur, & ſeri non poſſint.

XII. Simile eſt & quod in Cyrenaica provincia vocant miſy, præcipuum ſuavitate odoris ac ſaporis, ſed carnoſius: & quod in Thracia iton, & quod in Græcia geranion.

XIII. De tuberibus hæc traduntur peculiariter: Cum fuerint imbres autumnales, ac tonitrua crebra, tunc naſci, & maxime e tonitribus: nec ultra annum durare: tenerrima autem verno eſſe. Quibuſdam locis accepta riguis feruntur: ſicut Mitylenis negant naſci, niſi exundatione fluminum invecto ſemine ab Tiaris. Eſt autem is locus, in quo plurima naſcuntur. Aſiæ nobiliſſima circa Lampſacum, & Alopeconneſum: Græciæ vero, circa Elin.

XIV. Sunt & in fungorum genere Græcis dicti pezicæ, qui ſine radice aut pediculo naſcuntur.

XV. Ab his proximum dicetur auctoritate clariſſimum laſerpitium, quod Græci ſilphion vocant, in Cyrenaica provincia repertum: cujus ſuccum vocant laſer: magnificum in uſu medicamentiſque, & ad pondus argentei denarii penſum. Multis jam annis in ea terra non invenitur: quoniam publi-

cani, qui paſcua conducunt, majus ita lucrum ſentientes, depopulantur pecorum pabulo. Unus omnino caulis noſtra repertus memoria, Neroni principi miſſus eſt. Si quando incidit pecus in ſpem naſcentis, hoc deprehenditur ſigno: ove, cum comederit, dormiente protinus, capra ſternuente. Diuque jam non aliud ad nos invehitur laſer, quam quod in Perſide, aut Media, & Armenia naſcitur large, ſed multo infra Cyrenaicum: id quoque adulteratum gummi, ſagapeno, aut faba fracta. Quo minus omittendum videtur, C. Valerio, M. Herennio Coſſ. Cyrenis advecta Romam publice laſerpitii pondo XXX. Cæſarem vero Dictatorem initio belli civilis, inter aurum argentumque protuliſſe ex ærario laſerpitii pondo MD. Id apud auctores Græciæ evidentiſſimos invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure, circa Heſperidum hortos Syrtimque majorem, ſeptem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum eſt Urbis noſtræ anno CXLIII. Vim autem illam per quatuor millia ſtadiûm Africæ valuiſſe. In ea laſerpitium gigni ſolitum, rem feram ac contumacem, & ſi coleretur, in deſerta fugientem: radice multa craſſaque, caule ferulaceo, aut ſimili craſſitudine. Hujus folia maſpetum vocabant, apio maxime ſimilia. Semen erat foliaceum, folium ipſum vero deciduum. Veſci pecora ſolita, primoque purgari, mox pingueſcere, carne mirabilem in modum jucunda. Poſt folia amiſſa, caule ipſo & homines veſcebantur decocto, aſſo, elixoque: eorum quoque corpora XL primis diebus purgante a vitiis omni-

bus. Succus duobus modis capiebatur: e radice, atque caule. Et hæc duo erant nomina: rhizias, atque caulias vilior illo ac putrescens. Radici cortex niger. Ad mercis adulteria, succum ipsum in vasa conjectum, admixto furfure, subinde concutiendo ad maturitatem perducebant: ni ita fecissent, putrescentem. Argumentum erat maturitatis, color, siccitasque sudore finito. Alii tradunt laserpitii radicem fuisse majorem cubitali, tuberque in ea supra terram. Hoc inciso, profluere solitum succum, ceu lactis, superenato caule, quem magydarin vocarunt. Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu, Austro flante. Ex his laserpitium nasci solitum, annuo spatio & radice & caule consummantibus sese. Hoc & circumfodi solitum prodidere. Nec purgari pecora, sed ægra sanari, aut protinus mori, quod in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

XVI. Alterum genus est, quod mygdaris vocatur, tenerius & minus vehemens, sine succo: quod circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. Gignitur & in Parnasso monte copiosius, quibusdam laserpitium vocantibus: per quæ omnia adulteratur rei saluberrimæ utilissimæque auctoritas. Probatio sinceri prima, in colore modice ruso, & cum frangitur, candido intus, mox translucente: gutta, aqua salivaque liquescit. Usus in multis medicaminibus.

XVII. Sunt etiamnum duo genera, non nisi sordido nota vulgo, cum quæstu multum polleant. In primis rubia tingendis lanis & coriis necessaria. Lau-

datissima Italica, & maxime suburbana: & omnes pæne provinciæ scatent ea. Sponte provenit, seriturque similitudine erviliæ. Verum spinosus ei caulis: geniculatus hic est, quinis circa articulos in orbe foliis. Semen ejus rubrum est. Quos in medicina usus habeat, suo dicemus loco.

XVIII. At quæ vocatur radicula, lavandis demum lanis succum habet: mirum quantum conferens candori mollitiæque. Nascitur sativa ubique, sed sponte præcipua in Asia Syriaque, saxosis & asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, & unguentis, quidquid sit cum quo decoquatur: folio oleæ. Struthion Græci vocant: floret æstate, grata aspectu: verum sine odore, spinosa, & caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quæ conditur ad quem dictum est usum.

XIX. 1. Ab his superest reverti ad hortorum curam, & suapte natura memorandam, & quoniam antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, ac regum Adonis & Alcinoi: itemque pensiles, sive illos Semiramis, sive Assyriæ rex Cyrus fecit, de quorum opere alio volumine dicemus. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam Superbus Tarquinius nuntium illum sævum atque sanguinarium filio remisit ex horto. In XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus: in horti vero, heredium. Quam rem comitata est & religio quædam: hortoque & foco tantum contra inviden-

tium effascinationes, dicari videmus in remedio satyrica signa, quanquam hortos tutelæ Veneris assignante Plauto. Jam quidem hortorum nomine in ipsa Urbe delicias, agros, villasque possident. Primus hoc instituit Athenis Epicurus otii magister. Usque ad eum moris non fuerat in oppidis habitari rura. Romæ quidem per se hortus ager pauperis erat.

2. Ex horto plebei macellum, quanto innocentiore victu! Mergi enim, credo, in profunda satius est, & ostrearum genera naufragio exquiri, aves ultra Phasidem amnem peti, & fabuloso quidem terrore tutas, immo sic pretiosiores, alias in Numidiam, atque Æthiopiæ sepulcra: aut pugnare cum feris, mandique capientem quod mandat alius. At hercule quam vilia hæc, quam parata voluptati satietatique; nisi eadem, quæ ubique, indignatio occurreret! Ferendum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia magnitudine, alia monstro, pauperibus interdicta: inveterari vina, saccisque castrari: nec cuiquam adeo longam esse vitam, ut non ante se genita potet: e frugibus quoque quoddam alimentum sibi excogitasse luxuriam, ac medullam tantum earum: superque pistrinarum operibus & cælaturis vivere, alio pane procerum, alio vulgi, tot generibus usque ad infimam plebem descendente annona. Etiamne in herbis discrimen inventum est, opesque differentiam fecere in cibo, etiam uno asse venali? In his quoque aliqua sibi nasci tribus negant, caule in tantum saginato, ut pauperis mensa non capiat. Silvestres

fecerat natura corrudas, ut quiſque demeteret paſſim. Ecce altiles ſpectantur aſparagi: & Ravenna ternos libris rependit. Heu prodigia ventris! Mirum eſſet non licere pecori carduis veſci: non licet plebi. Aquæ quoque ſeparantur, & ipſa naturæ elementa vi pecuniæ diſcreta ſunt. Hi nives, illi glaciem potant, pœnaſque montium in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor æſtibus, excogitaturque ut alienis menſibus nix algeat. Decoquunt alii aquas: mox & illas hiemant. Nihil utique homini ſic, quomodo rerum naturæ placet. Etiamne herba aliqua divitiis tantum naſcitur? Nemo Sacros Aventinoſque montes, & iratæ plebis ſeceſſus circumſpexerit: mox enim certe æquabit, quos pecunia ſeparaverit. Itaque hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incuſantis apud omnes Principes, donec remiſſum eſt portorium mercis hujus: compertumque non aliter quæſtuoſius cenſum haberi aut tutius, ac minore fortunæ jure, cum credatur penſio ea pauperum. Is in ſolo ſponſor eſt, & ſub dio reditus, ſuperficieſque cælo quocunque gaudens.

3. Hortorum Cato prædicat caules. Hinc primum agricolæ æſtimabantur priſci, & ſic ſtatim faciebant judicium, nequam eſſe in domo matrem familias, (etenim hæc cura feminæ dicebatur,) ubi indiligens eſſet hortus: quippe e carnario, aut macello vivendum eſſe. Sed nec caules, ut nunc, maxime probabant, damnantes pulmentaria, quæ egerent alio pulmentario: id erat oleo parcere: nam gari deſideria etiam in exprobratione erant.

Horti maxime placebant, quia non egerent igni, parcerentque ligno, expedita res & parata semper: unde & acetaria appellantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo, & quæ minime accenderent desiderium panis. Pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam: atque non Indicum piper quæsitum, quæque trans maria petimus. Jam in fenestris suis plebs urbana in imagine hortorum quotidiana oculis rura præbebant, antequam præfigi prospectus omnes coegit multitudinis innumeratæ sæva latrocinatio. Quamobrem sit aliquis & his honos, neve auctoritatem rebus vilitas adimat, cum præsertim etiam cognomina procerum inde nata videamus: Lactucinosque in Valeria familia non puduisse appellari: & contingat aliqua gratia operæ curæque nostræ, Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

XX. Hortos villæ jungendos non est dubium, riguosque maxime habendos, si contingat, præfluo amne: si minus, e puteo rota, organisve pneumaticis, vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio: in autumnum præparandum est post XIV dies, iterandumque ante brumam. Octo jugerum operis palari justum est, fimum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui, easque resupinis pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini, scatebrisque decursus.

XXI. In hortis nascentium alia bulbo commendantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia utro-

que, alia ſemine, alia cortice, alia cute, alia cartilagine, alia carne, alia tunicis carnoſis.

XXII. Aliorum fructus in terra eſt, aliorum & extra, aliorum non niſi extra. Quædam jacent creſcuntque, ut cucurbitæ & cucumis. Eadem pendent, quanquam graviora multo etiam iis quæ in arboribus gignuntur: ſed cucumis cartilagine. Cortex huic uni maturitate tranſit in lignum. Terra conduntur raphani, napique, & rapa: atque alio modo inulæ, ſiſer, paſtinacæ. Quædam vocabimus ferulacea, ut anethum, malvas. Namque tradunt auctores, in Arabia malvas ſeptimo menſe arboreſcere, baculorumque uſum præbere extemplo. Sed & arbor eſt malva in Mauretania Lixi oppidi æſtuario, ubi Heſperidum horti fuiſſe produntur CC paſſ. ab Oceano, juxta delubrum Herculis, antiquius Gaditano, ut ferunt. Ipſa altitudinis pedum XX, craſſitudinis quam circumplecti nemo poſſit. In ſimili genere habebitur & cannabis. Nec non & carnoſa aliqua appellabimus, ut ſpongias in humore pratorum enaſcentes. Fungorum enim callum, in ligni arborumque natura diximus, & alio genere tuberum paulo ante.

XXIII. Cartilaginei generis, extraque terram eſt cucumis, mira voluptate Tiberio principi expetitus. Nullo quippe non die contigit ei, penſiles eorum hortos promoventibus in Solem rotis olitoribus: rurſuſque hibernis diebus intra ſpecularium munimenta revocantibus. Quin lacte mulſo ſemine eorum biduo macerato, apud antiquos Græciæ auctores ſcriptum eſt ſeri oportere, ut

dulciores fiant. Crescunt qua coguntur forma. In Italia virides, & quam minimi: in provinciis quam maximi: & cerini, aut nigri. Placent copiosissimi Africæ, grandissimi Mœsiæ: cum magnitudine excessere, pepones vocantur. Vivunt hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum. Natura oleum odere mire: nec minus aquas diligunt. Defecti quoque ad eas modice distantes adrepunt: aut si quid obstet, versi pandantur, curvanturque: id vel una nocte deprehenditur, si vas cum aqua subjiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendentibus ante posterum diem: at si oleum eodem modo sit, in hamos curvatis. Iidem in fistula flore demisso, mira longitudine crescunt. Ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie. Forte primo natum ita audio unum: mox semine ex illo genus factum: melopeponas vocant. Non pendent hi, sed humi rotundantur. Mirum in his, præter figuram coloremque, & odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pendentes, statim a pediculo recedunt. Columella suum tradit commentum, ut toto anno contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, & recidere, duûm digitorum relicta stirpe, circa vernum æquinoctium: ita in medulla rubi semine cucumeris insito, terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices. Cucumerum Græci tria genera fecere: Laconicum, Scytalicum, Bœoticum. Ex his tantum Laconicum aqua gaudere. Sunt qui herba, quæ vo-

catur culix nomine, trita, ſemen eorum maceratum ſeri jubeant, ut ſine ſemine naſcantur.

XXIV. Similis & cucurbitis natura, dumtaxat in naſcendo. Æque hiemem odere. Amant rigua ac fimum. Seruntur ambo ſemine in terra ſeſquipedali foſſura, inter æquinoctium vernum, & ſolſtitium: Parilibus tamen aptiſſime. Aliqui malunt ex Kalendis Martii cucurbitas, & Nonis cucumeres, & per Quinquatrus ſerere, ſimili modo reptantibus flagellis ſcandentes parietum aſpera in tectum uſque, natura ſublimitatis avida. Vires ſine adminiculo ſtandi non ſunt, velocitas pernix, levi umbra cameras ac pergulas operiens. Inde hæc duo prima genera: Camerarium: & plebejum, quod humi repit. In priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile auræ. Cucurbita quoque omni modo faſtigatur, vaginis maxime vitilibus, conjecta in eas poſtquam defloruit: creſcitque qua cogitur forma, plerumque & draconis intorti figura. Libertate vero penſili conceſſa, jam viſa eſt novem pedum longitudinis. Particulatim cucumis floret, ſibi ipſe ſuperfloreſcens: & ſicciores locos patitur, candida lanugine obductus, magiſque cum creſcit.

Cucurbitarum numeroſior uſus. Et primus caulis in cibo. Atque ex eo in totum natura diverſa. Nuper in balinearum uſum venere urceorum vice, jampridem vero etiam cadorum ad vina condenda. Cortex viridi tener: deraditur nihilominus in cibis. Cibos ſalubres ac lenes pluribus modis exiſtimant, qui perfici humano ventre non queant,

ſed non intumeſcant. Semina quæ proximo collo fuerint, proceras pariunt: item ab imis, ſed non comparandas ſupra dictis: quæ in medio, rotundas: quæ in lateribus, craſſas brevioreſque. Siccantur in umbra, & cum libeat ſerere, in aqua macerantur. Cibis, quo longiores tenuioreſque, eo gratiores. Et ob id ſalubriores, quæ pendendo crevere: minimumque ſeminis tales habent, duritia ejus in cibis gratiam terminante. Eas quæ ſemini ſerventur, ante hiemem præcidi non eſt mos. Poſtea fumo ſiccantur, condendis hortenſiorum ſeminibus ruſticæ ſupellectili. Inventa eſt ratio, qua cibis quoque ſervarentur: eodemque modo cucumis, uſque ad alios pæne proventus: & id quidem in muria fit. Sed & ſcrobe, opaco in loco arena ſubſtrato, fœnoque ſicco opertos, ac deinde terra, virides ſervari tradunt. Sunt & ſilveſtres in utroque genere, & omnibus fere hortenſiis. Sed & his medica tantum natura eſt. Quam ob rem differentur in ſua volumina.

XXV. Reliqua cartilaginum naturæ terra occultantur omnia. In quibus de rapis abunde dixiſſe poteramus videri, niſi medici maſculini ſexus facerent in his rotunda: latiora vero & concava feminini, præſtantiora ſuavitate, & ad condiendum faciliora: quæ ſæpius ſata tranſeunt in marem. Iidem naporum quinque genera fecere: Corinthium, Cleonæum, Liothaſium, Bœoticum, & quod per ſe viride dixerunt. Ex iis in amplitudinem adoleſcit Corinthium, nuda fere radice. Solum enim hoc genus ſuperne tendit, non ut cetera in ter-

ram. Liothaſium quidam Thracium appellant, frigorum patientiſſimum. Ab eo Bœoticum dulce eſt, rotunditate etiam brevi notabile, neque ut Cleonæum prælongum. In totum quidem, quorum tenuia folia, ipſi quoque dulciores: quorum ſcabra, & anguloſa, & horrida, amariores. Eſt præterea genus ſilveſtre, cujus folia ſunt erucæ ſimilia. Palma Romæ Amiterninis datur, inde Nurſinis: tertia noſtratibus. Cetera de ſatu eorum in rapis dicta ſunt.

XXVI. 1. Cortice & cartilagine conſtant raphani: multiſque eorum cortex craſſior etiam, quam quibuſdam arborum. Amaritudo plurima illis eſt, & pro craſſitudine corticis. Cetera quoque aliquando lignoſa. Et vis mira colligendi ſpiritum, laxandique ructum: ob id cibus illiberalis, utique ſi proxime olus mandatur: ſi vero cum olivis drupis, rarior ructus fit, minuſque fœtidus. Ægypto mire celebratur propter olei fertilitatem, quod e ſemine ejus faciunt. Hoc maxime cupiunt ſerere, ſi liceat: quoniam & quæſtus plus quam a frumento, & minus tributi eſt, nullumque copioſius oleum.

2. Genera raphani Græci fecere tria, foliorum differentia, criſpi, atque lævis, & tertium ſilveſtre. Atque huic lævia quidem, ſed breviora ac rotunda, copioſaque: atque fruticoſa: ſapor autem aſper, & medicamenti inſtar ad eliciendas alvos. Et in prioribus tamen differentia a ſemine eſt: quoniam aliqua pejus, aliqua admodum exiguum ferunt. Hæc vitia non cadunt, niſi in criſpa folia.

3. Noſtri alia fecere genera: Algidenſe a loco, longum atque translucidum. Alterum rapi figura, quod vocant Syriacum, ſuaviſſimum fere ac tenerrimum, hiemiſque patiens. Præcipuum tamen eſt, quod e Syria non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores non reperitur: id autem tota hieme durat. Etiamnum unum ſilveſtre Græci agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, noſtri armoraciam, fronde copioſius quam corpore. In omnibus autem probandis maxime ſpectantur caules: immitium enim rotundiores craſſioreſque, ac longis canalibus. Folia ipſa triſtiora, & angulis horrida.

4. Seri vult raphanus terra ſoluta, humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem æquet. Seritur poſt Idus Febr. ut vernus ſit: iterumque circa Vulcanalia, quæ ſatio melior. Multi & Martio, & Aprili ſerunt, & Septembri. Incipiente incremento, confert alterna folia circumobruere, ipſos vero accumulare. Nam qui extra terram emerſit, durus fit atque fungoſus. Ariſtomachus detrahi folia per hiemem jubet, &, ne lacunæ ſtagnent, accumulare: ita in æſtatem grandeſcere. Quidam prodidere, ſi palo adacto caverna palea inſternatur ſex digitorum altitudine, deinde in ſemen fimumque & terra congeratur, ad magnitudinem ſcrobis creſcere. Præcipue tamen ſalſis aluntur. Itaque etiam talibus aquis irrigantur, & in Ægypto nitro ſparguntur, ubi ſunt ſuavitate præcipui. In totum quoque ſalſugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque

coctis similes. Namque & cocti dulcescunt, & in naporum vicem transeunt. Crudos medici suadent, ad colligenda acria viscerum, dandos cum sale jejunis esse, atque ita vomitionibus præparant meatum. Tradunt & præcordiis necessarium hunc succum: quando phthisin cordi intus inhærentem non alio potuisse depelli compertum sit in Ægypto, regibus corpora mortuorum ad scrutandos morbos insecantibus. Atque, ut est Græca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis prælatus raphanus, ut ex auro dicaretur, beta ex argento, rapum e plumbo. Scires non ibi genitum Manium Curium Imperatorem, quem Samnitium legatis aurum repudiaturo afferentibus, rapum torrentem in foco inventum Annales nostri prodidere. Scripsit & Moschion Græcus unum de raphano volumen. Utilissimi in cibis hiberno tempore existimantur: iidemque dentibus semper inimici, quoniam atterant. Ebora certe poliunt. Odium his cum vite maximum, refugitque juxta satos.

XXVII. Lignosiora sunt reliqua, in cartilaginum genere nobis posita. Mirumque, omnibus vehementiam saporis inesse. Ex iis pastinacæ unum genus agreste sponte provenit: staphylinos Græce dicitur. Alterum seritur radice vel semine, primo vere vel autumno: ut Hygino placet, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime resosso. Annicula utilis esse incipit, bima utilior, gratior autumno, patinisque maxime: & sic quoque virus illi intractabile est. Hibiscum a pa-

ſtinaca gracilitate diſtat, damnatum in cibis, ſed medicinæ utile. Eſt & quartum genus in eadem ſimilitudine paſtinacæ, quam noſtri Gallicam vocant, Græci vero daucon: cujus genera etiam quatuor fecere: inter medica dicendum.

XXVIII. Siſer & ipſum Tiberius princeps nobilitavit, flagitans omnibus annis e Germania. Gelduba appellatur caſtellum Rheno impoſitum, ubi generoſitas præcipua. Ex quo apparet frigidis locis convenire. Ineſt longitudine nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta: quæ mulſo in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Nervus idem & paſtinacæ majori, dumtaxat anniculæ. Siſeris ſatus menſibus Februario, Martio, Aprili, Auguſto, Septembri, Octobri.

XXIX. Brevior his eſt, ſed toroſior, amariorque, inula, per ſe ſtomacho inimiciſſima: eadem dulcibus mixtis ſaluberrima. Pluribus modis auſteritate victa gratiam invenit. Namque & in pollinem tunditur arida, liquidoque dulci temperatur: & decocta poſca, aut aſſervata, vel macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut ſubacta melle, uviſve paſſis, aut pinguibus caryotis. Alio rurſus modo cotoneis malis, vel ſorbis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipue ſtomachi excitat, illuſtrata maxime Juliæ Auguſtæ quotidiano cibo. Supervacuum ejus ſemen: quoniam oculis ex radice exciſis, ut arundo, ſeritur. Et hæc autem, & ſiſer, & paſtinaca, utroque tempore, vere & autumno, magnis ſe-

minum intervallis: inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam ſpatioſe fruticat. Siſer autem transferre melius.

XXX. Proxima his eſt bulborum natura, quos Cato in primis ſerendos præcepit, celebrans Megaricos. Verum nobiliſſima eſt ſcilla, quanquam medicamini nata, acetoque exacuendo. Nec ulli amplitudo major, ſicut nec vis aſperior. Duo genera medica: maſculus albis foliis, femina nigris. Et tertium genus eſt cibis gratum: epimenidium vocatur, anguſtius folio, ac minus aſpero. Seminis plurimum omnibus. Celerius tamen proveniunt ſatæ bulbis circa latera natis. Et ut creſcant, folia quæ ſunt his ampla, deflexa circa obruuntur. Ita ſuccum omnem in ſe trahunt capita. Sponte naſcuntur copioſiſſime in Balearibus Ebuſoque inſulis, ac per Hiſpanias. Unum de iis volumen condidit Pythagoras philoſophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. Reliqua bulborum genera differunt colore, magnitudine, ſuávitate. Quippe cum quidam crudi mandantur, ut in Cherroneſo Taurica. Poſt hos in Africa nati maxime laudantur, mox Apuli. Genera Græci hæc fecere: Bulbinen, ſetanion, pythion, acrocorion, ægilopa, ſiſyrinchion. In hoc mirum imas ejus radices creſcere hieme: verno autem, cum apparuerit viola, minui & contrahi, tum deinde bulbum pingueſcere.

Eſt inter genera & quod in Ægypto aron vocant, ſcillæ proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duûm cubitorum, baculi craſſitudine, radice mollioris naturæ, quæ edatur

& cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt. Signum maturitatis, folia inarefcentia ab imo. Vetuftiores improbant: item parvos & longos. Contra rubicundis rotundioribufque laus, & grandiffimis. Amaritudo plerifque in vertice eft. Media eorum dulcia. Bulbos non nafci, nifi e femine, priores tradiderunt. Sed & in Prænestinis campis fponte nafcuntur, ac fine modo etiam in Remorum arvis.

XXXI. Hortenfiis omnibus fere fingulæ radices, ut raphano, betæ, apio, malvæ. Ampliffima autem lapatho, ut quæ defcendat ad tria cubita. Silveftri minor & humida: effoffa quoque diu vivit. Quibufdam tamen capillatæ, ut apio, malvæ: quibufdam furculofæ, ut ocimo. Aliis carnofæ, ut betæ, aut magis etiamnum croco: aliquibus ex cortice & carne conftant, ut raphano, rapis: quorundam geniculatæ funt, ut graminis. Quæ rectam non habent radicem, ftatim plurimis nafcuntur capillamentis, ut atriplex, & blitum. Scilla autem, & bulbi, & cæpe, & allium, non nifi in rectum radicantur. Sponte nafcentium quædam numerofiora funt radice, quam folio, ut afpalax, perdicium, crocum.

Florent confertim ferpyllum, abrotonum, napi, raphani, menta, ruta: & cetera quidem cum cœpere, deflorefcunt: ocimum autem particulatim & ab imo incipit: qua de caufa diutiffime floret. Hoc & in heliotropio herba evenit. Flos aliis candidus, aliis luteus, aliis purpureus. Folia cadunt a cacuminibus, origano, inulæ, & aliquando rutæ in-

juria læſæ. Maxime concava ſunt cæpæ, gethyo.

XXXII. Allium cæpaſque inter Deos in jurejurando habet Ægyptus. Cæpæ genera apud Græcos: Sardia, Samothracia, Alſidena, Setania, Schiſta, Aſcalonia, ab oppido Judææ nominata. Omnibus etiam odor lacrimoſus, & præcipue Cypriis, minime Gnidiis. Omnibus corpus totum pinguitudinis earum cartilagine. E cunctis ſetania minima, excepta Tuſculana, ſed dulcis. Schiſta autem & Aſcalonia condiuntur. Schiſtam hieme cum coma ſua relinquunt, vere folia detrahunt, & alia ſubnaſcuntur iiſdem diviſuris: unde & nomen. Hoc exemplo reliquis quoque generibus detrahi jubent, ut in capita creſcant potius, quam in ſemina. Aſcaloniarum propria natura. Etenim velut ſteriles ſunt ab radice, & ob id ſemine ſeri illas, non deponi, juſſere Græci. Præterea ſerius circa ver, cum germinant, transferri: ita craſſeſcere, & tunc properare præteriti temporis penſitatione. Feſtinandum autem in his eſt, quoniam maturæ celeriter putreſcunt. Si deponantur, caulem mittunt & ſemen, ipſæque evaneſcunt. Eſt & colorum differentia. In Iſſo enim & Sardibus candidiſſimæ proveniunt. Sunt in honore & Creticæ, de quibus dubitant, an eædem ſint, quæ Aſcaloniæ, quoniam ſatis capita craſſeſcunt: depoſitis, caules & ſemina. Diſtant ſapore tantum dulci.

Apud nos duo prima genera. Unum condimentariæ, quam illi gethyon, noſtri pallacanam vocant. Seritur menſibus, Martio, Aprili, Majo. Alterum capitatæ, quæ ab æquinoctio autumni, vel

a Favonio. Genera ejus aufteritatis ordine, Africana, Gallica, Tufculana, Afcalonia, Amiternina. Optima autem, quæ rotundiffima. Item rufa acrior, quam candida; ficca, quam viridis; & cruda, quam cocta; ficca, quam condita. Seritur Amiternina frigidis & humidis locis, & fola allii modo capite, reliquæ femine. Proxima quæ æftate nullum femen emittunt, fed caput tantum, quod inarefcit. Sequenti autem anno permutata ratione femen gignitur, caput ipfum corrumpitur. Ergo omnibus annis feparatim femen cæpæ caufa feritur, feparatim cæpæ feminis. Servantur autem optime in paleis. Gethyum pæne fine capite eft, cervicis tantum longæ, & ideo totum in fronde: fæpiufque refecatur, ut porrum. Ideo & illud ferunt, non deponunt. Cetero cæpas ter foffo folo feri jubent, exftirpatis radicibus herbarum, in jugera denas libras. Intermifceri faturejam, quoniam melius proveniat. Runcari præterea, & farriri, fi non fæpius, quater. Afcaloniam menfe Februario ferunt noftri. Semen cæparum nigrefcere incipiens, antequam marcefcat, metunt.

XXXIII. Et de porro in hac cognatione dici conveniat, præfertim cum fectivo nuper auctoritatem dederit princeps Nero, vocis gratia, ex oleo ftatis menfium omnium diebus, nihilque aliud, ac ne pane quidem vefcendo. Seritur femine ab æquinoctio autumno: fi fectivum facere libuit, denfius. In eadem area fecatur, donec deficiat, ftercoraturque femper. Si nutritur in capita, antequam fecetur, cum increvit, in aliam aream transfertur, fummis foliis leviter recifis ante medullam: &

captibus retractis, tunicisve extremis. Antiqui silice vel tegula subjecta capita dilatabant. Hoc item in bulbis. Nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatæ alant, neque distrahant. Insigne, quod cum fimo lætoque solo gaudeat, rigua odit: & tamen proprietate quadam soli constant. Laudatissimus in Ægypto, mox Ostiæ, atque Ariciæ. Sectivi duo genera: Herbaceum folio incisuris ejus evidentibus, quo utuntur medicamentarii. Alterum genus pallidioris folii, rotundiorisque, incisuris levioribus. Fama est, Melam equestris ordinis, reum ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione succo porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto, confestim exspirasse sine cruciatu. Ampliorem modum negant noxium esse.

XXXIV. Allium ad multa ruris præcipue medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, & quæ separantur, in universum velatur membranis: mox pluribus coagmentatur nucleis, & his separatim vestitis. Asperi saporis: quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu, ut cæpis: nullum tamen coctis. Generum differentia in tempore: præcox maturescit sexaginta diebus: tum in magnitudine. Ulpicum quoque in hoc genere Græci appellavere allium Cyprium, alii antiscorodon, præcipue Africæ celebratum inter pulmentaria ruris, grandius allio. Tritum in oleo & aceto, mirum quantum increscat spuma. Quidam ulpicum & allium in plano seri vetant, castellatimque grumulis imponi, distantibus inter se pedes ternos.

Inter grana digiti interesse debent: simul atque tria folia eruperunt, sarriri. Grandescunt, quo sæpius sarriuntur. Maturescentium caules depressi in terram obruuntur: ita cavetur ne in frondem luxurient. In frigidis utilius vere seri, quam autumno. Cetero ut odore careant, omnia hæc jubentur seri, cum Luna sub terra sit: colligi, cum in coitu. Sine his Menander e Græcis auctor est, allium edentibus, si radicem betæ in pruna tostam superederint; odorem exstingui. Sunt qui & allium ulpicum inter Compitalia ac Saturnalia seri aptissime putent. Allium & semine provenit, sed tarde. Primo enim anno porri crassitudinem capite efficit: sequenti dividitur, tertio consummatur: pulchriusque tale existimant quidam. In semen exire non debet, sed intorqueri caulis satus gratia, uti caput validius fiat. Quod si diutius allium cæpamque inveterare libeat, aqua salsa tepida ungenda sunt. Ita diuturniora fient, melioraque usui, sed in satu sterilia. Alii contenti sunt primo super prunas suspendisse, abundeque ita profici arbitrantur ne germinent: quod facere allium cæpamque extra terram quoque certum est, & cauliculo acto evanescere. Aliqui & allium palea optime servari putant. Allium est & in arvis sponte nascens, alum hoc vocant: quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne renasci possit, abjicitur: statimque quæ devoravere aves, stupentes manu capiuntur: & si paulum commovere, sopitæ. Est & silvestre, quod ursinum vocant, odore molli, capite prætenui, foliis grandibus.

XXXV. In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, blitum, napus, eruca: tertio enim die erumpunt: anethum quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis & cucurbitæ septimo, prior cucumis: nasturtium ac sinapi quinto, beta æstate sexto, hieme decimo: atriplex octavo, cæpe XIX aut vigesimo, gethyum decimo, aut duodecimo. Contumacius coriandrum. Cunila quidem, & origanum post XXX diem. Omnium autem difficillime apium: quadragesimo enim die cum celerrime, quinquagesimo majore ex parte emergit.

Aliquid & seminum ætas confert, quoniam recentiora maturius gignuntur, in porro, gethyo, cucumi, cucurbita: ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. Mirum in betæ semine: non enim totum eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice nascitur. Quædam anno tantum suo pariunt, quædam sæpius, sicut apium, porrum, gethyum. Hæc enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate proveniunt.

XXXVI. Semina plurimis rotunda, aliquibus oblonga, paucis foliacea & lata, ut atriplici. Quibusdam angusta & canaliculata, ut cumino. Differunt & colore, nigro candidoque: item duritie surculacea. In folliculo sunt, raphano, sinapi, rapo. Nudum semen apii, coriandri, anethi, fœniculi, cumini. Cortice obducta bliti, betæ, atriplicis, ocimi. At lactucis in lanugine. Nihil ocimo fœcundius: cum maledictis ac probris serendum præ-

cipiunt: ut lætius proveniat, ſato pavitur terra. Et cuminum qui ſerunt, precantur ne exeat. Quæ in cortice ſunt, difficillime inareſcunt, maximeque ocimum & gith: ſiccantur omnia, ac ſunt fœcunda. Utique meliora naſcuntur acervatim ſato ſemine, quam ſparſo. Ita certe porrum & allium ſerunt in laciniis colligatum. Apium etiam paxillo caverna facta, ac fimo ingeſto.

Naſcuntur autem omnia aut ſemine, aut avulſione. Quædam ſemine, & ſurculo: ut ruta, origanum, ocimum: præcidunt enim & hoc, cum pervenit ad palmum altitudinis. Quædam & radice & ſemine, ut cæpa, allium, bulbi, & ſi quorum radicem anniferorum relinquunt. Eorum vero quæ a radice naſcuntur, radix diuturna & fruticoſa eſt, ut bulbi, gethyi, ſcillæ. Fruticant alia & non capite, ut apium & beta. Caule reciſo fere quidem omnia regerminant, exceptis quæ non ſcabrum caulem habent: & in uſum vero ocimum, raphanus, lactuca. Hanc etiam ſuaviorem putant a regerminatione. Raphanus utique jucundior detractis foliis antequam decauleſcat. Hoc & in rapis. Nam & eadem direptis foliis cooperta terra creſcunt, durantque in æſtate.

XXXVII. Singula genera ſunt ocimo, lapatho, blito, naſturtio, erucæ, atriplici, coriandro, anetho. Hæc enim ubique eadem ſunt, neque aliud alio melius uſquam. Rutam furtivam tantum provenire fertilius putant, ſicut apes furtivas peſſime. Naſcuntur etiam non ſata, mentaſtrum, nepeta, intubum, pulegium. Contra, plura genera ſunt eo-

rum quæ diximus, dicemuſque: & in primis apio. Id enim quod ſponte in humidis naſcitur, helioſelinum vocatur, uno folio, nec hirſutum. Rurſus in ſiccis hipposelinum, pluribus foliis, ſimile helioſelino. Tertium eſt oreoſelinum, cicutæ foliis, radice tenui, ſemine anethi, minutiore tantum. Et ſativi autem differentiæ in folio denſo, criſpo, aut rariore & leviore. Item caule tenuiore aut craſſiore. Et caulis aliorum candidus eſt, aliorum purpureus, aliorum varius.

XXXVIII. Lactucæ Græci tria fecere genera: unum lati caulis, adeo ut oſtiola olitoria ex his factitari prodiderint. Folium his paulo majus herbaceo, & anguſtiſſimum, ut alibi conſumto incremento. Alterum rotundi caulis: tertium ſeſſile, quod Laconicon vocant. Alii colore, & tempore ſatus, genera diſcrevere. Eſſe enim nigras, quarum ſemen menſe Januario ſeratur: albas, quarum Martio: rubentes, quarum Aprili. Et omnium earum plantas poſt binos menſes deferri. Diligentiores plura genera faciunt: purpureas, criſpas, Cappadocas, Græcas. Longioris has folii, cauliſque lati: præterea longi & anguſti, intubi ſimilis. Peſſimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere picrida. Eſt etiamnum alia diſtinctio atræ, quæ meconis vocatur, a copia lactis ſoporiferi, quanquam omnes ſomnum parere creduntur. Apud antiquos Italiæ hoc ſolum genus earum fuit, & ideo lactucæ nomen adeptæ. Purpuream maximæ radicis, Cæcilianam vocant. Rotundam vero ac minima radice, latis foliis, aſtytida: quidamque eu-

nuchion, quoniam hæc maxime refragetur Veneri. Eſt quidem natura omnibus refrigeratrix, & ideo æſtate gratæ ſtomacho faſtidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Auguſtus lactuca conſervatus in ægritudine fertur prudentia Muſæ medici, cum prioris Camelii religio nimia eam negaret: in tantum recepta commendatione, ut ſervari etiam in alienos menſes eas oxymelite repertum ſit. Sanguinem quoque augere creduntur. Eſt etiamnum, quæ vocatur caprina lactuca, de qua dicemus inter medicas. Et ecce cum maxime cœpit irrepere ſativis admodum probata, quæ Cilicia vocatur, folio Cappadocæ, niſi criſpum latiuſque eſſet.

XXXIX. Neque ex eodem genere poſſunt dici, neque ex alio intubi, hiemis patientiores, viruſque præferentes, ſed caule non minus grati. Seruntur verno plantæ eorum: ultimo vere transferuntur. Eſt & erraticum intubum, quod in Egypto cichorium vocant, de quo plura alias. Inventum omnes thyrſos, vel folia lactucarum, prorogare urceis conditos, ac recentes in patinis coquere.

Seruntur lactucæ anno toto lætis & riguis, ſtercoratiſque, binis menſibus inter ſemen, plantamque, & maturitatem. Legitimum tamen, a bruma ſemen jacere, plantam Favonio transferre: aut ſemen Favonio, plantam æquinoctio verno. Albæ maxime hiemem tolerant. Humore omnia hortenſia gaudent, & ſtercore præcipue lactucæ, & magis intubi. Seri etiam radices illitas fimo intereſt,

& repleri ablaqueata humo. Quidam & aliter amplitudinem augent: recisis, cum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti illitis. Candorem vero putant contingere iis dumtaxat quæ sint seminis albi, si arena de litore a primo incremento congeratur in medias, atque increscentia folia contra ipsas religentur.

XL. Beta hortensiorum levissima est. Ejus quoque a colore duo genera Græci faciunt, nigrum, & candidius, quod præferunt, parcissimi seminis: appellantque Siculum, candoris sane discrimine præferentes & lactucam. Nostri betæ genera faciunt, vernum & autumnale, a temporibus satus, quanquam & Junio seritur. Transferuntur autem in planta hæ quoque, & oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant. Usus iis & cum lente ac faba, idemque qui oleris: & præcipuus, ut lenitas excitetur acrimonia sinapis. Medici nocentiorem, quam olus, esse judicavere. Quamobrem appositas non memini: degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint. Gemina iis natura, & oleris, & capite ipso exsilientis bulbi: species summa in latitudine. Ea contingit, ut in lactucis, cum cœperint colorem trahere, imposito levi pondere. Neque alii hortensiorum latitudo major. In binos pedes aliquando se pandunt, multum & soli natura conferente. Hæ quidem in Circejensi agro amplissimæ proveniunt. Sunt qui betas Punica malo florente optime seri existiment: transferri autem, cum quinque foliorum esse cœperint. Mira differentia, si vera est, candidis solvi alvos

modice, nigris inhiberi. Et cum braſſica corrumpatur in dolio vini ſapor, odore betæ foliis demerſis reſtitui.

XLI. 1. Olus caulesque, quibus nunc principatus hortorum, apud Græcos in honore fuiſſe non reperio. Sed Cato braſſicæ miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus. Genera ejus facit tria: unam extentis foliis, caule magno: alteram criſpo folio, quam apianam vocat: tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat. Braſſica toto anno ſeritur, quoniam & toto ſecatur. Utiliſſime tamen ab æquinoctio autumni: transferturque, cum quinque foliorum eſt. Cymas a prima ſectione præſtat proximo vere. Hic eſt quidam ipſorum caulium delicatior teneriorque cauliculus. Apicii luxuriæ, & per eum Druſo Cæſari faſtiditus, non ſine caſtigatione Tiberii patris. Poſt cymam ex eadem braſſica contingunt æſtivi autumnaleſque cauliculi, mox hiberni, iterumque cymæ, nullo æque genere multifero, donec ſua fertilitate conſumatur. Tertia circa ſolſtitium: ex qua, ſi humidior locus eſt, æſtate: ſi ſiccior, autumno plantatur. Humor fimuſque ſi defuere, major ſaporis gratia eſt: ſi abundavere, lætior fertilitas. Fimum aſininum maxime convenit.

2. Eſt hæc quoque res inter opera ganeæ: quapropter non pigebit verboſius perſequi. Præcipuus fit caulis ſapore ac magnitudine, primum omnium ſi in repaſtinato ſeras: dein ſi terram fugientes cauliculos ſeces, a terraque attollentes ſe proceritate luxurioſa exaggerando aliam accumules, ita ne plus

quam cacumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio, tædioque.

3. Cetera genera complura ſunt. Cumanum ſeſſili folio, capite patulum. Aricinum altitudine non excelſius, folio numeroſius, quam tenuius. Hoc utiliſſimum exiſtimatur, quia ſub omnibus pæne foliis fruticat cauliculis peculiaribus. Pompejanum procerius, caule ab radice tenui, intra folia craſſeſcit. Rariora hæc anguſtioraque: ſed teneritas in dote, ſi frigora non tolerat: quibus etiam aluntur Brutiani, prægrandes foliis, caule tenues, ſapore acuti. Sabellico uſque in admirationem criſpa ſunt folia, quorum craſſitudo caulem ipſum extenuat: ſed dulciſſimi perhibentur ex omnibus. Nuper ſubiere Lacuturres ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turriſque quæ remanet: capite prægrandes, folio innumeri: alii in orbem porrecti, alii in latitudinem toroſi. Nec plus ullis capitis poſt Tritianum, cui pedale aliquando conſpicitur, & cyma nullis ſerior. Cuicunque autem generi pruinæ plurimum ſuavitatis conferunt: & niſi obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum nocent. Semini deſtinati non ſecantur. Eſt etiam ſua gratia nunquam plantæ habitum excellentibus: halmyridia vocant, quoniam niſi in maritimis non proveniunt, navigatione quoque longinqua viridibus adſervatis. Statim deſecti ita ne humum attingant, in cados olei quam proxime ſiccatos obturatoſque conduntur, omni ſpiritu excluſo. Sunt qui plantam in transferendo alga ſubdita pediculo, nitrove trito, quod tribus digitis capiatur, celerio-

rem ad maturitatem fieri putent. Sunt qui ſemen trifolii nitrumque ſimul tritum aſpergant foliis. Nitrum in coquendo etiam viriditatem cuſtodit: aut Apiciana coctura, oleo ac ſale, priuſquam coquantur, maceratis. Eſt inter herbas genus inſerendi, præciſis germinibus caulis, & in medullam ſemine ex aliis addito. Hoc & in cucumere ſilveſtri. Nec non olus quoque ſilveſtre eſt trium foliorum, Divi Julii carminibus præcipue jociſque militaribus celebratum: alternis quippe verſibus exprobravere lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrachium, præmiorum parcimoniam cavillantes: eſt autem id cyma ſilveſtris.

XLII. Omnium hortenſiorum lautiſſima cura aſparagis. De origine eorum in ſilveſtribus curis abunde dictum, & quomodo eos juberet Cato in arundinetis ſeri. Eſt aliud genus incultius aſparago, mitius corruda, paſſim etiam montibus naſcens, refertis ſuperioris Germaniæ campis, non inficeto Tiberii Cæſaris dicto, herbam ibi quandam naſci ſimillimam aſparago. Nam quod in Neſide Campaniæ inſula ſponte naſcitur, longe optimum exiſtimatur. Hortenſium ſeritur ſpongiis: eſt enim plurimæ radicis, altiſſimeque germinat. Viret thyrſo primum emicante: qui caulem educens, tempore ipſo faſtigatus in toros ſtriatur. Poteſt & ſemine ſeri.

Nihil diligentius comprehendit Cato, noviſſimumque libri eſt, ut appareat repentinam ac novitiam viro curam fuiſſe. Locum ſubigi jubet humidum & craſſum: ſemipedali undique intervallo ſeri, ne

calcetur. Præterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti: videlicet ſemine tum tantum ſerebantur: id fieri ſecundum æquinoctium vernum. Stercore ſatiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur aſparagus. Primo anno ſtramento ab hieme protegi: vere aperiri, ſarriri, runcari: tertio incendi verno. Quo maturius incenſus eſt, hoc melius provenit. Itaque arundinetis maxime convenit, quæ feſtinant incendi. Sarriri jubet idem, non antequam aſparagus natus fuerit, ne in ſarriendo radices vexentur. Ex eo velli aſparagum ab radice: nam ſi defringatur, ſtirpeſcere, & intermori. Velli, donec in ſemen eat. Id autem matureſcere ad ver, incendique: ac rurſus, cum apparuerit aſparagus, ſarriri ac ſtercorari. Ac poſt annos novem, cum jam vetus ſit, digeri ſubacto ſolo ſtercoratoque. Tum ſpongiis ſeri, ſingulorum pedum intervallo. Quin & ovillo fimo nominatim uti, quoniam aliud herbas creet. Nec quidquam poſtea tentatum utilius apparuit, niſi quod circa Idus Februarii defoſſo ſemine acervatim parvulis ſcrobibus ſerunt, plurimum maceratum fimo. Dein nexis inter ſe radicibus ſpongias factas poſt æquinoctium autumni diſponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante. Nullum gratius his ſolum, quam Ravennatium hortorum.

Indicavimus & corrudam. Hunc enim intelligo ſilveſtrem aſparagum, quem Græci hormenum, aut myacanthon vocant, aliiſve nominibus. Invenio naſci & arietis cornibus tuſis atque defoſſis.

XLIII. Poterant videri dicta omnia quæ in pre-

tio ſunt, niſi reſtaret res maximi quæſtus, non ſine pudore dicenda. Certum eſt quippe carduos apud Carthaginem magnam, Cordubamque præcipue, ſeſtertiûm ſena millia e parvis reddere areis: quoniam portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupedes conſciæ. Carduos ergo duobus modis ſerunt: autumno planta, & ſemine ante Nonas Martias: plantæque ex eo diſponuntur ante Idus Novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. Stercorantur etiam, ſi diis placet, lætiuſque proveniunt: condiunturque aceto melle diluto, addita laſeris radice, & cumini, ne quis dies ſine carduo ſit.

XLIV. Cetera in tranſcurſu dici poſſunt. Ocimum Parilibus optime ſeri ferunt: quidam & autumno: jubentque, cum hieme ſeratur, aceto ſemen perfundi. Eruca quoque & naſturtium, vel æſtate vel hieme facillime naſcuntur. Eruca præcipue frigorum contemtrix, diverſæ eſt, quam lactuca, naturæ, concitatrix Veneris: idcirco jungitur illi fere in cibis, ut nimio frigori par fervor immixtus temperamentum æquet. Naſturtium nomen accepit a narium tormento. Et inde vigoris ſignificatio proverbio id vocabulum uſurpavit, veluti torporem excitantis. In Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni.

XLV. Ruta quoque ſeritur Favonio, & ab æquinoctio autumno: odit hiemem, & humorem, ac ſimum. Apricis gaudet & ſiccis, terra quam maxime lateraria. Cinere vult nutriri: hic & ſemini miſcetur, ut careat erucis. Auctoritas etiam peculia-

ris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, in Consulatu collega Quintii Flaminini, comitiis peractis. Amicitia est ei & cum fico, in tantum, ut nusquam lætior proveniat, quam sub hac arbore. Seritur & surculo, melius in perforatam fabam indito, quæ succo nutrit comprehendendo surculum. Seritur & a seipsa. Namque incurvato cacumine alicujus rami, cum attigerit terram, statim radicatur. Eadem & ocimo natura, nisi quod difficilius crescit. Sed durata runcatur non sine difficultate, pruritivis hulceribus, ni munitis manibus id fiat, oleove defensis. Conduntur autem & ejus folia, servanturque fasciculis.

XLVI. Ab æquinoctio verno seritur apium, semine paululum in pila pulsato. Crispius sic putant fieri, aut si satum calcetur cylindro pedibusve. Proprium ei, quod colorem mutat. Honos ipsi in Achaja, coronare victores sacri certaminis Nemeæ.

XLVII. Eodem tempore seritur menta planta: vel si nondum germinat, spongia. Minus hæc humido gaudet. Æstate viret, hieme flavescit. Genus ejus silvestre mentastrum est. Et hoc propagatur, ut vitis, vel si inversi rami serantur. Mentæ nomen suavitas odoris apud Græcos mutavit, cum alioqui mintha vocaretur, unde veteres nostri nomen declinaverunt. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Semel sata, diutina ætate durat. Congruit pulegio, cujus natura in carnariis reflorescens sæpius dicta est. Hæc quoque

ſervantur ſimili genere, mentam dico, pulegiumque, & nepetam.

Condimentorum tamen omnium faſtidiis cuminum amiciſſimum. Naſcitur in ſumma tellure vix hærens, & in ſublime tendens. In putridis & calidis maxime locis, medio ſerendum vere. Alterum ejus genus ſilveſtre, quod ruſticum vocant, alii Thebaicum: ſi tritum ex aqua potetur, in dolore ſtomachi prodeſt. In Carpetania noſtri orbis maxime laudatur: alioqui Æthiopico Africoque palma eſt. Quidam huic Ægyptium præferunt.

XLVIII. Sed præcipue oluſatrum miræ naturæ eſt. Hippoſelinum Græci vocant, alii ſmyrnium. E lacrima caulis ſui naſcitur. Seritur & radice. Succum ejus colligunt, myrrhæ ſaporem habere dicunt. Auctorque eſt Theophraſtus, myrrha ſata natum. Hippoſelinum veteres præceperant in locis incultis, lapidoſis, juxta maceriam ſeri: nunc & repaſtinato ſeritur, & a Favonio poſt æquinoctium autumni. Quippe cum cappari quoque ſeratur ſiccis maxime, area in defoſſu cavata, ripiſque undique circumſtructis lapide: alias evagatur per agros, & cogit ſolum ſterileſcere. Floret æſtate: viret uſque ad Vergiliarum occaſum, ſabuloſis familiariſſimum. Vitia ejus, quod trans maria naſcitur, diximus inter peregrinos frutices.

XLIX. Peregrinum & Careum, gentis ſui nomine appellatum, culinis principale. In quacunque terra ſeri vult, ratione eadem, qua oluſatrum. Laudatiſſimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

L. Liguſticum ſilveſtre eſt in Liguriæ ſuæ mon-

tibus: ſeritur ubique: ſuavius ſativum, ſed ſine viribus. Panacem aliqui vocant. Cratevas apud Græcos cunilam bubulam eo nomine appellat: ceteri fere conyzam, id eſt, cunilaginem: thymbram vero, quæ ſit cunila. Hæc apud nos habet vocabulum & aliud, ſatureja dicta in condimentario genere. Seritur menſe Februario, origano æmula. Nuſquam utrumque additur, quippe ſimilis effectus. Sed cunilæ Ægyptium origanum tantum præfertur.

LI. Peregrinum fuit & lepidium. Seritur a Favonio: dein cum fruticavit, juxta terram præciditur: tunc runcatur, ſtercoraturque: per biennium hoc. Poſtea iiſdem fruticibus utuntur, ſi non ſævitia hiemis ingravat, quando impatientiſſimum eſt frigorum. Exit & in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, ſed mollibus: uſuſque ejus non ſine lacte.

LII. Gith piſtrinis, aniſum & anethum culinis & medicis naſcuntur. Sacopenium & ipſum in hortis quidem, ſed medicinæ tantum.

LIII. Sunt quædam comitantia aliorum ſatus, ut papaver. Namque cum braſſica ſeritur ac portulaca: & eruca cum lactuca. Papaveris ſativi tria genera: Candidum, cujus ſemen toſtum in ſecunda menſa cum melle apud antiquos dabatur. Hoc & panis ruſtici cruſtæ inſpergitur, affuſo ovo inhærens, ubi inferiorem cruſtam apium githque cereali ſapore condiunt. Alterum genus eſt papaveris nigrum, cujus ſcapo inciſo lacteus ſuccus excipitur. Tertium genus rhœam vocant Græci, id noſtri erraticum. Sponte quidem, ſed in arvis cum hordeo maxi-

me naſcitur, erucæ ſimile, cubitali altitudine, flore rufo & protinus deciduo: unde & nomen a Græcis accepit. De reliquis generibus papaveris ſponte naſcentis dicemus in medicinæ loco. Fuiſſe autem in honore apud Romanos ſemper, indicio eſt Tarquinius Superbus, qui legatis a filio miſſis decutiendo papavera in horto altiſſima, ſanguinarium illud reſponſum hac facti ambage reddidit.

LIV. Rurſus alio comitatu æquinoctio autumni ſeruntur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lapathum, cærefolium, quod pæderota Græci vocant: & acerrimum ſapore, ignei effectus, ac ſaluberrimum corpori, ſinapi, nulla cultura, melius tamen planta tralata. Quin e diverſo vix eſt ſato ſemel eo liberare locum, quoniam ſemen cadens protinus viret. Uſus ejus etiam pro pulmentario in patellis decocto, citra intellectum acrimoniæ. Coquuntur & folia, ſicut reliquorum olerum. Sunt autem trium generum: Unum gracile, alterum ſimile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. Athenienſes napy appellaverunt, alii thapſi, alii ſaurion.

LV. Serpyllo & ſiſymbrio montes plerique ſcatent, ſicut in Thracia: utique deferunt ex his avulſos ramos, ſeruntque. Item Sicyone ex ſuis montibus, & Athenis ex Hymetto. Simili modo & ſiſymbrium ſerunt. Lætiſſimum naſcitur in puteorum parietibus, & circa piſcinas ac ſtagna.

LVI. Reliqua ſunt ferulacei generis, ceu fœniculum, anguibus (ut diximus) gratiſſimum, ad condienda plurima, cum inaruit. Eique perquam ſimi-

lis thapsia, de qua diximus inter externos frutices. Deinde utilissima funibus cannabis seritur a Favonio. Quo densior est, eo tenuior. Semen ejus cum est maturum, ab æquinoctio autumni distringitur, & Sole, aut vento, aut fumo siccatur. Ipsa cannabis vellitur post vindemiam, ac lucubrationibus decorticata purgatur. Optima Alabandica, plagarum præcipue usibus. Tria ejus ibi genera. Improbatur cortici proximum, aut medullæ: laudatissima est e medio, quæ mesa vocatur: secunda Mylasea. Quod ad proceritatem quidem attinet, Rosea agri Sabini arborum altitudinem æquat. Ferulæ duo genera in peregrinis fruticibus diximus. Semen ejus in Italia cibus est. Conditur quippe, duratque in urceis vel anni spatio. Duo ejus genera: caules, & racemi. Corymbiam hanc vocant, corymbosque quos condiunt.

LVII. Morbos hortensia quoque sentiunt, sicut reliqua terræ sata. Namque & ocimum senecta degenerat in serpyllum, & sisymbrium in calamintham. Et ex semine brassicæ veteris rapa fiunt, atque invicem. Et necatur cuminum ab limodoro, nisi repurgetur. Est autem unicaule, radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias privatim cumini morbus scabies. Et ocimum sub Canis ortu pallescit. Omnia vero accessu mulieris menstrualis flavescunt. Bestiolarum quoque genera innascuntur. Napis culices, raphano erucæ, & vermiculi: item lactucis & oleri: utrisque hoc amplius, limaces & cochleæ. Porro vero privatim animalia, quæ facillime stercore injecto capiuntur,

condentia in id ſe. Ferroque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum, auctor eſt Sabinus Tiro in libro Cepuricôn, quem Mæcenati dicavit.

LVIII. Idem contra formicas, non minimum hortorum exitium, ſi non ſint rigui, remedium monſtravit, limum marinum, aut cinerem, obturandis earum foraminibus. Sed efficaciſſime heliotropio herba necantur. Quidam & aquam diluto latere crudo inimicam eis putant. Naporum medicina eſt, ſiliquas una ſeri: ſicut olerum cicer: arcet enim erucas. Quo ſi omiſſo jam natæ ſint, remedium eſt abſinthii ſuccus decocti inſperſus: & ſedi, quam aizoum vocant: genus hoc herbæ diximus. Semen olerum ſi ſucco ejus madefactum ſeratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt. In totum vero nec erucas, ſi palo imponantur in hortis oſſa capitis ex equino genere, feminæ dumtaxat. Adverſus erucas & cancrum fluviatilem in medio horto ſuſpenſum auxiliari narrant. Sunt qui ſanguineis virgis tangant ea, quæ nolunt his obnoxia eſſe. Infeſtant culices hortos riguos præcipue, ſi ſint arbuſculæ aliquæ. Hi galbano accenſo fugantur.

Nam quod ad permutationem ſeminum attinet, quibuſdam ex iis firmitas major eſt, ut coriandro, betæ, porro, naſturtio, ſinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora autem ſunt atriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi: & æſtiva omnia hibernis magis durant: minime autem gethyum. Sed ex his quæ ſunt fortiſſima, nullum ultra quadri-

matum utile eſt, dumtaxat ſerendo. Culinis & ultra tempeſtiva ſunt.

LIX. Peculiaris medicina raphano, betæ, rutæ, cunilæ, in ſalſis aquis, quæ & alioqui plurimum ſuavitati & fertilitati conferunt. Ceteris dulcium aquarum rigua proſunt. Utiliſſimæ ex iis, quæ frigidiſſimæ, & quæ potu ſuaviſſimæ. Minus utiles e ſtagno, & quas elices inducunt, quoniam herbarum ſemina invehunt. Præcipue tamen imbres alunt. Nam & beſtiolæ innaſcentes necantur.

LX. His horæ rigandi, matutina atque veſpera, ne infervefcat aqua Sole. Ocimo tantum & meridiana: etiam ſatum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aſperſum. Omnia autem translata meliora grandioraque fiunt, maxime porri, napique. In translatione & medicina eſt, deſinuntque ſentire injurias, ut gethyum, porrum, raphani, apium, lactucæ, rapæ, cucumis. Omnia autem ſilveſtria fere ſunt & foliis minora, & caulibus, ſucco acriora: ſicut cunila, origanum, ruta. Solum vero ex omnibus lapathum ſilveſtre melius: hoc in ſativis rumex vocatur, naſciturque fortiſſimum: traditur certe ſemel ſatum durare, nec vinci unquam a terra, maxime juxta aquam. Uſus ejus cum ptiſana tantum in cibis leviorem gratioremque ſaporem præſtat. Silveſtre ad multa medicamina utile eſt. Adeoque nihil omiſit cura, ut carmine quoque comprehenſum reperiam, in fabis caprini fimi ſingulis cavatis, ſi porri, erucæ, lactucæ, apii, intubi, naſturtii ſemina incluſa ſerantur, mire prove-

nire. Quæ sunt silvestria, eadem in sativis ficciora intelliguntur, & acriora.

LXI. Namque & succorum saporumque dicenda differentia est, vel major in his quam pomis. Sunt autem acres cunilæ, organi, nasturtii, sinapis. Amari, absinthii, centaurei. Aquatiles, cucumeris, cucurbitæ, lactucæ. Acuti, thymi, cunilæ. Acuti & odorati; apii, anethi, fœniculi. Salsus tantum e saporibus non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, ut cicerculis tantum.

LXII. Atque ut intelligatur vana, ceu plerumque, vitæ persuasio: panax piperis saporem reddit, & magis etiam siliquastrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, smyrnium myrrhæ. De panace abunde dictum est. Libanotis locis putribus & macris ac roscidis seritur semine. Radicem habet olusatri, nihil a thure differentem. Usus ejus post annum stomacho saluberrimus. Quidam eam nomine alio rosmarinum appellant. Et smyrnium olus seritur iisdem locis, myrrhamque radice resipit. Eadem & siliquastro satio. Reliqua a ceteris & odore & sapore differunt, ut anethum. Tantaque est diversitas atque vis, ut non solum aliud alio mutetur, sed etiam in totum auferatur. Apio eximunt coqui obsoniis acetum: eodem cellarii in saccis odorem vino gravem.

Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia dumtaxat. Maximum quidem opus in iisdem naturæ restat, quoniam proventus tantum adhuc, summasque quasdam tractavimus. Vera autem cujusque natura non nisi medico effectu pernosci potest, opus

ingens occultumque divinitatis, & quo nullum reperiri poſſit majus. Ne ſingulis id rebus contexeremus, juſta fecit ratio, cum ad alios medendi deſideria pertinerent: longis utriuſque dilationibus futuris, ſi miſcuiſſemus. Nunc ſuis quæque partibus conſtabunt, poteruntque a volentibus jungi.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS
HISTORIAE
LIBER XX.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XX.

I. MAXIMUM hinc opus naturæ ordiemur, & cibos ſuos homini narrabimus, faterique cogemus ignota eſſe, per quæ vivat. Nemo id parvum ac modicum exiſtimaverit, nominum vilitate deceptus. Pax ſimul in his aut bellum naturæ dicetur, odia amicitiæque rerum ſurdarum ac ſenſu carentium: &, quo magis miremur, omnia ea hominum cauſa, quod Græci ſympathiam appellavere: quibus cuncta conſtant, ignes aquis reſtinguentibus, aquas Sole devorante, Luna pariente, altero alterius injuria deficiente ſidere. Atque ut a ſublimioribus recedamus, ferrum ad ſe trahente magnete lapide, & alio rurſus abigente a ſeſe: adamantem opum gaudium, infragilem omni cetera vi & invictum, ſanguine hircino rumpente, quæque alia in ſuis dicemus locis, paria, vel majora mira. Tantum venia ſit, a minimis, ſed a ſalutaribus ordienti, primumque ab hortenſiis.

II. Cucumim ſilveſtrem eſſe diximus, multo infra magnitudinem ſativi. Ex eo fit medicamentum, quod vocatur elaterium, ſucco expreſſo e ſemine. Cujus cauſa niſi maturius incidatur, ſemen exſilit, oculorum etiam periculo. Servatur autem decerp-

tus una nocte: postero die inciditur arundine. Semen quoque cinere conspergitur, ad coercendam succi abundantiam: qui expressus suscipitur aqua cælesti, atque subsidit: deinde Sole cogitur in pastillos, ad magnos mortalium usus. Obscuritates & vitia oculorum sanat, genarumque hulcera. Tradunt hoc succo tactis radicibus vitium, non attingi uvas ab avibus. Radix autem ex aceto cocta podagris illinitur, succoque dentium dolori medetur. Arida cum resina impetiginem & scabiem, quæ psoram & lichenas vocant, parotidas & panos sanat, & cicatricibus colorem reddit. Et foliorum succus auribus surdis cum aceto instillatur.

III. Elaterio tempestivus est autumno: nec ullum ex medicamentis longiore ævo durat. Incipit a trimatu. Si quis recentiore uti velit, pastillos in novo fictili igne lento in aceto domet. Melius, quo vetustius: fuitque jam ducentis annis servatum, ut auctor est Theophrastus. Et usque ad quinquagesimum lucernarum lumina exstinguit. Hoc enim veri experimentum est, si admotum prius quam exstinguat, scintillare sursum ac deorsum cogat. Pallidum ac læve herbaceo ac scabro melius, ac leniter amarum. Putant conceptus adalligato semine adjuvari, si terram non attigerit. Partus vero, si in arietis lana alligatum inscientis lumbis fuerit, ita ut protinus ab enixu rapiatur extra domum.

Ipsum cucumim qui magnificant, nasci præcipuum in Arabia, mox in Arcadia, Cyrenis alii tradunt, similem heliotropio, cujus inter folia & ramos provenire magnitudine nucis juglandis. Se-

men autem esse ad speciem scorpionum cauda replexa, sed candida. Aliqui etiam ab eo scorpionium cucumim vocant, efficacissimum contra scorpionum ictus & semine & elaterio, & ad purgandum uterum alvosque. Modus portione virium ab dimidio obolo ad solidum. Copiosius necat. Sic & contra phthiriasin bibitur: & hydropises. Illitum anginas & arterias cum melle & oleo vetere sanat.

IV. Multi hunc esse apud nos qui anguinus vocetur, ab aliis erraticus, arbitrantur. Quo decocto sparsa mures non attingunt. Iidem podagris cum articuli morbis decoctum in aceto illinunt, præsentaneo remedio. Lumborum vero dolori semine Sole siccato, dein trito, triginta denariorum pondere in hemina dato aquæ. Sanat & tumores subitos illitum cum lacte mulierum. Purgat eas elaterium. Sed gravidis abortum facit. Suspiriosis prodest. Morbo vero regio in nares conjectum. Lentigines ac maculas e facie tollit in Sole illitum.

V. Multi eadem omnia sativis attribuunt. Magnum etiam in eis momentum. Namque & eorum semen, quantum tres digiti apprehenderint, cum cumino tritum, potumque in vino, tussientibus auxiliatur. Sed & phreniticis in lacte mulieris. Et dysentericis acetabuli mensura. Purulenta autem exspuentibus, cum cumino pari pondere, & jocineris vitiis in aqua mulsa. Urinam movet ex vino dulci, & in renum dolore clysteribus simul cum cumino infunditur.

VI. Pepones qui vocantur, refrigerant maxime in cibo, & emolliunt alvum. Caro eorum epipho-

ris oculorum aut doloribus imponitur. Radix sanat hulcera concreta in modum favi, quæ ceria vocant. Eadem contrahit vomitiones: ficcatur, & in farinam tufa datur quatuor obolis in aqua mulfa, ita ut qui biberit, quingentos poftea paffus ambulet. Hæc farina & in fmegmata adjicitur. Cortex quoque vomitionem movet, faciem purgat. Hoc & folia cujufcunque fativi illita. Eadem cum melle & epinyctidas fanant: cum vino, canis morfus. Item millepedæ; fepa Græci vocant, oblongam, pilofis pedibus, pecori præcipue nocivam. Morfum tumor infequitur, & putrefcit locus. Ipfe cucumis odore defectum animi. Coctos deraso cortice, ex oleo & melle, jucundiores effe certum eft.

VII. Cucurbita quoque filveftris invenitur, fpongos a Græcis appellata, inanis, (unde & nomen) digitali craffitudine, non nifi in faxofis nafcens. Hujus commanducatæ fuccus ftomacho admodum prodeft.

VIII. Colocynthis vocatur alia, ipfa plena, fed minor quam fativa. Utilior pallida, quando ejus funt medicinæ. Herbacea arefacta per fe inanit alvum. Infufa quoque clyfteribus, inteftinorum omnibus vitiis medetur, & renum, & lumborum, & paralyfi: ejecto femine, aqua mulfa in ea decoquitur ad dimidias: tutiffimo infunduntur oboli quatuor. Prodeft & ftomacho, farinæ aridæ pilulis cum decocto melle fumtis. In morbo regio utiliter femina ejus fumuntur, & protinus aqua mulfa. Carnes ejus cum abfinthio & fale dentium dolorem tollunt. Succus vero cum aceto calefactus

mobiles ſiſtit. Item ſpinæ, & lumborum, ac coxendicum dolores, cum oleo ſi infricetur. Præterea, mirum dictu, ſemina ejus ſi fuerint pari numero adalligata febribus, ſanare dicuntur, quas Græci periodicas vocant. Sativæ quoque raſæ ſuccus tepefactus auribus medetur. Caro ejus interior ſine ſemine, clavis pedum, & ſuppurationibus, quæ Græci vocant apoſtemata. Decoctæ autem univerſæ ſuccus, dentium motus ſtabilit, & dolores inhibet. Vinum cum ea fervefactum, oculorum etiam impetus. Folia ejus cum recentibus cupreſſi, contuſa, & impoſita: ipſa quoque toſta in argilla, ac trita cum adipe anſeris, vulneribus medetur. Nec non ramentis corticis recentes prodagras refrigerat, & ardores capitis, infantium maxime. Et ignes ſacros, de ſtrigmentis, vel his impoſitis, vel ſeminibus. Succus ex ſtrigmentis, illitus cum roſaceo & aceto, febrium ardores refrigerat. Aridæ cinis impoſitus mire combuſta ſanat. Chryſippus medicus damnabat eas in cibis. Sed omnium conſenſu ſtomacho utiliſſimæ judicantur, & interaneorum veſicarumque exhulcerationibus.

IX. Eſt & rapo vis medica. Perniones fervens impoſitum ſanat. Item frigus pellit e pedibus. Aqua decocti ejus fervens podagris etiam frigidis medetur: & crudum tuſum cum ſale, cuicunque vitio pedum. Semen illitum & potum in vino, contra ſerpentes & toxica ſalutare eſſe proditur. A multis vero antidoti vim habere in vino & oleo. Democritus in totum ea abdicavit in cibis, propter inflationes. Diocles magnis laudibus tulit, etiam Ve-

nerem ſtimulari ab eis profeſſus: item Dionyſius: magiſque, ſi eruca condirentur. Toſta quoque articulorum dolori cum adipe prodeſſe.

X. Silveſtre rapum in arvis maxime naſcitur, fruticoſum, ſemine candido, duplo majore, quam papaveris. Hoc ad lævigandam cutem in facie, totoque corpore, utuntur, mixta farina, pari menſura, ervi, hordei, tritici, & lupini. Radix ad omnia inutilis.

XI. Naporum duas differentias & in medicina Græci ſervant. Anguloſis foliorum caulibus florentis, quod bunion vocant, purgationibus feminarum, & veſicæ & urinæ utile decoctum, potum ex aqua mulſa, vel ſucci drachma. Semen dyſentericis toſtum, tritumque in aqua calida, e cyathis quatuor. Sed urinam inhibet, ſi non lini ſemen una bibatur. Alterum genus buniada appellant, & raphano & rapo ſimile, ſeminis præclari contra venena: ob id & in antidotis utuntur illo.

XII. Raphanum & ſilveſtrem eſſe diximus. Laudatiſſimus in Arcadia: quanquam & alibi naſcitur, utilior urinæ dumtaxat ciendæ. Cetero æſtivo uſus in Italia, & armoraciam vocant.

XIII. Et ſativi vero, præter ea quæ circa eos dicta ſunt, ſtomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bilem detrahunt. Præterea cortices in vino decocti, mane poti ad ternos cyathos, comminuunt & ejiciunt calculos. Iidem in poſca decocti contra ſerpentium morſus illinuntur. Ad tuſſim etiam mane jejunis raphanus prodeſt cum melle: ſemen eorum toſtum, ipſumque comman-

ducatum, ad lagonoponon: aquam foliis ejus decoctis bibere, vel succum ipsius cyathis binis contra phthiriases: phlegmonæ ipsos illinere tusos, livori vero recenti corticem cum melle: veternosis autem quam acerrimos mandere: semenque tostum, dein contritum cum melle, suspiriosis. Iidem & contra venena prosunt. Cerastis & scorpionibus adversatur: vel ipso, vel semine infectis manibus impune tractabis: impositoque raphano scorpiones moriuntur. Salutares & contra fungorum aut hyoscyami venena æque, ut Nicander tradit. Et contra viscum quoque dari Apollodori duo jubent: sed Citieus semen ex aqua tritum, Tarentinus succum. Lienem item extenuant: jocineri prosunt, & lumborum doloribus. Hydropicis quoque ex aceto aut sinapi sumti, & lethargicis. Praxagoras & iliosis dandos censet: Plistonicus & cœliacis. Intestinorum hulcera sanant: ac purulenta præcordiorum, si cum melle edantur. Quidam ad hæc coquere eos in luto malunt: sic & feminas purgari. Ex aceto & melle sumti, intestinorum animalia detrahunt. Item ad tertias decocto eorum poto cum vino. Enterocelis prosunt: sanguinem quoque inutilem sic extrahunt. Medius ad hæc & sanguinem exscreantibus coctos dari jubet: & puerperis ad lactis copiam augendam. Hippocrates capitis mulierum defluvia fricari raphanis: & super umbilicum imponi contra tormenta vulvæ. Reducunt & cicatricem ad colorem. Semen quoque ex aqua impositum, sistit hulcera, quæ phagedænas vocant. Democritus Venerem hoc cibo stimulari putat: ob id for-

taſſis voci nocere aliqui tradiderunt. Folia quæ in oblongis dumtaxat naſcuntur, excitare oculorum aciem dicuntur. Ubi vero acrior raphani medicina admota ſit, hyſſopum dari protinus imperant. Hæc antipathia eſt. At aurium gravitati ſuccum raphani inſtillant. Nam vomituris ſummo cibo eſſe eos, utiliſſimum eſt.

XIV. Paſtinacæ ſimile hibiſcum, quod molochen agriam vocant, & aliqui piſtolochiam, hulceribus cartilaginis & oſſibus fractis medetur. Folia ejus ex aqua pota alvum ſolvunt, ſerpentes abigunt. Apum, veſparum, crabronum ictibus illita medentur. Radicem ejus ante Solis ortum erutam involvunt lana coloris, quem nativum vocant, præterea ovis quæ feminam peperit, ſtrumiſque vel ſuppuratis alligant. Quidam ad hunc uſum auro effodiendam cenſent: cavendumque ne terram attingat. Celſus & podagris quæ ſine tumore ſint, radicem ejus ex vino decoctam imponi jubet.

XV. Alterum genus eſt ſtaphylinos, quod paſtinacam vocant. Ejus ſemen contritum & in vino potum, tumentem alvum, & ſuffocationes mulierum, doloreſque lenit in tantum, ut vulvas corrigat: illitum quoque e paſſo ventri earum proſit: viris vero prodeſt, cum panis portione æqua tritum, ex vino potum contra ventris dolores. Pellit & urinam: & phagedænas hulcerum ſiſtit recens cum melle impoſitum, vel aridum farina inſperſum. Radicem ejus Dieuches contra jocineris, ac lienis, ilium, lumborum, & renum vitia, ex aqua mulſa dari jubet. Cleophantus & dyſentericis veteribus.

Philiſtion in lacte coquit, & ad ſtranguriam dat radicis uncias quatuor: ex aqua hydropicis, ſimiliter & opiſthotonicis, & pleuriticis, & comitialibus. Habentes eam feriri a ſerpentibus negantur: aut qui ante guſtaverint, non lædi. Percuſſis imponitur cum axungia. Folia contra cruditates manduntur. Orpheus amatorium ineſſe ſtaphylino dixit, fortaſſis quoniam Venerem ſtimulari hoc cibo certum eſt: ideo conceptus adjuvari aliqui prodiderunt. Ad reliqua & ſativa pollet. Efficacior tamen ſilveſtris, magiſque in petroſis nata. Semen ſativæ quoque contra ſcorpionum ictus, ex vino aut poſca, ſalutare eſt. Radice ejus circumſcalpti dentes, dolore liberantur.

XVI. Syria in hortis operoſiſſima eſt: indeque proverbium Græcis: Multa Syrorum olera. Simillimam ſtaphylino herbam ſerit, quam alii gingidion vocant, tenuius tantum & amarius, ejuſdemque effectus. Eſtur coctum crudumque ſtomachi magna utilitate. Siccat enim ex alto omnes ejus humores.

XVII. Siſer erraticum ſativo ſimile eſt, & effectu: ſtomachum excitat, faſtidium abſterget, ex aceto laſerpitiato ſumtum, aut ex pipere & mulſo, vel ex garo. Urinam ciet, ut Opion credit, & Venerem. In eadem ſententia eſt & Diocles. Præterea cordi convenire convaleſcentium, aut poſt multas vomitiones perquam utile. Heraclides contra argentum vivum dedit, & Veneri ſubinde offenſanti, ægriſque ſe recolligentibus. Hiceſius ideo ſtomacho utile videri dixit, quoniam nemo tres ſiſeres edendo continuaret: eſſe tamen utile con-

valeſcentibus ad vinum tranſeuntibus. Sativi privatim ſuccus cum lacte caprino potus ſiſtit alvum.

XVIII. Et quoniam pleroſque ſimilitudo nominum Græcorum confundit, conteximus & de ſili: ſed hoc eſt vulgatæ notitiæ. Optimum Maſſilienſe: lato enim grano & fulvo eſt. Secundum Æthiopicum, nigrius. Creticum odoratiſſimum omnium. Radix jucundi odoris eſt. Semen eſſe & vultures dicuntur. Prodeſt homini ad tuſſim veterem, rupta, convulſa, in vino albo potum. Item opiſthotonicis, & jocinerum vitiis, & torminibus, & ſtranguriæ, duarum aut trium ligularum menſura. Sunt & folia utilia, ut quæ partus adjuvent etiam quadrupedum. Hoc maxime paſci dicuntur cervæ pariturae. Illinuntur & igni ſacro. Multumque in ſummo cibo concoctionibus confert, vel folio, vel ſemine. Quadrupedum quoque alvum ſiſtit, ſive tritum potui infuſum, ſive mandendo commanducatum e ſale. Boum morbis tritum infunditur.

XIX. Inula quoque a jejunis commanducata, dentes confirmat, ſi ut eruta eſt, terram non attingat: condita tuſſim emendat. Radicis vero decoctæ ſuccus tineas pellit: ſiccatæ autem in umbra farina tuſſi, & convulſis, & inflationibus, & arteriis medetur. Venenatorum morſus abigit. Folia ex vino lumborum dolori illinuntur.

XX. Cæpæ ſilveſtres non ſunt. Sativæ olfactu ipſo & delacrimatione caligini medentur, magis vero ſucci inunctione. Somnum etiam facere traduntur, & hulcera oris ſanare, commanducatæ

cum pane. Et canis morſus, virides ex aceto illitæ, aut ſiccæ cum melle & vino, ita ut poſt diem tertium ſolvantur. Sic & attrita ſanant. Coctam in cinere & epiphoris multi impoſuere cum farina hordeacea, & genitalium hulceribus. Succo & cicatrices oculorum, & albugines, & argema inunxere: & ſerpentium morſus, & omnia vulnera cum melle. Item auricularum cum lacte mulierum: & in iiſdem ſonitum ac gravitatem emendantes, cum adipe anſerino, aut cum melle ſtillavere. Et ex aqua bibendum dedere repente obmuteſcentibus. In dolore quoque ad dentes colluendos inſtillavere, & plagis beſtiarum omnium, privatim ſcorpionum. Alopecias fricuere, & pſoras, tuſis cæpis. Coctas dyſentericis veſcendas dedere, & contra lumborum dolores: purgamenta quoque earum cremata in cinerem illinentes ex aceto ſerpentium morſibus, 1epiſque multipedæ ex aceto. Reliqua inter medicos mira diverſitas. Proximi utiles eſſe præcordiis & concoctioni, inflationemque, & ſitim facere dixerunt. Aſclepiadis ſchola, ad colorem quoque validum profici hoc cibo. Et ſi jejuni quotidie edant, firmitatem valetudinis cuſtodiri: ſtomacho utiles eſſe, ſpiritus agitatione: ventrem mollire, hæmorrhoidas pellere, ſubditas pro balanis: ſuccum cum ſucco fœniculi contra incipientes hydropiſes mire proficere. Item contra anginas, cum ruta & melle. Excitari eiſdem lethargicos. Varro, quæ ſale & aceto piſta eſt arefactaque, vermiculis non infeſtari auctor eſt.

XXI. Porrum ſectivum profluvia ſanguinis ſiſtit

in naribus contrito eo obturatis, vel gallæ mixto, aut mentæ: item ex abortu profluvia, poto ſucco cum lacte mulierum. Tuſſi etiam veteri, ac pectoris & pulmonis vitiis medetur. Illitis foliis ſanantur & ambuſta, & epinyctides: ita vocatur hulcus, quæ & ſyce, in angulo oculi perpetuo humore manans. Quidam eodem nomine appellant puſulas liventes, ac noctibus inquietantes. Et alia hulcera cum melle trito: vel beſtiarum morſus ex aceto: item ſerpentium. Aurium vero vitia cum felle caprino, vel pari menſura mulſi: ſtridores cum lacte mulieris: capitis dolores, ſi in nares fundatur, dormiturifve, in aurem duobus ſucci cochlearibus, uno mellis. Succus & ad ſerpentium ſcorpionumque ictus bibitur cum mero, & ad lumborum dolores cum vini hemina potus. Sanguinem vero exſcreantibus & phthiſicis, diſtillationibus longis, vel ſuccus, vel ex ipſo cibus prodeſt. Item morbo regio, vel hydropicis. Et ad renum dolores, cum ptiſanæ ſucco acetabuli menſura. Idem modus cum melle, vulvas purgat. Eſtur vero & contra fungorum venena: imponitur & vulneribus. Venerem ſtimulat, ſitim ſedat: ebrietates diſcutit. Sed oculorum aciem hebetare traditur: inflationem quoque facere, quæ tamen ſtomacho non noceat, ventremque molliat. Voci ſplendorem affert.

XXII. Capitato major eſt ad eadem effectus. Sanguinem rejicientibus ſuccus ejus cum gallæ aut thuris farina, vel acacia, datur. Hippocrates & ſine alia mixtura dari jubet: vulvaſque contractas aperire putat: fœcunditatem etiam feminarum hoc

cibo augeri. Contritum ex melle hulcera purgat. Tuſſim & diſtillationes thoracis, pulmonis & arteriæ vitia ſanat, datum in ſorbitione ptiſanæ: vel crudum, præter capita, ſine pane, ita ut alternis diebus ſumatur: vel ſi pura exſcreentur. Sic & voci, vel Veneri, ſomnoque multum confert. Capita bis aqua mutata cocta, alvum ſiſtunt, & fluxiones veteres. Cortex decoctus illituſque inficit canos.

XXIII. Allio magna vis, magnæ utilitates contra aquarum & locorum mutationes. Serpentes abigit, & ſcorpiones odore: atque ut aliqui tradidere, & beſtiarum omnium ictibus medetur, potu, vel cibo, vel illitu. Privatim contra hæmorrhoidas prodeſt, cum vino redditum vomitu. Ac ne contra araneorum murium venenatum morſum valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalianches vocatur, debellat: item hyoſcyamum: canum morſus, in quæ vulnera cum melle imponitur. Ad ſerpentium quidem ictus potum cum reſtibus ſuis efficaciſſime ex oleo illinitur: attritiſque corporum partibus, vel ſi in veſicas intumuerint. Quin & ſuffitu eo ſecundas partus evocari exiſtimavit Hippocrates: cinere eorum cum oleo, capitis hulcera manantia ſanitati reſtituens. Suſpirioſis coctum, aliqui crudum id tritum dedere. Diocles hydropicis cum centaurio, aut in fico duplici ad evacuandam alvum: quod efficacius præſtat viride cum coriandro in mero potum. Suſpirioſis aliqui & tritum in lacte dederunt. Praxagoras & contra morbum regium vino miſcuit: & contra ileum in oleo & pulte: ſic illinens ſtrumis quoque. Antiqui & inſanientibus

dabant crudum. Diocles phreneticis elixum. Contra anginas tritum imponi, & gargarizare prodest. Dentium dolorem tribus capitibus in aceto tritis imminuit, vel si decocti aqua colluantur, addaturque ipsum in cava dentium. Auribus etiam instillatur succus cum adipe anserino: phthiriases & porrigines potum, tusum item cum aceto & nitro compescit: distillationes cum lacte, vel tritum, permixtumve caseo molli: quo genere & raucitatem extenuat: vel phthisin, in fabæ sorbitione. In totum autem coctum utilius est crudo, elixumque tosto: sic & voci confert. Tineas & reliqua animalia interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenesmo in pulte medetur. Temporum doloribus illitum elixum: & pusulis coctum cum melle, deinde tritum. Tussi cum adipe vetusto decoctum, vel cum lacte: aut si sanguis etiam exscreetur, vel pura, sub pruna coctum, & cum mellis pari modo sumtum: convulsis, ruptis, cum sale & oleo. Nam cum adipe tumores suspectos sanat. Extrahit fistulis vitia cum sulphure & resina, etiam arundines cum pice. Lepras, lichenas, lentigines exhulcerat, sanatque cum origano: vel cinis ejus ex oleo & garo illitus. Sic & sacros ignes. Suggillata aut liventia ad colorem reducit, combustum ex melle. Credunt & comitialem morbum sanari, si quis eo in cibo utatur ac potione. Quartanas quoque excutere potum caput unum cum laserpitii obolo in vino austero. Tussim & alio modo, ac pectorum suppurationes quantaslibet sanat, fractæ incoctum fabæ, atque ita in cibo sumtum, donec sanitatem

restituat. Facit & somnos, atque in totum rubicundiora corpora. Venerem quoque stimulat cum coriandro viridi tritum, potumque e mero. Vitia ejus sunt, quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachum lædit copiosius sumtum, sitim gignit. Cetero contra pituitam, & gallinis & gallinaceis prodest mixtum farre in cibo. Jumenta urinam reddere, atque non torqueri tradunt, si trito natura tangatur.

XXIV. Lactucæ sponte nascentis primum est genus ejus, quam caprinam vocant, qua pisces in mare dejecta protinus necantur, qui sunt in proximo. Hujus lac spissatum, mox in aceto pondere obolorum duûm, adjecto aquæ uno cyatho, hydropicis datur. Caule & foliis contusis, asperso sale, nervi incisi sanantur. Eadem trita ex aceto, colluta matutinis bis mense, dentium dolorem prohibent.

XXV. Alterum est genus, quod Græci cæsapon vocant. Hujus folia trita, & cum pollenta illita, hulceribus medentur. Hæc in arvis nascitur. Tertium genus est in silvis nascens, isatin vocant. Hujus folia trita cum polenta vulneribus prosunt. Quarto infectores lanarum utuntur: simile erat lapatho silvestri foliis, nisi plura haberet, & nigriora. Sanguinem sistit. Phagedænas & putrescentia hulcera, quæ serpunt, sanat: item tumores ante suppurationem. Contra ignem sacrum radice vel foliis prodest: vel ad lienes pota. Hæc propria singulis.

XXVI. Communia autem sponte nascentibus,

candor, caulis interdum cubitali longitudine, & ipſo, & foliis ſcabritia. Ex his rotunda folia & brevia habentem ſunt qui hieraciam vocent, quoniam accipitres ſcalpendo eam, ſuccoque oculos tingendo, obſcuritatem, cum ſenſere, diſcutiant. Succus omnibus candidus, viribus quoque papaveri ſimilis: carpitur per meſſes inciſo caule: conditur in fictili novo, ad multa præclarus. Sanat omnia oculorum vitia cum lacte mulierum: argema, nubeculas, cicatrices, aduſtioneſque omnes: præcipue caligines. Imponitur etiam oculis in lana contra epiphoras. Idem ſuccus alvum purgat, in poſca potus ad duos obolos. Serpentium ictibus medetur in vino, potus. Et folia, thyrſique triti, ex aceto bibuntur. Vulneri illinuntur maxime contra ſcorpionum ictus. Verum contra phalangia commixto vino ex aceto. Aliis quoque venenis reſiſtunt, exceptis quæ ſtrangulando necant, aut iis quæ veſicæ nocent: item pſimmythio excepto. Imponuntur & ventri ex melle atque aceto, ad detrahenda vitia alvi. Urinæ difficultates, ſuccus emendat. Cratevas eum & hydropicis obolis duobus in aceto & cyatho vini dari jubet.

Quidam & e ſativis colligunt ſuccum minus efficacem. Peculiares earum vires partim jam dictæ ſunt, ſomnum faciendi, Veneremque inhibendi, æſtum refrigerandi, ſtomachum purgandi, ſanguinem augendi. Non paucæ reſtant: quoniam & inflationes diſcutiunt, ructuſque lenes faciunt. Nec ulla res in cibis aviditatem incitat, inhibetque eadem: in cauſa alterutraque modus eſt. Sic & alvum

copiosiores solvunt, modicæ sistunt. Lentitiam pituitæ digerunt, atque ut aliqui tradiderunt, sensus purgant. Stomachi dissoluti utilissime adjuvantur: in eo usu & oxypori obolis asperitatem addito dulci ad intinctum aceti temperantes: si crassior pituita sit, scillite aut vino absinthite: & si tussis sentiatur, hyssopite admixto. Dantur cœliacis cum intubo erratico, & ad duritiam præcordiorum. Dantur & melancholicis candidæ copiosiores, & ad vesicæ vitia. Praxagoras & dysentericis dedit. Ambustis quoque prosunt recentibus, priusquam pustulæ fiant, cum sale illitæ. Hulcera etiam, quæ serpunt, coercent, initio cum aphronitro, mox in vino. Tritæ igni sacro illinuntur. Convulsa & luxata caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida leniunt. Eruptiones papularum, ex vino & polenta. In cholera quoque coctas patinis dederunt: ad quod utilissimæ quam maximi caulis & amaræ. Quidam lacte infundunt. Defervefacti hi caules & stomacho utilissimi traduntur: sicut somno æstiva maxime lactuca, & amara lactensque, quam meconidem vocavimus. Hoc lac & oculorum claritati cum muliebri lacte utilissimum esse præcipitur, dum tempestive capiti inunguntur. Oculorum quoque vitiis, quæ frigore in iis facta sunt. Miras & alias invenio laudes: Thoracis etiam vitiis prodesse, non secus quam abrotonum, cum melle Attico. Purgari & feminas hoc cibo. Semen sativarum contra scorpiones dari. Semine trito ex vino poto & libidinum imaginationes in somno compesci. Tentantes aquas non nocere lactucam edentibus. Quidam ta-

men frequentiores in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.

XXVII. Nec beta ſine remedio eſt utraque. Sive candidæ, ſive nigræ radix recens, & madefacta, ſuſpenſa funiculo, contra ſerpentium morſus efficax eſſe dicitur. Candida beta cocta, & cum allio crudo ſumta, contra tineas: nigræ radices ita in aqua coctæ, porriginem tollunt: atque in totum efficacior eſſe traditur nigra. Succus ejus capitis dolores veteres, & vertigines: item ſonitum aurium ſedat, infuſus iis: ciet urinam. Medetur dyſentericis injecta, & morbo regio. Dolores quoque dentium ſedat illitus ſuccus. Et contra ſerpentium ictus valet, ſed hujus radici dumtaxat expreſſus. Ipſa vero decocta, pernionibus occurrit. Albæ ſuccus epiphoras ſedat, fronte illita: aluminis pauco admixto, ignem ſacrum. Sine oleo trita licet, aduſtis medetur. Et contra eruptiones papularum, coctaque eadem contra hulcera quæ ſerpunt, illinitur: & alopeciis cruda, & hulceribus quæ in capite manant. Succus ejus cum melle naribus inditus caput purgat. Coquitur & cum lenticula addito aceto, ut ventrem molliat. Validius cocta fluxiones ſtomachi ſiſtit & ventris.

XXVIII. Eſt & beta ſilveſtris, quam límonion vocant, alii nevroides, multum minoribus tenuioribuſque ac denſioribus foliis, undecim ſæpe, caule lilii. Hujus folia ambuſtis utilia, guſtantium os adſtringunt. Semen acetabuli menſura dyſentericis prodeſt. Aqua & e radice coctæ maculas veſtium elui dicunt, itemque membranarum.

XXIX. Intubi quoque non extra remedia ſunt. Succus eorum cum roſaceo & aceto capitis dolores lenit. Idemque cum vino potus, jocineris & veſicæ: & epiphoris imponitur. Erraticum apud nos quidam ambulam appellavere. In Ægypto cichorium vocant, quod ſilveſtre ſit. Sativum autem ſerin, quod eſt minus & venoſius.

XXX. Cichorium refrigerat. In cibo ſumtum & illitum collectiones, ſuccuſque decocti ventrem ſolvit. Jocineri, & renibus, & ſtomacho prodeſt. Item ſi in aceto decoquatur, urinæ tormina diſcutit. Item morbum regium e mulſo, ſi ſine febre ſit. Veſicam adjuvat. Mulierum quidem purgationibus decoctum in aqua adeo prodeſt, ut emortuos partus trahat. Adjiciunt Magi, ſucco totius cum oleo perunctos favorabiliores fieri, & quæ velint, facilius impetrare. Quod quidem propter ſingularem ſalubritatem aliqui chreſton appellant, alii pancration.

XXXI. Et ſilveſtre genus, alii hedypnoida vocant, latioris folii. Stomachum diſſolutum adſtringit cocta: crudaque ſiſtit alvum. Et dyſentericis prodeſt, magis cum lente. Rupta & convulſa utroque genere juvantur. Item quibus genitura valetudinis morbo effluat.

XXXII. Seris & ipſa lactucæ ſimillima, duorum generum eſt: ſilveſtris melior. Nigra iſta, & æſtiva. Deterior hiberna & candidior. Utraque amara, ſtomacho utiliſſima, præcipue quem humor vexat. Cum aceto in cibo refrigerant vel illitæ: diſcutiuntque & alios, quam ſtomachi. Cum polenta ſilveſtrium radices ſtomachi cauſa ſorbentur: & car-

diacis illinuntur ſuper ſiniſtram mammam ex aceto. Omnes hæ & podagricis utiles, & ſanguinem rejicientibus: item quibus genitura fluat, alterno dierum potu. Petronius Diodotus, qui anthologoumena ſcripſit, in totum damnavit ſerin multis modis arguens. Sed aliorum omnium opinio reſiſtit.

XXXIII. Braſſicæ laudes longum eſt exſequi, cum & Chryſippus medicus privatim volumen ei dicaverit, per ſingula membra hominis digeſtum, & Dieuches: ante omnes autem Pythagoras & Cato non parcius celebrarint. Cujus ſententiam vel eo diligentius perſequi par eſt, ut noſcatur, qua medicina uſus ſit annis DC Romanus populus. In tres ſpecies diviſere eam Græci antiquiſſimi. Criſpam, quam ſelinoidea vocaverunt, a ſimilitudine apii foliorum, ſtomacho utilem, alvum modice mollientem. Alteram leam, latis foliis e caule exeuntibus. Unde caulodem quidam vocavere, nullius in medicina momenti. Tertia eſt proprie appellata crambe, tenuioribus foliis, & ſimplicibus, denſiſſimiſque: amarior, ſed efficaciſſima. Cato criſpam maxime probat, dein lævem grandibus foliis, caule magno. Prodeſſe tradit capitis doloribus, oculorum caligini ſcintillationique, lieni, ſtomacho, præcordiis, crudam ex aceto & melle, coriandro, ruta, menta, laſeris radicula, ſumtam acetabulis duobus matutino: tantamque eſſe vim, ut qui terat hæc, validiorem fieri ſe ſentiat. Ergo vel cum his tritam, ſorbendam, vel ex hoc intinctu ſumendam. Podagræ autem, morbiſque articulariis illini cum rutæ, coriandri, & ſalis mica, hordei farina. Aqua quo-

que ejus decoctæ, nervos articulosque mire juvari. Si foveantur vulnera, & recentia & vetera, etiam carcinomata, quæ nullis aliis medicamentis sanari possint; foveri prius aqua calida jubet, ac bis die tritam imponi. Sic etiam fistulas, & luxata, & humores evocari, quæque discuti opus sit. Insomnia etiam, vigiliasque tollere decoctam, si jejuni edant quamplurimam ex oleo, & sale. Tormina, si decocta iterum decoquatur, addito oleo, sale, cumino, polenta. Si ita sumatur sine pane, magis profuturam. Inter reliqua bilem detrahi per vinum nigrum pota. Quin & urinam ejus qui brassicam esitaverit, asservari, calefactamque nervis remedio esse. Verba ipsius subjiciam, ad exprimendam sententiam: Pueros pusillos si laves ea urina, nunquam debiles fieri. Auribus quoque ex vino succum brassicæ tepidum instillari suadet. Idque etiam tarditati audientium prodesse asseverat. Et impetigines eadem sanari sine hulcere.

XXXIV. Græcorum quoque opiniones jam & Catonis causa poni convenit, in iis dumtaxat, quæ ille prætermiserit. Biles detrahere non percoctam putant. Item alvum solvere, eandemque bis coctam sistere. Vino adversari, ut inimicam vitibus. Antecedente in cibis caveri ebrietatem, postea sumta crapulam discuti. Hunc cibum & oculorum claritati conferre multum: succum vero crudæ vel angulis tantum tactis cum Attico melle, plurimum. Facillime concoqui, ciboque eo sensus purgari. Erasistrati schola clamat, nihil esse utilius stomacho nervisque, ideo & paralyticis & tremulis dari

jubet, & ſanguinem exſcreantibus. Hippocrates cœliacis & dyſentericis bis coctam cum ſale. Item ad teneſmon, & renum cauſa: lactis quoque ubertatem puerperis hoc cibo fieri judicans, & purgationem feminis. Crudus quidem caulis ſi mandatur, partus quoque emortuos pellit. Apollodorus adverſus fungorum venena ſemen aut ſuccum bibendum cenſet. Philiſtion opiſthotonicis ſuccum ex lacte caprino cum ſale & melle. Invenio & a podagra liberatos edendo eam, decoctæque jus bibendo. Hoc & cardiacis datum & comitialibus morbis addito ſale. Item ſplenicis in vino albo per dies XL. Ictericis, nec non & phreneticis radicis crudæ ſuccum gargarizandum bibendumque demonſtrat. Contra vero ſingultus cum coriandro & anetho, melle ac pipere, ex aceto. Illitam quoque prodeſſe inflationibus ſtomachi. Item ſerpentium ictibus, & ſordidis hulceribus, ac vetuſtis, vel ipſam aquam cum hordeacea farina: ſuccum ex aceto, vel cum fœno Græco. Sic aliqui & articulis, podagriſque imponunt. Epinyctidas, ac quidquid aliud ſerpit in corpore, impoſita levat. Item repentinas caligines: has & ſi manditur ex aceto. Suggillata vero & alios livores pura illita. Lepras, & pſoras cum alumine rotundo ex aceto. Sic & fluentes capillos retinet. Epicharmus teſtium & genitalium malis hanc utiliſſime imponi aſſerit. Efficacius eandem cum faba trita. Item convulſis cum ruta. Contra ardorem febrium & ſtomachi vitia cum rutæ ſemine: & ad ſecundas. Et muris aranei morſus, foliorum aridorum farina alterutra parte exinanit.

XXXV. Ex omnibus braſſicæ generibus ſuaviſſima eſt cyma, etſi inutilis habetur, difficilis in coquendo, & renibus contraria. Illud quoque non eſt omittendum, aquam decoctæ, ad tot uſus laudatam, fœtere humi effuſam. Stirpium braſſicæ aridorum cinis, inter cauſtica intelligitur. Ad coxendicum dolores cum adipe vetuſto. At cum laſere & aceto in vicem pſilothri evulſis illitus pilis, naſci alios prohibet. Bibitur & cum oleo ſubfervefactus, vel per ſe elixus, ad convulſa & rupta intus, lapſumque ex alto. Nulla ergo ſunt crimina braſſicæ? Immo vero apud eoſdem animæ gravitatem facere, dentibus & gingivis nocere: & in Ægypto propter amaritudinem non eſtur.

XXXVI. Silveſtris, ſive erraticæ, immenſo plus effectus laudat Cato: adeo ut aridæ quoque farinam in olfactorio collectam, vel odore tantum naribus rapto, vitia earum graveolentiamque ſanare affirmet. Hanc alii petræam vocant, inimiciſſimam vino, quam præcipue vitis fugiat: aut ſi non poſſit fugere, moriatur. Folia habet una, parva, rotunda, lævia, plantis oleris ſimilior, candidior ſativa, & hirſutior. Hanc inflationibus mederi, melancholicis quoque, ac vulneribus recentibus, cum melle, ita ne ſolvantur ante diem ſeptimum: ſtrumis, fiſtulis, in aqua contritam, Chryſippus auctor eſt. Et alii vero compeſcere mala corporis quæ ſerpant: nomas vocant. Item excreſcentia abſumere. Cicatrices ad planum redigere. Oris hulcera & tonſillas, manducatam & coctam, ſucco gargarizato cum melle tollere. Item pſoras, & lepras veteres,

ipſius tribus partibus cum duabus aluminis in aceto acri illitis. Epicharmus ſatis eſſe eam contra canis rabioſi morſum imponi. Melius ſi cum láſere, & aceto acri. Necari quoque canes ea, ſi detur, ex carne. Semen ejus toſtum auxiliatur contra ſerpentes, fungos, tauri ſanguinem. Folia cocta ſplenicis in cibo data, & cruda illita cum ſulphure & nitro proſunt. Item mammarum duritiæ. Radicum cinis uvæ in faucibus tumenti tactu medetur: & parotidas cum melle illitus reprimit: ſerpentium morſus ſanat. Virium braſſicæ unum & magnum argumentum addemus, & mirabile. Cruſtæ ſi occupent intus vaſa omnia, in quibus aquæ fervent in tantum, ut non ſit eas avellere, ſi braſſica in iis decoquatur, abſcedunt.

XXXVII. Inter ſilveſtres braſſicas & lapſana eſt, pedalis altitudinis, hirſutis foliis, napi ſimillimis, niſi candidior eſſet flore. Coquitur in cibo. Alvum lenit & mollit.

XXXVIII. Marina braſſica vehementiſſime ex omnibus alvum ciet. Coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, ſtomacho inimiciſſima.

XXXIX. Scillarum in medicina alba eſt quæ maſculus, femina nigra. Quæ candidiſſima fuerit, utiliſſima erit. Huic aridis tunicis direptis quod reliquum e vivo eſt, conſectum ſuſpenditur lino, modicis intervallis. Poſtea arida fruſta in cadum aceti quam aſperrimi pendentia immerguntur, ita ne ulla parte vas contingant. Hoc fit ante ſolſtitium, diebus XLVIII. Gypſo deinde oblitus cadus ponitur ſub tegulis, totius diei Solem accipientibus.

Post eum numerum dierum tollitur vas, ſcilla eximitur, acetum transfunditur. Hoc clariorem oculorum aciem facit. Salutare eſt ſtomachi laterumque doloribus, parum ſumtum binis diebus. Sed tanta vis eſt, ut avidius hauſtum exſtinctæ animæ momento aliquo ſpeciem præbeat. Prodeſt & gingivis, & dentibus, vel per ſe commanducata. Tineas & reliqua ventris animalia pellit ex aceto & melle ſumta. Linguæ quoque recens ſubjecta præſtat, ne hydropici ſitiant. Coquitur pluribus modis: in olla, quæ conjiciatur in clibanum aut furnum, vel adipe aut luto illita, aut fruſtatim in patinis. Et cruda ſiccatur, deinde conciditur, coquiturque in aceto, tum ſerpentium ictibus imponitur. Toſta quoque purgatur, & medium ejus iterum in aqua coquitur. Uſus ſic coctæ ad hydropicos, ad urinam ciendam tribus obolis cum melle & aceto potæ. Item ad ſplenicos, & ſtomachicos, (ſi non ſentiant hulcus) quibus innatet cibus. Ad tormina, regios morbos, tuſſim veterem cum ſuſpirio. Diſcutit & foliis ſtrumas, quadrinis diebus ſoluta. Furfures capitis, & hulcera manantia illita, ex oleo cocta. Coquitur & in melle cibi gratia, maxime uti coctionem facias. Sic & interiora purgat. Rimas pedum ſanat in oleo cocta, & mixta reſinæ. Semen ejus lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras ſcillam in limine quoque januæ ſuſpenſam malorum medicamentorum introitum pellere tradit.

XL. Ceterum bulbi ex aceto & ſulphure vulneribus in facie medentur. Per ſe vero triti nervo-

rum contractioni, & ex vino porrigini: cum melle, canum morsibus. Erasistrato placet cum pice. Sanguinem idem eos sistere tradit illitos cum melle. Alii si e naribus fluat, coriandrum & farinam adjiciunt. Theodorus & lichenas ex aceto bulbis curat: & erumpentia in capite, cum vino austero aut ovo. Et bulbos epiphoris idem illinit, & sic lippitudini medetur. Æque vitia quæ sunt in facie, eorum rubentes maxime, in Sole illiti cum melle & nitro, emendant: lentiginem cum vino, aut cucumi cocto. Vulneribus quoque mire prosunt per se: aut, ut Damion, ex mulso, si quinto die solvantur. Iisdem & auriculas fractas curat, & testium pituitas. In articulorum doloribus miscent farinam. In vino cocti illiti ventri, duritiam præcordiorum emolliunt. Dysentericis in vino ex aqua cælesti temperato dantur. Ad convulsa intus, cum silphio pilulis fabæ magnitudine. Ad sudorem tusi illinuntur. Nervis utiles: ideo & paralyticis dantur. Luxata in pedibus, qui sunt rufi ex his, citissime sanant cum melle & sale. Venerem maxime Megarici stimulant: hortensii, partum cum sapa aut passo sumti: silvestres, interaneorum plagas & vitia, cum silphio pilulis devoratis sedant. Et sativorum semen contra phalangia bibitur in vino. Ipsi ex aceto illinuntur contra serpentium ictus. Semen antiqui bibendum insanientibus dabant. Flos bulborum tritus crurum maculas varietatesque igne factas emendat. Diocles oculos hebetari ab iis putat. Elixos assis minus utiles esse adjicit, & difficile concoqui ex vi uniuscujusque naturæ.

XLI. Bulbinem Græci vocant herbam porraceis foliis, rubicundo bulbo. Hæc traditur vulneribus mire utilis dumtaxat recentibus. Bulbus quem vomitorium vocant ab effectu, folia habet nigra, ceteris longiora.

XLII. Utilissimus stomacho cibus asparagi traduntur. Cumino quidem addito inflationes stomachi colique discutiunt: iidem oculis claritatem afferunt. Ventrem leniter molliunt. Pectoris & spinæ doloribus, intestinorumque vitiis prosunt, vino cum coquuntur addito. Ad lumborum & renum dolores, semen trium obolorum pondere, pari cumini bibitur. Venerem stimulant. Urinam cient utilissime, præterquam vesicam exhulcerant. Radix quoque, plurimorum prædicatione, trita, & ex vino albo pota, calculos quoque exturbat, lumborum & renum dolores sedat. Quidam & ad vulvæ dolorem radicem cum vino dulci propinant. Eadem in aceto decocta contra elephantiasin proficit. Asparago trito ex oleo perunctum pungi ab apibus negant.

XLIII. Silvestrem asparagum aliqui Libycum vocant, Attici hormenum. Hujus ad supra dicta omnia efficacior vis, & candidiori major. Regium morbum extenuat. Veneris causa aquam eorum decoctam bibi jubent ad heminam. Ad idem & semen valet cum anetho, ternis utriusque obolis. Datur & ad serpentium ictus succus decoctus. Radix miscetur radici marathri inter efficacissima auxilia. Si sanguis per urinam reddatur, semen asparagi, & apii, & cumini ternis obolis in vini cyathis

duobus, quinis diebus, Chrysippus dari jubet. Sic & hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat, docet: item Veneri: vesicæ quoque, nisi decoctum: quæ aqua si canibus detur, occidi eos. In vino decoctæ radicis succum, si ore contineatur, dentibus mederi.

XLIV. Apio gratia in vulgo est. Namque rami largis portionibus per jura innatant, & in condimentis peculiarem gratiam habent. Præterea oculis illitum cum melle, ita ut subinde foveantur ferventi succo decocti, aliisque membrorum epiphoris: per se tritum, aut cum pane, vel polenta impositum, mire auxiliatur. Pisces quoque si ægrotent in piscinis, apio viridi recreantur. Verum apud eruditos non aliud erutum terra in majore sententiarum varietate est. Distinguitur sexu. Chrysippus feminam esse dicit crispioribus foliis & duris, crasso caule, sapore acri & fervido. Dionysius nigriorem, brevioris radicis, vermiculos gignentem. Ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas: nam id defunctorum epulis feralibus dicatum esse: visus quoque claritati inimicum. Caule feminæ vermiculos gigni. Ideoque eos qui ederint, sterilescere, mares feminasque. In puerperiis vero ab eo cibo comitiales fieri qui ubera hauriunt. Innocentiorem tamen esse marem. Eaque causa est, ne inter nefastos frutices damnetur. Mammarum duritiam impositis foliis emollit. Suaviores aquas potui incoctum præstat. Succo maxime radicis cum vino lumborum dolores mitigat. Eodem jure instillato gravitatem aurium. Semine urinam ciet, menstrua, ac

ſecundas partus. Et, ſi foveantur ſemine decocto, ſugillata reddit colori. Cum ovi albo illitum, aut ex aqua coctum potumque renibus medetur: in frigida tritum oris hulceribus. Semen cum vino, vel radix cum veteri vino, veſicæ calculos frangunt. Semen datur & arquatis ex vino albo.

XLV. Apiaſtrum Hyginus quidem meliſſophyllon appellat. Sed in confeſſa damnatione eſt venenatum in Sardinia. Contexenda enim ſunt omnia, ex eodem nomine apud Græcos pendentia.

XLVI. Oluſatrum quod hippoſelinum vocant, adverſatur ſcorpionibus. Poto ſemine torminibus, & interaneis medetur. Itemque difficultatibus urinæ ſemen ejus decoctum ex mulſo potum. Radix ejus in vino decocta calculos pellit, & lumborum ac lateris dolores. Canis rabioſi morſibus potum & illitum medetur. Succus ejus algentes calefacit potus. Quartum genus ex eodem faciunt aliqui oreoſelinon, palmum alto frutice ac recto ſemine, cumino ſimili, urinæ & menſtruis efficax. Heleoſelino vis privata contra araneos. Sed & oreoſelino feminæ purgantur e vino.

XLVII. Alio genere petroſelinon quidam appellant in ſaxis natum, præcipuum ad vomicas, cochlearibus binis ſucci additis in cyathum marrubii ſucci, atque ita aquæ calidæ tribus cyathis. Addidere quidam buſelinon, differens brevitate caulis a ſativo & radicis colore rufo, ejuſdem effectus. Prævalere contra ſerpentes potu & linitu.

XLVIII. Ocimum quoque Chryſippus graviter increpuit, inutile ſtomacho, urinæ, oculorum

quoque claritati. Præterea inſaniam facere, & lethargos, & jocineris vitia: ideoque capras id adſpernari, hominibus quoque fugiendum cenſet. Addunt quidam, tritum ſi operiatur lapide, ſcorpionem gignere: commanducatum & in Sole poſitum, vermes afferre. Afri vero, ſi eo die feriatur quiſpiam a ſcorpione, quo ederit ocimum, ſervari non poſſe. Quin immo tradunt aliqui manipulo ocimi cum cancris decem marinis vel fluviatilibus trito, convenire ad id ſcorpiones ex proximo. Diodotus in empiricis, etiam pediculos facere ocimi cibum.

Secuta ætas acriter defendit: nam id eſſe capras. Nec cuiquam mentem motam: & ſcorpionum terreſtrium ictibus, marinorumque venenis mederi ex vino, addito aceto exiguo. Uſu quoque compertum deficientibus ex aceto odoratum ſalutare eſſe. Item lethargicis, & inflammatis refrigerationi. Illitum capitis doloribus cum roſaceo, aut myrteo, aut aceto: item oculorum epiphoris impoſitum ex vino. Stomacho quoque utile, inflationes & ructum ex aceto diſſolvere ſumtum. Alvum ſiſtere impoſitum, urinam ciere. Sic & morbo regio & hydropicis prodeſſe. Choleras eo & diſtillationes ſtomachi inhiberi. Ergo etiam cœliacis Philiſtion dedit: & coctum dyſentericis, & colicis Pliſtonicus. Aliqui & in teneſmo, & ſanguinem exſcreantibus, in vino: duritia quoque præcordiorum. Illinitur mammis, exſtinguitque lactis proventum. Auribus utiliſſimum infantium, præcipue cum adipe anſerino. Semen tritum & hauſtum naribus ſternutamenta

movet, & diſtillationes quoque capiti illitum: vulvas purgat in cibo, ex aceto. Verrucas mixto atramento ſutorio tollit. Venerem ſtimulat. Ideo etiam equis aſiniſque, admiſſuræ tempore ingeritur.

Silveſtri ocimo vis efficacior ad eadem omnia: peculiaris ad vitia, quæ vomitionibus crebris contrahuntur. Vomiciſque vulvæ, contraque beſtiarum morſus e vino radice efficaciſſima.

XLIX. Erucæ ſemen ſcorpionum venenis & muris aranei medetur. Beſtiolas omnes innaſcentes corpori arcet. Vitia cutis in facie cum melle illitum. Lentigines ex aceto. Cicatrices nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Ajunt verbera ſubituris potum ex vino duritiam quandam contra ſenſum inducere. In condiendis obſoniis tanta eſt ſuavitas, ut Græci euzomon appellaverint. Putant ſubtrita eruca ſi foveantur oculi, claritatem reſtitui: tuſſim infantium ſedari. Radix ejus in aqua decocta fracta oſſa extrahit. Nam de Venere ſtimulanda diximus: tria folia ſilveſtris erucæ ſiniſtra manu decerpta, & trita, in aqua mulſa ſi bibantur.

L. E contrario naſturtium Venerem inhibet, animum exacuit, ut diximus. Duo ejus genera. Alvum purgat, detrahit bilem potum in aqua x pondere. Cum lomento ſtrumis illitum, opertumque braſſica, præclare medetur. Alterum eſt nigrius, quod capitis vitia purgat. Viſum compurgat. Commotas mentes ſedat ex aceto ſumtum. Lienem ex vino potum, vel cum fico. Tuſſim ex melle, ſi quotidie jejuni ſumant. Semen ex vino omnia inteſtinorum animalia pellit: efficacius addito mentaſtro. Prodeſt

& contra ſuſpiria & tuſſim, cum origano & vino dulci. Pectoris doloribus decoctum in lacte caprino. Panos diſcutit cum pice, extrahitque corpori aculeos. Et maculas illitum ex aceto. Contra carcinomata adjicitur ovorum album. Et lienibus illinitur ex aceto. Infantibus vero e melle utiliſſime. Sextius adjicit, uſtum ſerpentes fugare, ſcorpionibus reſiſtere. Capitis dolores contrito, & alopecias emendari addito ſinapi: gravitatem aurium trito impoſito auribus cum fico. Dentium dolores infuſo in aures ſucco. Porriginem & hulcera capitis cum adipe anſerino. Furunculos concoquit cum fermento. Carbunculos ad ſuppurationem perducit, & rumpit. Phagedænas hulcerum expurgat cum melle. Coxendicibus & lumbis cum polenta ex aceto illinitur: item licheni: item unguibus ſcabris: quippe natura ejus cauſtica eſt. Optimum autem Babylonium. Silveſtri vero ad omnia ea effectus major.

LI. In præcipuis autem medicaminibus ruta eſt. Latiora ſativæ folia, rami fruticoſiores. Silveſtris horrida ad effectum eſt, & ad omnia acrior. Succus exprimitur, tuſa & aſperſa modice, & in pyxide Cypria aſſervatur. Hic copioſior datus veneni noxiam obtinet, in Macedonia maxime juxta flumen Aliacmonem. Mirumque, cicutæ ſucco exſtinguitur: adeo etiam venenorum venena ſunt, quando cicutæ ſuccus prodeſt manibus colligentium rutam. Cetero inter prima miſcetur antidotis, præcipueque Galatica. Quæcunque autem ruta & per ſe pro antidoto valet, foliis tritis, & ex vino ſum-

tis. Contra aconitum maxime, & viſcum. Item fungos, ſive in potu detur, ſive in cibo. Simili modo contra ſerpentium ictus, utpote cum muſtelæ dimicaturæ cum his, rutam prius edendo ſe muniant. Valent & contra ſcorpionum, & contra araneorum, apum, crabronum, veſparum aculeos, & cantharidas, ac ſalamandras, caniſve rabioſi morſus: acetabuli menſura ſuccus e vino bibitur, & folia trita vel commanducata imponuntur cum melle & ſale, vel cum aceto & pice decocta. Succo vero perunctos aut eam habentes, negant feriri ab his maleficiis: ſerpenteſque, ſi uratur ruta, nidorem fugere. Efficaciſſima tamen eſt ſilveſtris radix cum vino ſumta. Eandem adjiciunt efficaciorem eſſe ſub dio potam. Pythagoras & in hac marem minoribus herbaceique coloris foliis a femina diſcrevit: eam lætioribus foliis & colore. Idem oculis noxiam putavit: falſum, quoniam ſcalptores & pictores hoc cibo utuntur oculorum cauſa, cum pane vel naſturtio: capræ quoque ſilveſtres propter viſum, ut ajunt. Multi ſucco ejus cum melle Attico inuncti diſcuſſerunt caligines, vel cum lacte mulieris puerum enixæ, vel puro ſucco angulis oculorum tactis. Epiphoras cum polenta impoſita lenit. Item capitis dolores pota cum vino, aut cum aceto & roſaceo illita. Si vero ſit cephalæa, cum farina hordeacea, & aceto. Eadem cruditates diſcutit, mox inflationes, dolores ſtomachi veteres. Vulvas aperit, corrigitque converſas, illita in melle, toto ventre & pectore. Hydropicis cum fico, & decocta ad dimidias partes, potaque ex vino.

Sic bibitur & ad pectoris dolores, laterumque & lumborum, tusses, suspiria: pulmonum, jocinerum, renum vitia, horrores frigidos. Ad crapulæ gravedines decoquuntur folia poturis. Et in cibo vel cruda, vel decocta conditave prodest. Item torminibus in hyssopo decocta, & cum vino. Sic & sanguinem sistit interiorem, & narium indita: sic & collutis dentibus prodest. Auribus quoque in dolore succus infunditur, custodito, ut diximus, modo, in silvestri. Contra tarditatem vero sonitumque, cum rosaceo, vel cum laureo oleo, aut cumino & melle. Succus & phreneticis ex aceto tritæ instillatur in tempora & cerebrum. Adjecerunt aliqui & serpyllum, & laurum, illinentes capita, & colla. Dederunt & lethargicis ex aceto olfaciendum. Dederunt & comitialibus bibendum decoctæ succum in cyathis quatuor ante accessiones, quarum frigus intolerabile est: alsiosisque crudam in cibo. Urinam quoque vel cruentam pellit. Feminarum etiam purgationes, secundasque, etiam emortuos partus, ut Hippocrati videtur, ex vino dulci nigro pota. Itaque illitam & vulvarum causa etiam suffire jubet. Diocles & cardiacis imponit ex aceto & melle cum farina hordeacea. Et contra ileum decocta farina in oleo, & velleribus collecta. Multi vero & contra purulentas exscreationes siccæ drachmas duas, sulphuris unam & dimidiam sumi censent: & contra cruentas, ramos tres in vino decoctos. Datur & dysentericis cum caseo in vino contrita. Dederunt & cum bitumine infriatam potioni propter anhelitum. Ex alto lapsis se-

minis tres uncias. Olei libra vinique ſextario illinitur cum oleo coctis foliis, partibus quas frigus aduſſerit. Si urinam movet, ut Hippocrati videtur, mirum eſt quoſdam dare velut inhibentem potui, contra incontinentiam urinæ. Pſoras & lepras cum melle & alumine illita emendat. Item vitiligines, verrucas, ſtrumas, & ſimilia, cum ſtrychno & adipe ſuillo ac taurino ſevo. Item ignem ſacrum ex aceto & oleo, vel pſimmithio: carbunculum ex aceto. Nonnulli laſerpitium una illini jubent, ſine quo epinyctidas puſtulas curant. Imponunt & mammis turgentibus decoctam, & pituitæ eruptionibus cum cera. Teſtium vero epiphoris cum ramis lauræ teneris, adeo peculiari in viſceribus his effectu, ut ſilveſtri ruta cum axungia veteri illitos ramices ſanari prodant. Fracta quoque membra ſemine trito cum cera impoſito. Radix rutæ ſanguinem oculis ſuffuſum, & toto corpore cicatrices aut maculas illita emendat. Ex reliquis quæ traduntur, mirum eſt, cum ferventem rutæ naturam eſſe conveniat, faſciculum ejus in roſaceo decoctum addita uncia aloes, perunctis ſudorem reprimere. Itemque generationes impediri hoc cibo: ideo in profluvio genitali datur, & Venerem crebro per ſomnia imaginantibus. Præcavendum eſt gravidis abſtineant hoc cibo: necari enim partus invenio. Eadem ex omnibus ſatis quadrupedum quoque morbis in maximo uſu eſt, ſive difficile ſpirantibus, ſive contra maleficorum animalium ictus, infuſa per nares ex vino: aut ſi ſanguiſuga exhauſerit, ex aceto: & quocunque in ſimili morborum genere, ut in homine, temperata.

LII. Mentaſtrum ſilveſtris menta eſt, differens ſpecie foliorum, quæ ſunt figura ocimi, pulegii colore. Propter quod quidam ſilveſtre pulegium vocant. Iis commanducatis & impoſitis ſanari elephantiaſin, Magni Pompeii ætate, fortuito cujuſdam experimento propter pudorem facie illita compertum eſt. Eadem illinuntur bibunturque adverſus ſcolopendras, & ſerpentium ictus, drachmis duabus in vini cyathis duobus. Adverſus ſcorpionum ictus cum ſale, oleo, & aceto. Item adverſus ſcolopendras jus decocti: adverſus omnia venena ſervantur folia arida, ad farinæ modum. Subſtratum vel accenſum fugat etiam ſcorpiones. Potum feminas purgat a partu: ſed partus necat. Ruptis, convulſis, ſed parcius: orthopnoicis, torminibus, choleris, efficaciſſimum: item lumbis, podagris impoſitum. Succus auribus verminoſis inſtillatur. In regio morbo bibitur. Strumis illinitur. Somnia Veneris inhibet. Tineas pellit ex aceto potum. Contra porriginem ex aceto infunditur capiti in Sole.

LIII. Mentæ ipſius odor animum excitat, & ſapor aviditatem in cibis, ideo embammatum mixturæ familiaris. Ipſa aceſcere, aut coire, denſerique lac non patitur. Quare lactis potionibus additur, ne hujus coagulati potu ſtrangulentur. Datur in aqua aut mulſo: eadem vi reſiſtere generationi creditur, cohibendo genitalia denſeri. Æque maribus ac feminis ſiſtit ſanguinem: & purgationes feminarum inhibet: cum amylo ex aqua pota, cœliacorum impetus. Syriation & vomicas vulvæ curavit illa. Jocinerum vitia ternis obolis ex mulſo

datis. Item ſanguinem exſcreantibus in ſorbitionem. Hulcera in capite infantium mire ſanat. Arterias humidas ſiccat, ſiccas adſtringit. Pituitas corruptas purgat in mulſo & aqua. Voci ſuccus ſub certamine utilis dumtaxat, qui & gargarizatur uva tumente, adjecta ruta & coriandro ex lacte. Utilis & contra tonſillas cum alumine: linguæ aſperæ cum melle. Ad convulſa intus per ſe, vitiiſque pulmonis. Singultus & vomitiones ſiſtit cum ſucco granati, ut Democritus monſtrat. Recentis ſuccus narium vitia ſpiritu ſubductus emendat. Ipſa trita choleras, in aceto quidem pota. Sanguinis fluxiones intus. Ileum etiam impoſita cum polenta: & ſi mammæ tendantur. Illinitur & temporibus in capitis dolore. Sumitur & contra ſcolopendras, & ſcorpiones marinos, & ad ſerpentes. Epiphoris illinitur, & omnibus in capite eruptionibus: item ſedis vitiis. Intertrigines quoque, vel ſi teneatur tantum, prohibet. Auribus cum mulſo inſtillatur. Ajunt & lieni mederi eam in horto guſtatam, ita ne velliatur: ſi is qui mordeat, dicat ſe lieni mederi, per dies IX. Aridæ quoque farinam tribus digitis apprehenſam, & ſtomachi dolorem ſedare in aqua: & ſimiliter aſperſam in potionem, ventris animalia expellere.

LIV. Magna ſocietas cum hac ad recreandos defectos animo pulegio, cum ſurculis ſuis in ampullas vitreas aceti utriſque dejectis. Qua de cauſa dignior e pulegio corona Varroni, quam e roſis, cubiculis noſtris pronuntiata eſt. Nam & capitis dolores impoſita dicitur levare. Quin & olfactu capita tueri contra frigorum æſtuſque injuriam, & ab ſiti tradi-

tur : neque æſtuare eos, qui duos e pulegio ſurculos impoſitos auribus in Sole habeant. Illinitur etiam in doloribus cum polenta & aceto. Femina efficacior. Eſt autem hæc flore purpureo. Mas candidum habet. Nauſeas cum ſale & polenta in frigida aqua pota inhibet. Sic & pectoris ac ventris dolorem. Stomachi autem ex aqua item roſiones ſiſtit, & vomitiones cum aceto & polenta. Inteſtinorum vitia melle decocta & nitro ſanat. Urinam pellit ex vino : & ſi ammineum ſit, & calculos, & interiores omnes dolores. Ex melle & aceto ſedat menſtrua, & ſecundas. Vulvas converſas corrigit. Defunctos partus ejicit. Semen obmuteſcentibus olfactu admovetur. Comitialibus in aceto cyathi menſura datur. Si aquæ inſalubres bibendæ ſint, tritum aſpergitur. Salſitudines corporis, ſi cum vino tradatur, minuit. Nervorum cauſa, & in contractione cum ſale & aceto, & melle confricatur in opiſthotono. Bibitur ad ſerpentium ictus decoctum : ad ſcorpionum & in vino tritum, maxime quod in ſiccis naſcitur. Ad oris exhulcerationes, ad tuſſim efficax habetur. Flos recentis incenſus, pulices necat odore. Xenocrates pulegii ramum lana involutum, in tertianis ante acceſſionem olfactandum dari, aut ſtragulis ſubjici, & ita collocari ægrum, inter remedia tradit.

LV. Silveſtri ad eadem vis efficacior eſt, quod ſimile eſt origano, minoribus foliis, quam ſativum : & a quibuſdam dictamnus vocatur. Guſtatum a pecore capriſque, balatum concitat. Unde quidam Græci litera mutata blechona vocaverunt. Natura

tam fervens eſt, ut illitas partes exhulceret. Tuſſi in perfrictione fricari ante balnea convenit: & ante acceſſionum horrorem, convulſis, & torminibus. Podagris mire prodeſt. Hepaticis cum melle & ſale bibendum datur: pulmonum vitia exſcreabilia facit. Ad lienem cum ſale utile eſt, & veſicæ, & ſuſpiriis, & inflationibus: decoctum ſucco æqualiter, & vulvas corrigit: & contra ſcolopendram terreſtrem vel marinam: item ſcorpiones: privatimque valet contra hominis morſum. Radix contra increſcentia hulcera recens potentiſſima. Arida vero cicatricibus decorem affert.

LVI. Item pulegio eſt nepetæque ſocietas. Decocta enim in aqua ad tertias diſcutiunt frigora, mulierumque menſtruis proſunt. Et æſtate ſedant calores. Nepeta quoque vires contra ſerpentes habet. Fumum ex ea nidoremque fugiunt, quam & ſubſternere in metu obdormituris utile eſt. Tuſa ægilopiis imponitur, & capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto illinitur. Succus ejus inſtillatus naribus ſupinis, profluvium ſanguinis ſiſtit. Item radix, quæ cum myrti ſemine in paſſo tepido gargarizata anginis medetur.

LVII. Cuminum ſilveſtre eſt prætenue, quaternis aut quinis foliis veluti ſerratis. Sed & ſativo magnus uſus, in ſtomachi præcipue remediis. Diſcutit pituitas, & inflationes, tritum & cum pane ſumtum, vel potum ex aqua vinoque: tormina quoque & inteſtinorum dolores. Verumtamen omne pallorem bibentibus gignit. Ita certe ferunt Porcii Latronis, clari inter magiſtros dicendi, affecta-

tores, ſimilitudinem coloris ſtudiis contracti imitatos: & paulo ante Julium Vindicem aſſertorem illum a Nerone libertatis, captatione teſtamenti ſic lenocinatum. Narium ſanguinem paſtillis inditum vel ex aceto recens ſiſtit. Et oculorum epiphoris per ſe impoſitum, tumentibus cum melle prodeſt. Infantibus imponi in ventre ſatis eſt. Morbo regio in vino albo a balineis datur: Æthiopicum maxime in poſca, & in ligmate cum melle. Africano paulatim urinæ incontinentiam cohiberi putant. Sativum datur ad jocineris vitia toſtum, tritum in aceto. Item ad vertiginem. Iis vero, quos acrior urina mordeat, in dulci tritum vino. Ad vulvarum vitia in vino: præterque, impoſitis vellere foliis: teſtium tumoribus, toſtum, tritumque cum melle, aut cum roſaceo & cera.

Silveſtre ad omnia eadem efficacius. Præterea ad ſerpentes cum oleo, ad ſcorpiones, ad ſcolopendras. Siſtit & vomitionem nauſeaſque ex vino, quantum apprehenderint tres digiti. Propter colum quoque bibitur illiniturque, vel penicillis fervens adprimitur faſciis. Strangulationes vulvæ potum in vino aperit, tribus drachmis in tribus cyathis vini. Auribus inſtillatur ad ſonitus atque tinnitus cum ſebo vitulino, vel melle. Sugillatis illinitur cum melle, & uva paſſa, & aceto. Lentigini nigræ ex aceto.

LVIII. Eſt cumino ſimillimum, quod Græci vocant ammi. Quidam vero Æthiopicum cuminum id eſſe exiſtimant. Hippocrates regium appellat, videlicet quia efficacius Ægyptio judicavit. Pleri-

que alterius naturæ in totum putant, quoniam ſit exilius & candidius. Similis autem & huic uſus. Namque & panibus Alexandrinis ſubjicitur, & condimentis interponitur. Inflationes & tormina diſcutit. Urinas & menſtrua ciet. Sugillata & oculorum epiphoras mitigat. Cum lini ſemine ſcorpionum ictus in vino potum drachmis duabus, privatimque ceraſtarum, cum pari portione myrrhæ. Colorem quoque bibentium ſimiliter mutat in pallorem. Suffitum cum uva paſſa & reſina, vulvam purgat. Tradunt facilius concipere eas, quæ odorentur id per coitum.

LIX. De cappari ſatis diximus inter peregrinos frutices. Non utendum tranſmarino: innocentius Italicum eſt. Ferunt, eos qui quotidie id edunt, paralyſi non periclitari, nec lienis doloribus. Radix ejus vitiligines albas tollit, ſi trita in Sole fricentur. Splenicis prodeſt in vino potus radicis cortex duabus drachmis, demto balinearum uſu. Feruntque XXXV diebus per urinam & alvum totum lienem emitti. Bibitur in lumborum doloribus, ac paralyſi. Dentium dolores ſedat tritum ex aceto ſemen decoctum, vel manducata radix. Infunditur & aurium dolori decoctum oleo. Hulcera quæ phagedænas vocant, folia & radix recens cum melle ſanant. Sic & ſtrumas diſcutit radix: parotidas, vermiculoſque cocta in aqua. Jocineris quoque malis medetur. Dant & ad tænias in aceto & melle. Oris exhulcerationes in aceto decocta tollit: ſtomacho inutiles eſſe inter auctores convenit.

LX. Liguſticum (aliqui panacem vocant) ſto-

macho utile eſt. Item convulſionibus & inflationibus. Sunt & qui cunilam bubulam appellaverint, ut diximus, falſo.

LXI. Cunilæ præter ſativam plura ſunt in medicina genera. Quæ bubula appellatur, ſemen pulegii habet, utile ad vulnera commanducatum impoſitumque, ut quinto poſt die ſolvatur. Et contra ſerpentes in vino bibitur, ac tritum plagæ imponitur. Vulnera ab iis facta perfricantur. Item teſtudines cum ſerpentibus pugnaturæ hac ſe muniunt: quidamque in hoc uſu panaceam vocant. Sedat & tumores, & virilium mala, ſicca, vel foliis tritis, in omni uſu mire congruens ex vino.

LXII. Eſt alia cunila, gallinacea appellata noſtris, Græcis origanum Heracleoticum. Prodeſt oculis trita addito ſale. Tuſſim quoque emendat, & jocinerum vitia. Laterum dolores cum farina, oleo & aceto in ſorbitionem temperata. Præcipue vero ſerpentium morſus.

LXIII. Tertium genus eſt ejus, quæ a Græcis maſcula, a noſtris cunilago vocatur, odoris fœdi, radicis lignoſæ, folio aſpero. Vires ejus vehementiſſimas in omnibus generibus earum tradunt. Manipulo quoque ejus abjecto, omnes e tota domo blattas convenire ad eam. Privatim adverſus ſcorpiones ex poſca pollere. Tribus foliis ex oleo perunсto homine, fugari ſerpentes.

LXIV. E contrario quæ mollis vocatur, piloſioribus foliis ac ramis aculeatis, trita mellis odorem habet, digitis tactu ejus cohæreſcentibus. Altera thuris, quam libanotidem appellamus. Mede-

tur utraque contra ſerpentes ex vino vel aceto. Pulices etiam contritæ cum aqua ſparſæ necant.

LXV. Sativa quoque ſuos uſus habet. Succus ejus cum roſaceo auriculas juvat. Ipſa ad ictus bibitur. Fit ex ea montana, ſerpyllo ſimilis, efficax contra ſerpentes. Urinam movet: purgat & a partu mulieres. Concoctionem mire adjuvat, & ad cibos aviditatem utraque, vel in cruditate jejunis in potione aſperſa. Luxatis quoque utilis. Contra veſparum & ſimiles ictus, ex farina hordeacea & poſca, utiliſſima. Libanotidis alia genera ſuis dicentur locis.

LXVI. Piperitis, quam & ſiliquaſtrum appellavimus, contra morbos comitiales bibitur. Caſtor & aliter demonſtrabat, caule rubro & longo, denſis geniculis, foliis lauri, ſemine albo, tenui, guſtu piperis, utilem gingivis, dentibus, oris ſuavitati, & ructibus.

LXVII. Origanum quod in ſapore cunilam æmulatur, ut diximus, plura genera in medicina habet: onitin vel praſion appellant, non diſſimile hyſſopo. Privatim ejus uſus contra roſiones ſtomachi in tepida aqua, & contra cruditates: contra araneos ſcorpioneſque in vino albo: luxata & incuſſa in aceto, & oleo, & lana.

LXVIII. Tragoriganum ſimilius eſt ſerpyllo ſilveſtri. Urinam ciet, tumores diſcutit, contra viſcum potum, viperæque ictum efficaciſſimum, ſtomachoque acida ructanti, & præcordiis. Tuſſientibus quoque cum melle datur, & pleuriticis, & peripneumonicis.

LXIX. Heraclium quoque tria genera habet: nigrius, latioribus foliis, glutinosum. Alterum exilioribus, mollius, sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion vocare malunt. Tertium est inter hæc medium, minus quam cetera efficax. Optimum autem Creticum. Nam & jucunde olet. Proximum Smyrnæum, odorius. Heracleoticum, ad potum utilius, quod onitin vocant.

Communis autem usus serpentes fugare, percussis esui dare decoctum, potu urinam ciere, ruptis, convulsis mederi cum panacis radice, hydropicis cum fico, aut cum hyssopo, acetabuli mensuris decoctum ad sextam. Item ad scabiem, pruriginem, psoras, in descensione balinearum. Succus auribus infunditur cum lacte. Tonsillis quoque & uvis medetur, & capitis hulceribus. Venena opii & gypsi exstinguit decoctum, si cum cinere in vino bibatur. Alvum mollit acetabuli mensura. Sugillatis illinitur. Item dentium dolori, quibus etiam & candorem facit, cum melle & nitro. Sanguinem narium sistit. Ad parotidas decoquitur cum hordeacea farina. Ad arterias asperas cum galla & melle teritur: ad lienem folia cum melle & sale. Crassiores pituitas & nigras extenuat coctum cum aceto & sale, sumtum paulatim. Regio morbo tritum cum oleo in nares infunditur. Lassi perunguntur ex eo, ita ut ne venter attingatur. Epinyctidas cum pice sanat. Furunculos aperit cum fico trito: strumas cum oleo & aceto & farina hordeacea. Lateris dolores cum fico illitum. Fluxiones sanguinis in genitalibus

tusum, & aceto illitum. Reliquias purgationum a partu.

LXX. Lepidium inter urentia intelligitur. Sic & in facie cutem emendat exhulcerando, ut tamen cera & rosaceo facile sanetur. Sic & lepras, & psoras tollit semper facile, & cicatricum hulcera. Tradunt in dolore dentium adalligatum brachio qua doleat, convertere dolorem.

LXXI. Gith ex Græcis, alii melanthion, alii melanspermon vocant. Optimum, quam excitatissimi odoris, & quam nigerrimum. Medetur serpentium plagis & scorpionum. Illini ex aceto ac melle reperio, incensoque serpentes fugari. Bibitur drachma una & contra araneos. Distillationem narium discutit tusum in linteolo olfactum. Capitis dolores illitum ex aceto & infusum naribus. Cum irino oculorum epiphoras & tumores. Dentium dolores coctum cum aceto. Hulcera oris tritum aut commanducatum. Item lepras & lentigines ex aceto. Difficultates spirandi addito nitro potum. Duritias, tumoresque veteres, & suppurationes, illitum. Lacte mulierum auget continuis diebus sumtum. Colligitur succus ejus, ut hyoscyami. Similiterque largior, venenum est, quod miremur: cum semen gratissime panes etiam condiat. Oculos quoque purgat: urinam & menses ciet. Quin immo linteolo deligatis tantum granis XXX secundas trahi reperio. Ajunt & clavis in pedibus mederi tritum in urina: culices suffitu necare: item muscas.

LXXII. Et anisum adversus scorpiones ex vino

bibitur, Pythagoræ inter pauca laudatum, ſive crudum, ſive decoctum. Item viride aridumve, omnibus quæ condiuntur, quæque intinguntur, deſideratum. Panis etiam cruſtis inferioribus ſubditum. Saccis quoque additur. Cum amaris nucibus vina commendat. Quin ipſum oris halitum jucundiorem facit, fœtoremque tollit manducatum matutinis cum ſmyrnio, & melle exiguo, mox vino collutum. Vultum juniorem præſtat. Inſomnia levat ſuſpenſum in pulvino, ut dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum præſtat, quando id quoque inter artificia deliciæ fecere, ex quo labor deſiit cibos poſcere. Ob has cauſas quidam anicetum id vocavere.

LXXIII. Laudatiſſimum eſt Creticum, proximum Ægyptium. Hoc liguſtici vicem præſtat in condimentis. Dolores capitis levat ſuffitum naribus. Epiphoris oculorum Evenor radicem ejus tuſam imponit: Jollas ipſum cum croco pari modo & vino, & per ſe tritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendiſque, ſi qua in oculos inciderint. Narium quoque carcinodes conſumit illitum ex aqua. Sedat anginas cum melle & hyſſopo ex aceto gargarizatum. Auribus infunditur cum roſaceo. Thoracis pituitas purgat toſtum: cum melle ſumtum melius. Cum acetabulo aniſi nuces amaras L purgatas tere in melle ad tuſſim. Facillime vero aniſi drachmæ tres, papaveris duæ miſcentur melle ad fabæ magnitudinem, & ternis diebus ſumuntur. Præcipuum autem eſt ad ructus: ideo inflationibus ſtomachi, & inteſtinorum torminibus, & cœliacis

medetur. Singultus & olfactum decoctum, potumque, inhibet. Foliis decoctis digerit cruditates. Succus decocti cum apio olfactus sternutamenta inhibet. Potum somnum concitat: calculos pellit: vomitiones cohibet, & præcordiorum tumores. Et pectorum vitiis, nervis quoque, quibus succinctum est corpus, utilissimum. Prodest & capitis doloribus instillari succum cum oleo decocti. Non aliud utilius ventri & intestinis putant: ideo dysentericis & in tenesmo datur tostum. Aliqui addunt & opium, pilulis in die ternis lupini magnitudine in vini cyatho dilutis. Dieuches & ad lumborum dolores succo usus est. Semen hydropicis & cœliacis dedit tritum cum menta: Evenor radicem ad renes. Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplasma imposuit cum apio: item vulvarum dolori: deditque bibendum cum anetho parturientibus. Phreneticis quoque illinivit recens cum polenta. Sic & infantibus comitiale vitium, aut contractiones sentientibus. Pythagoras quidem negat corripi vitio comitiali in manu habentes: ideoque quam plurimum domi serendum. Parere quoque facilius olfactantes. Et statim a partu dandum potui polenta asperfa. Sosimenes contra omnes duritias ex aceto usus est eo, & contra lassitudines, in oleo decoquens addito nitro. Semine ejus poto, lassitudinis auxilium viatoribus spopondit. Heraclides ad inflationes stomachi semen tribus digitis cum castorei obolis duobus ex mulso dedit. Similiter ad ventris aut intestinorum inflationes. Et orthopnoicis, quod ternis digitis prehenderit seminis,

tantundem hyoſcyami cum lacte aſinino. Multi vomituris acetabula ejus & folia lauri decem trita in aqua, bibenda inter cœnam ſuadent. Strangulatus vulvæ, ſi manducetur & linatur calidum, vel ſi bibatur cum caſtoreo in aceto & melle, ſedat. Vertigines a partu cum ſemine cucumeris & lini pari menſura ternûm digitorum, vini albi tribus cyathis diſcutit. Tlepolemus ad quartanas ternis digitis ſeminis aniſi & fœniculi uſus eſt in aceto & mellis cyatho uno. Lenit articulares morbos, cum amaris nucibus illitum. Sunt qui & aſpidum venenis adverſari naturam ejus putent. Urinam ciet. Sitim cohibet. Venerem ſtimulat. Cum vino ſudorem leniter præſtat. Veſtes quoque a tineis defendit. Efficacius ſemper recens, & quo nigrius. Stomacho tamen inutile eſt, præterquam inflato.

LXXIV. Anethum quoque ructus movet, & tormina ſedat. Alvum ſiſtit. Epiphoris radices illinuntur ex aqua vel vino. Singultus cohibet ſemen fervens, olfactum. Sumtum ex aqua, ſedat cruditates. Cinis ejus uvam in faucibus levat: oculos & genituram hebetat.

LXXV. Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum tranſmarino alienatur. Illud enim Hammoniaci lacrymæ ſimile, ſagapenon vocatur. Prodeſt laterum & pectoris doloribus, convulſis, tuſſibus vetuſtis, exſcreationibuſque, præcordiorum tumoribus. Sanat & vertigines, tremulos, opiſthotonicos, lienes, lumbos, perfrictiones. Datur & olfactandum ex aceto in ſtrangulatu vulvæ. Ceteris & potui datur, & cum oleo infricatur. Prodeſt & contra mala medicamenta.

LXXVI. Papaveris ſativi tria diximus genera: & ſponte naſcentis alia promiſimus. E ſativis, albi calyx ipſe teritur, & e vino bibitur ſomni cauſa. Semen elephantiaſi medetur. E nigro papavere ſopor gignitur ſcapo inciſo, ut Diagoras ſuadet, cum turgeſcit: ut Jollas, cum defloreſcit, hora ſereni diei, hoc eſt, cum ros in eo exaruerit. Incidi jubent ſub capite & calyce. Nec in alio genere ipſum inciditur caput.

Succus & hic, & herbæ cujuſcunque, lana excipitur: aut ſi exiguus eſt, ungue pollicis, ut lactucis, & poſtero die magis quod inaruit. Papaveris vero largus denſatur, & in paſtillos tritus in umbra ſiccatur, non vi ſoporifera modo, verum ſi copioſior hauriatur, etiam mortifera per ſomnos: opion vocant. Sic ſcimus interemtum Licinii Cæcinæ Prætorii viri patrem in Hiſpania Bavili, cum valetudo impatibilis odium vitæ feciſſet: item pleroſque alios. Qua de cauſa magna concertatio extitit. Diagoras & Eraſiſtratus in totum damnavere, ut mortiferum, infundi vetantes: præterea, quoniam viſui noceret. Addidit Andreas, ideo non protinus excæcari eo, quoniam adulteraretur Alexandriæ. Sed poſtea uſus ejus non improbatus eſt medicamento nobili, quod diacodion vocant. Semine quoque ejus trito in paſtillos, e lacte utuntur ad ſomnum: item ad capitis dolores cum roſaceo: cum hoc & aurium dolori inſtillatur. Podagris illinitur cum lacte mulierum. Sic & foliis ipſis utuntur. Item ad ſacros ignes & vulnera ex aceto. Ego tamen damnaverim collyriis addi: mul-

toque magis quas vocant lexipyretos, quasque pepticas & cœliacas. Nigrum tamen cœliacis in vino datur. Sativum omne majus: rotunda ei capita. At silvestri longa ac pusilla, & ad omnes effectus valentiora. Decoquitur & bibitur contra vigilias: eademque aqua fovent ora. Optimum in siccis, & ubi raro pluat. Cum capita ipsa & folia decoquuntur, succus meconium vocatur, multum opio ignavior.

Experimentum opii est primum in odore: sincerum enim perpeti non est: mox in lucernis, ut pura luceat flamma, & ut exstinctum demum oleat: quæ in fucato non eveniunt. Accenditur quoque difficilius, & crebro exstinguitur. Est sinceri experimentum & in aqua, quoniam in nubila innatat: fictum in pustulas coit. Sed maxime mirum, æstivo Sole deprehendi. Sincerum enim sudat, & se diluit, donec succo recenti simile fiat. Mnesides optime servari putat hyoscyami semine adjecto: alii in faba.

LXXVII. Inter sativa & silvestria medium genus, quoniam in arvis, sed sponte nasceretur, rhœam vocavimus & erraticum. Quidam id decerptum protinus cum toto calyce mandunt. Alvum exinaniunt capita quinque decocta in vini tribus heminis pota, & somnum faciunt.

LXXVIII. Silvestrium unum genus, ceratitin vocant, nigrum, cubitali altitudine, radice crassa & corticosa, calyculo inflexo, ut cornicula. Folia minora, & tenuiora, quam ceteris silvestribus. Semen exile, tempestivum est messibus: alvum pur-

gat dimidio acetabulo in mulſo. Folia trita cum oleo, argema jumentorum ſanant. Radix acetabuli menſura coćta in duobus ſextariis ad dimidias, datur ad lumborum vitia & jocineris. Carbunculis medentur ex melle folia. Quidam hoc genus glaucion vocant, alii paralion. Naſcitur enim in afflatu maris, aut nitroſo loco.

LXXIX. Alterum e ſilveſtribus genus heraclion vocatur, ab aliis aphron, foliis (ſi procul intuearis) ſpeciem paſſerum præbentibus, radice in ſumma terræ cute, ſemine ſpumeo. Ex hoc lina ſplendorem trahunt æſtate. Tunditur in pila comitialibus morbis, acetabuli menſura in vino albo: vomitionem enim facit. Medicamento, quod diacodion & arteriace vocatur, utiliſſimum. Fit autem hujus papaveris aut cujuſcunque ſilveſtris capitibus CXX in aquæ cæleſtis ſextariis tribus biduo maceratis, in eademque diſcoćtis: deinde ſaccatis, iterumque cum melle decoćtis ad dimidias partes vapore tenui. Addidere poſtea drachmas ſenas croci, hypociſthidis, thuris, acaciæ, & paſſi Cretici ſextarium. Hæc oſtentatione: ſimplex quidem & antiqua illa ſalubritas papavere & melle conſtat.

LXXX. Tertium genus eſt tithymalon, meconа vocant, alii paralion, folio lini, albo, capite magnitudinis fabæ. Colligitur uva florente. Siccatur in umbra. Semen potum purgat alvum, dimidio acetabulo in mulſo. Cujuſcunque autem papaveris caput viride, vel ſiccum, illitum epiphoras oculorum lenit. Opium ex vino meraculo ſi protinus detur, ſcorpionum ićtibus reſiſtit. Aliqui hoc

tantum nigro tribuunt, ſi capita ejus vel folia terantur.

LXXXI. Eſt & porcilaca, quam peplin vocant, non multum ſativa efficacior: cujus memorabiles uſus traduntur. Sagittarum venena, & ſerpentium hæmorrhoidum, & preſterum reſtingui: pro cibo ſumta, & plagis impoſita, extrahi. Item hyoſcyami, pota e paſſo expreſſo ſucco. Cum ipſa non eſt, ſemen ejus ſimili effectu prodeſt. Reſiſtit & aquarum vitiis, capitis dolori, hulceribuſque, in vino tuſa & impoſita. Reliqua hulcera commanducata cum melle ſanat. Sic & infantium cerebro imponitur, umbilicoque prociduo. In epiphoris vero omnium, fronti temporibuſque cum polenta. Sed ipſis oculis, e lacte & melle. Eadem, ſi procidant oculi, foliis tritis cum corticibus fabæ. Puſtulis cum polenta & ſale, & aceto. Hulcera oris tumoremque gingivarum commanducata cruda ſedat: item dentium dolores. Tonſillarum hulcera, ſuccus decoctæ. Quidam adjecere paulum myrrhæ. Nam & mobiles dentes ſtabilit commanducata. Cruditates ſedat, vocemque firmat, & ſitim arcet. Cervicis dolores, cum galla, & lini ſemine, & melle, pari menſura ſedat. Mammarum vitia, cum melle, aut Cimolia creta. Salutaris eſt ſuſpirioſis, ſemine cum melle hauſto. Stomachum in acetariis ſumta corroborat. Ardentibus febribus imponitur cum polenta. Et alias manducata refrigerat etiam inteſtina. Vomitiones ſiſtit. Dyſenteriæ & vomicis eſtur ex aceto, vel bibitur cum cumino. Teneſmis autem cocta, & comitialibus cibo vel potu prodeſt.

Purgationibus mulierum, acetabuli menſura in ſapa. Podagris calidis, cum ſale illita, & ſacro igni. Succus ejus potus renes juvat, ac veſicas. Ventris animalia pellit. Ad vulnerum dolores ex oleo cum polenta imponitur. Nervorum duritias emollit. Metrodorus, qui ἐπιτομὴν τῶν ῥιζοτομουμένων ſcripſit, purgationibus a partu dandam cenſuit. Venerem inhibet, Veneriſque ſomnia. Prætorii viri pater eſt, Hiſpaniæ princeps, quem ſcio propter impatibiles uvæ morbos, radicem ejus filo ſuſpenſam e collo gerere, præterquam in balineis: ita liberatum incommodo omni. Quin etiam inveni apud auctores, caput illitum ea diſtillationem anno toto non ſentire. Oculos tamen hebetare putatur.

LXXXII. Coriandrum inter ſilveſtria non invenitur. Præcipuum tamen eſſe conſtat Ægyptium. Valet contra ſerpentium genus unum, quod amphisbænas vocant, potum impoſitumque. Sanat & alia vulnera. Epinyctidas, puſtulas, tritum. Sic & omnes tumores collectioneſque cum melle, aut uva paſſa. Panos vero ex aceto tritum. Seminis grana tria in tertianis devorari jubent aliqui ante acceſſionem: vel plura illini fronti. Sunt qui & ante Solis ortum cervicalibus ſubjici efficaciter putent. Vis magna ad refrigerandos ardores viridi. Hulcera quoque, quæ ſerpunt, ſanat cum melle vel uva paſſa: item teſtes, ambuſta, carbunculos, aures: cum lacte mulieris epiphoras oculorum: ventris & inteſtinorum fluxiones ſemen ex aqua potum. Bibitur & in choleris cum ruta. Pellit animalia interaneorum, cum mali Punici ſucco & oleo

ſemen potum. Xenocrates tradit rem miram, ſi vera eſt: menſtrua contineri uno die, ſi unum granum biberint feminæ: biduo, ſi duo: & totidem diebus quot grana ſumſerint. Marcus Varro, coriandro ſubtrito cum aceto, carnem incorruptam æſtate ſervari putat.

LXXXIII. Atriplex & ſilveſtre & ſativum eſt. Pythagoras, tanquam faceret hydropicos, morboſque regios, & pallorem, concoqueretur difficillime: ac ne in hortis quidem juxta id naſci quidquam, niſi languidum, culpavit. Addidere Dionyſius & Diocles, plurimos gigni ex eo morbos. Nec niſi mutata ſæpe aqua coquendum: ſtomacho contrarium eſſe, lentigines & papulas gignere. Miror, quare difficulter in Italia id naſci tradiderit Solon Smyrnæus. Hippocrates vulvarum vitiis id infundit cum beta. Lycus Neapolitanus contra cantharidas bibendum dedit. Panos, furunculos incipientes, duritias omnes, vel coćto vel crudo utiliter illini putavit. Item ignem ſacrum, cum melle, aceto nitroque: ſimiliter podagras. Ungues ſcabros detrahere dicitur ſine hulcere. Sunt qui & morbo regio dent ſemen ejus cum melle, arterias & tonſillas nitro addito perfricent, alvum moveant: coćto vel per ſe, vel cum malva aut lenticula, concitantes vomitiones. Silveſtri capillos tingunt, & ad ſupra ſcripta utuntur.

LXXXIV. E contrario in magnis laudibus malva eſt utraque, & ſativa & ſilveſtris. Duo genera earum amplitudine folii diſcernuntur. Majorem Græci malopen vocant in ſativis. Alteram ab emol-

liendo ventre dictam putant malachen. E silvestribus, cui grande folium & radices albæ, althæa vocatur, ab excellentia effectus: a quibusdam plistolycia. Omne solum, in quo serantur, pinguius faciunt. Huic contra omnes aculeatos ictus efficax vis, præcipue scorpionum, vesparum, similiumque, & muris aranei. Quin & trita cum oleo qualibet earum peruncti ante, vel habentes eas, non feriuntur. Folium impositum scorpionibus torporem affert. Valent & contra venena. Aculeos omnes extrahunt illitæ crudæ cum nitro: potæ vero decoctæ cum radice sua, leporis marini venena restinguunt: & ut quidam dicunt, si vomatur.

De iisdem mira & alia traduntur. Sed maxime, si quotidie quis succi ex qualibet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cariturum. Hulcera manantia in capite sanant in urina putrefactæ, lichenas & hulcera oris cum melle. Radix decocta, furfures capitis & dentium mobilitates. Ejus, quæ unum caulem habet radice circa dentem qui doleat pungunt, donec desinat dolor. Eadem strumas & parotidas panosque, addita hominis saliva, purgat citra vulnus. Semen in vino nigro potum a pituita & nauseis liberat. Radix mammarum vitiis occurrit, adalligata in lana nigra. Tussim in lacte cocta, & sorbitionis modo sumta, quinis diebus emendat. Stomacho inutiles Sextius Niger dicit. Olympias Thebana, abortivas esse cum adipe anseris: aliqui purgari feminas, foliis earum manus plenæ mensura in oleo & vino sumtis. Utique constat parturientes foliis substratis celerius

ſolvi: protinus a partu revocandum, ne vulva ſequatur. Dant & ſuccum bibendum parturientibus jejunis, in vino decoctæ hemina. Quin & ſemen adalligant brachio genitale non continentium. Adeoque eæ Veneri naſcuntur, ut ſemen unicaulis aſperſum genitali, feminarum aviditates augere ad infinitum Xenocrates tradat: itemque tres radices juxta adalligatas: Teneſmo & dyſentericis utiliſſime infundi: item ſedis vitiis, vel ſi foveantur. Melancholicis quoque ſuccus datur cyathis ternis tepidus: & inſanientibus, quaternis. Decoctæ comitialibus heminæ ſucci. His & calculoſis, & inflatione, & torminibus, aut opiſthotonico laborantibus, tepidus illinitur. Et ſacris ignibus, & ambuſtis, decocta in oleum folia imponuntur: & ad vulnerum impetus cruda cum pane. Succus decoctæ nervis prodeſt, & veſicæ, & inteſtinorum roſionibus. Vulvas & cibo & infuſione emollit in oleo: ſuccus decoctæ pori meatus ſuaves facit.

Althææ in omnibus ſupra dictis efficacior radix: præcipue convulſis ruptiſque. Cocta in aqua alvum ſiſtit. Ex vino albo ſtrumas, & parotidas, & mammarum inflammationes, & panos in vino folia decocta & illita tollunt. Eadem arida in lacte decocta, quamlibet pernicioſæ tuſſi citiſſime medentur. Hippocrates vulneratis, ſitientibuſque defectu ſanguinis, radicis decoctæ ſuccum bibendum dedit: & ipſam vulneribus cum melle & reſina: item contuſis, luxatis, tumentibus, & muſculis, nervis, articulis impoſuit: & aſthmaticis ac dyſentericis in vino bibendum dedit. Mirum, aquam

radice ea addita addenſari ſub dio, atque lacteſcere. Efficacior autem, quo recentior.

LXXXV. Nec lapathum diſſimiles effectus habet. Eſt autem & ſilveſtre, quod alii oxalidem appellant, ſapore proximum, foliis acutis, colore betæ candidæ, radice minima: noſtri vero rumicem, alii lapathum cantherinum, ad ſtrumas cum axungia efficaciſſimum. Eſt & alterum genus fere, oxylapathon vocant, ſativo idem ſimilius, & acutiora habet folia ac rubriora, non niſi in paluſtribus naſcens. Sunt qui hydrolapathon tradunt in aqua natum. Eſt & aliud hippolapathon majus ſativo, candidiuſque, ac ſpiſſius. Silveſtria ſcorpionum ictibus medentur, & ferire prohibent habentes. Radix aceto decocta ſi coletur, ſuccus dentibus auxiliatur: ſi vero bibatur, morbo regio. Semen ſtomachi inextricabilia vitia ſanat. Hippolapathi radices privatim ungues ſcabros detrahunt. Dyſentericos ſemen duabus drachmis in vino potum liberat. Oxylapathi ſemen lotum in aqua cæleſti, ſanguinem rejicientibus adjecta acacia lentis magnitudine prodeſt. Præſtantiſſimos paſtillos faciunt ex foliis & radice, addito nitro & thure exiguo. In uſu aceto diluunt.

LXXXVI. Sed ſativum in epiphoris oculorum illinunt frontibus. Radice lichenas & lepras curant. In vino vero decocta, ſtrumas, & parotidas, & calculos. Pota vino & lienes illita, cœliacos æque, & dyſentericos, & teneſmos. Ad eademque omnia efficacius jus lapathi: & ructus facit, & urinam ciet, & caliginem oculorum diſcutit: item

pruritum corporis, in folia balinearum additum, aut prius ipfum illitum fine oleo. Firmat & commanducata radix dentes. Eadem decocta cum vino, fiftit alvum: folia folvunt. Adjecit Solon (ne quid omittamus) bulapathon, radicis tantum altitudine differens, & erga dyfentericos effectu, potæ ex vino.

LXXXVII. Sinapi, cujus in fativis tria genera diximus, Pythagoras principatum habere ex his, quorum fublime vis feratur, judicavit, quoniam non aliud magis in nares & cerebrum penetret. Ad ferpentium ictus & fcorpionum tritum cum aceto illinitur. Fungorum venena difcutit. Contra pituitam tenetur in ore, donec liquefcat, aut gargarizatur cum aqua mulfa. Ad dentium dolorem manditur: ad uvam gargarizatur cum aceto & melle. Stomacho utiliffimum contra omnia vitia, pulmonibufque. Exfcreationes faciles facit in cibo fumtum: datur & fufpiriofis. Item comitialibus tepidum cum fucco cucumerum. Senfus, atque fternutamentis caput purgat, alvum mollit, menftrua & urinam ciet. Hydropicis imponitur, cum fico & cumino tufum ternis partibus. Comitiali morbo, & vulvarum converfione fuffocatas excitat odore, aceto mixto: item lethargicos. Adjicitur tordylion. Eft autem id femen ex fefeli. Et fi vehementior fomnus lethargicos premat, cruribus aut etiam capiti illinitur cum fico ex aceto. Veteres dolores thoracis, lumborum, coxendicum, humerorum, & in quacunque parte corporis ex alto vitia extrahenda funt, illitum cauftica vi emen-

dat, puſtulas faciendo. At in magna duritia ſine fico impoſitum: vel ſi vehementior uſtio timeatur, per duplices pannos. Utuntur ad alopecias cum rubrica, pſoras, lepras, phthiriaſes, lithanicos, opiſthotonicos. Inungunt quoque ſcabras genas, aut caligantes oculos cum melle. Succuſque tribus modis exprimitur in fictili, caleſcitque in eo Sole modice. Exit & e cauliculo ſuccus lacteus, qui ita cum induruit, dentium dolori medetur. Semen ac radix, cum immaduere muſto, conteruntur, manuſque plenæ menſura ſorbentur ad firmandas fauces, ſtomachum, oculos, caput, ſenſuſque omnes: mulierum etiam laſſitudines, ſaluberrimæ genere medicinæ. Calculos quoque diſcutit potum in aceto. Illinitur & livoribus ſugillatiſque cum melle & adipe anſerino, aut cera Cypria. Fit & oleum ex eo ſemine madefacto in oleo expreſſoque, quo utuntur ad nervorum rigores, lumborumque & coxendicum perſrictiones.

LXXXVIII. Sinapis naturam effectuſque eoſdem habere traditur adarca, inter ſilvas tacta, in cortice calamorum ſub ipſa coma naſcens.

LXXXIX. Marrubium plerique inter primas herbas commendavere, quod Græci praſion vocant, alii linoſtrophon, nonnulli philopæda, aut philochares, notius quam ut indicandum ſit. Hujus folia ſemenque contrita proſunt contra ſerpentes, pectorum & lateris dolores, tuſſim veterem. Et iis qui ſanguinem rejecerint, eximie utile, ſcopis ejus cum panico aqua decoctis, ut aſperitas ſucci mitigetur. Imponitur ſtrumis cum adipe. Sunt qui

viridis ſemen quantum duobus digitis capiant, cum farris pugillo decoctum, addito exiguo olei & ſalis, ſorbere jejunos ad tuſſim jubeant. Alii nihil comparant in eadem cauſa marrubii & fœniculi ſuccis ad ſextarios ternos expreſſis, decoctiſque ad ſextarios duos, tum addito mellis ſextario, rurſus decocta ad ſextarios duos, ſi cochlearii menſura in die ſorbeatur in aquæ cyatho. Et virilium vitiis tuſum cum melle mire prodeſt. Lichenas purgat ex aceto. Ruptis, convulſis, ſpaſticis nervis ſalutare. Potum alvum ſolvit cum ſale & aceto. Item menſtrua & ſecundas mulierum. Arida farina cum melle ad tuſſim ſiccam efficaciſſima eſt. Item ad gangrænas, & pterygia. Succus vero auriculis, & naribus, & morbo regio, minuendæque bili cum melle prodeſt. Item contra venena inter pauca potens. Ipſa herba ſtomachum & exſcreationes pectoris purgat, cum iride & melle. Urinam ciet. Cavenda tamen exhulceratæ veſicæ, & renum vitiis. Dicitur ſuccus & claritatem oculorum adjuvare. Caſtor marrubii duo genera tradit: nigrum, & quod magis probat, candidum. In ovum inane ſuccum addit is, ipſumque ovum infundit melle æquis portionibus, tepefactum: vomicas rumpere, purgare, perſanare promittens: illitis etiam vulneribus a cane factis tuſo cum axungia veteri.

XC. Serpyllum a ſerpendo putant dictum. Quod in ſilveſtri evenit, in petris maxime. Sativum non ſerpit, ſed ad palmæ altitudinem increſcit. Pinguius voluntarium, & candidioribus foliis ramiſque, adverſus ſerpentes efficax, maxime cenchrin, &

ſcolopendras terreſtres ac marinas, & ſcorpiones, decoctis ex vino ramis foliiſque. Fugat & odore omnes, ſi uratur. Et contra marinorum venena præcipue valet. Capitis doloribus decoctum in aceto illinitur temporibus ac fronti cum roſaceo. Item phreneticis, lethargicis: contra tormina, & urinæ difficultates, anginas, vomitiones, drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur & ad jocinerum deſideria. Folia obolis quatuor dantur ad lienem ex aceto. Ad cruentas exſcreationes teritur in cyathis duobus aceti & mellis.

XCI. Siſymbrium ſilveſtre a quibuſdam thymbræum appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod in riguis naſcitur, ſimile naſturtio eſt. Utrumque efficax adverſus aculeata animalia, ut crabrones, & ſimilia. Quod in ſicco ortum, odoratum eſt, & inſeritur coronis, anguſtiore folio. Sedant utraque capitis dolorem. Item epiphoras, ut Philinus tradit. Alii panem addunt: alii per ſe decoquunt in vino. Sanat & epinyctidas, cutiſque vitia in facie mulierum intra quartum diem noctibus impoſitum, diebuſque detractum. Vomitiones, ſingultus, tormina, ſtomachi diſſolutiones cohibet, ſive in cibo ſumtum, ſive ſucco potum. Non edendum gravidis, niſi mortuo conceptu. Quippe etiam impoſitum ejicit. Movet urinam cum vino potum: ſilveſtre & calculos. Quos vigilare opus ſit, excitat infuſum capiti cum aceto.

XCII. Lini ſemen cum aliis quidem in uſu eſt: & per ſe mulierum cutis vitia emendat in facie. Oculorum aciem ſucco adjuvat. Epiphoras cum

thure & aqua, aut cum myrrha ac vino ſedat: parotidas cum melle, aut adipe, aut cera: ſtomachi ſolutiones inſperſum polentæ modo: anginas in aqua & oleo decoctum, & cum aniſo illitum. Torretur, ut alvum ſiſtat. Cœliacis, & dyſentericis imponitur ex aceto. Ad jocineris dolores eſtur cum uva paſſa. Ad phthiſin utiliſſime e ſemine fiunt ecligmata. Muſculorum, nervorum, articulorum, cervicum duritias, cerebri membranas mitigat farina ſeminis, nitro, aut ſale, aut cinere additis. Eadem cum fico idem concoquit ac maturat. Cum radice vero cucumeris ſilveſtris extrahit quæcunque corpori inhæreant. Sic & fracta oſſa. Serpere hulcus in vino decocta prohibet, eruptiones pituitæ cum melle. Emendat ungues ſcabros cum pari modo naſturtii: teſtium vitia & ramices cum reſina & myrrha, & gangrænas ex aqua. Stomachi dolores cum fœno Græco ſextariis utriuſque decoctis in aqua mulſa. Inteſtinorum & thoracis pernicioſa vitia, clyſtere in oleo, aut melle.

XCIII. Blitum iners videtur ac ſine ſapore, aut acrimonia ulla. Unde convicium feminis apud Menandrum faciunt mariti. Stomacho inutile eſt. Ventrem adeo turbat, ut choleram faciat aliquibus. Dicitur tamen adverſus ſcorpiones potum e vino prodeſſe, & clavis pedum illini: item lienibus, & temporum dolori, ex oleo. Hippocrates menſtrua ſiſti eo cibo putat.

XCIV. Meum in Italia non niſi a medicis ſeritur, & iis admodum paucis. Duo genera ejus. Nobilius Athamanticum vocant, illi tanquam ab Athaman-

te inventum, hi quoniam laudatiſſimum in Athamante reperiatur, foliis aniſo ſimile, & caule aliquando bicubitali, radicibus multis & obnigris, quibuſdam altiſſimis: minus rufum, quam illud alterum. Ciet urinam in aqua potum, radice trita vel decocta. Inflationes ſtomachi mire diſcutit. Item tormina, & veſicæ vitia: vulvarumque articulis cum melle, infantibus cum apio illitum imo ventri urinas movet.

XCV. Fœniculum nobilitavere ſerpentes guſtatu, ut diximus, ſenectam exuendo, oculorumque aciem ſucco ejus reficiendo: unde intellectum eſt, hominum quoque caliginem præcipue eo levari. Colligitur hic caule turgeſcente. In Sole ſiccatur, inungiturque ex melle. Ubique hoc eſt. Laudatiſſimus in Iberia e lacrimis fit, & ex ſemine recenti. Fit etiam & e radicibus, prima germinatione inciſis.

XCVI. Eſt & in hoc genere ſilveſtre, quod alii hippomarathron, alii myrſineum vocant, foliis majoribus, guſtu acriore, procerius, brachiali craſſitudine, radice candida. Naſcitur in calidis, ſed ſaxoſis. Diocles & aliud hippomarathri genus tradit, longo & anguſto folio, ſemine coriandri. Medicinæ in ſativo, ad ſcorpionum ictus & ſerpentium, ſemine in vino poto. Succus & auribus inſtillatur, vermiculoſque in his necat. Ipſum condimentis prope omnibus inſeritur: oxyporis etiam aptiſſime. Quin & panis cruſtis ſubditur. Semen ſtomachum diſſolutum adſtringit, vel in febribus ſumtum. Nauſeam ex aqua tritum ſedat. Pulmonibus & jocineribus laudatiſſimum. Ventrem ſiſtit,

cum modice ſumitur, urinam exciet, & tormina mitigat decoctum, lactiſque defectu potum mammas replet. Radix cum ptiſana ſumta renes purgat, ſive decocto ſucco, ſive ſemine ſumto. Prodeſt & hydropicis radix ex vino cocta. Item convulſis. Illinuntur folia tumoribus ardentibus ex aceto. Calculos veſicæ pellunt. Genituræ abundantiam quoquo modo hauſtum facit. Verendis amiciſſimum, ſive ad fovendum radice cum vino cocta, ſive contrita in oleo illitum. Multi tumoribus & ſugillatis cum cera illinunt. Et radice in ſucco vel cum melle contra canis morſum utuntur, & contra multipedam ex vino.

Hippomarathron ad omnia vehementius. Calculos præcipue pellit. Prodeſt veſicæ cum vino leni, & feminarum menſtruis hærentibus. Efficacius in eo ſemen, quam radix. Modus in utroque, quod duobus digitis tritum additur in potionem. Petrichus, qui Ophiaca ſcripſit, & Micton, qui rhizotomumena, adverſus ſerpentes nihil hippomarathro efficacius putavere. Sane & Nicander non in noviſſimis poſuit.

XCVII. Cannabis in ſilvis primum nata eſt, nigrior foliis, & aſperior. Semen ejus exſtinguere genituram virorum dicitur. Succus ex eo vermiculos aurium, & quodcunque animal intraverit, ejicit, ſed cum dolore capitis. Tantaque vis ei eſt, ut aquæ infuſa, coagulare eam dicatur. Et ideo jumentorum alvo ſuccurrit pota in aqua. Radix contractos articulos emollit in aqua cocta: item podagras, & ſimiles impetus. Ambuſtis cruda il-

linitur, ſed ſæpius mutatur priuſquam areſcat.

XCVIII. Ferula ſemen anetho ſimile habet. Quæ ab uno caule dividitur in cacumine, femina putatur. Caules eduntur decocti, commendanturque muſto ac melle, ſtomacho utiles. Sin plures ſumti, capitis dolorem faciunt. Radix denarii pondere in vini cyathis duobus, bibitur adverſus ſerpentes. Et ipſa radix imponitur. Sic & torminibus medetur. Ex oleo autem & aceto, contra ſudores immodicos, vel in febribus proficit. Succus ferulæ alvum ſolvit fabæ magnitudine devoratus. E viridi medulla vulvis utilis, & ad omnia ea vitia. Ad ſanguinem ſiſtendum decem grana ſeminis bibuntur, in vino trita, vel medulla. Sunt qui comitialibus morbis dandum putant Luna quarta, ſexta, ſeptima, ligulæ menſura. Natura ferularum murænis infeſtiſſima eſt: tactæ ſiquidem ea moriuntur. Caſtor radicis ſuccum & oculorum claritati conferre multum putavit.

XCIX. Et de carduorum ſatu inter hortenſia diximus: quapropter & medicinam ex iis non differamus. Silveſtrium genera ſunt duo: unum fruticoſius a terra ſtatim: alterum unicaule craſſius. Utrique folia pauca, ſpinoſa, muricatis cacuminibus. Sed alter florem purpureum mittit inter medios aculeos, celeriter caneſcentem, & abeuntem cum aura: ſcolymon Græci vocant. Hic antequam floreat contuſus atque expreſſus, illito ſucco alopecias replet. Radix cujuſcunque ex aqua decocta potoribus ſitim facere narratur. Stomachum corroborat: & vulvis (ſi credimus) etiam conferre

aliquid traditur, ut mares gignantur. Ita enim Chæreas Athenienſis ſcripſit, & Glaucias, qui circa carduos diligentiſſimus videtur. Maſtiche cardui odorem commendat oris.

C. Sed diſceſſuri ab hortenſiis, unam compoſitionem ex his clariſſimam ſubtexemus, adverſus venenata animalia, inciſam lapide verſibus in limine ædis Æſculapii. Serpylli duûm denariorum pondus: opopanacis, & mei, tantundem ſingulorum, trifolii pondus denarii: aneſi, & fœniculi ſeminis, & ammii, & apii, denariorum ſenûm ſingulis generibus, ervi farinæ duodecim. Hæc tuſa cribrataque vino quam poſſit excellenti, digeruntur in paſtillos, victoriati pondere. Ex his ſinguli dantur ex vini mixti cyathis ternis. Hac theriaca magnus Antiochus Rex adverſus omnia venena uſus traditur.

